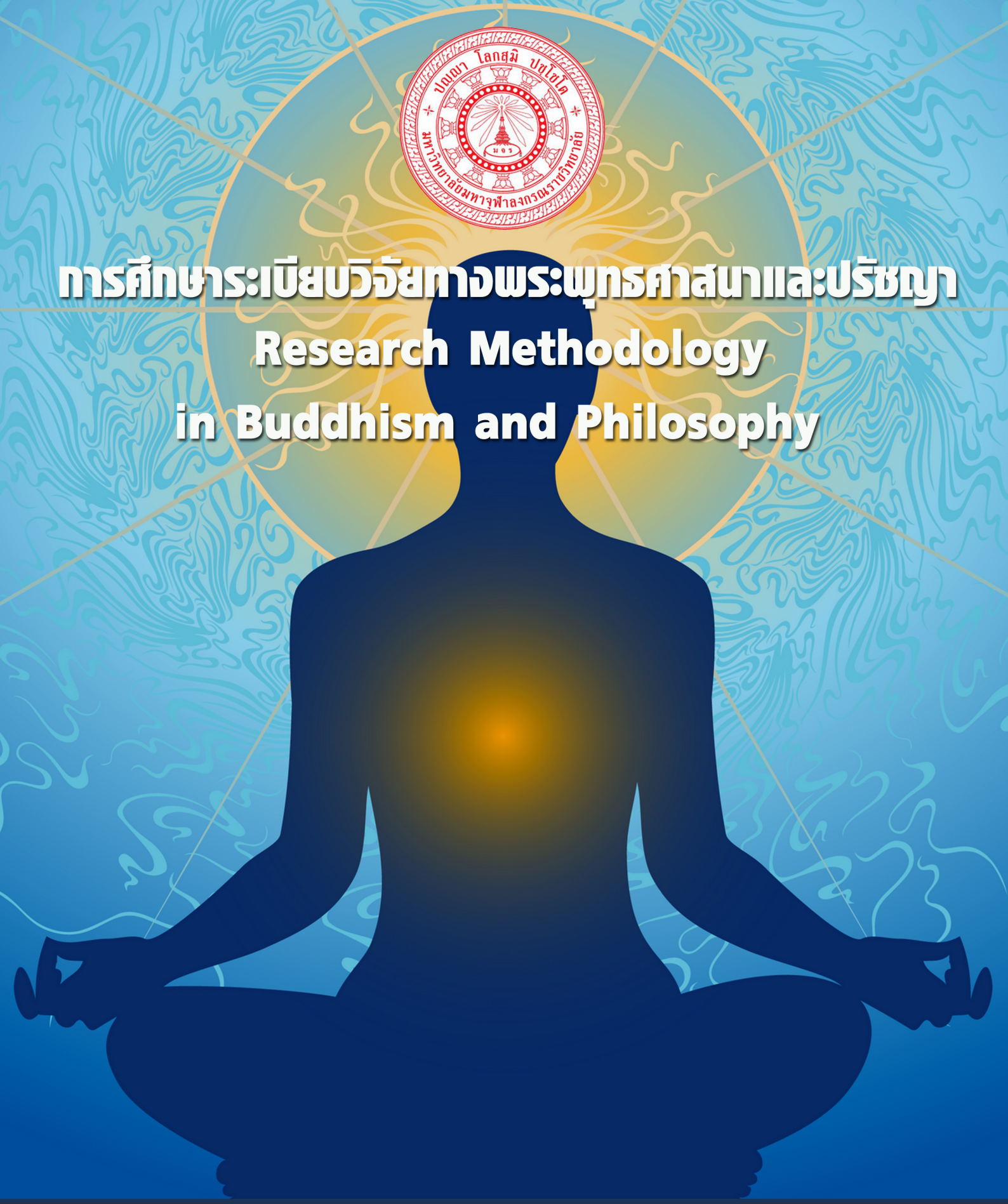

การศึกษาระเบียบวิจัยทางพระพุทธศาสนาและปรัชญา
Research Methodology in Buddhism and Philosophy

ผศ.ดร.สุรพงษ์ คงสัตย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

การศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา

Research Methodology in Buddhism and Philosophy

รวบรวมและเรียบเรียงโดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพงษ์ คงสัตย์

น.ธ.เอก , ป.ธ.4 , ปว.ค. , Dip.TE. , พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ),

M.A. (ภาษาอังกฤษ) , ปร.ด. (วัฒนธรรมศาสตร์)

E-mail : Surapong2551@hotmail.com , www.pongkongsat.com

Tel. 044-924644 (ร้าน STK Copy หน้า มจร.) มือถือ 081-2656906

การศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา

Research Methodology in Buddhism and Philosophy

รวบรวมและเรียบเรียงโดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพงษ์ คงสัตย์

น.ธ.เอก , ป.ธ.4 , ปว.ค. , Dip.TE. , พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ),

M.A. (ภาษาอังกฤษ) , ปร.ด. (วัฒนธรรมศาสตร์)

E-mail : Surapong2551@hotmail.com , www.pongkongsat.com

Tel. 044-924644 (ร้าน STK Copy หน้า มจร.) มือถือ 081-2656906

ชื่อหนังสือ การศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา

[Research Methodology in Buddhism and Philosophy]

ผู้เรียบเรียง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพงษ์ คงสัตย์

สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมายลิขสิทธิ์

ISBN…xxxxxxxxxx

ข้อมูลบรรณานุกรม

- สุรพงษ์ คงสัตย์ . การศึกษาอิสระทางพุทธศาสนาและปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ 1 . นครราชสีมา : ร้านเอส ที เค ก๊อปปี้ , 2554.

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 150 เล่ม

จำนวนหน้า จำนวน 205 หน้า

ปีที่พิมพ์ 2554

สถานที่ จังหวัดนครราชสีมา

คำนำ

หนังสือ **การศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา** เป็นหนังสือที่ผู้รวบรวมและเรียบเรียงได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการศึกษารายวิชา **ระเบียบวิธีวิจัยทางปรัชญา (Research Methodology in Philosophy) รหัสรายวิชา 603203 หน่วยกิต 2 (2-0-4)** ที่เป็นรายวิชาศึกษาระดับอุดมศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ปรัชญา ซึ่งมีขอบข่ายการศึกษา คือ **ศึกษาวิธีการแสวงหาความรู้ในรูปแบบการวิจัย ทั้งการวิจัยในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สำคัญของการวิจัยต่อจากการพัฒนาสังคมกระบวนการและขั้นตอนของการวิจัยทางปรัชญา เช่น การเลือกหัวข้อวิจัยทางปรัชญา การตั้งสมมติฐาน การค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการเขียนรายงานการวิจัย**

ดังนั้น การศึกษาในรายวิชานี้จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้และตามเป้าหมายของขอบข่ายของการศึกษาในรายวิชาที่ได้กำหนดไว้ จึงถือว่า รายวิชานี้เป็นอีกรายวิชาหนึ่งที่จะทำให้ผู้ศึกษามีความสามารถในการสืบค้นในหลักวิชาการเชิงการวิจัย นั่นหมายความว่า การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาและปรัชญา โดยอาศัยหลักการวิจัยซึ่งการวิจัยนั้นเป็นศาสตร์ที่ช่วยตอบคำถามและแสวงหาความรู้ตามกระบวนการ มีขั้นตอนและ มีรูปแบบการทดลองทั้งกลุ่มตัวอย่าง และ ทฤษฎีต่าง ๆ อย่างชัดเจนตามกระบวนการของการศึกษา ปัจจุบันการวิจัยจึงเป็นศาสตร์ที่ช่วยตอบคำถามประเด็นร้อนๆ ในสังคมและนักวิชาการได้นำมาแสวงหาองค์ความรู้ภายในสังคมของเรื่องต่าง ๆ ที่ตนเองสนใจ

ในการนี้ ผู้อ่านและผู้เรียนอาจจะสงสัยว่า ทำไมผู้รวบรวมและเรียบเรียงจึงไม่ใช้ชื่อหนังสือให้ตรงกับรายวิชาที่บรรยาย สืบเนื่องว่า การศึกษาเชิงวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญานั้นไม่นิยมศึกษาในเชิงปริมาณ และคำว่า พุทธศาสนากับปรัชญามีความเชื่อมโยงกันในแง่องค์ความรู้ ถึงแม้ว่า ปรัชญาจะกว้างกว่าก็ตาม อย่างน้อยหลักความจริงทางพุทธศาสนาก็มีอยู่ในสังคมหลายสังคมและเป็นยอมรับของนักวิชาการทางศาสนาและมีนักวิชาการหลายท่านนำหลักความจริงทางพุทธศาสนาไปศึกษาวิเคราะห์ โดยเฉพาะยิ่งแล้วคือ พุทธปรัชญา (Buddhist Philosophy) โดยเฉพาะผู้เรียนก็เน้นมาทางพุทธปรัชญา จึงทำให้ผู้รวบรวมคิดว่า หนังสือเล่มนี้สมควรเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาสายวิชาพระพุทธศาสนาด้วย และหนังสือ การศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา ประกอบด้วย

บทที่ 1 บทนำเกี่ยวกับการศึกษา

บทที่ 2 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัย

บทที่ 3 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

บทที่ 4 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับปรัชญา

บทที่ 5 รูปแบบการเขียนวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา

บทที่ 6 ตัวอย่างการเขียนงานวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา

อย่างไรก็ตาม ความเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษา การวิจัย พุทธศาสนา ปรัชญา รูปแบบการเขียนงานวิจัย และ ตัวอย่างการเขียนงานวิจัย ที่ผู้รวบรวมและเรียบเรียงได้กล่าวแล้วว่า รายวิชานี้เป็นการศึกษาองค์ความรู้ทางระเบียบวิธีวิจัยทางปรัชญา โดยการวิจัยในประเด็นที่ตนเองสนใจและได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อทำให้เกิดมุมมองใหม่ ๆ และเกิดบริบทความรู้ทางวิชาการและข้อวินิจฉัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ทางพุทธศาสนา และ ปรัชญา

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพุทธศาสนาและปรัชญาในบริบทของการศึกษาโดยการวิจัยนี้ต่อไป

สุรพงษ์ คงสัตย์

10 ตุลาคม 2554

บทแนะนำการศึกษา

บทแนะนำการศึกษาของการศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธสาสนาและปรัชญานั้นมีขอบข่ายของการศึกษากว้างมาก เพราะว่ามีความเชื่อมโยงกับศาสนา และความจริงทางสังคมโลก จากข้อความดังกล่าวหมายความว่า ผู้เรียนและผู้อ่านจะต้องศึกษาเชิงงานวิจัยทางพุทธศาสนา และปรัชญา หรือ การศึกษาองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาและปรัชญาของแต่ละศาสนา หรือ แนวคิดของบุคคลก็ได้ตามที่ตนเองมีความสนใจ โดยนำกระบวนการวิจัยเข้ามาผสมผสานในการศึกษาหาคำตอบในเรื่องนั้น ๆ ดังนั้น ผู้เรียบเรียงหนังสือการศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา จึงได้นำข้อความและเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ที่จะส่งผลต่อผู้เรียนและผู้อ่านในการเข้าใจหลักการและวิธีการศึกษา ดังนี้

1. ผู้เรียนและผู้อ่านหรือผู้ศึกษาจะต้องทำความเข้าใจในหลักการของคำว่าการศึกษาคืออะไรและในปัจจุบันการศึกษาไทยและการศึกษาของโลกมีความเจริญก้าวหน้าไปถึงไหนและมีแนวคิดเรื่องการศึกษากับสังคมโลกมีอย่างไร โดยย่อ ๆ เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในหลักการศึกษา

2. ผู้เรียนและผู้อ่าน หรือ ผู้ศึกษาจะต้องทำความเข้าใจในหลักการวิจัยหรือแนวคิดเรื่องการวิจัยในหลักการพื้นฐาน เมื่อผู้เรียน ผู้อ่าน และ ผู้ศึกษา มีแนวคิดเกี่ยวกับหลักการศึกษาแล้ว เพื่อที่จะนำแนวคิดเหล่านั้นมาวิเคราะห์หรือศึกษาในเชิงลึกโดยอาศัยกระบวนการวิจัย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งว่า ทุกท่านจะต้องสร้างความเข้าใจในคำว่า การวิจัยคืออะไร และมีกระบวนการอย่างไรบ้าง ซึ่งเมื่อมีความเข้าใจการวิจัยอย่างชัดเจนแล้วก็สามารถนำประเด็นทางพุทธศาสนา ปรัชญา แนวคิดของบุคคล ความจริงที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ หรือการศึกษาทั่วไปในเรื่องราวที่ผู้เรียน ผู้อ่าน ผู้ศึกษาสนใจต้องการจะนำมาวิเคราะห์เชิงสถิติหรือการหาค่าสูตรแบบงานวิจัยก็สามารถทำได้

3. เมื่อผู้เรียน ผู้อ่าน และ ผู้ศึกษา มีความเข้าใจในหลักการวิจัยแล้ว เพื่อเป็นการสรุปองค์ความรู้ตามสาระการเรียนรู้ตามขอบข่ายของหนังสือเล่มนี้ หรือ เป็นรายวิชา ระเบียบ

วิธีวิจัยทางปรัชญา แน่นอนในเรื่ององค์ความรู้ทางพุทธศาสนา และปรัชญา ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำมากล่าวโดยย่อ ๆ เพื่อชี้ประเด็นหลักและประเด็นต่าง ๆ ที่อยู่ภายในคัมภีร์พุทธศาสนา หลักวิชาการเกี่ยวกับปรัชญา ตำราวิชาการ และเอกสารทางวิชาการทางพุทธศาสนา และปรัชญา ที่นักปราชญ์ยุคหลังได้เขียนหรือประพันธ์ขึ้นในเชิงการวิเคราะห์วิจารณ์ นอกจากนั้น พุทธศาสนาและแนวคิดเชิงปรัชญา เข้าสู่สังคมในเชิงการแก้ไขปัญหาและคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตในสังคมยุคอดีตถึงปัจจุบัน

4. ผู้เรียน ผู้อ่าน และ ผู้ศึกษา จะต้องทำความเข้าใจต่อไป คือ การเขียนรายงานการวิจัย เมื่อมีการศึกษาตามกรอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แล้ว สิ่งที่สำคัญเพื่อการเป็นการรายงานสิ่งตนเองได้ศึกษาแล้วเผยแผ่ต่อบุคคลอื่น ๆ ได้อ่านและเรียนรู้ จึงถือว่า การเขียนรายงานผลการศึกษาก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน เพราะว่า ถ้าเราศึกษาแล้วไม่มีการรายงานหรือเขียนแสดงเป็นบทความวิชาการบ้าง หรือ เสนอผ่านระบบออนไลน์ทางอินเตอร์เน็ต องค์ความรู้ที่เราศึกษาก็ไม่มีใครรู้ แต่เราต้องอาศัยหลักการเขียนรายงานตามหลักวิชาการ นั่นคือ การเขียนรายงานการวิจัย ซึ่งมีทั้งแบบเต็มรูปแบบและแบบไม่เต็มรูป ซึ่งมีองค์ประกอบอย่างแน่นอนตามหลักวิชาการวิจัย ที่ผู้เรียนจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจให้ชัดเจนซึ่งผู้รวบรวมและเรียบเรียงได้นำมาเสนอในบทที่ 5 แล้วนั้น นอกจากนั้น ยังมีตัวอย่างการศึกษาและเขียนเค้าโครงการวิจัยทางพุทธศาสนา และ ปรัชญา ซึ่งมีรูปแบบเหมือนกับการศึกษาวิทยานิพนธ์ของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา จึงขอให้ผู้เรียนทุกท่านได้ศึกษารายละเอียดในแต่ละบทให้เข้าใจและชัดเจน

5. การศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนา และ ปรัชญา ซึ่งผู้รวบรวมจัดทำเป็นหนังสือ อันเนื่องในการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะต้องศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนา และ ระเบียบวิธีวิจัยทางปรัชญาที่เป็นรายวิชาที่จะทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจในหลักการวิจัยทางพุทธศาสนา และ ปรัชญา ในหลาย ๆ ประเด็นที่เกิดความสงสัย หรือ ประเด็นที่กำลังถกเถียงกันในกรอบของวิชาการ ถ้าได้นำกระบวนการวิจัยเข้ามาใช้เพื่อหาคำตอบ ผู้รวบรวมและเรียบเรียงเชื่อว่า หลักการวิจัยจะช่วยให้เรื่องราวต่าง ๆ มีความชัดเจนและเป็นไปตามหลักการและเหตุผลของการเกิดขึ้นและจะจบอย่างไรในประเด็นนั้น ๆ อย่างแน่นอนและถูกต้อง

สารบัญ

หน้า

ปกหน้าใน 1

ข้อมูลบรรณานุกรม 2

คำนำ..... 3

บทแนะการศึกษา..... 5

สารบัญ..... 7

บทที่ 1 บทนำเกี่ยวกับการศึกษา..... 10

ความหมายของการศึกษา..... 10

พระราชดำรัสที่สำคัญเกี่ยวกับการศึกษาและขอบเขตการศึกษา..... 11

หลักการและวิธีการของการศึกษา.....15

จุดหมายของการศึกษา.....23

พระพุทธศาสนาศาสตร์แห่งการศึกษา 29

ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา 35

พระราชบัญญัติการศึกษา..... 57

บทที่ 2 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัย..... 67

ความหมายของการวิจัย..... 67

กระบวนการวิจัย..... 70

ประเภทของงานวิจัย..... 71

การวางแผนออกแบบการวิจัย..... 77

การเลือกหัวข้อและการกำหนดปัญหาในการวิจัย..... 80

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 83

การกำหนดตัวแปรและการวัดตัวแปร..... 99

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล..... 112

บทที่ 3 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพุทธศาสนา..... 120

ศาสนาพุทธ 120

องค์ประกอบของพุทธศาสนา.....121

ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา.....128

นิกาย.....130

บทที่ 4 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับปรัชญา..... 136

ความหมายของคำว่า ปรัชญา..... 136

อัตลักษณ์และข้อสังเกตเกี่ยวกับปรัชญา..... 137

ประเภทของปรัชญา.....138

สาขาของปรัชญา.....139

กำเนิดและพัฒนาการแนวคิดทางปรัชญาในช่วงแรก

ของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ.....142

พัฒนาการและภาพรวมของปรัชญาตะวันออก.....143

พัฒนาการและภาพรวมของปรัชญาตะวันตก.....148

ทฤษฎีทางปรัชญา.....151

ความสัมพันธ์ของปรัชญากับวิทยาศาสตร์..... 153

การนำวิชาปรัชญาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน.....157

บทที่ 5 รูปแบบการเขียนวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา..... 158

บทนำ..... 158

ชื่อเรื่อง..... 160

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....161

วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... 161

คำถามของการวิจัย..... 162

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 162

สมมติฐาน.....164

ขอบเขตของการวิจัย.....165

การให้คำนิยามเชิงปฏิบัติที่จะใช้ในการวิจัย.....165

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....165

ระเบียบวิธีวิจัย.....**166**

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย.....167

งบประมาณ.....168

เอกสารอ้างอิง.....169

ภาคผนวก.....170

ประวัติของผู้วิจัย.....170

หลักการเขียนวิทยานิพนธ์

ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.....170

บทที่ 6 ตัวอย่างการเขียนงานวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา..... 187

เรื่องที่ 1 ศึกษาวิเคราะห์หลักอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท..... 187

เรื่องที่ 2 วิเคราะห์หลักธรรมสู่สันติวิธี ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท.....1203

ตัวอย่างการเขียนงานวิจัยชั้นเรียน..... 214

บรรณานุกรม.....221

บทที่ 1
บทนำเกี่ยวกับการศึกษา

1. ความหมายของการศึกษา

ยัง ยัคส์ รุสโซ (Jean Jacques Rousseau) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาคือ การปรับปรุงคนให้เหมาะกับ โอกาสและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปหรืออาจกล่าวได้ว่า การศึกษาคือการนำความสามารถในตัวบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์

โจฮัน เฟรดเดอริค แฮร์บาร์ต (John Friedich Herbart) ให้ความหมายของการศึกษาว่า การศึกษาคือ การทำพลเมืองให้มีความประพฤติดี และมีอุปนิสัยที่ดีงาม

เฟรด ดเอริค เฟรอเบล (Friedrich Froebel) กล่าวว่า การศึกษา หมายถึง การพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กเพื่อให้เด็กพัฒนาตนเอง

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้หลายความหมาย คือ (1) การศึกษาคือ ชีวิต ไม่ใช่เตรียมตัวเพื่อชีวิต (2) การศึกษาคือความเจริญงอกงาม (3) การศึกษาคือกระบวนการทางสังคม และ (4) การศึกษาคือการสร้างประสบการณ์แก่ชีวิต

คาร์เตอร์ วี. กู๊ด (Carter V. Good) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ 3 ความหมาย ดังนี้

1. การศึกษาหมายถึงกระบวนการต่าง ๆ ที่บุคคลนำมาใช้ในการพัฒนาความรู้ ความสามารถ เจตคติ ความประพฤติที่ดีมีคุณค่า และมีคุณธรรมเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม

2. การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลได้รับความรู้ความสามารถจากสิ่งแวดล้อมที่โรงเรียนจัดขึ้น

3. การศึกษาหมายถึงการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ที่รวบรวมไว้อย่างเป็นระเบียบให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษา

ม.ล.ปิ่น มาลากุล กล่าวว่า การศึกษาเป็นเครื่องหมายที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามในตัวบุคคล

ดร. สาโช บัวศรี กล่าวว่า การศึกษา หมายถึง การพัฒนาบุคคลและสังคมที่ทำให้คนได้มีการเรียนรู้ และพัฒนาขึ้นไปสู่ความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

สรุปความได้ว่า การศึกษา เป็นกระบวนการให้ส่งเสริมให้บุคคลเจริญเติบโตและมีความเจริญงอกงามทางกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาจนเป็นสมาชิกของสังคมที่มีคุณธรรมสูง

2. พระราชดำรัสสำคัญเกี่ยวกับการศึกษา และ ขอบเขตของการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9) พระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับความหมายของการศึกษา เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2520 ไว้ดังนี้

"การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพและประสิทธิภาพ การพัฒนาประเทศก็ย่อมทำได้สะดวกราบรื่น ได้ผลที่แน่นอน และรวดเร็ว" จะเห็นว่าการศึกษามีความหมายใน 2 มิติ คือมิติแรกเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆ และมิติที่สองเป็นการพัฒนาบุคคลผู้ศึกษาเองให้มีความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรม ซึ่งทั้งสองมิติแห่งความหมายนี้แยกกันไม่ได้ ตรงกันข้ามจะต้องควบคู่กันไปเพราะเมื่อบุคคลหนึ่งมีความรู้ แต่มีความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรม ที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม ย่อมจะนำไปสู่การใช้ความรู้ในทางที่ไม่ก่อประโยชน์ต่อทั้งตนเองและส่วนรวมได้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชกระแสรับสั่งในเรื่องนี้มีความหมายตอนหนึ่งว่า "ความรู้กับดวงประทีปเปรียบกันได้หลายทาง ดวงประทีปเป็นไฟที่ส่องแสงเพื่อนำทางไป ถ้าใช้ไฟนี้ส่องไปในทางที่ถูก ก็จะไปถึงจุดหมายปลายทางได้โดยสะดวกเรียบร้อย แต่ถ้าไม่ระวังไฟนั้น อาจเผาผลาญให้บ้านช่องพินาศลงได้ ความรู้เป็นแสงสว่างที่จะนำเราไปสู่ความเจริญ ถ้าไม่ระมัดระวังในการใช้ความรู้ก็จะเป็นอันตรายเช่นเดียวกัน จะทำลายเผาผลาญบ้านเมืองให้ล่มจมได้" (28 มกราคม 2505)

การศึกษาในความหมายนี้สะท้อนให้เห็นว่า การศึกษาไม่ใช่สิ่งที่จบหรือสิ้นสุดในตัวเอง แต่การศึกษาจะต้องนำไปสนองต่อเป้าหมาย หรือจุดมุ่งหมายบางประการ โดยเฉพาะ

ต่อสังคมส่วนรวม (ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป) นั่นหมายความว่าการศึกษา เป็นเครื่องมือที่จะช่วยนำพาให้บุคคลและสังคมไปสู่จุดมุ่งหมายที่พึงประสงค์ได้ การศึกษา ที่สมบูรณ์จะต้องรวมไปถึงการใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมได้จึงจะถือได้ว่าเป็นการศึกษาในความหมายที่ครบถ้วน สมดังที่พระราชกระแสที่ว่า "การที่มีการศึกษาสมบูรณ์แล้วนี้ ทำให้แต่ละคนหลีกเลี่ยงไม่ได้จากความรับผิดชอบที่จะต้องใช้ความรู้ สติปัญญาของตนให้เป็นประโยชน์และเป็นความเจริญวัฒนาแก่บ้านเมืองและส่วนรวม" (12 กรกฎาคม 2516)

พระองค์ทรงชี้ถึงปรัชญาการศึกษาที่น่าสนใจยิ่งคือ เมื่อบุคคลหนึ่งมีการศึกษาที่สมบูรณ์ ผลแห่งการมีการศึกษาสมบูรณ์นี้จะกำหนดให้บุคคลนั้นมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องใช้ความรู้และสติปัญญาของตนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลอื่นและสังคมส่วนรวมโดยไม่ต้องมีบุคคลใดมาร้องขอหรือเรียกร้องให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อส่วนรวมหรือประเทศชาติแต่การปฏิบัติหน้าที่เพื่อสังคมหรือประเทศชาติของผู้มีการศึกษาที่สมบูรณ์เกิดขึ้นแต่ภายในจากจิตสำนึกแห่งสภาวะของการมีความรู้และสติปัญญาสมบูรณ์ โดยไม่ต้องมีสิ่งจูงใจหรือข้อแลกเปลี่ยน เช่นประโยชน์ส่วนบุคคลหรือรางวัลใดๆมาเป็นแรงผลักดันให้ผู้ที่มีการศึกษาสมบูรณ์ปฏิบัติหน้าที่อันควรจะกระทำ ดังนั้นการศึกษาสมบูรณ์จึงมีความครบถ้วนในตัวเองทั้งองค์ความรู้และการใช้ความรู้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ในความหมายเช่นที่กล่าวนี้การศึกษาจึงมีความหมายในเชิงสร้างสรรค์และเป็นผลดีเท่านั้น ถ้าจะกล่าวในเชิงกลับกันอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาที่จะทำให้เกิดความเสียหายแก่ตัวบุคคลหรือส่วนรวมนั้นไม่ใช่การศึกษาที่สมบูรณ์และการศึกษาที่สมบูรณ์นี้เป็นการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งหวังให้เกิดขึ้นในพสกนิกรและประเทศชาติของพระองค์

การศึกษาที่จะนำไปสู่การศึกษาสมบูรณ์นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าต้องประกอบด้วย การศึกษาทางวิชาการและการศึกษาทางธรรม ทั้งนี้เพื่อการศึกษาทางธรรมคอยกำกับการศึกษาทางวิชาการให้ดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้องและสนองตอบต่อเป้าหมายที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ดังพระราชดำรัสมีความตอนหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "การแบ่งการศึกษาเป็นสองอย่าง คือการศึกษาวิชาการอย่างหนึ่ง วิชาการนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเองและแก่บ้านเมือง ถ้ามาใช้ต่อไปเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ขั้นที่สองก็คือ ความรู้ที่จะเรียกได้ว่าธรรม คือรู้ในการวางตัว ประพฤติและคิด วิธีคิด วิธีที่จะใช้สมองมาทำเป็นประโยชน์

แก่ตัว สิ่งที่เป็นธรรมหมายถึงวิธีประพฤติปฏิบัติ คนที่ศึกษาในทางวิชาการและศึกษาในทางธรรมก็ต้องมีปัญญา แต่ผู้ใช้ความรู้ในทางวิชาการทางเดียวและไม่ใช้ความรู้ในทางธรรม จะนับว่าเป็นปัญญาชนมิได้" (18 ธันวาคม 2513) นั่นหมายความว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดความรู้ ทั้งความรู้ในทางวิชาการและความรู้ในทางธรรม ด้วยความรู้ทั้งสองด้านนี้จะก่อให้เกิด "ปัญญา" ขึ้น พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความหมายของปัญญาว่า "ปัญญาแปลอย่างหนึ่งคือ ความรู้ทุกอย่างทั้งที่เล่าเรียนจดจำมา ที่พิจารณาใคร่ครวญคิดเห็นขึ้นมา และที่ได้ฝึกฝนอบรมให้คล่องแคล่วชำนาญขึ้นมา เมื่อมีความรู้ความชัดเจนชำนาญในวิชาต่างๆดังว่า จะยังผลให้เกิดความเฉลียวฉลาดแต่ประการสำคัญนั้นคือความรู้ที่ผนวกกับความเฉลียวฉลาดนั้นจะรวมกันเป็นความสามรถพิเศษขึ้น คือความรู้จริง รู้แจ้งชัด รู้ตลอด ซึ่งจะเป็นผลต่อไปเป็นความรู้เท่าทัน เมื่อรู้เท่าทันแล้วก็จะเห็นแนวทางและวิธีการที่จะหลีกเลี่ยงให้พ้นอุปสรรคปัญหา และความเสื่อม ความล้มเหลวทั้งปวงได้ แล้วดำเนินไปตามทางที่ถูกต้องเหมาะสมจนบรรลุความสำเร็จ" (14 กรกฎาคม 2521) ปัญญาในความหมายนี้ ทรงชี้ว่าเป็นสภาวะแห่งการรู้จริง การรู้แจ้งชัดและการรู้ตลอด ซึ่งสภาวะแห่งการรู้ทั้งสามนี้จะนำไปสู่การรู้เท่าทันและปัญญาในความหมายดังกล่าวนี้จะช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคและนำไปสู่ความสำเร็จได้ในที่สุด จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงถึงความหมายและขอบเขตของการศึกษาที่เป็นปัจจัย ก่อให้เกิดความรู้และสภาวะแห่งการรู้จริงและรู้ทุกอย่าง เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญญาและด้วยปัญญาจะนำไปสู่ความสำเร็จ กล่าวให้ชัดเจนคือ การศึกษา ความรู้และปัญญาเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้ การจะเข้าใจเรื่องหนึ่งเรื่องใดให้สมบูรณ์จะต้องเข้าใจทั้งสามเรื่องอย่างเชื่อมโยงกัน

การศึกษาในความหมายนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่าเป็นเรื่องของทุกคนตั้งแต่เกิด และไม่มีที่สิ้นสุดตลอดชีวิตของคน ทรงแสดงขอบเขตการศึกษาในชีวิตคนกับบรรดา นักศึกษามหาวิทยาลัยไว้ดังนี้

"การศึกษานั้นเป็นเรื่องของทุกคน และไม่ใช่ว่าเฉพาะในระยะหนึ่ง เป็นหน้าที่โดยตรงในระยะเดียวไม่ใช่อย่างนั้น ตั้งแต่เกิดมาก็ต้องศึกษาเติบโตขึ้นมาก็ต้องศึกษา จนกระทั่งถึงขั้นที่เรียกว่าอุดมศึกษา อย่างที่ท่านทั้งหลายกำลังศึกษาอยู่ หมายความว่าการศึกษาที่ครบถ้วนที่อุดม ที่บริบูรณ์ แต่ต่อไปเมื่อออกไปทำหน้าที่การงานก็ต้องศึกษาต่อไปเหมือนกัน มิฉะนั้น

คนเราก็อยู่ไม่ได้ แม้จบปริญญาเอกแล้วก็ต้องศึกษาต่อไปตลอด หมายความว่า การศึกษาไม่มีสิ้นสุด" (20 เมษายน 2521)

พระราชดำรัสชี้ถึงขอบเขตการศึกษาที่ครอบคลุมตลอดชีวิตของบุคคล ตั้งแต่เกิดต่อเนื่องกันจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต เสมือนการศึกษากับชีวิตเป็นของคู่กัน นั่นหมายความว่าขอบเขตของการศึกษาครอบคลุมถึงทุกเรื่องและทุกเวลาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์อาจกล่าวอีกนับหนึ่งได้ว่าการศึกษามิได้มีขอบเขตเฉพาะเพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ด้วยความหมายและขอบเขตของการศึกษาตามแนวพระราชดำรินี้ จะเห็นว่าการศึกษาเป็นหัวใจของชีวิตมนุษย์ และการศึกษาเป็นเครื่องนำทางที่สำคัญของมนุษย์ ให้ไปสู่การพัฒนาคุณภาพตนเอง และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติโดยรวม กล่าวให้ชัดเจนโดยสรุปคือความหมายของการศึกษาจะต้องกำกับด้วยจุดหมายของการศึกษาด้วย กล่าวคือเป็นการศึกษาที่สร้างสรรค์และเป็นผลดีแก่บุคคลและส่วนรวมเท่านั้น

ดังนั้น ความหมายขอบเขตของการศึกษา คือ บุคคลผู้ได้รับการศึกษากับ ผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษา แตกต่างกันอย่างไร ผู้ที่เรียนในสถาบันการศึกษาระดับสูงเป็นผู้มีการศึกษาสูงหรือไร ผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือในสถาบันเป็นผู้ไม่มีการศึกษาหรือไร

การศึกษาที่แท้ คืออะไร ซึ่งมีข้ออธิบายว่า “ ศึกษา ” เป็นคำสันสกฤต ตรงกับคำ “ สิกขา ” ในภาษาบาลี มีความหมายว่าการพัฒนาอบรมตน กล่าว คือ บุคคลที่ต้องการให้คุณลักษณะทางกาย วาจา ใจ มีคุณภาพสูงกว่าที่เป็นอยู่ บุคคลที่ต้องการศึกษา ก็ต้องเรียนรู้ฝึกฝนเพื่อพัฒนาตน เนื่องจากบุคคลอื่นมาพัฒนาแทนไม่ได้ ดังนั้นการให้การศึกษาที่ดีคือการทำให้บุคคลเกิดความปรารถนาในการพัฒนาตน และ ในทางตะวันตก Education มีรากศัพท์มาจากคำกริยาลาติน 2 คำ คือ Educare กับ Educere Educare (เอดูชาเร) หมายถึง การอบรมเลี้ยงดู เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาไม่มีศักยภาพในตนพ่อแม่ หรือ ครูจึงเป็นผู้กำหนด อบรมสั่งสอน ตรงกับการศึกษาที่ยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ครูสั่ง ผู้เรียนทำ (จิตนิยม) Educere (เอดูเชเร) หมายถึง การอบรมเลี้ยงดู เชื่อว่ามนุษย์เกิดมามีศักยภาพในตน จึงต้องพยายามให้บุคคลแสดงศักยภาพออกมาตรงกับการศึกษาที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ครูชี้ทาง นักเรียนแสวงหา ประการนี้ดูเหมือนว่าสอดคล้องกับคำว่า “ศึกษา” (ปฏิบัตินิยม)

ถ้าการศึกษาคือการพัฒนาตน ตนจะพัฒนาอะไร นั่นคือ พัฒนากายให้มีคุณภาพสูงสุด ไทย คือ ศีล ตะวันตก คือ Phychomotor Domain - พัฒนาจิตให้มีคุณภาพสูงสุด ไทย คือ สมาธิ ตะวันตก คือ Affective Domain - พัฒนาความรู้ให้มีคุณภาพสูงสุด ไทย คือ ปัญญา ตะวันตก คือ Cognitive Domain ดังนั้น ถ้าจะถามว่าคนไทยมีการศึกษามีคุณภาพมากน้อยแค่ไหน ก็ต้องหาตังบ่งชี้ด้วยการถามว่า สุขภาพของคนไทยมีคุณภาพหรือไม่ ระดับใด วัดจากอะไร เช่น จิตใจแจ่มใส ร่างกายแข็งแรง ไม่มีสารพิษซึมซาบอยู่ในกาย ความสามารถในการใช้อวัยวะกระทำและสื่อสารในการดำรงชีวิต จริยธรรม สติ ความแน่วแน่ และต่อเนื่อง ของคนไทยมีมากน้อยเพียงใด อาจวัดได้จากความคิดที่มีจุดหมายในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม แน่วแน่ในการกระทำความดี และมีความต่อเนื่องวิธีคิดเพื่อแสวงหาคำตอบในการดำรงชีวิตของตนเองและผู้อื่นอย่างไร อาจวัดจาก การคิดอย่างมีจุดหมาย ลำดับขั้นตอนของการคิด คิดอย่างมีเหตุผล (และเข้าใจเหตุผลกำมะลอ) คิดให้เกิดประโยชน์

ดังนั้น คงตอบคำถามที่ว่า บุคคลผู้ได้รับการศึกษากับผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาแตกต่างกันอย่างไร ผู้ที่เรียนในสถาบันการศึกษาระดับสูงเป็นผู้มีการศึกษาสูงหรือไร ผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือในสถาบันเป็นผู้ไม่มีการศึกษาหรือไร และ พิจารณาได้ว่า พ่อ แม่ ครู อาจารย์ เกษตรกร กรรมกร ผู้บริหาร พ่อค้า นักการเมือง ฯลฯ ที่มีการศึกษา มีลักษณะเช่นใดซึ่งเป็นคำถามที่ต้องการหาคำตอบนานพอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องหมายบ่งบอกว่า สังคมนั้นมีความเจริญก้าวหน้าหรือไม่อย่างไร เกิดความสมบูรณ์ภายในสังคมนั้น ๆ ทั้งด้านกายภาพและชีวภาพมากน้อยเพียงใด การศึกษาของคนในสังคมเป็นคำตัดสินความคิดเห็นของนักวิชาการ หรือ ที่เรียกตนเองว่า นักสังคมวิทยา เพราะว่า นักสังคมวิทยาจะมององค์ประกอบของสังคมทุกบริบทประกอบกันก่อนจึงจะตัดสินใจว่า สังคมนั้นเป็นอย่างไร ที่มีคำกล่าวว่า ประเทศที่ถ้อยพัฒนา ประเทศที่กำลังพัฒนา และ ประเทศที่พัฒนาแล้ว เป็นต้น

3. หลักการและวิธีการของการศึกษา

การศึกษาในความหมายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนำไปสู่คำถามต่อ ไป คือ พระองค์พระราชทานหลักการและวิธีการศึกษาไว้อย่างไรเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ตาม

ความหมายของการศึกษาดังกล่าวในหัวข้อข้างต้น ทรงกล่าวถึงหลักการศึกษาที่ให้ความรู้ความสามารถและนำไปสู่การทำให้ "ตัวเองครบเป็นคน" ว่า "..หลักอย่างหนึ่งที่สำคัญที่สุดคือหลักของเหตุผล และจะต้องขัดเกลาตลอดเวลา มิฉะนั้นจะมีวิชาความรู้เท่าไรก็ตามก็ไม่สามารถนำไปเป็นประโยชน์แก่ตัวแก่ส่วนรวมได้...หลักของเหตุผลมีหลักการว่า ถ้ามีสิ่งใดที่เราต้องเผชิญ ต้องพบ ต้องมีเหตุผลทั้งสิ้น คำนี้มีสองคำ เหตุคือต้นของสิ่งที่เราเผชิญและผลเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องจากสิ่งที่เกิดขึ้นแก่เรา ถ้าเราเผชิญสิ่งใดและเราพิจารณาด้วยเหตุผล ต่อไปเราก็จะเผชิญสิ่งที่ถูกต้อง" (26 มิถุนายน 2519)

นั่นหมายความว่า การศึกษาเป็นเรื่องของการค้นหาเหตุและผลของสิ่งต่างๆหรือปรากฏการณ์ต่างๆเมื่อสามารถค้นหาเหตุย่อมจะเข้าใจผลที่เกิดตามมา ความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลจึงเป็นหลักการสำคัญ ของการศึกษา ในทางกลับกันสิ่งใดที่ไม่สามารถแสดงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลได้ จึงถือว่าเรามีความรู้ในสิ่งนั้นยังไม่ได้ ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นกระบวนการของการค้นหาเหตุและผลของสิ่งต่างๆนั่นเอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงวิธีการศึกษาหรือการเรียนรู้ไว้ดังนี้

"ลักษณะของการศึกษาหรือการเรียนรู้นั้นมีอยู่สามลักษณะได้แก่ เรียนรู้ตามความคิดของผู้อื่นอย่างหนึ่ง เรียนรู้ด้วยการขบคิดพิจารณาของตนเองให้เห็นเหตุผลอย่างหนึ่งกับเรียนรู้จากการปฏิบัติฝึกฝนจนประจักษ์ผลและเกิดความคล่องแคล่วชำนาญอีกอย่างหนึ่ง การเรียนรู้ทั้งสามลักษณะนี้ จำเป็นต้องกระทำไปด้วยกันให้สอดคล้อง และอุดหนุนส่งเสริมกันจึงจะช่วยให้เกิดความรู้จริงพร้อมทั้งความสามารถที่จะนำมาใช้ทำการต่างๆอย่างมีประสิทธิภาพได้" (25 มิถุนายน 2524)

การเรียนรู้ทั้งสามลักษณะคือการเรียนรู้ตามความคิดของผู้อื่น การเรียนรู้ด้วยการขบคิดพิจารณาด้วยตนเองและการเรียนรู้จากการปฏิบัติฝึกฝน เป็นวิธีการเรียนรู้ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในเหตุและผลของเรื่องที่ศึกษา เริ่มจากการเรียนรู้จากผู้ที่มีความรู้ จากนั้นจึงนำความรู้นั้นมาขบคิดพิจารณาด้วยตนเองต่อไป ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มพูนความรู้ที่มากขึ้นหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการเพิ่มพูนความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจัดว่าเป็นคุณภาพของการเรียนรู้อีกระดับหนึ่ง การเรียนรู้ถึงขั้นนี้ยังไม่ถือว่าครบถ้วนเพราะยังเป็นความรู้ที่ยังไม่สามารถช่วยให้บุคคลนั้นสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ จึงจำเป็นต้องมีการเรียนรู้เชิงปฏิบัติจนก่อให้เกิดความเชี่ยวชาญที่

จะนำความรู้ไปปฏิบัติได้ วิธีการเรียนรู้ตามนัยข้างต้นเป็นการเรียนรู้ในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติซึ่งจะต้องครบบริบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบการเรียนรู้ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติไว้ดังนี้ "ผู้ไม่มีทฤษฎีเป็นผู้ไม่มีหลักความรู้ สู้ผู้มีทฤษฎีไม่ได้เพราะไม่มีความรู้เป็นทุนรอนสำหรับทำงาน แต่ผู้มีทฤษฎีที่ไม่หัดปฏิบัติหรือไม่ยอมปฏิบัตินั้นก็สู้นักทฤษฎีที่ปฏิบัติด้วยไม่ได้ เพราะนักทฤษฎีที่ไม่ยอมปฏิบัติทำให้ตัวเองพร้อมทั้งวิชาความรู้ทั้งหมดเป็นหมันไป ไม่ได้ประโยชน์ ไม่เป็นที่ต้องการของใคร ผู้มีความรู้ด้วย ใช้ความรู้ทำงานได้จริงๆจึงจะเป็นประโยชน์และเป็นที่ต้องการ" (22 มิถุนายน 2520)

พระราชดำรัสนี้สะท้อนให้เห็นชัดว่า ทฤษฎีเป็นสิ่งจำเป็นเพราะเป็นกรอบหรือแนวทางของการคิดและการปฏิบัติ แต่ว่าความรู้เชิงทฤษฎีไม่สามารถเป็นหลักประกันของความสำเร็จในการปฏิบัติได้ เพราความรู้เชิงทฤษฎีและความรู้เชิงปฏิบัติเป็นความรู้คนละส่วนกัน (ถึงแม้จะสัมพันธ์กันก็ตาม) ฉะนั้นผู้ที่มีความรู้เชิงทฤษฎีจะต้องนำทฤษฎีไปทดลองปฏิบัติจนให้เกิดความคล่องแคล่วชำนาญ การฝึกฝนปฏิบัติจนเชี่ยวชาญนี้ช่วยให้เกิดความรู้อีกส่วนหนึ่งที่เสริมความรู้เชิงทฤษฎีให้เกิดความสมบูรณ์ขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งแก่การปฏิบัติงานด้วยตนเอง ดังที่ได้อัญเชิญพระราชดำรัสมาแสดงก่อนหน้านี้แล้ว ทรงอธิบายถึงความสำคัญของการปฏิบัติว่า "การมีความรู้ถนัดทฤษฎีประการเดียว ไม่เพียงพอที่จะทำให้บุคคลสามารถปฏิบัติงานได้เต็มที่ผู้ที่ฉลาดสามารถในหลักวิชาโดยปกติวิสัยจะได้แต่เพียงชี้นิ้วให้ผู้อื่นทำซึ่งเป็นการไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่อาจทำให้ผู้ใดเชื่อถือหรือเชื่อฟังอย่างสนิทใจได้ เหตุด้วยไม่แน่ใจว่าผู้ชี้นิ้วเองจะรู้จริง ทำได้จริงหรือ ความสำเร็จทั้งสิ้นทำได้เพราะลงมือกระทำ" (18 ตุลาคม 2517)
จะเห็นว่าความรู้ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์จริง จะต้องเป็นความรู้ที่สามารถปฏิบัติได้ และที่สำคัญความรู้ที่สามารถปฏิบัติได้นี้ ต้องเกิดขึ้นจาก "ลงมือกระทำ" ด้วยตนเองเท่านั้น ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนอาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องหนึ่งจะต้องมีความรู้ถึงขั้นที่ตนเองสามารถปฏิบัติด้วยตนเองให้ปรากฏผลสำเร็จเพื่อเป็นการพิสูจน์ถึงการมีความรู้จริงในเรื่องนั้นแก่บุคคลอื่น เมื่อมีความรู้ถึงขั้นนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสว่าบุคคลนั้นจะได้รับการยอมรับอย่างแท้จริงจากผู้อื่นว่ามีความรู้จริงอีกทั้งจะยังเป็นความรู้ที่บุคคลอื่นจะเรียนรู้และปฏิบัติตามอย่างมีศรัทธา ความรู้ตามความหมายนี้ต่างจากความรู้เชิงทฤษฎีที่กล่าวถึงกัน

โดยทั่วไปตามแนวพระราชดำรินี้ไม่ได้หมายความว่าความรู้เชิงทฤษฎีไม่มีความสำคัญ แต่พระองค์ทรงชี้ว่าทฤษฎีเพียงประการเดียวไม่เพียงพอต่อการศึกษา แต่การศึกษาจะต้องมุ่งสู่ การนำทฤษฎี ไปสู่การปฏิบัติให้สำเร็จด้วย จึงจะถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่ครบสมบูรณ์

นอกจากนี้ทรงแสดงให้เข้าใจต่อไปอีกว่า การใช้ทฤษฎีให้เกิดผลในทางปฏิบัตินั้นอาจจะต้องใช้ทฤษฎีของหลายสาขาวิชาประกอบเข้าด้วยกัน เพราะปัญหาของการปฏิบัติที่ต้องการจะแก้ไขมีขอบเขตที่กว้างขวางกว่าขอบเขตของทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง ดังนั้นการนำทฤษฎีต่างๆ มาประยุกต์เข้าด้วยกันเพื่อนำไปใช้ปฏิบัติจึงเป็นสิ่งจำเป็นพระองค์ทรงอธิบาย เรื่องนี้ว่า "วิชาการทั้งปวงนั้นถึงจะมีประเภทมากมายเพียงใดก็ตาม แต่เมื่อนำมาใช้สร้างสรรค์สิ่งใดก็ต้องใช้ด้วยกัน หรือต้องนำมาประยุกต์เข้าด้วยกันเสมอ อย่างกับอาหารที่เรารับประทาน กว่าจะสำเร็จขึ้นมาให้รับประทานได้ ต้องอาศัยวิชาประสมประสานกันหลายอย่างและต้องผ่านการปฏิบัติมากมายหลายอย่างหลายตอน ดังนั้นวิชาต่างๆมีความสัมพันธ์ถึงกันและมีอุปการะแก่กันทั้งฝ่ายวิทยาศาสตร์และฝ่ายศิลปศาสตร์ ไม่มีวิชาใดที่นำมาใช้ได้โดยลำพัง หรือเฉพาะอย่างได้เลย" (3 สิงหาคม 2521)

นั่นหมายความว่าการนำวิชาการสาขาต่างๆเข้ามาประกอบกันเพื่อให้สามารถ ใช้ประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานได้สำเร็จเป็นสิ่งที่จำเป็น ดังที่กล่าวกันว่าเป็นการเรียนและการ ใช้วิชาการในลักษณะ "สหวิทยาการ"(multidiscipline) "เพราะวิชาทั้งหลายเกี่ยวโยงถึงกันเป็นส่วนประกอบของกันและกัน เป็นปัจจัยอุดหนุนกันและกันอย่างแน่นแฟ้น" (3 ตุลาคม 2518) ยิ่งไปกว่านี้ ทรงแสดงพระอัจฉริยภาพด้วยการแยกแยะมิติของสหวิทยาการ ว่ายังเกี่ยวข้องระหว่าง "ความรู้ระหว่างบุคคล" อีกด้วยไม่ใช่เพียงเฉพาะ "ความรู้ระหว่างวิชา" ดังที่กล่าวแล้วเท่านั้น พระองค์ทรงชี้ถึงการใช้ความรู้เพื่อการปฏิบัติว่า "ทุกคนมีความรู้ต้องใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เพราะว่าถ้าความรู้ นั้นร่วมมือใช้ในทางที่ถูกก็จะเกิดคุณอย่างมหาศาลทั้งแก่ตนเองทั้งแก่ส่วนรวม ฉะนั้นแต่ละคนที่ได้เรียนในแขนงของตนก็ย่อมต้องปฏิบัติงานเพื่อตนเองและเพื่อส่วนรวมนั้นก็ต้องมีความเข้าใจระหว่างบุคคล ระหว่างวิชา (ดังนั้น) ในการปฏิบัติงานทุกด้าน การเตรียมตัวพร้อมการร่วมมือเป็นอันสำคัญอยู่เสมอ" (25 มิถุนายน 2515) ความรู้ระหว่างวิชาและความรู้ระหว่างบุคคลเป็นแนวพระราชดำริที่ควรแก่การศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เพื่อจะช่วยให้สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์จริง ประการแรกความรู้ระหว่างวิชา เป็น

ความรู้ที่สามารถจะนำวิชาการแขนงต่างๆมาประยุกต์ใช้เข้าด้วยกันเพื่อให้มีกรอบหรือแนวทางที่จะปฏิบัติงานหรือแก้ไขปัญหาในความเป็นจริงได้สำเร็จ ซึ่งความรู้นี้มิได้ปรากฏในสาขาวิชาใด หากแต่เป็นความ รู้ที่เกิดจากการนำความรู้จากหลายสาขาวิชาเข้ามาสังเคราะห์ให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ในความเป็นจริง ประการที่สอง ความรู้ระหว่างบุคคล เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลซึ่งแยกแยะได้เป็นสองด้าน กล่าวคือในด้านแรกเป็นความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกันในเรื่องที่เราต้องแก้ไขปัญหา ฉะนั้นการแก้ไขปัญหาให้สำเร็จจึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของบุคคลเหล่านั้น ด้วยความรู้นี้จะช่วยให้เราสามารถจัดการกับบุคคลเหล่านั้นให้เอื้อประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาที่ต้องการได้ ในอีกด้านหนึ่งเป็นความรู้ของบุคคลต่างๆที่จะต้องนำมาใช้ร่วมกันเพื่อการแก้ไขปัญหา เพราะลำพังความรู้ของบุคคลเดียวไม่เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาได้ครบถ้วน จึงต้องอาศัยความรู้หลายสาขาวิชาที่มีอยู่ในบุคคลหลายคน กรณีเช่นนี้จำเป็นที่จะต้องจัดให้บุคคลที่มีความรู้แต่ละสาขาวิชาที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานเข้ามาร่วมงานตั้งแต่ต้น เช่นการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน จนถึงการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาและการร่วมมือกันแก้ไขปัญหา การจะนำสาขาวิชา ต่างๆที่ปรากฏในหลายบุคคลเข้ามาร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาร่วมกัน จึงต้องอาศัย "ความรู้ระหว่างบุคคล" ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชกระแสรับสั่ง

การเลือกใช้ทฤษฎีต่างๆ หรือการนำทฤษฎีสู่การปฏิบัติในลักษณะสหวิทยาการข้างต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวทางไว้ว่า "ในการปฏิบัติงานใดๆผู้ปฏิบัติจะต้องทราบ ต้องเข่าใจแจ่มแจ้งถึงปัญหาและความรู้ทั้งปวงอันเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์อย่างทั่วถึง จึงจะสามารถนำทฤษฎีมาดัดแปลงใช้ให้ได้เหมาะกับ สภาพการณ์และสามารถจะเลือกแนวทางการปฏิบัติให้เกิดผลมากที่สุดได้" (22 มกราคม 2517) นั่นหมายความว่าการใช้สหวิทยาการให้เกิดผลจริง ผู้ใช้จะต้องมีความรู้ "แจ่มแจ้ง" ทั้งในเรื่องของวิชาการและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นการรู้จริงแจ่มแจ้งนี้จะช่วยให้เราสามารถนำความรู้ทางวิชาการและบุคคลเข้ามาประสมประสานกันได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์ของปัญหาที่ต้องการแก้ไขได้ ตลอดจนสามารถเลือกแนวทางปฏิบัติเพื่อการแก้ไขปัญหาให้สำเร็จได้อย่างเหมาะสม ฉะนั้น "การรู้จริงแจ่มแจ้ง" ในสิ่งที่ศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ต่อไปตามแนวพระราชดำริ

การรู้จริงแจ่มแจ้งช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจเรื่องที่ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ปราศจากอคติและเข้าใจถึงแก่นของเหตุและผลของเรื่องนั้น สภาวะแห่งความเข้าใจที่กระจ่างชัดนี้ส่งผลให้สามารถปฏิบัติในเรื่องนั้นได้ดีและถูกต้อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเรื่องนี้ว่า "การฝึกฝนและปลูกฝังความรู้จักเหตุผลความรู้จักผิดชอบชั่วดี เป็นสิ่งจำเป็นไม่น้อยกว่าการใช้วิชาการ เพราะการรู้จักพิจารณาให้เห็นเหตุเห็นผลให้รู้จักจำแนกสิ่งผิดชอบชั่วดีได้โดยกระจ่างย่อมทำให้มองบุคคล มองสิ่งต่างๆได้ลึกลงไปจนเห็นความจริง เมื่อได้มองเห็นความจริงแล้วก็จะสามารถใช้ความรู้และวิชาการ ปฏิบัติงานทุกอย่างได้ดีและถูกต้องยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่ตนและแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น" (26 พฤศจิกายน 2516)

การสามารถเข้าใจถึงความจริงของเรื่องที่ศึกษาเป็นเงื่อนไขของการปฏิบัติงานได้สำเร็จ และการเข้าใจถึงความเป็นจริงนี้จะต้องอาศัยความรู้ทั้งในสาขาวิชาต่างๆและ "ความรู้ระหว่างวิชา" ตลอดจน "ความรู้ระหว่างบุคคล" ดังที่กล่าวแล้ว ตลอดจนความรู้ทางธรรมที่คอยกำกับความประพฤติของคน ฉะนั้นจะเห็นว่าการรู้จริงตามแนวพระราชดำรินี้จึงมีความหมายที่ลึกซึ้ง จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการใช้ความรู้ลงสู่การปฏิบัติให้เกิดผล ฉะนั้นการปรับทฤษฎี (ที่รู้อย่างกระจ่างแล้ว) กับการปฏิบัติจะต้องเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง พระองค์ทรงอธิบายเรื่องนี้อย่างละเอียดว่า "การเรียนรู้วิทยาการชั้นสูงต่างๆ เป็นประโยชน์เชิดชูตัว แต่ทั้งนี้บุคคลจะต้องพยายาม ควบคุมตัวมิให้ติดอยู่ในตำราหรือทฤษฎีมากเกินไป เพราะมิฉะนั้นเมื่อไปพบข้อเท็จจริงในการปฏิบัติงานซึ่งไม่ตรงหรือไม่สอดคล้องกับตำราเข้า อาจก่อให้เกิดการสนเท่ห์ลังเลใจ ทำให้ทำงานไม่ได้หรืออาจทำให้เกิดอคติ เกิดความคิดที่ไม่ใช่ทั้งทฤษฎีทั้งไม่ใช่วิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องขึ้นมากดดันชักนำให้ทำการไปอย่างผิดๆ.. ดังนั้นเมื่อต้องเผชิญปัญหาความขัดแย้งระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ ทางที่ดีที่สุดจะต้องดำเนินงานในส่วนที่เห็นว่าถูกต้องดีแล้วต่อไป ไม่ปล่อยให้หยุดชะงักพร้อมกันไปนั้นควรจะได้รับพิจารณาปัญหาโดยเร่งด่วน หาทางปรับหลักวิชาให้เข้ากับปัญหาและประสานเข้ากับวิชาอื่นๆอันเกี่ยวข้องด้วย ให้เห็น ให้เข้าใจปัญหาโดยกระจ่างแจ้ง เมื่อได้วิธีที่ถูกต้องแล้วก็นำไปใช้ปฏิบัติให้ได้ผลด้วยความแน่วแน่และมั่นใจ" (17 กรกฎาคม 2518)

พระองค์ทรงแนะนำวิธีการไว้สองประการสำหรับการประยุกต์ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ ประการแรก การปรับทฤษฎีให้เข้ากับการปฏิบัติโดยจะต้องวิเคราะห์ปัญหาการปฏิบัติให้

เข้าใจอย่างถ่องแท้ก่อน นั่นหมายความว่าการเป็นจริงของการปฏิบัติเป็นหลักที่จะต้องยึดไว้และปรับทฤษฎีเข้าสู่การปฏิบัติ ไม่ใช่ปรับการปฏิบัติเข้าสู่ทฤษฎี อีกประการหนึ่งคือการประสานกับทฤษฎีของวิชาอื่นๆ เข้าด้วยกันเพื่อช่วยให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาหรือความจริงที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสมมากขึ้น และนำไปสู่การได้หนทางหรือวิธีการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องเป็นผลสำเร็จ เมื่อการปรับทฤษฎีจะโดยวิธีใดก็ตามเกิดผลต่อการปฏิบัติจริง ผลแห่งการปรับทฤษฎีนั้นก็จะนำมาซึ่งความรู้ใหม่เพิ่มเติมขึ้นจากความรู้เดิมที่มีอยู่ให้พัฒนาสูงขึ้น ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการพัฒนาทฤษฎีหรือวิชาการอย่างเป็นขั้นเป็นตอน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายการสะสมความรู้นี้ว่า "วิทยาการทุกอย่างมิใช่มีขึ้นในคราวหนึ่งคราวเดียวได้ หากแต่ค่อยๆสะสมกันมาทีละเล็กละน้อยจนมากมายกว้างขวาง การเรียนวิทยาการก็เช่นกัน บุคคลจำจะต้องค่อยๆ เรียนรู้ให้เพิ่มพูนขึ้นนั้นเกิดเป็นรากฐานรองรับความรู้ที่สูงขึ้น ลึกซึ้ง กว้างขวางขึ้นต่อๆไป" (30 มิถุนายน 2519)

การพัฒนาองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำรินี้ แสดงให้เห็นว่าความรู้มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเอง แต่หากเป็นการค้นพบของมนุษย์ และสะสมความรู้เหล่านั้นตามลำดับ จนเกิดการเติบโตขององค์ความรู้ เมื่อวิเคราะห์แนวพระราชดำรินี้ประการแรกจะเห็นว่า ความรู้เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติและมนุษย์ที่ศึกษาเรื่องนั้นในธรรมชาติ ได้ค้นพบหลักเกณฑ์หรือแบบแผนบางประการของสิ่งนั้น จึงได้พัฒนาความรู้ของเรื่องนั้นขึ้นมาให้สามารถเรียนรู้ได้แก่บุคคลทั่วไป เช่นความรู้ว่าด้วยการรักษาต้นน้ำลำธาร ความจริงแล้ววิธีการรักษาต้นน้ำลำธารในธรรมชาตินั้นมีอยู่แล้วและมนุษย์ไปค้นพบวิธีการของธรรมชาติขึ้น จึงทำให้ได้ความรู้ของเรื่องดังกล่าวมา เป็นต้น ประการที่สองจะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำว่า "สะสม" ความรู้ให้เพิ่มพูนขึ้นและ "เกิดเป็นรากฐานรองรับความรู้ที่สูงขึ้น" แสดงให้เห็นว่าความรู้ที่มีอยู่เดิมเป็นรากฐานให้แก่การพัฒนาความรู้ที่สูงขึ้นต่อไป การพัฒนาความรู้ ในลักษณะเช่นนี้ย่อมทำให้เข้าใจได้ว่าระบบแห่งความรู้ที่สะสมกันมานั้นจะต้องเป็นระบบเดียวกัน กล่าวคือระบบหรือแบบแผนของความรู้เดิมกับความรู้ใหม่จะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กัน ไม่เช่นนั้นจะพัฒนาสะสมเพิ่มเติมขึ้นบนรากฐานเดิมไม่ได้ ถ้าจะเปรียบเสมือนการสร้างบ้าน การวางรากฐานของบ้าน เช่นเสาเข็ม คานพื้นบ้านเป็นต้น จะทำหน้าที่เป็นรากฐานให้สามารถก่อฝาผนังบ้านขึ้นไปจนถึงหลังคาได้ฉันใด ความรู้เดิมก็เปรียบเสมือนฐานรากให้แก่ความรู้ใหม่ที่จะพัฒนาขึ้นไปฉัน

นั้น เพราะการศึกษาพื้นฐานของแต่ละเรื่องจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป ถ้าความรู้พื้นฐานดี ก็จะช่วยให้สามารถศึกษาในระดับที่สูงขึ้นไปได้มากในทางกลับกัน ถ้าความรู้พื้นฐานไม่ดีหรือไม่แข็งแรงการศึกษาที่ระดับสูงขึ้นไปก็จะทำไม่ได้หรือได้น้อย การศึกษาที่จะช่วยให้เกิดพัฒนาองค์ความรู้นี้ พระราชกระแสตอนหนึ่งมีว่า "....หากไม่เรียนรู้กลไกของวิชาการโดยตลอดอย่างคล่องแคล่วเจนจัดแล้ว ก็ยากนักที่จะใช้วิชาการปฏิบัติให้ได้ผล" (2 ตุลาคม 2518) คำว่า "กลไกของวิชาการ" ที่ทรงกล่าวถึงนี้คือระเบียบวิธีของการศึกษาที่ใช้ เป็นเครื่องมือของการค้นหาความรู้จากความเป็นจริง ฉะนั้นการจะพัฒนาองค์ความรู้อย่างเป็นระบบด้วยการสะสมความรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามที่กล่าวแล้วจึงต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับ "กลไกของวิชาการ" ช่วยเป็นเครื่องมือในการสะสมความรู้ให้เจริญงอกงาม กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำรินี้ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่นักศึกษาควรจะต้องเข้าใจให้ถึงแก่นแท้ เพื่อจะได้น้อมนำมาใช้เป็นวิธีการศึกษาของตนโดนเฉพาะการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ให้สูงขึ้นต่อไป

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าหลักการและวิธีการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงนั้น เริ่มต้นตั้งแต่หลักการพื้นฐานของการศึกษา กล่าวคือการศึกษาที่ตั้งอยู่บนหลักของเหตุและผล และการใช้หลักของเหตุและผลนี้ศึกษาความเป็นจริง การศึกษานี้อาจเริ่มต้นได้จากการเรียนรู้ตามความคิดของผู้อื่น จากนั้นจะต้องเรียนรู้ด้วยการคิดพิจารณาด้วยตนเอง จนถึงการเรียนรู้ที่จะปฏิบัติให้ได้ผลสำเร็จด้วยตนเอง การศึกษาตามแนวพระราชดำรินี้จะต้องมีวิธีการที่เป็นระบบและอาศัยการสะสมความรู้ทีละเล็กละน้อยเพิ่มพูนขึ้น จนพัฒนาองค์ความรู้ให้สูงขึ้นไปตามลำดับ ฉะนั้นการศึกษาที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์จะต้องมีหลักการและวิธีการที่ถูกต้องและเป็นระบบด้วยจึงจะนำพาความรู้ไปสู่จุดหมายที่พึงประสงค์ได้ โดยจะขออัญเชิญพระราชดำรัสตอนหนึ่งมาเป็นส่วนสรุปของเรื่องนี้ดังนี้ " วิชาความรู้อันพึงประสงค์นั้นได้แก่วิชาความรู้ที่ถูกต้อง ชัดเจน แม่นยำ ชำนาญ นำไปใช้การเป็นประโยชน์ได้พอเหมาะพอควร ทันต่อเหตุการณ์อย่างมีประสิทธิภาพ " (26 มิถุนายน 2523)

4. จุดหมายของการศึกษา

จากความหมายของการศึกษาที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อข้างต้นพอจะช่วยให้เข้าใจจุดหมายของการศึกษาตามแนวพระราชดำริได้ว่าการศึกษามีจุดหมายทั้งเพื่อประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเองและแก่ส่วนรวมอันได้แก่สังคมและประเทศชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสรุปวัตถุประสงค์ของการศึกษาว่า "วัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นคืออย่างไรกล่าวโดยรวบยอดคือการทำให้บุคคลมีปัจจัยหรืออุปกรณ์สำหรับชีวิตอย่างครบถ้วนเพียงพอทั้งในส่วนวิชาความรู้ส่วนความคิด วินิจฉัย ส่วนจิตใจและคุณธรรมความประพฤติ ส่วนความขยันอดทน และความสามารถในการที่จะนำความรู้ความคิดไปใช้ปฏิบัติงานด้วยตนเองให้ได้จริงๆเพื่อสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความสุขความเจริญมั่นคง และสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคมและบ้านเมืองได้ตามควรแก่ฐานะด้วย" (25 มิถุนายน 2523)

การศึกษาเพื่อให้บรรลุจุดหมายอันได้แก่ประโยชน์ของผู้ศึกษาเอง (ตนเอง) และส่วนรวม (สังคมและบ้านเมือง) นั้น การศึกษาทำหน้าที่เป็นปัจจัยหรือเครื่องมือที่จะนำไปสู่จุดหมายดังกล่าว การศึกษาในความหมายนี้จะต้องประกอบด้วย 4 ส่วนคือ

1) ส่วนวิชาความรู้ ได้แก่วิชาการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆที่ศึกษาอย่างถูกต้องครบถ้วน

2) ส่วนความคิดวินิจฉัย ได้แก่ความสามารถของการขบคิดพิจารณาและวินิจฉัยในเรื่องที่ศึกษาและความเป็นจริงที่ปรากฏ ซึ่งจัดเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการหรือกระบวนการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลของผู้ศึกษา

3) ส่วนจิตใจและคุณธรรม ได้แก่การพัฒนาจิตใจให้มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจที่จะใช้วิชาความรู้เพื่อประโยชน์ในทาง ที่ดีต่อตนเองและส่วนรวม ซึ่งเป็นการกำกับความประพฤติของคนให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องโดยเฉพาะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และ

4) ส่วนความขยันอดทน ได้แก่การฝึกฝนให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความขยันและมีความอดทนต่อปัญหาหรืออุปสรรคที่ขัดขวางไม่ให้บรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้

องค์ประกอบทั้ง 4 ประการเพื่อช่วยให้สามารถบรรลุจุดหมายของการศึกษานี้ ย้อนกลับไปยืนยันความหมายของการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงไว้ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อข้างต้น

การศึกษาเพื่อให้บรรลุจุดหมายดังกล่าวโดยเฉพาะประโยชน์ของประเทศชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า "งานของชาตินี้จะต้องอาศัยวิชาการทั่วทุกแขนง ต้องสัมพันธ์กันแล้วดำเนินพร้อมกันไปโดยสอดคล้อง จึงเป็นความจำเป็นที่แต่ละฝ่ายแต่ละคน จะต้องศึกษาเรียนรู้ถึงโครงการ และความประสานสัมพันธ์ของงานส่วนรวมให้กระจ่างชัด เพื่อสามารถมองเห็นจุดรวมของงานทั้งหมดและสามารถประสานงานและส่งเสริมกันได้อย่างถูกต้องตรงจุด งานของชาติจักได้สัมฤทธิ์ผล" (31 ตุลาคม 2520) นั่นหมายความว่าการบรรลุถึงจุดหมายของการศึกษาอันได้แก่ประโยชน์ของประเทศชาติจะต้องอาศัยวิชาการหลายแขนงและยังจะต้องประสานวิชาการแขนงต่างๆนั้นให้สัมพันธ์กันอย่างเหมาะสมทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ กล่าวคือจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับงานของประเทศชาติอันถือได้ว่าเป็นงานที่รวบยอดของงานอื่นๆทั้งหมดที่ปรากฏในระดับต่างๆหรือพื้นที่ต่างๆหรือด้านต่างๆของประเทศชาติจึงอาจกล่าวได้ว่าการใช้ความรู้เพื่อบรรลุจุดหมายลักษณะเช่นนี้เป็นการมองจุดหมาย การศึกษาในเชิงยุทธศาสตร์ของชาติ ซึ่งครอบคลุมทุกส่วนทุกด้านของประเทศชาติ ไม่ใช่จุดหมายเฉพาะเรื่องหรือเฉพาะด้านเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือจุดหมายของการศึกษาตามพระราชดำรินี้เป็นจุดหมายในเชิงยุทธศาสตร์ที่ส่งผลกระทบต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการศึกษาที่จะช่วยให้บรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวในอีกมิติหนึ่งว่า ผู้ที่มุ่งหวังความดีและความเจริญมั่นคงในชีวิตจะต้องไม่ละเลยการศึกษา ความรู้ที่จะศึกษามี 3 ส่วนคือ ความรู้วิชาการ ความรูปฏิบัติการ และความรู้คิดอ่านตามเหตุผลความเป็นจริง อีกประการหนึ่งจะต้องมีความจริงใจและบริสุทธิ์ใจ ไม่ว่าในงาน ในผู้ร่วมงานหรือในการรักษาระเบียบแบบแผน ความดีงาม ความถูกต้องทุกอย่าง ประการที่สามต้องฝึกฝนให้มีความหนักแน่นทั้งภายในใจ ในคำพูด" (24 มกราคม 2530) กล่าวคือความรู้จะต้องศึกษานั้นจะต้องประกอบด้วย

1) ความรู้ในวิชาการและการปฏิบัติที่มีความถูกต้องและแจ่มแจ้งทั่วถึง

2) ความรู้ในงานที่ปฏิบัติตั้งแต่วัตถุประสงค์ ขอบเขตจนถึงแนวทางปฏิบัติของงาน ซึ่งรวมถึงการฝึกฝนให้มีความจริงใจและบริสุทธิ์ต่องานและผู้ร่วมงาน และ

3) ความรู้ในตนเองที่จะช่วยให้เกิดความอดทน หนักแน่นและมุ่งมั่นที่ปฏิบัติงานตามหลักแห่งวิชาจนบรรลุผลสำเร็จ ดังมีพระราชกระแสรับสั่งว่า"นอกจากวิชาความรู้ก็จะต้องฝึกฝนในสิ่งที่ตัวจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับสังคม สอดคล้องกับสมัย และสอดคล้องกับศีลธรรมที่ดี งาม ถ้าได้ทั้งวิชาการทั้งความรู้รอบตัวและความรู้ในชีวิต ก็จะทำให้เป็นคนที่ครบคน" (25 มีนาคม 2515) นอกจากจุดหมายการศึกษาที่มุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและประเทศชาติแล้ว ในจุดหมายด้านวิชาการของการศึกษาที่ไม่ควรมองข้ามไปด้วย คือการพัฒนาความรู้ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอีก ดังที่กล่าวในหัวข้อก่อนหน้านี้แล้วว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงกระบวนการสะสมและพัฒนาความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ดังที่มีพระราชกระแสว่า "บุคคลจำจะต้องค่อยๆเรียนรู้ให้เพิ่มพูนขึ้นมาตามลำดับ ให้ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นนั้นเป็นรากฐานรองรับความรู้ที่สูงขึ้น ลึกซึ้งกว้างขวางขึ้นต่อๆไป" (30 มิถุนายน 2519) นั่นหมายความว่าจุดหมายของการศึกษาอีกประการหนึ่งที่พระองค์ทรงแสดงให้ปรากฏ คือ การพัฒนาองค์ความรู้ให้กว้างขวางและลึกซึ้งมากขึ้น เมื่อมีองค์ความรู้ที่กว้างขวางและลึกซึ้งมากขึ้น ย่อมจะทำให้อำนาจหรือขีดความสามารถของบุคคลที่จะใช้ความรู้มาปฏิบัติหน้าที่การงาน ให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและประเทศชาติมากขึ้นด้วยตามลำดับ ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าจุดหมายของการศึกษาอีกประการหนึ่งคือการพัฒนาองค์ความรู้ให้สูงขึ้น จุดหมายประการที่สามของการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงไว้คือ การพัฒนาศักยภาพของคนให้ปรากฏออกมาเพื่อจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป พระองค์ทรงอธิบายจุดหมายของการศึกษาในเรื่องนี้ดังนี้

"การให้การศึกษาคือ การให้คำแนะนำและส่งเสริมบุคคลให้มีความเจริญงอกงามในการเรียนรู้คิดอ่านและการทำตามอัตภาพของแต่ละคนโดยจุดประสงค์ในที่สุดคือ ให้บุคคลนำเอาความสามารถที่มีอยู่ในตัวออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลตน เกื้อกูลผู้อื่นอย่างสอดคล้อง และไม่ขัดแย้งเบียดเบียนแก่งแย่งกัน เพื่อสามารถอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เป็นประเทศได้" (13 พฤศจิกายน 2516) แนวพระราชดำริที่ปรากฏให้เห็นคือ บุคคลแต่ละคนมี "ศักยภาพตาม

อัตภาพของแต่ละคน" ซึ่งศักยภาพของแต่ละคนนี้ยังไม่ปรากฏออกมาให้เห็น หรือยังไม่สามารถนำออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมได้ ดังนั้นการศึกษาจึงมีจุดหมายที่จะพัฒนา "ศักยภาพของบุคคล" ให้ปรากฏออกมาเพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อไปเปรียบเสมือนก้อนหินอ่อนมีศักยภาพ (คุณภาพ) ที่จะแกะสลักออกมาให้เป็นประติมากรรมชิ้นเอกที่มีคุณค่าและประโยชน์ ก้อนหินอ่อนนั้นจะไม่มีคุณค่าหรือประโยชน์ถ้ายังคงอยู่ในสภาพเป็นก้อนหินอ่อนตาม "อัตภาพ" (ธรรมชาติ) จนกว่าจะมีนักประติมากรรมมองเห็นศักยภาพของหินอ่อนก้อนนั้นและลงมือแกะสลักให้หินอ่อนก้อนนั้นออกมาเป็นรูปตามศักยภาพของมันฉันใด การศึกษาก็ทำหน้าที่คล้ายเช่นนักประติมากรรมที่จะพัฒนาศักยภาพของบุคคลตามอัตภาพของคนนั้นให้ปรากฏออกมาเป็นความรู้ความสามารถและจิตใจที่จะนำไปทำประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติฉันนั้น

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าจุดหมายของการศึกษาตามแนวพระราชดำริ พอจะสรุปได้เป็นสามประการที่สำคัญคือ

1. การศึกษามุ่งสร้างคุณประโยชน์ให้แก่บุคคลและสังคมส่วนรวมโดยเฉพาะประเทศชาติ ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายสูงสุดของการศึกษา

2. การศึกษามุ่งพัฒนาองค์ความรู้ให้ก้าวสูงขึ้นเพื่อจะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของคนให้สูงขึ้นที่จะได้ปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุจุดหมายในข้อแรกได้มากขึ้น และ

3. การศึกษามุ่งพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลที่มีให้ปรากฏออกมาเป็นความสามารถที่จะก่อประโยชน์ให้แก่ตนเองและสังคมส่วนรวมตามจุดหมายในข้อแรกเช่นกัน

จนถึงขณะนี้คงจะเป็นเครื่องยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า การศึกษาตามแนวพระราชดำริไม่ใช่สิ่งที่สิ้นสุดในตัวเอง แต่เป็นเครื่องมือที่จะนำพาบุคคลและประเทศชาติไปสู่จุดหมายที่ดีงามเท่านั้น การใช้ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาเพื่อนำไปสู่จุดหมายของตนเองและส่วนรวมที่ดีงามดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นความสำคัญของความรู้เชิงความประพฤติจะกำกับการใช้วิชาความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริงเป็นอย่างมาก ดังนั้นการศึกษาเพื่อปลูกฝังคุณสมบัติสำคัญให้แก่ผู้มีวิชาความรู้จะต้องกระทำควบคู่ไปกับการเรียนรู้เชิงวิชาการด้วย ทรงอธิบายคุณสมบัติที่กล่าวดังนี้

"ผู้ที่มีวิชาการแล้วจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติในตัวเอง นอกจากวิชาความรู้ด้วย จึงจะนำตนนำชาติให้รอดและเจริญได้ คุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับทุกคนนั้น ได้แก่ ความละอายชั่วกลัวบาปความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำความกตัญญูรู้คุณชาติบ้านเมือง และผู้มีอุปการะตัวมา ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่นหากแต่มีความจริงใจ มีความปรารถนาดีต่อกันเอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่ และที่สำคัญอย่างมาก ก็คือ ความขยันหมั่นเพียรพยายามฝึกหัดประกอบการงานทั้งเล็ก ใหญ่ ง่าย ยาก ด้วยตนเอง ด้วยความตั้งใจ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดธุระ เพื่อหาความสะดวกสบายจากการเกียจคร้าน ไม่มักง่าย หยาบคาย สะเพร่า" (8 มิถุนายน 2522) ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนคือบุคคลที่จะใช้วิชาความรู้เพื่อปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จตามจุดหมายของการศึกษา จะต้องมีคุณสมบัติสำคัญอันได้แก่

1) ความละอายชั่วกลัวบาป

2) ความซื่อสัตย์สุจริต

3) ความกตัญญูรู้คุณ

4) ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น

5) ความจริงใจ

6) ความปรารถนาดีและเอื้อเฟื้อต่อกัน และ

7) ความขยันหมั่นเพียร

สรุปได้ว่าคุณสมบัติทั้ง 7 ประการนี้ จะช่วยกำกับให้ผู้มีความรู้ใช้วิชาความรู้เพื่อจุดหมายของการศึกษาในความหมายที่กล่าวนี้

บทสรุป

แนวพระราชดำริที่เกี่ยวกับการศึกษาที่อันเชิญมากล่าวในที่นี้จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา วิชาความรู้ และผลแห่งการใช้วิชาความรู้ในเชิงปฏิบัติกล่าวคือการศึกษาเป็นเครื่องมือของการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรมของบุคคล ฉะนั้นการศึกษาจึงไม่ใช่การกระทำหรือกิจกรรมที่สิ้นสุดในตัวเอง แต่เป็นเครื่องมือที่นำไปสู่จุดหมายบางประการ การศึกษาในความหมายนี้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิชาความรู้ทั้งในทางวิชาการ (ทฤษฎี) และในทางธรรม

(ปฏิบัติ) หมายความว่าการศึกษาจะต้องให้หลักแห่งวิชาการที่จะช่วยให้แนวทางการปฏิบัติบรรลุผล และให้ความรู้แห่งการปฏิบัติอันได้แก่การฝึกฝนปฏิบัติวิชาการในความเป็นจริงเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญและชำนาญ นอกจากนี้ ทรงเน้นความหมายของการศึกษาในอีกด้านหนึ่งซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าความรู้เชิงวิชาการและการปฏิบัติเชิงวิชาการนั่นคือการศึกษาทางธรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรม ศีลธรรม ตลอดจนคุณสมบัติต่างๆเพื่อเป็นเครื่องกำกับความคิดและความประพฤติให้การใช้วิชาความรู้เพื่อประโยชน์ในทางที่ดีต่อทั้งตนเองและส่วนรวมคือประเทศชาติ

เพราะฉะนั้นการเข้าใจแนวพระราชดำริด้านการศึกษาจึงจะต้องเข้าใจความหมายของการศึกษาควบคู่กับจุดหมายของการศึกษาถ้าจะกล่าวให้ชัดเจน การศึกษาจะมีความหมายที่ไม่ถูกต้องตามแนวพระราชดำริ ถ้าการศึกษานั้นไม่นำไปสู่จุดหมายที่ดีงามต่อตนเองและประเทศชาติโดยส่วนรวม ซึ่งทำให้เข้าใจต่อไปว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของส่วนบุคคลและส่วนรวม จะต้องสอดคล้องและสัมพันธ์กันจะแยกออกจากกันหรือขัดแย้งกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นการศึกษาตามแนวพระราชดำริจึงถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง ครบถ้วน และสมบูรณ์ในตัวเอง ความพยายามที่จะเข้าใจแนวพระราชดำริ ที่เกี่ยวกับการศึกษาดังที่แสดงให้ปรากฏข้างต้นนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของแนวพระราชดำริด้านการศึกษา ซึ่งมีความสำคัญ สมควรที่จะอันเชิญมาแสดงเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาใน ระดับต่างๆในเรื่องต่างๆตลอดจนในวาระต่างๆเพราะแนวพระราชดำริที่อัญเชิญมานี้สะท้อน ถึงปรัชญาสำคัญของการศึกษาที่จะช่วยชี้นำให้การศึกษาทั้งปวงมีความถูกต้อง ครบถ้วนและสมบูรณ์ อีกทั้งสามารถนำไปสู่ผลสำเร็จของการใช้วิชาความรู้เพื่อการปฏิบัติต่างๆ และนำไปสู่จุดหมายที่ดีงาม และเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ด้วยคุณค่าแห่งแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นกล่าวนี้จึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องสมควรที่ปวงประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าจะน้อมนำปรัชญาแห่งการศึกษาของพระองค์ มาใช้เพื่อเป็นหลักประกันที่จะช่วยกันธำรงรักษาไว้ซึ่งความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของประเทศชาติตลอดไป อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของแนวพระราชดำริที่ทรงเพียรพระราชทานแก่พสกนิกรของพระองค์ที่จะได้เข้าใจ และปฏิบัติตามตลอดรัชสมัยของพระองค์

5. พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา

ความหมายของคำว่าการศึกษา

คำว่า “การศึกษา” มาจากคำว่า “สิกขา” โดยทั่วไปหมายถึง “กระบวนการเรียน “ “การฝึกอบรม” “การค้นคว้า” “การพัฒนาการ” และ “การรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง” จะเห็นได้ว่า การศึกษาในพระพุทธศาสนามีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงระดับสูงสุด เมื่อแบ่งระดับอย่างกว้าง ๆ มี 2 ประการคือ 1. การศึกษาระดับโลกิยะ มีความมุ่งหมายเพื่อดำรงชีวิตในทางโลก 2. การศึกษาระดับโลกุตระ มีความมุ่งหมายเพื่อดำรงชีวิตเหนือกระแสโลก ในการศึกษาหรือการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา นั้น พระพุทธเจ้าสอนให้คนได้พัฒนาอยู่ 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา โดยมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์เป็นทั้งคนดีและคนเก่ง มิใช่เป็นคนดีแต่โง่ หรือเป็นคนเก่งแต่โกง การจะสอนให้มนุษย์เป็นคนดีและคนเก่งนั้น จะต้องมีหลักในการศึกษาที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งในการพัฒนามนุษย์นั้นพระพุทธศาสนามุ่งสร้างมนุษย์ให้เป็นคนดีก่อน แล้วจึงค่อยสร้างความเก่งทีหลัง นั่นคือสอนให้คนเรามีคุณธรรม ความดีงามก่อนแล้วจึงให้มีความรู้ความเข้าใจหรือสติปัญญาภายหลัง

ดังนั้นหลักในการศึกษาของพระพุทธศาสนา นั้นจะมี ลำดับขั้นตอนการศึกษา โดยเริ่มจาก สีลสิกขา ต่อด้วยจิตตสิกขาและขั้นตอนสุดท้ายคือ ปัญญาสิกขา ซึ่งขั้นตอนการศึกษาทั้ง 3 นี้ รวมเรียกว่า "ไตรสิกขา" ซึ่งมีความหมายดังนี้

1. สีลสิกขา การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล (Training in Higher Morality)

2. จิตตสิกขา การฝึกศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญได้ที่ (Training in Higher Mentality หรือ Concentration)

3. ปัญญาสิกขา การฝึกศึกษาในปัญญาสูงขึ้นไป ให้รู้คิดเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง (Training in Higher Wisdom)

ความสัมพันธ์ของไตรสิกขา

ความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องของไตรสิกขานี้ มองเห็นได้ง่ายแม้ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ (ศีล -> สมาธิ) เมื่อประพฤติดี มีความสัมพันธ์งดงาม ได้ทำประโยชน์อย่างน้อยดำเนิน

ชีวิตโดยสุจริต มั่นใจในความบริสุทธิ์ของ ตน ไม่ต้องกลัวต่อการลงโทษ ไม่สะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวร ไม่หวาดหวั่นเสียวใจต่อเสียงตำหนิหรือความรู้สึก ไม่ยอมรับของสังคม และไม่มีความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ เพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตนเอง จิตใจก็เอิบอิ่ม ชื่นบานเป็นสุข ปลอดโปร่ง สงบ และแน่วแน่ มุ่งไปกับสิ่งที่คิด คำที่พูดและการที่ทำ

(สมาธิ -> ปัญญา) ยิ่งจิตไม่ฟุ้งซ่าน สงบ อยู่กับตัว ไร้สิ่งขุ่นมัว สดใส มุ่งไปอย่างแน่วแน่เท่าใด การรับรู้ การคิดพินิจพิจารณามอง เห็นและเข้าใจสิ่งต่างๆก็ยิ่งชัดเจน ตรงตามจริง แล่น คล่อง เป็นผลดีในทางปัญญามากขึ้นเท่านั้น

อุปมาในเรื่องนี้ เหมือนว่าตั้งภาชนะน้ำไว้ด้วยดีเรียบร้อย ไม่ไปแกล้งสั่นหรือเขย่ามัน (ศีล) เมื่อน้ำไม่ถูกกวน คน พัด หรือเขย่า สงบนิ่ง ผงฝุ่นต่างๆ ก็นอนก้น หายขุ่น น้ำก็ใส (สมาธิ) เมื่อน้ำใส ก็มองเห็นสิ่งต่างๆ ได้ชัดเจน (ปัญญา) ในการปฏิบัติธรรมสูงขึ้นไป ที่ถึงขั้นจะให้เกิดญาณ อันรู้แจ้งเห็นจริงจนกำจัดอาสวกิเลสได้ ก็ยิ่งต้องการจิตที่สงบนิ่ง ผ่องใส มีสมาธิแน่วแน่ยิ่งขึ้นไปอีก ถึงขนาดระงับการรับรู้ทางอายตนะต่างๆ ได้หมด เหลืออารมณ์หรือสิ่งที่กำหนดไว้ใช้งาน แต่เพียงอย่างเดียว เพื่อทำการอย่างได้ผล จนสามารถกำจัดกวาดล้างตะกอนที่นอนก้นได้หมดสิ้น ไม่ให้มีโอกาสขุ่นอีกต่อไป

ไตรสิกขานี้ เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติทั่วไป ได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ (พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ อย่าง) คือ สพพปาปสส อกรณ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (ศีล) กุสลสสูปสมปทา การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (สมาธิ) สจิตตปริโยทปนัง การทำจิตของตนให้ผ่องใส (ปัญญา) นอกจากนี้ยังมีวิธีการเรียนรู้ตามหลักโดยทั่วไป ซึ่งพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าตรัสไว้ 5 ประการ คือ

1. การฟัง หมายถึงการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนในห้องเรียน
2. การจำได้ หมายถึงการใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้จำได้
3. การสาธยาย หมายถึงการท่อง การทบทวนความจำบ่อย ๆ
4. การเพ่งพินิจด้วยใจ หมายถึงการตั้งใจจินตนาการถึงความรู้นั้นไว้เสมอ
5. การแทงทะลุด้วยความเห็น หมายถึงการเข้าถึงความรู้อย่างถูกต้อง เป็นความรู้อย่างแท้จริง ไม่ใช่ติดอยู่แต่เพียงความจำเท่านั้น แต่เป็นความรู้ความจำที่สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้ จะเห็นได้ว่า สีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา การศึกษาทั้ 3 ขั้นนี้ ต่างก็เป็น

พื้นฐานกันและกัน ซึ่งในการศึกษา พุทธศาสนามุ่งสอนให้คนเป็นคนดี คนเก่งและสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จากกระบวนการศึกษาที่กล่าวมาทั้ง 3 ขั้นตอนของพุทธศาสนานี้ หากสามารถนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ก็จะเกิดผลดีกับผู้ปฏิบัติ ซึ่งหลักการทั้ง 3 นั้น เป็นที่ยอมรับจากชาวโลก ทำให้พุทธศาสนาได้แพร่หลายไปในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก จึงนับได้ว่าพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษาอย่างแท้จริง

พระพุทธศาสนาเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย

หลักของเหตุปัจจัย หรือหลักความเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเป็นหลักของเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ที่เรียกว่า "กฎปฏิจจสมุปบาท" ซึ่งมีสาระโดยย่อดังนี้
"เมื่ออันนี้มี อันนี้จึงมี เมื่ออันนี้ไม่มี อันนี้ก็ไม่มี เพราะอันนี้เกิด อันนี้จึงเกิด เพราะอันนี้ดับ อันนี้จึงดับ"นี่เป็นหลักความจริงพื้นฐาน ว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะเกิดขึ้นมาลอย ๆ ไม่ได้ หรือในชีวิตประจำวันของเรา "ปัญหา"ที่เกิดขึ้นกับตัวเราจะเป็นปัญหาลอย ๆ ไม่ได้ จะต้องมีเหตุปัจจัยหลายเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมา หากเราต้องการแก้ไขปัญหาก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยในการแก้ไขหลายเหตุปัจจัย ไม่ใช่มีเพียงปัจจัยเดียวหรือมีเพียงหนทางเดียวในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น คำว่า "เหตุปัจจัย" พุทธศาสนาถือว่า สิ่งที่ทำให้ผลเกิดขึ้นไม่ใช่เหตุอย่างเดียว ต้องมีปัจจัยต่าง ๆ ด้วยเมื่อมีปัจจัยหลายปัจจัยผลก็เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น เราปลูกมะม่วง ต้นมะม่วงงอกงามขึ้นมาต้นมะม่วงถือว่าเป็นผลที่เกิดขึ้น ดังนั้นต้นมะม่วงจะเกิดขึ้นเป็นต้นที่สมบูรณ์ได้ต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายปัจจัยที่ก่อให้เกิดเป็นต้นมะม่วงได้ เหตุปัจจัยเหล่านั้นได้แก่ เมล็ดมะม่วง ดิน น้ำ ออกซิเจน แสงแดด อุณหภูมิที่พอเหมาะ ปุ๋ย เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้พรั่งพร้อมจึงก่อให้เกิดต้นมะม่วง ตัวอย่างความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย เช่น ปัญหาการมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการเรียนของนักเรียน มีเหตุปัจจัยหลายเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเรียนอ่อน เช่น ปัจจัยจากครูผู้สอน ปัจจัยจากหลักสูตรปัจจัยจากกระบวนการเรียนการสอนปัจจัยจากการวัดผลประเมินผล ปัจจัยจากตัวของนักเรียนเอง เป็นต้น

ความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย หรือหลักปฏิจจสมุปบาท แสดงให้เห็นอาการของสิ่งทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกันอย่างเป็นกระแส ในภาวะที่เป็นกระแสนี้ ขยายความหมายออกไปให้เห็นแง่ต่าง ๆ ได้คือ

- สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องอาศัยเป็นปัจจัยแก่กัน

- สิ่งทั้งหลายมีอยู่โดยความสัมพันธ์กัน
- สิ่งทั้งหลายมีอยู่ด้วยอาศัยปัจจัย
- สิ่งทั้งหลายไม่มีความคงที่อยู่อย่างเดิมแม้แต่ขณะเดียว (มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่อยู่นิ่ง)
- สิ่งทั้งหลายไม่มีอยู่โดยตัวของมันเอง คือ ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน
- สิ่งทั้งหลายไม่มีมูลการณ์ หรือต้นกำเนิดเดิมสุด แต่มีความสัมพันธ์แบบวัฏฏจักรหมุนวนจนไม่ทราบว่าอะไรเป็นต้นกำเนิดที่แท้จริง

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาของพระพุทธศาสนาที่เน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยมีมากมาย ในที่นี้จะกล่าวถึงหลักคำสอน 2 เรื่อง คือ ปฏิจจสมุปบาท และอริยสัจ 4

กฎปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาท คือ การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น เป็นกฎธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ การที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบกฎนี้นี่เอง พระองค์จึงได้ชื่อว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กฎปฏิจจสมุปบาท เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กฎอิทัปปัจจยตา ซึ่งก็คือ กฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันนั่นเอง กฎปฏิจจสมุปบาท คือ กฎแห่งเหตุผลที่ว่า ถ้าสิ่งนี้มีสิ่งนั้นก็มี ถ้าสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ ปฏิจจสมุปบาทมีองค์ประกอบ 12 ประการ คือ

1) อวิชชา คือ ความไม่รู้จริงของชีวิต ไม่รู้แจ้งในอริยสัจ 4 ไม่รู้เท่าทันตามสภาพที่เป็นจริง

2) สังขาร คือ ความคิดปรุงแต่ง หรือเจตนาทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล

3) วิญญาณ คือ ความรับรู้ต่ออารมณ์ต่างๆ เช่น เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส

4) นามรูป คือ ความมีอยู่ในรูปธรรมและนามธรรม ได้แก่ กายกับจิต

5) สฬายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

6) ผัสสะ คือ การถูกต้องสัมผัส หรือการกระทบ

7) เวทนา คือ ความรู้สึกว่าเป็นสุข ทุกข์ หรืออุเบกขา

8) ตัณหา คือ ความทะเยอทะยานอยากหรือความต้องการในสิ่งที่อำนวยความสุขเวทนา และความดิ้นรนหลีกหนีในสิ่งที่ก่อทุกขเวทนา

9) อุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน

10) ภพ คือ พฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อสนองอุปาทานนั้นๆ เพื่อให้ได้มาและให้เป็นไปตามความยึดมั่นถือมั่น

11) ชาติ คือ ความเกิด ความตระหนักในตัวตน ตระหนักในพฤติกรรมของตน

12) ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ คือ ความแก่ ความตาย ความโศกเศร้า ความคร่ำครวญ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ และความคับแค้นใจหรือความกลัดกลุ้มใจ

องค์ประกอบทั้ง 12 ประเภทนี้ พระพุทธเจ้าเรียกว่า องค์ประกอบแห่งชีวิต หรือกระบวนการของชีวิต ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทำนองปฏิกิริยาลูกโซ่ เป็นเหตุปัจจัยต่อกัน โยงใยเป็นวงเวียนไม่มีต้นไม่มีปลาย ไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวคือ

เพราะมีอวิชชา จึงมี สังขาร

เพราะมีสังขาร จึงมี วิญญาณ

เพราะมีวิญญาณ จึงมี นามรูป

เพราะมีนามรูป จึงมี สฬายตนะ

เพราะมีสฬายตนะ จึงมี ผัสสะ

เพราะมีผัสสะ จึงมี เวทนา เพราะมีเวทนา จึงมี ตัณหา

เพราะมีตัณหา จึงมี อุปาทาน

เพราะมีอุปาทาน จึงมี ภพ

เพราะมีภพ จึงมี ชาติ

เพราะมีชาติ จึงมี ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ

องค์ประกอบของชีวิตตามกฎปฏิจจสมุปบาทดังกล่าวนี้เป็นสายเกิดเรียกว่า สมุทัยวาร ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราสามารถรู้เท่าทันกระบวนการของชีวิตและกำจัดเหตุเสียได้ ผลก็ย่อมสิ้นสุดลง ปฏิจจสมุปบาทดังกล่าวนี้เป็นสายดับเรียกว่า นิโรธวาร ซึ่งมีลำดับความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันดังนี้ จากกฎนี้จะเห็นชัดว่า ทั้งสายเกิดและสายดับ ทุกสิ่งทุกอย่างหรือที่เรียกว่า สภาวธรรม จะมีอวิชชาเป็นตัวเหตุอันดับแรก กล่าวคือ เพราะมีอวิชชา ทุกสิ่งทุกอย่างจึงมี และเพราะอวิชชาดับคือสิ้นสุดลง ทุกสิ่งทุกอย่างก็ย่อมดับลงด้วย ดังแผนภูมิ

เพราะ อวิชชา ดับ สังขาร จึงดับ

เพราะ สังขาร ดับ วิญญาณ จึงดับ

เพราะ วิญญาณ ดับ นามรูป จึงดับ

เพราะ นามรูป ดับ สฬายตนะ จึงดับ

เพราะ สฬายตนะ ดับ ผัสสะ จึงดับ

เพราะ ผัสสะ ดับ เวทนา จึงดับ เพราะ เวทนา ดับ ตัณหา จึงดับ

เพราะ ตัณหา ดับ อุปาทาน จึงดับ

เพราะ อุปาทาน ดับ ภพ จึงดับ

เพราะ ภพ ดับ ชาติ จึงดับ

เพราะ ชาติ ดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ จึงดับ

หลักอริยสัจ 4 หมายถึง หลักความจริงอันประเสริฐ

จากกฎปฏิจจสมุปบาทหรือกฎอิทัปปัจจยตาที่ว่าอวิชชาเป็นตัวเหตุของทุกสิ่งทุกอย่าง อวิชชาคือความไม่รู้แจ้งในอริยสัจ 4 ดังนั้น กฎปฏิจจสมุปบาท เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็คือ อริยสัจ 4 นั่นเอง อริยสัจ หมายถึง หลักความจริงอันประเสริฐหรือหลักความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงเป็นผู้ประเสริฐ มี 4 ประการ คือ

1) ทุกข์ หมายถึง ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ หรือสภาพที่บีบคั้นจิตใจให้ทนได้ยาก ทุกข์เป็นสภาวะที่จะต้องกำหนดรู้

2) สมุทัย(ทุกขสมุทัย) หมายถึง ต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 ประการ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา สมุทัยเป็นสภาวะที่จะต้องละหรือทำให้หมดไป

3) นิโรธ (ทุกนิโรธ)หมายถึง ความดับทุกข์ หรือสภาวะที่ปราศจากทุกข์ เป็นสภาวะที่ต้องทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง

4) มรรค (ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา) หมายถึง ทางดับทุกข์ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งสรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มรรคเป็นสภาวะที่ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจึงจะไปสู่ความดับทุกข์ได้

อริยสัจ 4 นี้ถ้าวิเคราะห์กันในเชิงวิทยาการสมัยใหม่ก็คือ ศาสตร์แห่งเหตุผล เพราะอริยสัจ 4 จัดได้เป็น 2 คู่ แต่ละคู่เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ดังแผนภูมิ

เมื่อวิเคราะห์ในทางกลับกัน จากกฎที่ว่า เมื่อมีทุกข์ ก็ต้องมีความดับทุกข์ อริยสัจคู่ที่สอง (นิโรธและมรรค) กลายเป็นเหตุที่นำไปสู่ผล คือ การดับอริยสัจคู่แรก (ทุกข์และสมุทัย) อันเป็นการย้อนศรอีกรอบหนึ่ง จะเห็นชัดว่า อริยสัจ 4 เป็นกระบวนการที่เกี่ยวเนื่องกัน เป็นระบบเหตุผล คือ เมื่อมีเหตุเกิดแห่งทุกข์ (สมุทัย) ก็จะทำให้เกิดความทุกข์ (ทุกข์) ในขณะเดียวกัน หากต้องการสภาวะหมดทุกข์ (นิโรธ) ก็ต้องกำจัดเหตุเกิดแห่งทุกข์ คือตัณหาด้วยการปฏิบัติตามมรรค 8 (มรรค)

6. ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา

การศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เครื่องมือในการเตรียมประชากรให้มีคุณภาพ คือ การศึกษา การจัดการศึกษาของชาตินั้นจะต้องสอดคล้องกับนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงระบบทั้งสาม การจัดการศึกษาของชาติก็จะต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย แต่ละสังคมจะมีแนวทาง ในการจัดการศึกษาต่างกัน เพราะระบบทั้งสามไม่เหมือนกัน แนวความคิดหรือความเชื่อในการจัดการศึกษาก็คือ ปรัชญาการศึกษา ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาจะยึดแนวทางในการจัดการศึกษาหรือปรัชญาของการศึกษาต่างกันไปตามวัตถุแระสงค์ของสังคมและสถานการณ์ทางสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย การจัดการศึกษาของประเทศใดถ้าไม่ยึดการศึกษาที่ถูกต้องก็ไม่มีทางที่จะทำให้ประเทศเจริญไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ปรัชญาการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศ

ความหมายของปรัชญา ปรัชญามีความหมายกว้างขวาง เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความคิดของบุคคลและมีลักษณะเป็นนามธรรม การที่จะให้ความหมายของคำว่าปรัชญาที่แน่นอนจึงเป็นเรื่องยาก แต่นักปราชญ์และนักคิดได้พยายามให้ความหมายของปรัชญาไว้มากมาย ซึ่งความหมายหนึ่งอาจเป็นที่ยอมรับของคนกลุ่มหนึ่ง แต่อาจไม่เป็นที่ยอมรับของคนอีกกลุ่มหนึ่ง สุดแล้วแต่ว่าบุคคลใดจะมีมุมมองอย่างไร การพิจารณาความหมายชองคำว่าปรัชญา แยกพิจารณาออกเป็น 2 นับ คือความหมายตามรูปศัพท์ และความหมายโดยอรรถ (อรสา สุขเปรม 2541 : 55-74 ; วิไล ตั้งจิตสมคิด 2540)

1. ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า Philosophy ตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ ผู้ที่นำมาใช้ คือ ไพทากอรัส (Pythagoras) เป็นผู้เริ่มใช้คำนี้เป็นครั้งแรก มาจากภาษากรีกว่า Philosophy เป็นคำสนธิระหว่างคำว่า Philos แปลว่า ความรัก ความสนใจ ความเลื่อมใส กับคำว่า Sophia ซึ่งแปลว่า ความรู้ ความสามารถ ความฉลาด ปัญญา เมื่อรวม 2 คำเข้าด้วยกัน ก็จะได้คำแปลว่าความรักในความรู้ ความรักในความฉลาด หรือความรักในความปราดเปรื่อง (Love of Wisdom) ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษเน้นที่ทัศนคติ นิสัยและความตั้งใจ และกระบวนการแสวงหาความรู้ คำว่าปรัชญา ในภาษาไทยเป็นคำที่พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงบัญญัติขึ้นใช้แทนคำว่า Philosophy ในภาษาอังกฤษ เป็นการบัญญัติเพื่อให้มีคำภาษาไทยว่า2 ปรัชญา ใช้คำว่าปรัชญา เป็นคำในภาษาสันสกฤต ประกอบด้วยรูปศัพท์ 2 คำ คือ ปร ซึ่งแปลว่า ไกล สูงสุด ประเสริฐ และคำว่า ชญา หมายถึงความรู้ ความเข้าใจ เมื่อรวมกันเป็นคำว่าปรัชญาจึงหมายถึงความรู้อันประเสริฐ เป็นความรอบรู้ รู้กว้างขวาง ความหมายตามรูปศัพท์ในภาษาไทยเน้นที่ตัวความรู้หรือผู้รู้ ซึ่งเป็นความรู้ที่กว้างขวาง ลึกซึ้ง ประเสริฐ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ 2524 : 2)จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันในความแตกต่างกันในความหมายของคำ ว่าPhilosophy และปรัชญา Philosophy เป็นความรักในความรู้ อยากที่จะแสวงหาความรู้ หรืออยากค้นหาความจริงอันนิรันดร์ (Ultimate reality) เพื่อให้พ้นไปจากความสงสัยที่มีอยู่ ส่วนคำว่า ปรัชญาเป็นความรู้อันประเสริฐเป็นสิ่งที่เกิดจากการแสวงหาความรู้จนพ้นข้อสงสัยแล้วก็นำไปปฏิบัติเพื่อให้มนุษย์หลุดพ้นจากปัญหาทั้งปวง นำไปสู่ความสุขที่พึงประสงค์

2. ความหมายโดยอรรถ

นักปรัชญา และนักคิดได้อธิบายถึงความหมายของ ปรัชญาถือว่าเป็นศาสตร์ของศาสตร์ทั้งหลาย ซึ่งหมายถึงว่าปรัชญาเป็นวิชาแม่บทของวิชาการแขนงอื่นๆ และมีความสัมพันธ์กับวิชาทุกๆสาขาด้วย (บรรจง จันทร์สา 2522 : 3) ปรัชญาจะทำหน้าที่สืบค้นเรื่องราวต่างๆที่มนุษย์ยังไม่รู้และสงสัย จนกระทั่งรู้ความจริงและมีคำตอบของตนเองอย่างชัดเจนในเรื่องราวนั้น ก็จะแยกตัวเป็นวิชาหรือศาสตร์ต่างหากออกไป วิชาที่แยกตัวออกไปเป็นวิชาแรกคือ ศาสนา จากนั้นก็มีการพัฒนาวิชาอื่นๆกลายเป็นศาสตร์ต่างๆมากมาย เมื่อมีศาสตร์พัฒนาออกไปมาก เนื้อหาของปรัชญาก็ไม่ค่อยมีแต่ปรัชญาจะทำหน้าที่ในการนำเนื้อหาของศาสตร์ต่างๆมา

วิเคราะห์ หาความสัมพันธ์ และหาทางพัฒนาศาสตร์นั้น เพื่อให้ไปสู่เป้าหมายที่ต้องการถ้ามองปรัชญาในอีกลักษณะหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า ได้มีการนำเอาแนวคิดพื้นฐานของปรัชญามาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับวิชาต่างๆ เพื่อวิเคราะห์ศาสตร์ต่างเหล่านั้นให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ปรัชญาสังคม ปรัชญาการเมือง ปรัชญาศาสนา ฯลฯ จากลักษณะของปรัชญาดังกล่าว ได้มีนักคิด นักปรัชญา นักวิชาการได้พยายามให้ความหมายของปรัชญาไว้แตกต่างกันดังนี้

2.1 ปรัชญา คือ ศาสตร์หนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ที่จะจัดหมวดหมู่ หรือระบบความรู้สาขาต่างๆ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจและแปลความหมายข้อเท็จจริงต่างๆ อย่างสมบูรณ์แบบ ปรัชญาจะประกอบด้วยวิชา ตรรกวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรีศาสตร์ อภิปรัชญาและศาสตร์ที่ว่าด้วยความรู้ทั้งปวงของมนุษย์ (Good 1959 : 395)

2.2 ปรัชญาคือ ความคิดเห็นใดที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ หรือยังสรุปผลแน่นอนไม่ได้ แต่ถ้าพิสูจน์ได้จนลงตัวแล้วก็จัดว่าเป็นศาสตร์ (จำนง ทองประเสริฐ 2524 : 2)

2.3 ปรัชญาคือ ศาสตร์ชนิดหนึ่ง ที่มีวัตถุประสงค์ที่จะจัดหมวดหมู่หรือแบบความรู้3สาขาต่างๆ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจและแปลความหมายข้อเท็จจริงต่างๆ อย่างสมบูรณ์แบบ (ภิญโญ สาธร 2514: 21)

ความหมายของคำว่าปรัชญามีผู้ให้ทัศนะไว้อีกมากมายและจะมีความแตกต่างกันตามลักษณะของปรัชญาแต่ละยุคแต่ละสมัยและตามทัศนะของบุคคล นักปราชญ์บางท่านอาจจะกล่าวว่า ปรัชญานั้นหาคำตอบไม่ได้ สรุปว่าปรัชญาจะมีลักษณะดังนี้

1) ทำหน้าที่รวบรวมรายละเอียดต่างๆ ของโลกและชีวิตไว้ทั้งหมด

2) พยายามหาคำตอบที่เป็นความจริงที่เป็นนิรันดร์ สามารถอธิบายสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้

3) ใช้วิธีการทางตรรกวิทยาในการค้นหาความจริง ซึ่งเป็นวิธีการคิดอย่างมีเหตุและผล

4) เนื้อหาของปรัชญาจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุค ตามสมัย แล้วแต่ว่าจะสนใจที่จะศึกษาในเรื่องใดหรือปัญหาใด อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ

สาขาของปรัชญา ปรัชญาแบ่งออกเป็น 3 สาขา คือ

1. อภิปรัชญา (Metaphysics) ปรือ ภววิทยา (Onthology) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความจริง (Reality) เพื่อค้นหาความจริงอันเป็นที่สูงสุด (Ultimate reality) ได้แก่ความจริงที่เกี่ยวกับธรรมชาติ จิตวิญญาณ รวมทั้งเรื่องของพระเจ้า อันเป็นบ่อเกิดของศาสนา

2. ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความรู้ (Knowledge) ศึกษาธรรมชาติของความรู้ บ่อเกิดของความรู้ ขอบเขตของความรู้ ซึ่งความรู้อาจจะได้มาจากแหล่งต่างๆเช่น จากพระเจ้าประธานมาซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของศาสนาต่างๆจากผู้เชี่ยวชาญที่ทำการศึกษาค้นคว้าปรากฏในตำรา เกิดจากการหยั่งรู้เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นมาในทันทีทันใด เช่น พระพุทธเจ้าตรัสรู้หรือเป็นความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาเหตุและผล หรือได้จากการสังเกต

3. คุณวิทยา (Axiology) ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับคุณค่าหรือค่านิยม (Value) เช่น คุณค่าเกี่ยวกับความดีและความงาม มีอะไรเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาว่าอย่างไรดี อย่างไรงาม แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.1 จริยศาสตร์ (Ethics) ได้แก่คุณค่าแห่งความประพฤติ หลักแห่งความดี ความถูกต้อง เป็นคุณค่าแห่งจริยธรรม เป็นคุณค่าภายใน

3.2 สุนทรียศาสตร์ (Anesthetics) ได้แก่คุณค่าความงามทางศิลปะ ซึ่งสัมพันธ์กับจิตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งตัดสินได้ยากและเป็นอัตนัย เป็นคุณค่าภายนอก

ปรัชญาพื้นฐาน

ปรัชญาพื้นฐาน หรือปรัชญาทั่วไป เมื่อพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามีลัทธิ ได้แก่

1. ลัทธิจิตนิยม (Idialism)เป็นลัทธิปรัชญาที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาปรัชญาต่างๆมีกำเนิดพร้อมกับการเริ่มต้นของปรัชญา ปรัชญาลัทธินี้ถือเรื่องจิตเป็นสิ่งสำคัญ มีความเชื่อว่าสิ่งที่เป็นจริงสูงสุดนั้นไม่ใช่วัตถุหรือตัวตน แต่เป็นเรื่องของความคิดซึ่งอยู่ในจิต (Mine) สิ่งที่เราเห็นหรือจับต้องได้นั้น ยังไม่ความจริงที่แท้ความจริงที่แท้จะมีอยู่ในโลกของจิต (The world of mind) เท่านั้น ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของแนวความคิดลัทธิปรัชญานี้ คือ พลาโต (Plato) นักปรัชญาเมธีชาวกรีก ซึ่งมีความเชื่อว่าการศึกษาคือการพัฒนาจิตใจมากกว่าอย่างอื่นถ้าพิจารณาลัทธิปรัชญาลัทธิจิตนิยมในแง่สาขาของปรัชญา แต่ละสาขาจะได้ดังนี้

1.1 อภิปรัชญา ถือว่าเป็นจริงสูงสุดเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม ต้องพัฒนาคนในด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ

1.2 ญาณวิทยา ถือว่าความรู้เกิดจากความคิดหาเหตุผล และการวิเคราะห์แล้วสร้างเป็นความคิดในจิตใจ ส่วนความรู้ที่ได้จากการสัมผัสด้วยประสาททั้ง 5 ไม่ใช่ความรู้ที่แท้จริง

1.3 คุณวิทยา ถือว่าคุณค่าความดีความงามมีลักษณะตายตัวคงทนถาวร ไม่เปลี่ยนแปลง ในด้านจริยศาสตร์ ศีลธรรม จริยธรรมจะไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนสุนทรียศาสตร์นั้น การถ่ายทอดความงาม เกิดจากความคิดสร้างสรรค์และอุดมการณ์อันสูงส่ง

สรุปว่า ปรัชญาลัทธิจิตนิยมเป็นการพัฒนาด้านจิตใจ ส่งเสริมการพัฒนาทางด้านคุณธรรม จริยธรรม ศิลปะต่างๆ การจัดการศึกษาตามแนวจิตนิยมจึงเน้นในด้านอักษรศาสตร์และศิลปะศาสตร์ เป็นผู้มีความรอบรู้โดยเฉพาะตำรา การเรียนการสอนมักจะใช้ห้องสมุดเป็นแหล่งค้นคว้าและถ่ายทอดเนื้อหาวิชาสืบต่อกันไป

2. ลัทธิวัตถุนิยม หรือสัจนิยม (Realism)เป็นลัทธิปรัชญาที่มีความเชื่อในโลกแห่งวัตถุ (The world of things) มีความเชื่อในแสวงหาความจริงโดยจิตตามแนวคิดของจิตนิยมอย่างเดียวไม่พอ ต้องพิจารณาข้อเท็จจริงตามธรรมชาติด้วย ความจริงที่แท้คือ วัตถุที่ปรากฏต่อสายตาสามารถสัมผัสได้ สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานของการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ บิดาของลัทธินี้คือ อริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีกลัทธิปรัชญาสาขานี้เป็นต้นกำเนิดของการศึกษาทางงด้านวิทยาศาสตร์ถ้าพิจารณาปรัชญาลัทธิวัตถุนิยมในแง่สาขาของปรัชญา จะได้ดังนี้

2.1 อภิปรัชญามีความเชื่อว่า ความจริงมาจากธรรมชาติ ซึ่งประกอบสิ่งที่เป็นวัตถุสามารถสัมผัสจับต้องได้ และพิสูจน์ได้ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์

2.2 ญาณวิทยา เชื่อว่าธรรมชาติเป็นบ่อเกิดของความรู้ทั้งมวลความรู้ได้มาจากการได้เห็นได้สัมผัสด้วยประสาทสัมผัส ถ้าสังเกตไม่ได้มองไม่เห็น ก็ไม่เห็นว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง

2.3 คุณวิทยา เชื่อว่าธรรมชาติสร้างทุกสิ่งทุกอย่างมาดีแล้ว ในด้านจริยศาสตร์ก็ควรประพฤติปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ กฎธรรมชาติก็คือศีลธรรมจรรยา ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งใช้ควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ ส่วนสุนทรีศาสตร์เป็นเรื่องของความงดงามตามธรรมชาติ

สะท้อนความงามตามธรรมชาติออกมา สรุปว่า ปรัชญาลัทธิจิตนิยม เน้นความเป็นจริงตามธรรมชาติ การศึกษาหาความจริงได้จากการสังเกต สัมผัสจับต้อง และเชื่อในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การศึกษาในแนวลัทธิจิตนิยมเน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้นกำเนิดของวิชาวิทยาศาสตร์

3. ลัทธิประสบการณ์นิยม (Experimentalism)เป็นปรัชญาที่มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ปรัชญากลุ่มนี้มีความสนใจในโลกแห่งประสบการณ์ ฝ่ายวัตถุนิยมจะเชื่อในความเป็นจริงเฉพาะสิ่งที่มนุษย์พบเห็นได้เป็นธรรมชาติที่ปราศจากการปรุงแต่งเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ ส่วนประสบการณ์นิยมมิได้หมายถึงสิ่งที่เราพบเห็นในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งที่มนุษย์กระทำ คิด และรู้สึก รวมถึงการคิดอย่างใคร่ครวญและการลงมือกระทำ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในผู้กระทำ กระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้นครบถ้วนแล้ว จึงเรียกว่าเป็น ประสบการณ์ ความเป็นจริงหรือประสบการณ์สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขแห่งประสบการณ์ บุคคลที่เป็นผู้นำของความคิดนี้ คือ วิลเลียม เจมส์(William, James) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ชาวอเมริกัน วิลเลียม เจมส์ มีความเห็นว่าประสบการณ์และการปฏิบัติเป็นสิ่งสำคัญส่วนจอห์น ดิวอี้ เชื่อว่ามนุษย์จะได้รับความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆจากประสบการณ์เท่านั้นถ้าพิจารณาปรัชญาลัทธิประสบการณ์นิยมในแง่ของสาขาของปรัชญาจะได้ดังนี้

3.1 อภิปรัชญา เชื่อว่าความจริงเป็นโลกแห่งประสบการณ์ สิ่งใดที่ทำให้สามารถได้รับประสบการณ์ได้ สิ่งนั้นคือความจริง

3.2 ญาณวิทยา เชื่อว่าความรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการลงมือปฏิบัติ กระบวนการแสวงหาความรู้ก็ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method)

3.3 คุณวิทยา เชื่อว่าความนิยมจะเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติทางด้านศีลธรรมจรรยาเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างและกำหนดขึ้นมาเอง และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ส่วนสุนทรียศาสตร์ เป็นเรื่องของความต้องการและรสนิยมที่คนส่วนใหญ่ยอมรับกัน

สรุปว่า ปรัชญาลัทธิประสบการณ์นิยม เน้นให้คนอาศัยประสบการณ์ในการแสวงหาความเป็นจริงและความรู้ต่าง ๆ ได้มาจากประสบการณ์ การศึกษาในแนวลัทธิปรัชญานี้เน้นการลง มือกระทำเพื่อหาความจริงด้วยคำตอบของตนเอง

4. ลัทธิอัตถิภาวะนิยม (Existentialism)เป็นลัทธิปรัชญาที่เกิดหลังสุด มีแนวความคิดที่น่าสนใจและท้าทายต่อการแสวงหาของนักปรัชญาในปัจจุบัน (กีรติ บุญเจือ 2522)Existentialism มีความหมายตามศัพท์ คือ Exist แปลว่าการมีอยู่ เช่น ปัจจุบัน มีมนุษย์อยู่ก็เรียกว่า การมีมนุษย์อยู่หรือ Exist ส่วนไดโนเสาร์ไม่มีแล้ว ก็เรียกว่ามันไม่ Exist คำว่า Existentialism จึงหมายความว่า มีความเชื่อในสิ่งที่มีอยู่จริงๆ เท่านั้น (The world of existing) หลักสำคัญปรัชญาลัทธินี้มีอยู่ว่า การมีอยู่ของมนุษย์มีมาก่อนลักษณะของมนุษย์ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวขัดกับหลักศาสนาคริสต์ ซึ่งมีแนวความคิดว่าพระเจ้าทรงสร้างมนุษย์และสรรพสิ่งในโลก ก่อนที่จะลงมือสร้างมนุษย์พระเจ้ามีความคิดอยู่แล้วว่ามนุษย์ควรจะเป็นอย่างไร ควรจะมีลักษณะอย่างไร ควรจะประพฤติปฏิบัติอย่างไร ทั้งหมดเป็นเนื้อหาหรือสาระ ลักษณะของมนุษย์มีมาก่อนการเกิดของมนุษย์ มนุษย์จะต้องอยู่ในภาวะจำยอมที่จะต้องปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระเจ้า หมดเสรีภาพที่จะเลือกกระทำตามความต้องการของตนเองปรัชญาลัทธิอัตถิภาวะนิยมไม่ยอมรับแนวคิดดังกล่าว มีความเชื่อเบื้องต้นว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า ไม่มีลักษณะใด ๆ ติดตัวมา ทุกคนมีหน้าที่เลือกลักษณะหรือสาระต่างๆให้กับตัวเอง การมีอยู่ของมนุษย์ (เกิด) จึงมีมาก่อนลักษณะของมนุษย์หลักสำคัญของปรัชญานี้จะให้ความสำคัญแก่มนุษย์มากที่สุด มนุษย์มีเสรีภาพในการกระทำสิ่งต่างๆได้ตามความพอใจและจะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่เลือก ถ้าพิจารณาลัทธิอัตถิภาวนิยมในแง่สาขาของปรัชญาจะได้ดังนี้

4.1 อภิปรัชญา ความจริงเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลจะพิจารณา และกำหนดว่าอะไรคือความจริง

4.2 ญาณวิทยา การแสวงหาความรู้ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลที่จะเลือกสรรเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

4.3 คุณวิทยา ทุกคนมีเสรีภาพที่จะเลือกค่านิยมที่ตนเองพอใจด้วยความสมัครใจ ส่วนความงามนั้นบุคคลจะเป็นผู้เลือกและกำหนดเอง โดยไม่จำเป็นจะต้องให้ผู้อื่นเข้าใจ

สรุปว่า ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม เป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญแก่มนุษย์ว่ามีความสำคัญสูงสุด มีความเป็นตัวของตัวเอง สามารถเลือกกระทำสิ่งใดๆได้ตามความพอใจ แต่จะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่กระทำ การศึกษาในแนวลัทธิปรัชญานี้จะให้ผู้เรียนมีอิสระในการแสวงหาความรู้ เลือกสิ่ง

ต่างๆ ได้อย่างเสรี มีการกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ขึ้นมาเอง แต่ต้องรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

ปรัชญาการศึกษา

จากการที่ได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาและปรัชญามาโดยลำดับแล้วจะได้พิจารณาต่อไปว่า ปรัชญาและการศึกษามีความสัมพันธ์กันในลักษณะใดและนำไปใช้ประโยชน์ต่อการศึกษาได้อย่างไร (จำนง ทองประเสริฐ 2520 ; วิไล ตั้งจิตสมคิด 2540)

1. ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษา ปรัชญากับการศึกษามีความสัมพันธ์กันคือ ปรัชญามุ่งศึกษาของชีวิตและจักรวาลเพื่อหาความจริงอันเป็นที่สุด ส่วนการศึกษามุ่งศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์และวิธีการที่พัฒนามนุษย์ให้มีความเจริญงอกงามสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสุขประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพทั้งปรัชญาและการศึกษามีจุดสนใจร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือ การจัดการศึกษาต้องอาศัยปรัชญาในการกำหนดจุดมุ่งหมายและหาคำตอบทางการศึกษา สรุปวาว่าปรัชญา มีความสัมพันธ์กับการศึกษาดังนี้

1.1 ปรัชญาช่วยพิจารณาและกำหนดเป้าหมายทางการศึกษา การศึกษาเป็นกิจกรรมที่ทำให้บุคคลเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่พึงปรารถนา ปรัชญาจะช่วยกำหนดแนวทางหรือเป้าหมายที่พึงปรารถนา ซึ่งจะสอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมฯลฯ และปรัชญาจะช่วยให้เห็นว่าเป้าหมายทางการศึกษาที่จะเลือกนั้นสอดคล้องกับการมีชีวิตที่ดีหรือไม่ ชีวิตที่ดีควรเป็นอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์คืออะไร ปัญหาเหล่านี้นักปรัชญาอาจเสนอแนวความเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาในการเลือกเปาหมายทางการศึกษา (วิทย์ วิศทเวทย์ 2523 : 29)

1.2 ความหมายที่จะวิเคราะห์ วิพากย์ วิจารณ์ และพิจารณาดูการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้ง ทุกแง่ทุกมุม ให้เข้าใจถึงแนวคิดหลัก ความสำคัญ ความสัมพันธ์ ละเหตุผลต่างๆ อย่างชัดเจนมีความต่อเนื่อง และมีความหมายต่อมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมนี้เองที่เป็นงานสำคัญของปรัชญาต่อการศึกษาหรือที่เราเรียกว่า ปรัชญาการศึกษา นั่นเอง (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ 2523 : 34)สรุปว่าปรัชญากับการศึกษามีความสัมพันธ์กันอย่างมาก ปรัชญาช่วยให้เกิดความชัดเจนทางการศึกษาและทำให้นักศึกษาสามารถดำเนินการทางการศึกษาได้อย่างถูกต้องรัดกุม

เพราะได้ผ่านการพิจารณา วิพากย์วิเคราะห์อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน ขจัดความไม่สอดคล้อง และหาทางพัฒนาแนวคิดใหม่ ให้กับการศึกษา

2. ความหมายของปรัชญาการศึกษา มีผู้ให้นิยามปรัชญาการศึกษา แตกต่างกันหลายทัศนะดังต่อไปนี้

จอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (Kneller 1971 : 1) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ การค้นหาความเข้าใจในเรื่องการศึกษาทั้งหมด การตีความหมายโดยการใช้ความคิดรวบยอดทั่วไปที่จะช่วยแนะแนวทางในการเลือกจุดมุ่งหมายและนโยบายของการศึกษา

เจมส์ อี แมคเคลนเลน (Mcclellan 1976 :1 อ้างถึงใน อรสา สุขเปรม 2541) กล่าวว่าปรัชญาการศึกษา คือ สาขาวิชาหนึ่งในบรรดาสาขาต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมาย อันเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์

วิจิตร ศรีสอ้าน (2524 : 109) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือจุดมุ่งหมาย ระบบความเชื่อ หรือแนวความคิดที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์ หรืออุดมคติ ทำนองเดียวกันกับที่ใช้ในความหมายของปรัชญาชีวิตซึ่งหมายถึง อุดมการณ์ของชีวิต อุดมคติของชีวิต แนวทางดำเนินชีวิต นั่นเอง กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาคือ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั่นเอง

สุมิตร คุณานุกร (2523 : 39) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ อุดมคติ อุดมการณ์อันสูงสุด ซึ่งยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการเป็นแม่บท เป็นต้นกำเนิดความคิดในการกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาและเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ตลอดจนถึงกระบวนการในการเรียนการสอน สรุปว่า ปรัชญาการศึกษาคือ แนวความคิด หลักการ และกฎเกณฑ์ ในการกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษา ซึ่งนักศึกษาได้ยึดเป็นหลักในการดำเนินการทางการศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ปรัชญาการศึกษายังพยายามทำการวิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา ทำให้สามารถมองเห็นปัญหาของการศึกษาได้อย่างชัดเจน ปรัชญาการศึกษาจึงเปรียบเหมือนเข็มทิศนำทางให้นักการศึกษาดำเนินการทางศึกษาอย่างเป็นระบบ ชัดเจน และสมเหตุสมผล

3. **ลัทธิปรัชญาการศึกษา**

ปรัชญาการศึกษามีอยู่มากมายหลายลัทธิ ตามลักษณะและตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต่างก็คิดและเชื่อไม่เหมือนกัน อาศัยแนวคิดของปรัชญาพื้นฐานที่แตกต่างกัน หรือนำมาผสมผสานกัน ทำให้มีลักษณะที่คาบเกี่ยวกัน หรืออาจมาจากความคิดของปรัชญาพื้นฐานสาขาเดียวกันดังนั้นปรัชญาการศึกษาจึงมีหลายลัทธิ หลายระบบ ในที่นี้จะกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาที่เป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางดังต่อไปนี้ (บรรจง จันทรสา 2522 ; อรสา สุขเปรม 2546 : 63 - 74)

3.1 ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (Essentialism)

3.2 ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม (Perennialism)

3.3 ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม (Progessivism)

3.4 ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

3.5 ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

อธิบายความเพิ่มเติมความว่า

3.1 ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (Essentialism) เป็นปรัชญาการศึกษาที่เกิดในอเมริกา เมื่อประมาณปี ค.ศ.1930 โดยการนำของ วิลเลี่ยม ซี แบคลี (William C. Bagley) และคณะ ได้รวมกลุ่มกันเพื่อเผยแพร่แนวคิดทางการศึกษาฝ่ายสารัตถนิยม และได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และยังนิยมเรื่อยมาอีกเป็นเวลานาน เพราะมีความเชื่อว่าลัทธิปรัชญาสารัตถนิยมมีความเข้มแข็งในทางวิชาการและมีประสิทธิภาพในการสร้างค่านิยมเกี่ยวกับระเบียบวินัยได้ดีพอที่จะทำให้โลกเสรีต่อสู้กับโลกเผด็จการของคอมมิวนิสต์ (ภิญโญ สาธร :2525, 31)

3.1.1 แนวความคิดพื้นฐาน ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมาจากปรัชญาพื้นฐาน2 ฝ่าย คือ ฝ่ายจิตนิยม ซึ่งมีความเชื่อว่า จิตเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในชีวิตของคน การที่จะรู้และเห็นความจริงได้ก็ด้วยความคิด (Ideas) อีกฝ่ายหนึ่งคือ วัตถุนิยม ซึ่งมีความเชื่อในเรื่องวัตถุนิยมวัตถุในธรรมชาติที่เราเห็น สัมผัส หรือมีประสบการณ์ต่อสิ่งเหล่านั้น ทั้งสองฝ่ายกลายเป็นเนื้อหาหรือสาระ (Essence) หรือสารัตถศึกษา ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ให้ความสนใจในเนื้อหาเป็นหลักสำคัญ ถือว่าเนื้อหาสาระต่าง ๆ เช่น ความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ค่านิยม และอื่น ๆ

เป็นสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ได้รับการกลั่นกรองมาดีแล้ว ควรได้รับการทำนุบำรุงและถ่ายทอดไปให้แก่คนรุ่นหลัง ถือเป็นการอนุรักษ์และถ่ายทอดทางวัฒนธรรม

3.1.2 แนวความคิดทางการศึกษา ปรัชญานี้มีความเชื่อว่า การศึกษาควรมุ่งพัฒนาความสามารถที่มนุษย์มีอยู่แล้ว เช่น ความสามารถในการจำ ความสามารถในการคิด ความสามารถที่จะรู้สึก ฯลฯ การศึกษาควรมุ่งที่จะถ่ายทอดความรู้ที่สั่งสมกันมา ความเชื่อความศรัทธาต่าง ๆ ที่ยึดถือกันเป็นอมตะ อบรมมนุษย์ให้มีความคิดเห็น และความเป็นอยู่สมถะของการเป็นมนุษย์ (Wingo 1974 : 234 อ้างถึงใน อรสา สุขเปรม 2541) ดังนั้นจึงควรจัดประสบการณ์ให้ได้มาซึ่งความรู้ ทักษะ ค่านิยมที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต รู้จักรักษาและสืบทอดทางวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไว้

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา มี 2 ระดับ คือ ระดับที่กว้าง ได้แก่การถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อสังคมมีความเฉลียวฉลาด ในระดับที่แคบ มุ่งพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์เพื่อให้มีความเฉลียวฉลาด มีความประพฤติดี เป็นแบบอย่างที่ดีงามของคนรุ่นหลัง

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร ยึดเนื้อหาวิชาเป็นสำคัญ เนื้อหาที่เป็นวิชาพื้นฐาน ได้แก่ ภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และเนื้อหาที่เกี่ยวกับศิลปะ ค่านิยม และวัฒนธรรม หลักสูตรจะเป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ และจัดเตรียมโดยครู หรือผู้เชี่ยวชาญ โดยจัดเรียงลำดับตามความยากง่าย

2) ครู เป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างมากการศึกษาจะต้องมาจากครูเท่านั้นครูจะทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ เพราะครูเป็นผู้ที่รู้เนื้อหาที่ถูกต้องที่สุด ครูเป็นผู้กำหนดกิจกรรมใน10ห้องเรียน การกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ ครูเป็นต้นแบบที่นักเรียนจะต้องทำตาม เปรียบเสมือนแม่พิมพ์

3) ผู้เรียนหรือนักเรียนตามปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม จะต้องเป็นผู้สืบทอดค่านิยมไว้และถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลัง ผู้เรียนจะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของครูหรือผู้ใหญ่ที่ได้กำหนดเนื้อหารสาระไว้ นักเรียนเป็นผู้รับฟังและทำความเข้าใจในเนื้อหาวิชาต่างๆ แล้วจดจำไว้ เพื่อจะนำไปถ่ายทอดต่อไป นักเรียนไม่จำเป็นต้องมีความคิดริเริ่ม คอยรับฟังอย่างเดียวและจดจำไว้เท่านั้น

4) โรงเรียน มีบทบทในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสังคม สังคมมอบหมายให้ทำอย่างไรก็ให้เป็นไปตามนั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า โรงเรียนเป็นเครื่องมือของสังคม ทำหน้าที่ตามที่สังคมมอบหมายเท่านั้น ไม่ต้องไปแนะนำ หรือเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอย่างใดแก่สังคม มีหน้าที่อนุรักษ์สิ่งที่มีอยู่และถ่ายทอดต่อไป เพราะถือว่าทุกอย่างในสังคมดีแล้วโรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศของการศึกษาเพื่อพัฒนาสติปัญญา จริยธรรม และถ่ายทอดสิ่งเหล่านั้นต่อไป นอกจากนี้โรงเรียนยังต้องยึดกฎระเบียบให้อยู่ในกรอบที่สังคมต้องการ

5) กระบวนการเรียนการสอนขึ้นอยู่กับครูเป็นสำคัญ ครูเป็นผู้อธิบายชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจ วิธีการเรียนการสอนจึงเน้นการสอนแบบบรรยายเป็นหลัก นอกจากนี้การเรียนการการสอนยังฝึกฝนการเป็นผู้นำในกลุ่ม ซึ่งผู้นำจะต้องมีระเบียบวินัย ควบคุมและรักษาตนเองได้ดีเป็นแบบอย่างที่ดี จัดตารางสอน จัดห้องเรียน แผนผังที่นั่งในห้องเรียน ครูเป็นผู้กำหนดแต่ผู้เดียว

3.2 ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม (Perennialism) เป็นปรัชญาการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาพื้นฐานกลุ่มวัตถุนิยมเชิงเหตุผล(Rational realism) หรือบางทีเรียกว่าเป็นพวกโทมนัสนิยมใหม่ (Neo – Thomism) เกิดขึ้นในขณะที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังมีการพัฒนาทางอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีใหม่ ๆ เกิดขึ้น โดยเฉพาะประเทศทางตะวันตกซึ่งมีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ก่อให้เกิดการแข่งขันทางการค้าอย่างไม่เป็นธรรม มีการเอารัดเอาเปรียบสินค้า ราคาสูงเกิดปัญหาครอบครัว ขาดระเบียบวินัย มนุษย์ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้ทำให้วัฒนธรรมเสื่อมสลายลงไป จึงมีการเสนอปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ขึ้นมาเพื่อให้การศึกษาเป็นสิ่งนำพามนุษย์ไปสู่ความมีระเบียบเรียบร้อย มีเหตุและผล มีคุณธรรมและจริยธรรม จึงเป็นที่มาของปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยมปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม มีมาแล้วตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ผู้เป็นต้นคิดของปรัชญาลัทธินี้ คือ อริสโตเติล (Aristotle) และเซนต์ โทมัส อะไควนัส (St. Thomas Aquinas) อริสโตเติลได้พัฒนาปรัชญาลัทธินี้โดยเน้นการใช้ความคิดและเหตุผล จนเชื่อได้ว่า Rationalhumanism ส่วนอะไควนัส ได้นำมาปรับให้เข้ากับสถานการณ์ โดยคำนึงถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า เรื่องศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องของเหตุและผล แนวคิดนี้มีส่วนสำคัญโดยตรงต่อแนวคิดทางการศึกษาในศตวรรษที่ 20 นักปรัชญาที่เป็นผู้นำ

ของปรัชญานี้ในขณะนี้คือ โรเบิร์ท เอ็ม ฮัทชินส์(Robert M. Hutchins) และคณะได้รวบรวมหลักการและให้กำเนิดปรัชญานิรันตรนิยมขึ้นมาใหม่ในปี ค.ศ.1929

3.2.1 แนวความคิดพื้นฐาน ปรัชญานิรันตรนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาจิตนิยมและปรัชญาวัตถุนิยม ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้แบ่งออกเป็น 2 ทัศนะ คือ ทัศนะแรกเน้นในเรื่องเหตุผลและสติปัญญา อีกทัศนะหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา โดยเฉพาะกลุ่ม ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิค ตั้งแต่ 2 ทัศนะ เกี่ยวข้องกับเหตุและผล จนเชื่อได้ว่าเป็น โลกแห่งเหตุผล(A world of reason) ส่วนคำว่านิรันตร เชื่อว่าความคงทนถาวรย่อมเป็นจริงมากกว่าสิ่งที่เปลี่ยนแปลง การศึกษาควรสอนสิ่งที่เป็นนิรันตร ไม่เปลี่ยนแปลง และจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทุกยุคทุกสมัย ได้แก่คุณค่าของเหตุผล คุณค่าของศาสนา เป็นการนำเอาแบบอย่างที่ดีของอดีตมาใช้ในปัจจุบันหรือย้อนกลับไปสู่สิ่งที่ดีงามในอดีต

3.2.2 แนวคิดทางการศึกษา ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้เชื่อว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดของธรรมชาติมนุษย์คือ ความสามารถในการใช้เหตุผล ซึ่งความสามารถในการใช้เหตุผลนี้จะควบคุมอำนาจฝ่ายต่ำของมนุษย์ได้ เพื่อให้มนุษย์บรรลุจุดมุ่งหมายในชีวิตที่ปรารถนา ดังที่ โรเบิร์ต เอ็มฮัทชินส์ (Hutchins 1953 : 68) กล่าวว่า การปรับปรุงมนุษย์ หมายถึงการพัฒนาพลังงานเหตุผล ศีลธรรมและจิตใจอย่างเต็มที่ มนุษย์ทุกคนล้วนมีพลังเหล่านี้ และมนุษย์ควรพัฒนาพลังที่มีอยู่ให้ดีที่สุด กาศึกษาในแนวปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม คือ การจัดประสบการณ์ให้ได้มาซึ่งความรู้ ความคิดที่เป็นสัจธรรม มีคุณธรรม และมีเหตุผล

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์เพราะมนุษย์มีพลังธรรมชาติอยู่ในตัว พลังในที่นี้คือสติปัญญาจะต้องพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ให้เต็มที่ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาสติปัญญาอย่างดีแล้วก็จะทำอะไรอย่างมีเหตุมีผล การจัดการศึกษาก็ควรจะพัฒนาคุณสมบัติเชิงสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ดำรงความเป็นคนดีตลอดไปไม่เปลี่ยนแปลง แต่ไม่เน้นการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร กำหนดโดยผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญ เป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาทางศิลปะศาสตร์ (Liberal arts) ซึ่งมีอยู่ 2 กลุ่มคือ กลุ่มศิลปะทางภาษา (Liberacy arts)

ประกอบด้วยไวยากรณ์ วาทศิลป์และตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของการอ่าน การฟัง การพูด การเขียนและการใช้เหตุผล อีกกลุ่มหนึ่งคือ ศิลปะการคำนวณ (Mathematical arts) ประกอบด้วยเลขคณิต วิทยาศาสตร์ ปรัชญา ดาราศาสตร์ และดนตรี นอกจากนี้ยังให้ผู้เรียนรู้ผลงาน อันมีค่าของผู้มีอัจฉริยะในอดีตเพื่อคงความรู้เอาไว้ เช่น ผลงานอมตะทางด้านศิลปะ วรรณกรรม ดนตรี รวมทั้งผลงานทางด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ในปัจจุบันได้แก่หลักสูตรของวิชา พื้นฐานทั่วไป (General education) ในระดับอุดมศึกษา

2) ครู ปรัชญาการศึกษานี้มีความเชื่อว่าเด็กเป็นผู้มีเหตุผลและมีชีวิตมีวิญญาณ ครูจะต้องรักษาวินัยทางจิตใจ และเป็นผู้นำทางวิญญาณของนักเรียนทุกคน ครูต้องเป็นผู้ใฝ่รู้อยู่เสมอ เข้าใจเนื้อหาวิชาที่สอนอย่างถูกต้องชัดเจน มีความคิดยาวไกล เป็นผู้ดูแลรักษาระเบียบวินัย ควบคุมความประพฤติของผู้เรียน เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติที่ดี

3) ผู้เรียน โดยธรรมชาติเป็นผู้มีเหตุผลมี สติ มีศักยภาพในตัวเองที่สามารถพัฒนาไปสู่ความมีเหตุผล ถือว่าผู้เรียนมีความสนใจใคร่เรียนรู้ อยู่แล้ว ดังที่อริสโตเติลกล่าวไว้ว่า All man by nature desire to know (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ 2523 : 74) การให้การศึกษาจึงต้องพัฒนาสิ่งที่ผู้เรียนมีอยู่อย่างเต็มที่ โดยมุ่งพัฒนาเป็นรายบุคคลฝึกฝนคุณสมบัติที่มีอยู่โดยการสอนและการแนะนำของครู ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสเรียนเท่าเทียมกันหมด ใช้หลักสูตรเดียวกันทั้งเด็กเก่งและเด็กอ่อน ถ้าเด็กอ่อนเข้าใจช้าก็ต้องฝึกฝนบ่อยๆ หรือทำซ้ำๆกันเพื่อไปให้ถึงมาตรฐานเดียวกันกับเด็กเก่ง

4) โรงเรียน ไม่มีบทบาทต่อสังคมโดยตรง เพราะเน้นที่ตัวบุคคลเป็นหลักใหญ่ เพราะถือว่า ถ้าเกิดการพัฒนาในตัวบุคคลแล้วก็สามารถทำให้สังคมนั้นดีขึ้นด้วย โรงเรียนจึงเป็นเสมือนตัวกลางในการเตรียมผู้เรียนให้เกิดความก้าวหน้าที่ดีงามที่สุดของวัฒนธรรมที่มีมาแต่อดีต โรงเรียนจะสร้างบรรยากาศและจัดสภาพแวดล้อมให้มีลักษณะสร้างความนิยมในวัฒนธรรมที่มีอยู่และเคร่งครัดในระเบียบวินัยโดยเน้นการประพฤติปฏิบัติ

5) กระบวนการเรียนการสอน ใช้วิธีท่องจำเนื้อหาวิชาต่าง ๆ และฝึกให้ใช้ความคิดหาเหตุผลโดยอาศัยหลักวิชาที่เรียนรู้ไว้แล้วเป็นแนวทางพื้นฐานแห่งความคิด เพื่อพัฒนาสติปัญญาหรือเน้นด้านพุทธิศึกษา ที่เรียกว่า Intellectual Education (Wingo 1974 : 148 อ้างถึงใน อรสา สุขเปรม 2541) นอกจากนี้ผู้เรียนจะต้องมีความพร้อมทางจิตใจจึงจะสามารถ

จดจำสิ่งต่าง ๆ ได้ การเรียนการสอนที่กระตุ้นและหนุนให้เกิดศักยภาพดังกล่าว จึงต้องมีการอภิปรายถกเถียง ใช้เหตุผล และสติปัญญาโต้แย้งกัน ครูเป็นผู้นำในการอภิปราย ตั้งประเด็นและยั่วยุให้มีการอภิปรายถกเถียงกัน ผู้เรียนจะได้พัฒนาสติปัญญาของตนได้อย่างเต็มที่

3.3 ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม (Progessivism) ปรัชญานี้ให้กำเนิดขึ้นเพื่อต่อต้านแนวคิดดั้งเดิมที่การศึกษามักเน้นแต่เนื้อหา สอนให้ท่องจำเพียงอย่างเดียว ทำให้เด็กพัฒนาด้านสติปัญญาอย่างเดียว ไม่มีความคิดสร้างสรรค์ ไม่มีความกล้าและความมั่นใจในตนเองประกอบกับมีความก้าวหน้าในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดแนวความคิดปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมขึ้นปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมเกิดขึ้นใน ค.ศ.1870 โดยฟรานซิส ดับเบิ้ลยูปาร์คเกอร์ (Francis W. Parker) ได้เสนอให้มีการปฏิรูปการศึกษาเสียใหม่ เพราะการเรียนแบบเก่าเข้มงวดเรื่องระเบียบวินัย แต่แนวคิดนี้ไม่ได้รับการยอมรับ ต่อมา จอห์น ดิวอี้ (John Dewey)ได้นำแนวคิดนี้มาทบทวนใหม่ โดยเริ่มงานเขียนชื่อ School of Tomorrow ออกตีพิมพ์ในปีค.ศ.1915 ต่อมามีผู้สนับสนุนมากขึ้นจึงตั้งเป็นสมาคมการศึกษาแบบพิพัฒนาการ (ProgessiveEducation Association) (Kneller 1971 : 47) และนำแนวคิดไปใช้ในโรงเรียนต่างๆ แต่ก็ถูกจู่โจมตีจากฝ่ายปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปรัชญาการศึกษา สารัตถนิยมกลับมาได้รับความนิยมอีก จนสมาคมการศึกษาพิพัฒนาการนิยมต้องยุบเลิกไป แต่แนวคิดทางการศึกษาปรัชญาพิพัฒนาการนิยมยังคงใช้ในสหรัฐอเมริกา ต่อมาได้รับความนิยมมากขึ้นและแพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย

3.3.1 แนวความคิดพื้นฐาน ปรัชญาพิพัฒนาการนิยมมีพื้นฐานมาจากปรัชญาลัทธิประจักษ์วาท (Empirism) ซึ่งเกิดในประเทศอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ต่อมาได้นำอาแนวคิดประจักรวาทมาสร้างเป็นปรัชญาลัทธิใหม่ มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น Experimentalism,Pragmatism, Instrumentalism ซึ่งปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมก็มีแนวคิดมาจากปรัชญาดังกล่าวคำว่า พิพัฒนะ หรือ Progessive หมายถึง ก้าวหน้า เปลี่ยนแปลงไม่หยุด อยู่กับที่สาระสำคัญของความเป็นจริงและการแสวงหาความรู้ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อม บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ได้จากประสบการณ์ ประสบการณ์จะนำไปสู่ความรู้ และความรู้เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ปรัชญานี้เน้นกระบวนการ โดยเฉพาะกระบวนการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์เมื่อนำมาใช้กับการศึกษา

แนวทางของการศึกษาจึงต้องพยายามปรับปรุงให้สอดคล้องกับกาลเวลาและภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ การศึกษาจะไม่สอนให้คนยึดมั่นในความจริง ความรู้ และค่านิยมที่คงที่ หรือสิ่งที่กำหนดไว้ตายตัว ต้องหาทางปรับปรุงการศึกษาอยู่เสมอ เพื่อนำไปสู่การค้นพบความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ (บรรจง จันทรสา 2522 : 244)ปรัชญานี้อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรัชญาประสบการณ์นิยม (Experimentalism)

3.3.2 แนวความคิดทางการศึกษา มีแนวคิดว่า การศึกษาคือชีวิต มิใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต หมายความว่า การที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขจะต้องอาศัยการเข้าใจความหมายของประสบการณ์นิยม ฉะนั้นผู้เรียนจึงควรจะได้เรียนรู้ในสิ่งที่เหมาะแก่วัยของเขา และสิ่งที่จัดให้ผู้เรียนเรียนควรจะเป็นไปในทางที่ก่อให้เกิดประสบการณ์ที่ผู้เรียนสามารถเข้าใจปัญหาชีวิตและสังคมในปัจจุบัน และหาทางปรับตัวให้เข้ากับภาวะที่เป็นจริงในปัจจุบัน (Kneller 1971 :48 – 53)

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม ไม่มีจุดมุ่งหมายที่ตายตัว เพราะชีวิตเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก วัตถุประสงค์ของการศึกษาก็เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดแนวทางในการแก้ปัญหาแต่ละครั้ง และเป็นวิถีทางให้เกิดการเรียนรู้ที่ใหม่กว่าต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนผู้เรียนจะต้องพัฒนาตนเองทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาควบคู่กันไป เรียนรู้ตามความถนัดและความสนใจสามารถนำความรู้ไปปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข สามารถแก้ปัญหาได้ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีวินัยในตนเอง (Self discipline)

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร ปรัชญานี้ต้องการให้ผู้เรียนเรียนจากประสบการณ์ในชีวิตจริง เป็นประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับสังคม หลักสูตรจึงครอบคลุมชีวิตประจำวันทุกรูปแบบที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนได้เข้าร่วมในประสบการณ์การเรียนรู้ทุกรูปแบบ หลักสูตรจะเน้นวิชาที่เสริมสร้างประสบการณ์ทางสังคม ตลอดจนชีวิตประจำวัน เนื้อหา ได้แก่ สังคมศึกษา วิชาทางภาษา วิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ แต่ความสำคัญของการศึกษา พิจารณาในแง่ของวิธีการที่นำมาใช้ คือ กระบวนการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนมีความสารถในการแก้ปัญหาในบทเรียน และนำเอากระบวนการแก้ปัญหาไปใช้ในชีวิตประจำวัน

2) ครู ไม่เป็นผู้ออกคำสั่ง แต่ทำหน้าที่ในการแนะแนวทางให้แก่ผู้เรียนแล้วจัดประสบการณ์ที่ดีที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน ครูจะต้องมีความรู้และประสบการณ์อย่างกว้างขวาง รู้จักผู้เรียนเป็นอย่างดีและยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล และวางแผนให้เกิดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความสามารถและความต้องการของผู้เรียน จัดสภาพในโรงเรียนและในห้องเรียนให้พร้อมที่จะศึกษาเล่าเรียนให้ได้ประสบการณ์ตามที่ต้องการ

3) นักเรียน ปรัชญานี้ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมาก ถือว่าผู้เรียนโดยธรรมชาติมีอินทรีย์ที่จะสืบเสาะแสวงหาประสบการณ์และพร้อมที่จะรับประสบการณ์ (เมธี ปิลันธนานนท์ 2523 : 90) ผู้เรียนจะได้ประสบการณ์ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเอง (Learning bydoing) ผู้เรียนจะต้องมีอิสระในการเลือกตัดสินใจและต้องทำงานร่วมกัน (Participation) เพื่อให้การเรียนการสอนตรงกับความถนัดความสนใจและความสามารถของผู้เรียน

4) โรงเรียน ทำหน้าที่เป็นแบบจำลองสังคม โดยเฉพาะแบบจำลองที่ดีงามของชีวิตและประสบการณ์ในสังคม โดยการจัดประสบการณ์ให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียนในแต่ละกลุ่ม เริ่มจากการเรียนรู้พื้นฐานของสังคม ลักษณะอื่นๆของสังคม โรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตยโดยให้ผู้เรียนได้มีการเรียนรู้สิ่งแปลกๆ ใหม่ๆมีความพร้อมมีความรู้จัก และเข้าใจสังคมอย่างดี พอที่จะออกไปปรับปรุงและพัฒนาสังคมได้ (ศักดา ปรางค์ประทานพร 2523 : 64 – 65)

5) กระบวนการเรียนการสอน เป็นการสอนที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง (Child centered) โดยให้ผู้เรียนมีบทบาทมากที่สุด การเรียนเป็นเรื่องการกระทำ (Doing) มากกว่ารู้ (Knowing) การเรียนการสอนจึงให้ผู้เรียนลงมือกระทำเพื่อให้เกิดประสบการณ์และการเรียนรู้ การกระทำทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ ครูต้องจัดประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนการสอนใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ (Problemsolving)

3.4 ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)ในปี ค.ศ.1930 ได้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในสหรัฐอเมริกา เกิดปัญหาการว่างงาน คนไม่รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เกิดช่องว่างระหว่างชนชั้นในสังคม จึงมีนักคิดกลุ่มหนึ่งพยายามจะแก่ปัญหาสังคมโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ผู้นำของกลุ่มนักคิดกลุ่มนี้ ได้แก่ จอรัจ เอส

เค้าทส์ (George S.Counts) ซึ่งมีความเห็นด้วยกับหลักการประชาธิปไตย แต่ต้องเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และควรเห็นว่าโรงเรียนควรมีหน้าที่แก้ปัญหาเฉพาะอย่างของสังคม ผู้ที่วางรากฐานและตั้งทฤษฎีปฏิรูปนิยม ได้แก่ ธีโอดอร์ บราเมลด์ (TheodoreBrameld)ในปีค.ศ. 1950 โดยได้เสนอปรัชญาการศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคมและได้ตีพิมพ์ลงในหนังสือหลายเล่ม ธีโอดอร์ บราเมลด์ จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม3.4.1 แนวความคิดพื้นฐาน ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีแนวความคิดที่พัฒนามาจากปรัชญาพิพัฒนาการนิยม หรือ ปฏิบัตินิยม ซึ่งมีความเชื่อว่า ความรู้ ความจริง เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความรู้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ปรัชญาพิพัฒนาการนิยมเน้นความสำคัญของการพัฒนาผู้เรียน ส่วนปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีแนวความคิดว่า ผู้เรียนมิได้เรียนเพื่อมุ่งพัฒนาตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเรียนเพื่อนำความรู้ไปพัฒนาสังคมให้สังคมเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริงคำว่า ปฏิรูป หรือ Reconstruct หมายถึง บูรณะ การสร้างขึ้นมาใหม่ หรือทำขึ้นใหม่ เน้นการสร้างสังคมใหม่ เพราะว่าสังคมขณะนั้นมีปัญหาต่าง ๆ มากมาย ทั้งปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง การศึกษาจึงมีบทบาทในการเป็นเครื่องมือสร้างสังคมและวัฒนธรรมที่ดีงามขึ้นมาใหม่ เป็นสังคมในอุดมคติ ที่มีความเพียบพร้อม และจะต้องทำอย่างรีบด่วน

3.4.2 แนวคิดทางการศึกษา เนื่องจาการศึกษามีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแยกไม่ออก การศึกษาจึงควรนำสังคมไปสู่สภาพที่ดีที่สุด การศึกษาต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจและ มุ่งมั่นที่จะสร้างสังคมอุดมคติขึ้นมาให้เหมาะสมกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมและภาวะทางเศรษฐกิจของโลกยุคใหม่

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา การศึกษาจะต้องมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์ระบบสังคมขึ้นมาใหม่จากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ และสังคมใหม่ที่สร้างขึ้นนั้นจะต้องอยู่บนรากฐานของประชาธิปไตย การศึกษาจะต้องส่งเสริมการพัฒนาสังคม ให้ผู้เรียนนำความรู้ไปพัฒนาสังคมโดยตรง

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร เนื้อหาวิชาที่นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตร จะเกี่ยวกับปัญหาและสภาพของสังคมเป็นส่วนใหญ่จะเน้นวิชาสังคมศึกษา เช่น กระบวนการทางสังคม การดำรงชีวิตในสังคม สภาพเศรษฐกิจและการเมือง วิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ศิลปะใน

ชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้มีความเข้าใจในกลไกของสังคม และสามารถหาแนวทางในการสร้างขึ้นมาสังคมใหม่

2) ครูทำหน้าที่รวบรวม สรุป วิเคราะห์ปัญหาของสังคมแล้วเสนอแนวทางให้ผู้เรียนแก้ปัญหาของสังคม ครูจะต้องให้ผู้เรียนทุกคนใส่วนร่วมในการคิดพิจารณาในการแก้ปัญหาต่างๆและเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์สังคมขึ้นมาใหม่ และเชื่อมั่นว่าจะกระทำได้โดยวิถีทางแห่งประชาธิปไตย

3) ผู้เรียน ปรัชญานี้เชื่อว่า ผู้เรียนคือผู้ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสังคม และมรความยุติธรรมดังนั้น ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในปัญหาสังคม เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกันเพื่อการแก้ปัญหาสังคม ผู้เรียนจะได้รับการเรียนรู้เทคนิควิธีการต่างๆที่จะนำมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคม แล้วให้ผู้เรียนหาข้อสรุปและตัดสินใจเลือก (Kneller1971 : 36)

4) โรงเรียน ตามปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมโรงเรียนจะมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม ดีงาม โรงเรียนจะต้องใฝ่หาว่า อนาคตของสังคมจะเป็นเช่นไร แล้วนำทางให้ผู้เรียนไปพบกับสังคมใหม่ โดยให้การศึกษาแก่ผู้เรียนเพื่อพร้อมที่จะวางแผนให้กับสังคมใหม่และโรงเรียนจะต้องมีบรรยากาศในการเป็นประชาธิปไตย ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ ละเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วงแผน และดำเนินการ เป้าหมายของ โรงเรียนคือ โรงเรียนชุมชน (Community school)

5) กระบวนการเรียนการสอน มีลักษณะคล้ายกับปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม คือ ให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง สามารถมองเห็นปัญหาและเข้าใจเรื่องราวต่างๆ ด้วนตนเอง โดยใช้วิธีการต่างๆ หลายวิธี เช่นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientificmethod) วิธีการโครงสร้าง (Project method) และวิธีการแก้ปัญหา (Problem solving) เป็นเครื่องมือ

3.5 ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ปรัชญานี้เกิดขึ้นเนื่องจากความรู้สึกที่ว่ามนุษย์กำลังสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง การศึกษาที่มีอยู่ก็มีส่วนทำลายความเป็นมนุษย์ เพราะสอนให้ผู้เรียนอยู่ในกรอบของสังคมที่จำกัดเสรีภาพความเป็นตัวของตัวเองให้ลดน้อยลง นอกจากนี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังมีส่วนในการทำลายความเป็นมนุษย์ เพราะต้องพึ่งพามันมากเกินไปนั่นเองผู้ให้กำเนิดแนวความคิดใหม่ทางปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมได้แก่ ซอเร็นคีร์เคอร์การ์ด (Soren Kierkegard) นักปรัชญาชาวเดนมาร์ค เขาได้เสนอความคิดว่าปรัชญาเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน ดังนั้นทุกคนจึงควรสร้างปรัชญาของตนเองจากประสบการณ์ ไม่มีความจริงนิรันดร์ให้ยึดเหนี่ยวเป็นสรณะตัวตาย ความจริงที่แท้คือสภาพของมนุษย์ (Human condition)(กีรติ บุญเจือ 2522: 14) แนวคิดของ คีร์เคอร์การ์ด มีผู้สนับสนุนอีกหลายคน ซึ่งเป็นคนร่วมสมัยในช่วงปี ค.ศ. 1950 – 1965 แต่ความพยายามที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาก็เป็นเวลาราว10 ปีต่อมาและผู้ริเริ่มนำมาใช้ทดลองในโรงเรียน คือ เอ เอส นีลล์ (A.S. Neil) โดยทดลองในโรงเรียนสาธิตและโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summer hill) ในประเทศอังกฤษ

3.5.1 แนวความคิดพื้นฐาน ปรัชญานี้มีความสนใจและความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่จริงของมนุษย์ มนุษย์จะต้องเข้าใจและรู้จักตนเอง มนุษย์ทุกคนมีความสำคัญและมีลักษณะเด่นเฉพาะตนเอง ทุกคนมีเสรีภาพที่จะเลือกตัดสินใจในการกระทำสิ่งใดๆแต่จะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น ปรัชญาอัตถิภาวนิยมนี้ยกย่องมนุษย์เหนือสิ่งอื่นใดส่งเสริมให้มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองแต่ก็ต้องไม่มองข้ามเสรีภาพของอื่น หมายถึงจะต้องเป็นผู้ใช้เสรีภาพบนความรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดแระโยชน์ต่อส่วนรวม

3.5.2 แนวความคิดทางการศึกษา คำว่า อัตถิภาวะ ตามสารานุกรมปรัชญาอธิบายว่า มาจากคำว่าอัตถิ = เป็นอยู่ + ภาวะ = สภาพ (กีรติ บุญเจือ 2521 : 280) เมื่อรวมกันแล้วแปลว่า สภาพที่เป็นอยู่ (Existence) ดังนั้นการศึกษาตามปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงส่งเสริมให้มนุษย์แต่ละคนรู้จักพิจารณาตัดสินสภาพและเจตจำนงที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิต การศึกษาจะต้องให้อิสระแก่ผู้เรียนที่จะเลือกสรรสิ่งต่างๆได้อย่างเสรี มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา การศึกษาจะต้องทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตนเอง ว่ามีความต้องการอย่างไร แล้วพัฒนาตนเองไปตามความต้องการอย่างอิสระ เพื่อจะได้พัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนเองได้อย่างเต็มที่ด้วยการเลือกเรียนได้ตามความพอใจ และมีความรับผิดชอบในสิ่งที่เลือก นอกจากนี้ยังมุ่งให้ผู้เรียนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง (Self discipline)

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร ไม่กำหนดตายตัว แต่ต้องเป็นหลักสูตรที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองได้ดีขึ้น เนื้อหาของหลักสูตรจะเน้นทางสาขามนุษยศาสตร์ (Humanities) เช่น ศิลปะ ปรัชญาวรรณคดี ประวัติศาสตร์ การเขียน การละคร จิตรกรรม ศิลปะประดิษฐ์ นักปรัชญาเชื่อว่างวิชาเหล่านี้จะฝึกฝนผู้เรียนทางด้านสุนทรียศาสตร์ อารมณ์ และศีลธรรม จริยธรรมอันดีงาม วิชาต่าง ๆ ไม่ได้จัดให้เรียนตายตัว แต่จะให้ผู้เรียนเลือกได้ตามความพอใจ และความเหมาะสม เพื่อผู้เรียนจะได้พัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง

2) ครู มีบทบาทคล้ายกับปรัชญาพิพัฒนาการนิยม ทำหน้าที่คอยกระตุ้นหรือเร้าให้ผู้เรียนตื่นตัว ให้เข้าใจตนเอง สามารถใช้ความถนัดและความสามารถเฉพาะตัวออกมาให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด ครูจะให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมาก ให้เสรีภาพ และเคารพในศักดิ์ศรีของผู้เรียน ให้ผู้เรียนรู้จักรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง และครูจะต้องเป็นผู้รู้จริงในเรื่องที่สอนซื่อสัตย์และจริงใจต่อผู้เรียน

3) ผู้เรียน ถือว่าผู้เรียนเป็นผู้ที่สำคัญที่สุดในกระบวนการศึกษาและเชื่อว่าผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความคิด มีความสามารถในตนเองมีเสรีภาพอย่างแท้จริง เป็นผู้ที่เลือกแนวทางที่จะพัฒนาตนเองด้วยตนเอง เพราะเป้าหมายการศึกษามิใช่เนื้อความรู้ มิใช่เพื่อสังคม แต่เพื่อผู้เรียนที่จะรู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง ด้วนเหตุนี้แนวทางจริยธรรม และการประพฤติปฏิบัติต่างๆ เป็นเรื่องส่วนบุคคลที่จะเลือกใช้วิธีทางใด แต่ทั้งนี้จะต้องมีวินัยในตนเอง และรับผิดชอบต่อการกระทำและผลที่เกิดขึ้น (Power 1982 : 145 อ้างถึงใน อรสา สุขเปรม 2541)

4) โรงเรียน ต้องสร้างบรรยากาศแห่งเสรีภาพทั้งในและนอกห้องเรียน และจัดสิ่งแวดล้อมให้ผู้เรียนเกิดความพอใจที่จะเรียน สร้างคนให้เป็นตัวของตนเอง คือให้นักเรียนเลือกอย่างอิสระ ส่วนแนวทางในด้านจริยธรรม ทางโรงเรียนจะไม่กำหนดตายตัวแต่จะให้ผู้เรียนได้เลือกแนวทางของผู้เรียน

5) กระบวนการเรียนการสอน เน้นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด ให้ผู้เรียนพบความเป็นจริงด้วยตัวเอง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนด้วยตนเองของเขาเอง การเรียนจะต้องเรียนรู้จากสิ่งภายในก่อน หมายถึงจะต้องให้ผู้เรียนรู้ว่าตนเองพอใจอะไร มีความต้องการอะไรอย่างแท้จริง แล้วเลือกเรียนในสิ่งที่พอใจหรือต้องการ กระบวนการเรียนการสอนจะเน้นการมีส่วนร่วม เป็นหลักสำคัญในการเรียนรู้ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม เป็นปรัชญาที่ท้าทายแนวความคิดของคนรุ่นใหม่ และได้แพร่หลายไปยังประเทศต่างๆ ในประเทศไทยได้มีการนำมาทดลองใช้เป็นครั้งแรกที่โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จังหวัดกาญจนบุรี เป็นความพยายามที่จะเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีอิสรเสรีภาพในเลือกเรียนวิชาต่างๆ ปัจจุบันโรงเรียนนี้ยังดำเนินการสอนอยู่ แต่ก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมและนับได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง

สรุป

ปรัชญาพื้นฐาน เป็นปรัชญาที่เป็นรากฐานในการกำเนิด ปรัชญาการศึกษา ดังนั้นการศึกษาพื้นฐาน ทำให้เรามีความเข้าใจที่มา แนวคิด ในลักษณะปรัชญาได้ถ่องแท้มากขึ้น ไม่จิตนิยม ที่เน้นจิตเป็นสำคัญ เน้นความเชื่อในโลกแห่งวัตถุ และการสัมผัสประสบการณ์นิยมที่เน้นโลกแห่งประสบการณ์เป็นหลักให้เรามุ่งทำงาน มากกว่าเรียนแต่ทฤษฎี อัตถิภาวนิยม เห็นว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่าและให้ความสำคัญของมนุษย์มาก ปรัชญาการศึกษาทั้ง 5 ลัทธิดังกล่าว แต่ละปรัชญาจะมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่างกัน การนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา จะต้องพิจารณาว่าแนวทางใด จึงจะดีที่สุด ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง ปรัชญาการศึกษาลัทธิหนึ่งอาจจะเหมาะกับประเทศหนึ่ง เพราะเป็นประเทศเล็กๆ ประเทศหนึ่งซึ่งมีลักษณะแตกต่างกัน ต้องใช้ลัทธิการศึกษาอีกลัทธิหนึ่ง ประเทศไทยก็ได้นำเอาปรัชญาการศึกษานั้นมาประยุกต์ใช้
ให้เหมาะสม

7. พระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช 2542

หมวด 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ

พระราชบัญญัติฉบับนี้มีเจตนารมณ์ที่ต้องการเน้นย้ำว่าการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

การจัดการศึกษา ให้ยึดหลักดังนี้

1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน

2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

สำหรับเรื่องการจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักดังนี้

1) มีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ

2) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษาและจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและประเภท

4) มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพและการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

5) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา

6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

หมวด 2 สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา

บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

- บุคคล ซึ่งมีความบกพร่องทางด้านต่าง ๆ หรือมีร่างกายพิการ หรือมีความต้องการเป็นพิเศษ หรือผู้ด้อยโอกาสมีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ

- บิดามารดา หรือผู้ปกครองมีหน้าที่จัดให้บุตรหรือบุคคลในความดูแลได้รับการศึกษาทั้งภาคบังคับ และนอกเหนือจากภาคบังคับตามความพร้อมของครอบครัว

- บิดามารดา บุคคล ชุมชน องค์กร และสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมที่สนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณีดังนี้

- การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาแก่บุตรหรือผู้ซึ่งอยู่ในความดูแล รวมทั้งเงินอุดหนุนสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษา

หมวด 3 ระบบการศึกษา

การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สถานศึกษาจัดได้ทั้งสามรูปแบบ และให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม การศึกษาในระบบมีสองระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งจัดไม่น้อยกว่า 12 ปี ก่อนระดับอุดมศึกษา และระดับอุดมศึกษา ซึ่งแบ่งเป็นระดับต่ำกว่าปริญญาและระดับปริญญา ให้มีการศึกษาภาคบังคับเก้าปี นับจากอายุย่างเข้าปีที่เจ็ด จนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก หรือเมื่อสอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ

- สำหรับเรื่องสถานศึกษาการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้จัดใน

1) สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย

2) โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนของรัฐ เอกชน และโรงเรียนที่สังกัดสถาบันศาสนา

3) ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัด

- การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา ให้จัดในมหาวิทยาลัย สถาบัน วิทยาลัย หรือหน่วยงานที่เรียกชื่ออย่างอื่น ทั้งนี้ให้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

- การจัดการอาชีวศึกษา การฝึกอบรมวิชาชีพ ให้จัดในสถานศึกษาของรัฐ สถานศึกษาของเอกชน สถานประกอบการ หรือโดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับสถานประกอบการ กระทรวง ทบวง กรม รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐ อาจจัดการศึกษาเฉพาะทางตามความต้องการและความชำนาญของหน่วยงานนั้นได้โดยคำนึงถึงนโยบายและมาตรฐานการศึกษาของชาติ

หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ผู้เรียนทุกคน สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ดังนั้นกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้พัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ การจัดการศึกษาทั้งสามรูปแบบในหมวด 3 ต้องเน้นทั้งความรู้ คุณธรรม และ กระบวนการเรียนรู้ ในเรื่องสาระความรู้ ให้บูรณาการความรู้และทักษะด้านต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับแต่ ละระดับการศึกษา ได้แก่ ด้านความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคม ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ด้านภาษา โดยเฉพาะการใช้ภาษาไทย ด้านคณิตศาสตร์ ด้านการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ในเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่สอดคล้องกับ ความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน และความแตกต่างระหว่างบุคคล รวมทั้งให้ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการการเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้ป้องกันและแก้ปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง ผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างสมดุล และปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดี คุณลักษณะอันพึงประสงค์ในทุกวิชา นอกจากนั้น ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ยังต้องส่งเสริมให้ผู้สอน จัดบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองและชุมชน รวมทั้งส่งเสริมการดำเนินงาน และการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ

การประเมินผลผู้เรียน ให้สถานศึกษาพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความ ประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรม และการทดสอบ ส่วนการจัดสรร โอกาสการเข้าศึกษาต่อ ให้ใช้วิธีการที่หลากหลายและนำผลการประเมินผู้เรียนมาใช้ประกอบด้วย หลักสูตรการศึกษาทุกระดับและทุกประเภท ต้องมีความหลากหลาย โดยส่วน กลางจัดทำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เน้นความเป็นไทยและความเป็นพลเมืองดี การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อและให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณลักษณะของสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชนสังคมและประเทศชาติ สำหรับหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาเพิ่มเรื่องการพัฒนาวิชาการ วิชาชีพชั้นสูงและการค้นคว้าวิจัย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และสังคมศึกษา

หมวด 5 การบริหารและการจัดการศึกษา

ส่วนที่ 1 การบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ แบ่งเป็นสามระดับ คือ ระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่การศึกษาและระดับสถานศึกษา เพื่อเป็นการกระจายอำนาจลงไปสู่ท้องถิ่น และสถานศึกษาให้มากที่สุด

1.1 ระดับชาติ ให้มีกระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีอำนาจหน้าที่กำกับดูแลการศึกษาทุกระดับและทุกประเภทรวมทั้ง การศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม กำหนดนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษาสนับสนุนทรัพยากรรวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม กระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีองค์กรหลักที่เป็นคณะ บุคคลในรูปสภาหรือคณะกรรมการสี่องค์กร คือ สภาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมแห่งชาติ คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะกรรมการการอุดมศึกษา คณะกรรมการการศาสนาและวัฒนธรรม มีหน้าที่พิจารณาให้ความเห็นหรือให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรี หรือคณะรัฐ มนตรีและมีอำนาจหน้าที่อื่นตามที่กฎหมายกำหนด

1.2 ระดับเขตพื้นที่การศึกษา การบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและการอุดมศึกษาระดับต่ำ กว่าปริญญา ให้ยึดเขตพื้นที่การศึกษาโดยคำนึงถึงปริมาณสถานศึกษา และจำนวนประชากรเป็นหลัก รวมทั้งความเหมาะสมด้านอื่นด้วย ในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษาให้มีคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา ทำหน้าที่ใน

การกำกับดูแลสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา ประสานส่งเสริมและสนับสนุนสถานศึกษาเอกชนในเขตพื้นที่การศึกษาประสานและส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลาย รวมทั้งการกำกับดูแลหน่วยงาน ด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมในเขตพื้นที่การศึกษา คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา ประกอบด้วยผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบวิชาชีพครู และผู้ประกอบวิชาชีพบริหารการศึกษา ผู้แทนสมาคมผู้ปกครองและครู ผู้นำทางศาสนาและผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม โดยให้ผู้อำนวยการสำนักงานการศึกษาศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการ

1.3 ระดับสถานศึกษา ให้แต่ละสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาอุดมศึกษาระดับ ต่ำกว่าปริญญา มีคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษาและจัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ คณะกรรมการสถานศึกษาประกอบด้วย ผู้แทน ผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ และให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการ ทั้งนี้ ให้กระทรวงกระจายอำนาจ ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษาฯ เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง

ส่วนที่ 2 การบริหารและการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาได้ทุกระดับและทุกประเภทตามความพร้อม ความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่น เพื่อเป็นการรองรับสิทธิและการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามที่กำหนดในรัฐธรรมนูญแห่ง

ราชอาณาจักรไทย โดยกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการประเมินความพร้อม รวมทั้งประสานและส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถจัดการศึกษาได้

ส่วนที่ 3 การบริหารและการจัดการศึกษาของเอกชน

สถานศึกษาเอกชนเป็นนิติบุคคลจัดการศึกษาได้ทุกระดับและทุกประเภท มีคณะกรรมการบริหาร ประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษาเอกชน ผู้รับใบอนุญาต ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนครู ผู้แทนศิษย์เก่าและผู้ทรงคุณวุฒิ การบริหารและการจัดการศึกษาของเอกชนให้มีความเป็นอิสระ โดยมีการกำกับ ติดตาม ประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาจากรัฐ และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาเช่นเดียวกับสถานศึกษาของรัฐ รวมทั้งรัฐต้องให้การสนับสนุนด้านวิชาการและด้านเงินอุดหนุน การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษี รวมทั้งสิทธิประโยชน์อื่นตามความเหมาะสม ทั้งนี้การกำหนดนโยบายและแผนการจัดการศึกษาของรัฐของเขตพื้นที่การศึกษา หรือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้คำนึงถึงผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของเอกชน โดยให้รับฟังความคิดเห็นของเอกชน และประชาชนประกอบการพิจารณาด้วย ส่วนสถานศึกษาของเอกชนระดับปริญญา ให้ดำเนินกิจการโดยอิสระภายใต้การกำกับดูแลของสภาสถานศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

หมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

ให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วย ระบบการประกันคุณภาพภายใน และระบบการประกันคุณภาพภายนอก หน่วยงานต้นสังกัด และสถานศึกษา จัดให้มีระบบการประกับคุณภาพภายใน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร และจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชน ให้มีการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาทุกแห่งอย่างน้อยหนึ่งครั้งทุกห้าปี โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ซึ่งเป็นองค์การมหาชนทำหน้าที่พัฒนาเกณฑ์วิธีการประเมินและจัดให้มีการประเมินดังกล่าว รวมทั้งเสนอผลการประเมินต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสาธารณชน ในกรณีที่ผลการประเมินภายนอกไม่ได้มาตรฐานให้สำนักงานรับรองมาตรฐานฯ จัดทำข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานต้นสังกัด ให้สถานศึกษาปรับปรุง ภายในระยะเวลา

ที่กำหนด หากมิได้ดำเนินการ ให้สำนักงานรับรองมาตรฐานฯ รายงานต่อคณะกรรมการต้นสังกัด เพื่อให้ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขต่อไป

หมวด 7 ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

ให้กระทรวงส่งเสริมให้มีระบบ กระบวนการผลิตและพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง โดยรัฐจัดสรรงบประมาณและกองทุนพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างเพียงพอ มีกฎหมายว่าด้วยเงินเดือน ค่าตอบแทน สวัสดิการ ฯลฯ ให้มีองค์กรวิชาชีพครู ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้บริหารการศึกษา เป็นองค์กรอิสระมีอำนาจหน้าที่กำหนดมาตรฐานวิชาชีพ ออกและเพิกถอนใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ รวมทั้งกำกับดูแลการปฏิบัติตามมาตรฐานและจรรยาบรรณของวิชาชีพ ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษาและบุคลากรทางการศึกษาอื่นทั้งของรัฐและเอกชน ต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ ทั้งนี้ ยกเว้น ผู้ที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัย จัดการศึกษาในศูนย์การเรียน วิทยากรพิเศษ และผู้บริหารการศึกษาระดับเหนือเขตพื้นที่การศึกษา ให้ข้าราชการของหน่วยงานทางการศึกษาในระดับสถานศึกษาและระดับเขตพื้นที่การศึกษาเป็นข้าราชการในสังกัดองค์กรกลางบริหารงานบุคคลของข้าราชการครู ตามหลักการกระจายอำนาจการบริหารงานบุคคลสู่เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา

การผลิตและพัฒนาคณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนามาตรฐานและจรรยาบรรณของวิชาชีพ และการบริหารงานบุคคลของข้าราชการหรือพนักงานของรัฐในสถานศึกษาระดับปริญญาที่เป็นนิติบุคคลให้เป็นไปตามกฎหมายเฉพาะของสถานศึกษานั้น ๆ

หมวด 8 ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และทรัพย์สินทั้งจากรัฐ องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่นและต่างประเทศมาใช้จัดการศึกษา โดยให้รัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ใช้มาตรการภาษีส่งเสริมและให้แรงจูงใจ รวมทั้งใช้มาตรการลดหย่อน หรือยกเว้นภาษีตามความเหมาะสม

สถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคล มีอำนาจในการปกครอง ดูแล บำรุงรักษา ใช้และจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา ทั้งที่เป็นที่ราชพัสดุ และที่เป็นทรัพย์สินอื่น รวมทั้งหารายได้จากบริการของสถานศึกษาที่ไม่ขัดกับภารกิจหลักอสังหาริมทรัพย์ที่สถานศึกษาของรัฐได้มา ทั้งจากผู้อุทิศให้หรือซื้อหรือแลกเปลี่ยนจากรายได้ของสถานศึกษา ให้เป็นกรรมสิทธิ์ของสถานศึกษา บรรดารายได้และผลประโยชน์ต่าง ๆ ของสถานศึกษาของรัฐดังกล่าว ไม่เป็นรายได้ที่ต้องส่งกระทรวงการคลัง ให้สถานศึกษาของรัฐที่ไม่เป็นนิติบุคคลสามารถนำรายได้และผลประโยชน์ต่าง ๆ มาจัดสรรเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาของสถาบันนั้น ๆ ได้ตามระเบียบที่กระทรวงการคลังกำหนด ให้รัฐจัดสรรงบประมาณแผ่นดินให้กับการศึกษา โดยจัดสรรให้ผู้เรียนและสถานศึกษา ทั้งของรัฐและเอกชน ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ในรูปเงินอุดหนุนทั่วไปเป็นค่าใช้จ่ายรายบุคคล กองทุนประเภทต่าง ๆ และทุนการศึกษา รวมทั้งให้มีระบบการตรวจสอบ ติดตามและประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลการใช้จ่ายงบประมาณการจัดการศึกษาด้วย

หมวด 9 เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

รัฐจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วิทยุโทรคมนาคม และการสื่อสารในรูปอื่นเพื่อประโยชน์สำหรับการศึกษา การทะนุบำรุง ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมตามความจำเป็น รัฐส่งเสริมสนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนา การผลิตและพัฒนาแบบเรียน ตำรา สื่อสิ่งพิมพ์อื่น วัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาอื่น โดยจัดให้มีเงินสนับสนุนและเปิดให้มีการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม รวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ให้มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านผู้ผลิตและผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในโอกาสแรกที่ทำได้ อันจะนำไปสู่การแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

บทเฉพาะกาล

1. นับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

- ให้กฎหมาย ข้อบังคับ คำสั่ง ฯลฯ เกี่ยวกับการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมเดิมที่ใช้อยู่ยังคงใช้บังคับได้ต่อไป จนกว่าจะมีการปรับปรุงแก้ไขตามพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งต้องไม่เกินห้าปี

- ให้กระทรวง ทบวง กรม หน่วยงานการศึกษาและสถานศึกษาที่มีอยู่ ยังคงมีฐานะและอำนาจหน้าที่เช่นเดิม จนกว่าจะจัดระบบการบริหารและการจัดการศึกษาใหม่ตามพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งต้องไม่เกินสามปี

- ให้ดำเนินการออกกฎกระทรวง เพื่อแบ่งระดับและประเภทการศึกษาของการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งการแบ่งระดับหรือการเทียบระดับการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัยให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งปี

2. ในวาระเริ่มแรก มิให้นำ

- บทบัญญัติเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสิบสองปี และการศึกษาภาคบังคับเก้าปี มาใช้บังคับ จนกว่าจะมีการดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งต้องไม่เกินห้าปี นับจากวันที่รัฐธรรมนูญใช้บังคับ และภายในหกปี ให้กระทรวงจัดให้สถานศึกษาทุกแห่ง มีการประเมินผลภายนอกครั้งแรก

- นำบทบัญญัติในหมวด 5 การบริหารและการจัดการศึกษา และหมวด 7 ครูคณาจารย์และบุคลากรทางการ ศึกษามาใช้บังคับจนกว่าจะมีการดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งต้องไม่เกินสามปี

- ทั้งนี้ขณะที่การจัดตั้งกระทรวงยังไม่แล้วเสร็จให้นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้ออกกฎกระทรวงระเบียบและประกาศเพื่อปฏิรูปตามพระราชบัญญัตินี้ในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของตน รวมทั้งให้กระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ทำหน้าที่กระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องแล้วแต่กรณี

3. ให้จัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษา เป็นองค์การมหาชนเฉพาะกิจ ทำหน้าที่

- เสนอการจัดโครงสร้าง องค์กร การแบ่งส่วนงาน ตามสาระบัญญัติในหมวดที่ว่า ด้วยการบริหารและการจัดการศึกษา การจัดระบบครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา การจัดระบบทรัพยากร และการลงทุนเพื่อการศึกษา

- เสนอร่างกฎหมาย และปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ และคำสั่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดโครงสร้างและระบบต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัตินี้

- ตามอำนาจหน้าที่อื่นที่กำหนดในกฎหมายองค์การมหาชน

4. คณะกรรมการบริหารสำนักงานปฏิรูปการศึกษามีเก้าคน ประกอบด้วยประธานกรรมการและกรรมการ ซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งจากผู้มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญ ด้านการบริหารการศึกษา การบริหารรัฐกิจ การบริหารงานบุคคล การงบประมาณการเงินและการคลัง กฎหมายมหาชน และกฎหมายการศึกษา ทั้งนี้ ต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมิใช่ข้าราชการหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานของรัฐ ไม่น้อยกว่าสามคน ให้เลขาธิการสำนักงานปฏิรูปการศึกษา เป็นกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการและเลขาธิการมีวาระการตำแหน่งวาระเดียว เป็นเวลาสามปี

บทที่ 2
ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัย

1. ความหมายของการวิจัย

คำว่า การวิจัย มาจากคำว่า Research มีรากศัพท์มาจาก Re + Search Re แปลว่า ซ้ำ Search แปลว่า ค้น ดังนั้น Research แปลว่า ค้นคว้าซ้ำแล้วซ้ำอีก ซึ่งน่าจะหมายถึง การค้นหาความรู้ความจริง ค้นแล้วค้นอีก ซึ่งจะทำให้ได้รับรู้ความรู้ความจริงที่น่าเชื่อถือ ถูกต้อง เพราะมีข้อมูลที่เพียงพอต่อการสรุปเป็นความรู้ความจริงนั้น ๆ ความหมายของการวิจัยตามพจนานุกรม การวิจัย คือ การค้นคว้าเพื่อหาข้อมูลอย่างถี่ถ้วนตามหลักวิชา (พจนานุกรม, 2525)

ความหมายการวิจัยของ Best การวิจัย คือ การวิเคราะห์และบันทึกการสังเกตภายใต้การควบคุมอย่างเป็นระบบ และเป็นปรนัย ซึ่งอาจนำไปสู่การสร้างทฤษฎี หลักการหรือการวางนัยทั่วไป ความหมายการวิจัยของจริยา เสถบุตร การวิจัย คือ การค้นคว้าความรู้อย่างมีระบบและแบบแผน เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการหรือเกิดประโยชน์แก่มนุษย์ โดยอาศัยวิธีการที่เป็นที่ยอมรับ ในแต่ละสาขาวิชา สำหรับความหมายการวิจัยของ บุญชม ศรีสะอาด กระบวนการค้นคว้าหาความรู้ที่เชื่อถือได้มีลักษณะดังนี้

1. เป็นกระบวนการที่มีระบบ
2. มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนและชัดเจน
3. ดำเนินการศึกษาค้นคว้าอย่างรอบคอบ ไม่ลำเอียง
4. มีหลักเหตุผล
5.บันทึกและรายงานออกมาอย่างระมัดระวัง

สรุปความหมายการวิจัย

การวิจัยคือ กระบวนการหาความรู้ความจริงใหม่ ที่มีระบบแบบแผนตามหลักวิชา อาศัยหลักเหตุผล ที่รอบคอบ รัดกุม ละเอียดและเชื่อถือได้ และความรู้ความจริงนั้นจะนำไป

เป็นหลักการ ทฤษฎี หรือ ข้อปฏิบัติที่ทำให้มนุษย์ได้รับรู้และนำไปใช้เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตด้วยความสงบสุขหรือป้องกันและหลีกเลี่ยงภัยอันตรายต่าง ๆ ได้

การวิจัย (อังกฤษ: Research) หมายถึงการกระทำของมนุษย์เพื่อค้นหาความจริงในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่กระทำด้วยพื้นฐานของปัญญา ความมุ่งหมายหลักในการทำวิจัยได้แก่การค้นพบ (discovering), การแปลความหมาย, และ การพัฒนากรรมวิธีและระบบ สู่ความก้าวหน้าในความรู้ด้านต่างๆ ในเชิงวิทยาศาสตร์ที่หลากหลายในโลกและจักรวาล การวิจัยอาจต้องใช้หรือไม่ต้องใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ก็ได้

การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ อาศัยการประยุกต์ระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ที่ได้แรงผลักดันจากความอยากรู้อยากเห็น การวิจัยเป็นตัวสร้างข้อมูลข่าวสารเชิงวิทยาศาสตร์และทฤษฎีที่มนุษย์นำมาใช้ในการอธิบายธรรมชาติและคุณสมบัติของสรรพสิ่งต่างๆ รอบตัวเรา การวิจัยช่วยให้การประยุกต์ทฤษฎีต่างๆ มีความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ได้รับเงินสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ องค์การการกุศล กลุ่มเอกชนซึ่งรวมถึงบริษัทต่างๆ งานวิจัยทางวิทยาศาสตร์จำแนกได้เป็นประเภทตามสาขาวิทยาการและวิชาเฉพาะทาง คำว่าการวิจัยยังใช้หมายถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับวิชาการบางสาขาอีกด้วย

การวิจัยขั้นพื้นฐาน วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยขั้นพื้นฐานคือการสร้างความก้าวหน้าในความรู้และความเข้าใจเชิงทฤษฎีของสิ่งที่เชื่อมโยงระหว่างตัวแปรต่างๆ (ดูสถิติ) ด้วยการบุกเบิกที่เกิดจากการผลักดันของความอยากรู้อยากเห็น, ความสนใจ และการรู้เองของตัวผู้วิจัยเอง เป็นการดำเนินการที่ยังไม่มีการคำนึงถึงการนำไปใช้ประโยชน์ไว้ล่วงหน้า แม้ว่าในระหว่างการวิจัยจะมีการส่อว่าอาจนำผลไปประยุกต์เชิงปฏิบัติได้ก็ตาม คำว่า “พื้นฐาน” เป็นการบ่งชี้ว่าการวิจัยขั้นพื้นฐานเป็นการวางรากฐานให้เกิดการก้าวไปข้างหน้าด้วยการสร้างทฤษฎีที่บางครั้งอาจนำไปประยุกต์ในเชิงปฏิบัติได้ เนื่องจากการที่ไม่อาจประกันได้ว่าการวิจัยจะมีประโยชน์เชิงปฏิบัติได้ในระยะสั้นได้นี้เองที่ทำให้นักวิจัยขั้นพื้นฐานหาแหล่งเงินทุนสนับสนุนได้ยากกว่าการวิจัยแบบอื่น

ศาสตร์ทุกสาขาวิชาต้องมีการวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้และความเข้าใจในสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์และสิ่งที่ต้องการคำอธิบาย เพื่อหาคำตอบต่อคำถามหรือปัญหา หรือปรากฏการณ์ กล่าวคือ ผู้วิจัยหรือผู้แสวงหาองค์ความรู้นั้น

จะต้องมีความเข้าใจในระเบียบวิธีการวิจัยอย่างถูกต้อง เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ตนต้องการศึกษา ดังนั้นการที่จะบรรลุเป้าหมายได้ ผู้วิจัยจะต้องศึกษาและเรียนรู้ถึงลักษณะทั่วไปของงานวิจัยทุกขั้นตอน รวมทั้งรายละเอียดของแต่ละขั้นตอน ทั้งในเชิงทฤษฎีและการปฏิบัติ

การวิจัยคืออะไร และมีประโยชน์อย่างไร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของ "การวิจัย" ว่าหมายถึง "การสะสม" (บาลี) "การรวบรวม" (สันสกฤต) "การค้นคว้าเพื่อหาข้อมูลอย่างถี่ถ้วนตามหลักวิชา [2]

ศ.ดร.สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ [3] นิยามความหมายของ "การวิจัย" ไว้ว่า เป็นกระบวนการต่าง ๆ ที่ดำเนินไปอย่างมีระเบียบและกฎเกณฑ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดระเบียบข้อมูลการวิเคราะห์ และการตีความหมายข้อมูลทั้งหมดนี้เพื่อให้ได้มา ซึ่งคำตอบอันถูกต้องต่อปัญหา หรือคำถามที่ได้ตั้งไว้ นอกจากนี้ Sekaran [4] ได้ชี้ให้เห็นว่า "การวิจัยเป็นการสืบสวนหรือตรวจสอบทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ มีความเป็นระบบและอาศัยข้อมูลเป็นฐาน เพื่อหาคำตอบเฉพาะต่อปัญหาและ วัตถุประสงค์ รวมถึงการแก้ไขปัญหานั้นด้วย" ทั้งนี้ Gay and Dichl [5] ได้เสนอแนะว่า "การวิจัยนั้นนอกจากจะเป็นการประยุกต์เอาระบบการศึกษาหาความรู้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อตอบปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว การวิจัยยังมีเป้าหมายที่จะพยายามหาคำอธิบายปรากฏการณ์ ควบคุมปัญหาและ คาดการณ์ต่อเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย กล่าวโดยสรุป "การวิจัย" หมายถึง กระบวนการและการแสวงหา รวบรวมค้นคว้าหาคำตอบต่อปัญหา และปรากฏการณ์อย่างมีระเบียบ และระบบภายใต้กฎเกณฑ์ที่ถูกต้องด้วยวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ มีการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และตีความข้อมูล รวมทั้งการตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบต่อปัญหาหรือปรากฏการณ์และยังหมายรวมถึงความพยายามที่จะอธิบาย พรรณนา ควบคุม และคาดการณ์ต่อปรากฏการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

การวิจัยนั้นไม่ใช่มีประโยชน์และให้ความสำคัญเฉพาะการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ค้นคว้าหาคำตอบต่อปัญหาและปรากฏการณ์ที่เกิดในสังคมเท่านั้น แต่การวิจัยยัง

มีประโยชน์ต่อบุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน และสังคมอีกด้วย ซึ่งประโยชน์ของการวิจัยนั้นพอสรุปได้ ดังนี้

1. เกิดทฤษฎีและแนวคิดใหม่ ๆ ในวงการวิชาการ

2. ให้คำอธิบายปรากฏการณ์และเหตุการณ์ในสังคมเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน

3. ช่วยกำหนดการวางแผนงาน การจัดองค์กร การสร้างแรงจูงใจและการควบคุมระบบงาน และการติดตามงาน รวมทั้งการประเมินผลงาน

4. ให้ข้อเสนอทางนโยบายและการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหา

5. สร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เพื่อประโยชน์ของสังคม

6. กำหนดทางเลือกในการปฏิบัติงาน และพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

2. กระบวนการวิจัย

กระบวนการวิจัยเป็นหลักการพื้นฐานอีกประการหนึ่งที่นักวิจัยหรือผู้ที่ต้องการแสวงหาความรู้จะต้องเข้าใจเป็นขั้นตอนแรก วัตถุประสงค์ก็คือกระบวนการวิจัยจะให้ภาพความคิดรวบยอดของขั้นตอนต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการวิจัย ซึ่งหมายถึงการให้หลักการตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดกระบวนการของการได้มาซึ่งความรู้ หลักการพื้นฐานของกระบวนการวิจัยโดยทั่วไปนั้นมักจะประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. การกำหนดปัญหา/หัวข้อการวิจัยและการแจกแจงประเด็นของการวิจัย (Idetification of problem area)

2. การกำหนดกรอบความคิดเชิงทฤษฎีหรือการกำหนดเครือข่ายทางความคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย (Theoritical framework or Network of Associations)

3. การสร้างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องการวิจัยและกำหนด/นิยามคำจำกัดความเพื่อการวิจัย (Constructs, Concepts, Operational definitions)

4. การออกแบบการวิจัย (Research Design)

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

6. การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data)

7. การตีความข้อมูล (Interpretation of Data)

8. การปรับปรุงทฤษฎี/สร้างทฤษฎี หรือการประยุกต์เพื่อปฏิบัติการ (Refinement of Theory or Implementation) **(Uma Sekaran. Research Methods for Business. New York: John Wiley & Sons, Inc. 1992. Page 15.)**

3. ประเภทของงานวิจัย

Gay and Diehl (1992) [8] ให้ความเห็นว่าการวิจัยสามารถที่จะจำแนกได้ในลักษณะ ต่าง ๆ แต่โดยทั่วไปนิยมจำแนกหรือแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ การแบ่งตามวัตถุประสงค์และวิธีการวิจัย แต่ในความเห็นของนักวิชาการไทยก็ได้เพิ่มเติมการแบ่งประเภทของงานวิจัยออกเป็นอีก 2 ประเภท คือ งานวิจัยตามความมุ่งหมายของการทำวิจัย และงานวิจัยตามวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. ประเภทของงานวิจัยตามวัตถุประสงค์

การแบ่งประเภทของงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ เป็นการจำแนกอย่างเป็นขั้นพื้นฐานที่สุดซึ่ง Gay and Diehl (1992) ได้จำแนกไว้ดังต่อไปนี้

1.1 การวิจัยแบบบริสุทธิ์ (Pure research) เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งค้นคว้าเพื่อที่จะเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในศาสตร์หรือในสาขาวิชาใดสาขาวิชาหนึ่งโดยเฉพาะ ทั้งนี้นักวิจัยจะไม่มุ่งหวังหรือไม่สนใจว่าการวิจัยนั้นจะเป็นประโยชน์หรือจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์แก่ ผู้ใดในทางใดและอย่างไรหรือไม่ เป็นแต่มุ่งหวังที่จะให้ได้ความรู้เพิ่มพูนขึ้นเพียงด้านเดียว ดังนั้นการวิจัยนี้จึงมีลักษณะคล้ายกันมากกับการวิจัยเชิงทฤษฎี และอาจเป็นการวิจัยเชิงประจักษ์เพื่อทดสอบทฤษฎีด้วยข้อมูลจริง ๆ

1.2 การวิจัยแบบประยุกต์ (Applied research) การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะให้มีการนำผลการวิจัยนั้นไปประยุกต์ใช้ในกรณีใดกรณีหนึ่งและเป็นการวิจัยที่มีจุดประสงค์ทำขึ้นเพื่อใช้ประยุกต์อธิบายเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยตรง การวิจัยแบบนี้เน้นความสำคัญที่ว่าจะสามารถนำผลการวิจัยนั้น ๆ มาใช้ทำอะไรได้หรือเป็นประโยชน์แก่ผู้ใดหรือหน่วยงานใด ผลได้จากการวิจัยแบบประยุกต์นี้จึงเกิดผลโดยทันทีและค่อนข้างจะมีประโยชน์

ในการนำไปใช้ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ Gay and Diehl (1992) ยังได้เสนอต่อไปว่าการวิจัยประยุกต์ที่เห็นผลในทางปฏิบัติอย่างชัดเจนนั้นควรประกอบไปด้วยการวิจัยประเภทต่างๆ ดังนี้

1.2.1 การวิจัยเชิงประเมินผล (Evaluation research) การวิจัยประเภทนี้มุ่งเน้นการนำผลวิจัยไปช่วยสนับสนุนในกระบวนการตัดสินใจแก้ไขปัญหา โดยมีการนำเสนอทางเลือกที่มีคุณค่าและเหมาะสมที่จะใช้ประโยชน์ได้จริงในทางปฏิบัติ

1.2.2 การวิจัยและพัฒนา (Research and Development) การวิจัยประยุกต์ประเภทนี้มุ่งเน้นการนำผลการวิจัยและทดลองไม่ว่าจะเป็นการทดลองในห้องทดลองหรือพื้นที่ที่ได้ผลสมบูรณ์แล้วไปใช้ในการประยุกต์ผลิตภัณฑ์ หรือหน่วยงาน องค์กร เพื่อปฏิบัติต่อไป

1.2.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) เป็นการวิจัยกระบวนการทำงานด้วยการปฏิบัติจริงโดยการนำเอาผลการวิจัยไปช่วยแก้ไขปัญหาเฉพาะด้านและเฉพาะท้องที่ และมีลักษณะคล้ายกับการวิจัยเชิงทดลอง แต่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก

2. ประเภทของการวิจัยที่จำแนกตามวิธีการทำวิจัย (Method)

Gay and Dichl (1992) [10] ยังได้จำแนกประเภทของการวิจัยตามวิธีการทำวิจัย (Method) ดังนี้

2.1. การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) เป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นวิธีการศึกษาเพื่อความเข้าใจ และอธิบายปรากฏการณ์ในอดีตที่เกี่ยวกับสาเหตุและผลของปรากฏการณ์ และในบางครั้งอาจช่วยพิจารณาแนวโน้มจากอดีตที่คาดว่าจะสามารถอธิบายปรากฏการณ์ในอนาคตอีกด้วย

2.2 การวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) การวิจัยลักษณะนี้เป็นการบรรยายและพรรณนาปรากฏการณ์ด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูล เพื่อทำการทดสอบสมมติฐานเกี่ยวกับสถานภาพของสิ่งที่ศึกษาหรือปรากฏการณ์ที่ศึกษาว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร สิ่งที่พบเห็นบ่อย ๆ ของการศึกษาวิจัยแบบนี้คือ การศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติหรือความเห็นของบุคคลต่อองค์กรต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม หรือเกี่ยวกับการเลือกตั้ง การสำรวจตลาด ซึ่งข้อมูลส่วนมากจะได้จากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสำรวจ การสัมภาษณ์ และการสังเกตุการณ์

2.3 การวิจัยเชิงสหสัมพันธ์ (Correlation Research) การวิจัยแบบนี้พยายามที่จะกำหนดหรือศึกษาค้นหาระดับของความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 2 ตัว หรือวัดตัวแปรที่มากกว่า 2 ตัวแปรขึ้นไป จุดมุ่งหมายของการวิจัยแบบนี้เน้นที่จะวางหลักการเชิงความสัมพันธ์ของข้อ ค้นพบเพื่อมุ่งไปสู่การคาดการณ์ หรือการพยากรณ์ เช่น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ผลผลิตของงานที่ปฏิบัติกับโครงสร้างลักษณะของงาน เป็นต้น

2.4 การวิจัยเชิงทดลองและเปรียบเทียบเชิงเหตุผล (Causal Comparation and Experimental Research) การวิจัยเชิงทดลองมุ่งเน้นกระบวนการที่มีการกระตุ้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใต้การควบคุม ดูแล โดยมีการวางแผนและเฝ้าสังเกตอย่างมีระบบ ส่วนการวิจัยเชิงเปรียบเทียบเหตุผลจะมุ่งเปรียบเทียบความแตกต่างของตัวแปรที่ถูกแยกหรือจำแนกแล้ว หลังจากนั้นก็จะพิจารณาผลที่เกิดขึ้นกับตัวแปรเหล่านั้น เช่น การเปรียบเทียบความสัมฤทธิผลของการทำงานจากกลุ่ม 2 กลุ่ม โดยกลุ่มหนึ่งเป็นการศึกษากลุ่มที่ทำงานภายใต้ สิ่งแวดล้อมที่มีแรงจูงใจสูงและอีกกลุ่มหนึ่งทำงานภายใต้ปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่มีแรงจูงใจในการทำงานต่ำ เป็นต้น

3. ประเภทของงานวิจัยตามความมุ่งหมายในการทำวิจัย

ศ.ดร.เทียนฉาย กีระนันทน์ [11] ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับประเภทของงานวิจัยที่จำแนกตามความมุ่งหมายในการทำวิจัยว่า โครงการวิจัยหนึ่ง ๆ อาจจะมุ่งหมายเพียงหาแนวทางหรือข้อเท็จจริงเบื้องต้นของเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือประเด็นใดประเด็นหนึ่ง หรืออาจจะมุ่งหมายที่จะพยายามหาทางคาดคะเนหรือพยากรณ์เหตุการณ์อย่างหนึ่งในอนาคต หรืออาจจะมุ่งหมายที่จะบรรยายถึงเหตุการณ์อย่างหนึ่ง ๆ ว่าเป็นอย่างไร ดังนั้นการจำแนกงานวิจัยตามความมุ่งหมายจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

3.1 การวิจัยเพื่อค้นหาหรือแบบบุกเบิก (Exploratory research) จัดอยู่ในประเภทของงานวิจัยขั้นต้นหรือพื้นฐานเพียงเพื่อหาข้อมูล ข้อเท็จจริง หรือรายละเอียด ของเหตุการณ์บางอย่าง งานวิจัยประเภทนี้ปกติแล้วเนื่องมาจากเหตุที่ไม่มีข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องหรือเหตุการณ์นั้น ๆ อยู่เลย หรือมีน้อยและไม่พอใจที่จะทำความเข้าใจเหตุการณ์นั้น ๆ หรืออาจจะยังไม่เคยมีผู้ทำการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้มาก่อน และไม่อาจอธิบายได้โดยพื้นความรู้และข้อมูลที่อาจจะพอมีอยู่บ้างนั้น งานวิจัยประเภทนี้จึงเป็นเพียงแนวทางที่จะหาความจริงบาง

ประการ หรืออาจจะใช้เป็นขั้นตอนต้น ๆ สำหรับการวิจัยประเภทที่สูงขึ้น เช่น การวิจัยเชิงวิเคราะห์ โดยการที่ใช้ผลการวิจัยเพื่อค้นหานี้เป็นรากฐานในการตั้งสมมติฐาน หรืออาจจะเป็นการแสวงหาความรู้เป็นภูมิหลังในการที่จะทำการศึกษาเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

3.2 การวิจัยเพื่อคาดการณ์ (Predictive research) จัดเป็นงานวิจัยขั้นสูงขึ้นกว่าการวิจัยเพื่อค้นหา โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำการทำนาย คาดการณ์ คาดคะเน หรือพยากรณ์เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งนี้จะต้องอิงพื้นฐานข้อมูลและข้อ ค้นพบที่จะได้จากการวิจัยเพื่อค้นหา และอาจจะต้องอิงกับข้อมูลในระยะเวลาหนึ่งที่ผ่านมาในอดีตด้วย เพื่อที่จะสามารถวาดภาพพิจารณาถึงแนวโน้มที่เกิดเหตุการณ์หนึ่ง ๆ ขึ้นในอนาคต การคาดการณ์เช่นว่านี้จะมิใช่การเดา เพราะจะต้องมีรากฐานเชิงทฤษฎีและแนวความคิดประกอบกับข้อสมมติบางประการเป็นหลัก และเป็นกรอบในการคาดการณ์ไปข้างหน้า ผลที่ได้จากการวิจัยเพื่อคาดการณ์นี้จะมีลักษณะเป็นข้อสรุปอย่างกว้างทั่ว ๆ ไป หรือเป็นเกณฑ์เฉลี่ยในแง่มหาภาค ดังนั้นข้อยกเว้นในส่วนย่อย ๆ อาจเกิดขึ้นได้ และการคาดการณ์ในอนาคตจึงอาจเกิดการคลาดเคลื่อนได้จากเหตุผลหลาย ๆ ประการ

3.3 การวิจัยเพื่ออนาคต (Futuristic research หรือ Futures research) เป็นงานวิจัยที่จำเป็นอย่างยิ่งในการวางแผนและกำหนดนโยบาย ตลอดจนแนวทางการดำเนินงานในอนาคต อาทิ โครงการวิจัยเพื่อประมาณการจำนวนผู้สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลายทุกสาย หรือการฉายภาพทางประชากร หรือการทำนายสภาวะทางเศรษฐกิจในอนาคต เป็นต้น

3.4 การวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) เป็นงานวิจัยอีกประเภทหนึ่งที่มุ่งหมายจะตอบคำถามว่า “อย่างไร” โดยการยกทฤษฎี แนวความคิด และเหตุผลทางวิชาการมาพรรณนาถึงเหตุการณ์อย่างหนึ่งว่าเป็นมาอย่างไรหรือเป็นอย่างไร โปรดสังเกตว่าการพรรณนาหรือการบรรยายนี้จะแตกต่างจากการอธิบาย เพราะเหตุที่การพรรณนานั้นจะยังไม่มีการอธิบายเชิงเหตุเชิงผลถึงที่มาหรือเหตุผลของการเกิดเหตุการณ์นั้น ๆ ขึ้น คงเป็นแต่เพียงบรรยายสภาพ คุณลักษณะ คุณสมบัติ ตลอดจนรายละเอียดของเหตุการณ์หนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้น

3.5 การวิจัยเชิงวิเคราะห์ (Analytical research) เป็นการวิจัยประเภทที่มุ่งหมายจะวิเคราะห์เชิงเหตุเชิงผลของเหตุการณ์หนึ่ง ๆ ซึ่งนับว่าเป็นการวิจัยชั้นสูงและเป็นประโยชน์มากที่สุดในทางวิชาการ เพราะจะสามารถตอบคำถามได้ค่อนข้างจะครบถ้วนถึงความ

เป็นเหตุเป็นผลระหว่างเหตุการณ์สองอย่างหรือมากอย่าง ตลอดจนที่มาและเหตุการณ์หนึ่ง ๆ การวิจัยเชิงวิเคราะห์นี้จะต้องอาศัยพื้นความรู้ทางทฤษฎีค่อนข้างมาก เพราะจะต้องมีการกำหนดรูปแบบการวิจัยที่เหมาะสม มีการสร้างแบบจำลอง (ถ้าสามารถทำได้) มีการตั้งสมมติฐาน และมีการใช้เครื่องมือทางสถิติเข้าช่วยในการทดสอบสมมติฐานตามสมควร กล่าวง่าย ๆ ว่าเป็นการวิจัยอย่างมีระบบและเป็นเชิงวิทยาศาสตร์มากที่สุด การวิจัยเชิงวิเคราะห์ประเภทนี้อาจดำเนินการวิจัยได้ 2 ลักษณะคือ

3.5.1 การวิจัยเชิงอรรถาธิบาย (explanatory research) เป็นการวิเคราะห์หาเหตุหาผลเพื่ออธิบายด้วยวิธีการบรรยาย เช่น การวิเคราะห์ในทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ อาจมีการใช้ข้อมูลประกอบการอธิบายเชิงเหตุเชิงผลนั้นด้วย แต่จะไม่มีการวิเคราะห์ข้อมูลและใช้ข้อมูลเป็นหลักในการวิจัย

3.5.2 การวิจัยเชิงชัณสูตร (diagnostic research) เป็นงานวิจัยที่ทำการวิเคราะห์เชิงเหตุเชิงผลอย่างลึกซึ้งมาก เพื่อหาเหตุสำคัญ ๆ หรือทั้งหมดที่ทำให้เกิดเหตุการณ์หนึ่ง ๆ ขึ้น โดยทั่วไปแล้วมักจะต้องใช้ทฤษฎีและเครื่องมือทางสถิติเข้าช่วยในการวิเคราะห์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิจัยในสาขาเศรษฐศาสตร์

4. ประเภทของงานวิจัยตามวิธีการเก็บข้อมูล

นอกจากจะแบ่งประเภทของงานวิจัยตามความมุ่งหมายแล้ว ศ.ดร.เทียนฉาย กีระนันทน์ [12] ยังแบ่งประเภทของงานวิจัยตามวิธีการเก็บข้อมูลอีกด้วย ซึ่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยส่วนใหญ่จะมาจาก 2 แหล่ง กล่าวคือ ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ซึ่งเป็นข้อมูลขั้น ต้นที่ได้มาจากแหล่งที่มาของข้อมูลโดยตรง ทั้งนี้อาจจะเป็นข้อมูลที่นักวิจัยเก็บข้อมูลเอง เป็นต้นว่าจากการสำรวจหรือทดลองด้วยตนเอง หรืออาจจะเป็นข้อมูลที่มีผู้อื่นเก็บไว้แต่ยังไม่ได้มีการประมวลผล หรือยังไม่ได้มีการจัดกระทำและ นำเสนอเป็นรายงานออกมา เป็นต้นว่า การขอข้อมูลดิบ (raw data) จากการสำรวจโครงการหนึ่งที่มีหน่วยงานเก็บไว้แต่มิได้ทำเป็นรายงานเสนอต่อสาธารณชน ข้อมูลอีกแหล่งหนึ่งเป็น ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) เป็นข้อมูลที่มีผู้เก็บรวบรวมและนำเสนอเป็นรายงานไว้แล้ว โดยอาจ เป็นข้อมูลจากรายงานการวิจัย รายงานการสำรวจ เอกสารตำรา หรือรายงานของส่วนราชการ/องค์การต่าง ๆ ก็ได้ ดังนั้นงานวิจัยที่แบ่งตามประเภทของวิธีการเก็บข้อมูล สามารถจำแนกได้ดังนี้

4.1 การวิจัยเอกสาร (documentary research) หรือ การวิจัยห้องสมุด (library research) เป็นงานวิจัยประเภทที่ใช้ข้อมูลจากเอกสารหรือห้องสมุด ซึ่งปกติจะ เป็นข้อมูลทุติยภูมิ หรือใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากแหล่งที่มีผู้เก็บรวบรวมไว้แล้ว แต่ยังมิได้เผยแพร่เป็นรายงาน งานวิจัยประเภทนี้จะต้องอาศัยความละเอียดรอบคอบและความ เป็นนักอ่านของนักวิจัยเป็นอย่างมาก โดยจะต้องทำการค้นคว้าจากแหล่งที่มีข้อมูลอยู่ แล้ว และพยายาม ตีกรอบข้อมูลเหล่านั้นให้สอดคล้องตรงประเด็นกับสิ่งที่เป็นเป้าหมายของการวิจัยของตนให้ได้

4.2 การวิจัยโดยการสังเกต (observatory research) เป็นอีกประเภทหนึ่งของการวิจัยที่ได้ข้อมูลจากการสังเกตของนักวิจัยเอง การเก็บข้อมูลเช่นนี้เป็นที่นิยมในสาขา มนุษย์วิทยาและจิตวิทยาคลีนิค โดยเฉพาะกรณีที่ต้องการจะให้ได้ข้อมูลด้วยตัวของนักวิจัยเอง โดยสังเกตจากปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น งานวิจัยประเภทนี้ปกติแล้วมักจะต้องใช้เวลามาก ยิ่งถ้าหากเป็นเรื่องวิจัยที่มีความผูกพันกับเวลาหรือฤดูกาล เช่น การศึกษาการประกอบอาชีพเกษตรของชาวเขา งานวิจัยเช่นนี้อาจต้องใช้เวลาเฝ้าสังเกตเป็นปีกว่าจะพบและสรุปถึงการประกอบอาชีพซึ่งแปรผันไปตามฤดูกาลต่าง ๆ ตลอดปีได้ การสังเกตนี้จะเห็นได้ว่ายังต้องอาศัยความคิดเห็นของผู้วิจัยเป็นหลักการสังเกตอยู่ดี ดังนั้นจึงต้องอาศัยประสบการณ์และความชำนาญของนักวิจัย ตลอดจนการที่นักวิจัยจะต้องทำตัวทำใจและวางความคิดให้เป็นกลางให้ได้เสียก่อน

4.3 การวิจัยโดยการทดลอง (Experimental research) เป็นการวิจัยประเภทที่อาศัยข้อมูลที่ได้จากการทดลองในทำนองเดียวกับการทดลองทางวิทยาศาสตร์ในห้องปฏิบัติการ เพียงแต่ห้องปฏิบัติการทางสังคมศาสตร์นั้นอาจจะมีความหมายเพียงแค่นามธรรม กล่าวคือ ไม่ต้องเป็นห้องในอาคารจริง ๆ ก็ได้ เช่น งานวิจัยในทางจิตวิทยาที่อาจทดลองหลาย ๆ กรณีเพื่อศึกษาถึงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อสิ่งเร้าบางอย่าง การทดลองเช่นว่านี้อาจเป็นการทดลองกับกลุ่มที่ต้องการศึกษาเพียงกลุ่มเดียว โดยอาจศึกษาเพื่อเปรียบเทียบผลก่อนการทดลองกับ หลังจากที่มีการทดลองแล้วเพื่อดูการเปลี่ยนแปลงก็ได้หรืออาจจะเพียงศึกษาดูผลที่เกิดภายหลังจากทดลองแล้วเท่านั้นก็ได้ นอกจากนั้นการทดลองอาจทำกับหลายกลุ่มเพื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบกันก็ได้

4.4 การวิจัยโดยการทำสำมะโน (Census) การวิจัยที่เก็บข้อมูลโดยวิธีสำมะโน ก็คือ การแจงนับ (enumeration) ประชากรทั้งหมดที่ต้องการจะศึกษา เช่น ถ้าหากต้องการศึกษาประเด็นใดประเด็นหนึ่งที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร ถ้าหากใช้การสำมะโนก็จะต้องเก็บข้อมูลโดยแจงนับประชากรกรุงเทพมหานครทั้งหมด ซึ่งถือเป็นประชากรเป้าหมายของการวิจัยนั้น ๆ การวิจัยโดยเก็บข้อมูลวิธีนี้โดยปกติแล้วจะไม่นิยม เพราะจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากและใช้เวลามาก

4.5 การวิจัยโดยการศึกษาต่อเนื่องระยะยาว (Panel study) เป็นงานวิจัยที่อาศัยการเก็บข้อมูลต่อเนื่องกันเป็นระยะยาว ซึ่งเหมาะกับการที่ต้องการศึกษาดูการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา แต่จะใช้ค่าใช้จ่ายมากและจะต้องเป็นโครงการระยะยาว เพราะเหตุที่จะได้ข้อมูลที่มีการเปลี่ยนแปลงโดยต่อเนื่องเป็นระยะยาว อย่างไรก็ดีในงานวิจัยที่เก็บข้อมูลประเภทนี้ ถ้าหากเป็นการเฉพาะเจาะจงที่จะเก็บข้อมูล โดยติดตามบุคคลหรือครัวเรือนหรือหน่วยงานที่ต้องการศึกษาหน่วยเดิมไปตลอดเป็นระยะยาว เช่น อาจจะทุก ๆ 3 ปี หรือ 5 ปี การติดตามเก็บข้อมูลเฉพาะตัวเป็นระยะยาวเช่นนี้เรียกกันว่า longitudinal study โครงการวิจัยที่พอจะยกเป็นตัวอย่างได้ก็มี เช่น โครงการวิจัยต่อเนื่องระยะยาวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและประชากร

4. การวางแผนออกแบบการวิจัย

William G. Zikmund (1989) ได้กล่าวถึง การออกแบบการวิจัยว่าเป็นการกำหนดกิจกรรมและรายละเอียดที่ผู้วิจัยจะต้องภายใต้กระบวนการวิจัย ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์และตอบปัญหาต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น **Zikmund** ได้เสนอแนวทางในการวางแผนออกแบบการวิจัย ในรูปของคำถามต่าง ๆ ซึ่ง ศ.ดร.สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ [13] ได้นำมาประมวลไว้ใน ”ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์” ดังนี้

ขั้นตอนของการวิจัยที่ต้องมีการตัดสินใจ	คำถามหลัก/สิ่งที่ควรพิจารณา
1. การกำหนดปัญหา	1.1 อะไรคือวัตถุประสงค์ของการศึกษา ? 1.2 ในเรื่องนี้มีความรู้มากเท่าใด ? 1.3 ต้องการข้อมูลอะไรที่เพิ่มเติมอีกหรือไม่ ? 1.4 จะวัดอะไร ? อย่างไร ? 1.5 จะมีข้อมูลหรือไม่ ? 1.6 ควรจะทำวิจัยหรือไม่ ? 1.7 สามารถกำหนดสมมติฐานได้หรือไม่ ?
2. การคัดเลือกแบบของการวิจัย	2.1 คำถามที่ต้องตอบเป็นคำถามประเภทใด ? 2.2 ข้อค้นพบที่ต้องการเป็นเชิงพรรณนาหรือเชิงสาเหตุและผล 2.3 ข้อมูลจะหาได้จากแหล่งใด ? 2.4จะได้คำตอบเชิงวัตถุวิสัยจากการถามบุคคลหรือไม่ ? 2.5 ต้องการข้อมูลเร็วเพียงใด ? 2.6 ควรจะตั้งคำถามสำรวจอย่างไร ? 2.7 ควรมีการดำเนินการทดลองไหม ?

ขั้นตอนของการวิจัยที่ต้องมีการตัดสินใจ	คำถามหลัก/สิ่งที่ควรพิจารณา
3. การเลือกตัวอย่าง	3.1 ใครหรืออะไรเป็นแหล่งข้อมูล ? 3.2 จะระบุประชากรเป้าหมายได้ไหม ? 3.3 การสุ่มตัวอย่างจำเป็นไหม ? 3.4 การสุ่มตัวอย่างระดับประเทศจำเป็นไหม ? 3.5 ตัวอย่างควรมีขนาดเท่าใด ? 3.6 จะเลือกตัวอย่างได้อย่างใด ?
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล	4.1 ใครเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูล ? 4.2 จะใช้เวลานานเท่าใด ? 4.3 จะต้องมีการควบคุมดูแลหรือไม่ ? 4.4 จะต้องใช้กระบวนการปฏิบัติการอะไรบ้าง ?
5. การวิเคราะห์ข้อมูล	5.1 สามารถที่จะใช้ประโยชน์จากกระบวนการมาตรฐานของการลงรหัสและการบรรณาธิกรณ์ข้อมูลได้หรือไม่ ? 5.2 จะแบ่งกลุ่มข้อมูลอย่างไร ? 5.3 จะใช้เครื่องคอมพิวเตอร์หรือทำด้วยมือ ? 5.4 ลักษณะของข้อมูลเป็นอย่างไร ? 5.5 ต้องตอบคำถามอะไร ? 5.6 มีตัวแปรกี่ตัวที่ต้องศึกษาพร้อม ๆ กัน ?

6. ประเภทของรายงาน	6.1 ใครเป็นผู้อ่านรายงาน ? 6.2 ต้องมีข้อเสนอแนะเชิงจัดการหรือไม่ ? 6.3 จะต้องเสนอกี่ครั้ง ? 6.4 รูปแบบของรายงานจะเป็นอย่างไร ?
7. การประเมินภาพรวม	7.1 จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการศึกษาเท่าไร ? 7.2 เวลาที่กำหนดไว้ใช้ได้หรือไม่ ? 7.3 ต้องการความช่วยเหลือจากภายนอกหรือไม่ ? 7.4 แบบของการวิจัยที่ใช้จะทำให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยหรือไม่ 7.5 เมื่อไหร่ถึงจะเริ่มลงมือได้ ?

5. การเลือกหัวข้อ และ การกำหนดปัญหาในการวิจัย

O แนวที่มาของหัวข้อ

1. ภารกิจทางวิชาการ : การวิจัยพื้นฐาน การวิจัยเชิงทฤษฎี

หัวข้อที่มาจากภารกิจด้านนี้จะเชื่อมโยงกับงานพัฒนาองค์ความรู้ในศาสตร์แขนงต่าง ๆ จึงมักจะถูกกำหนดมาโดยตรงจากสาระและความต้องการของแขนงวิชานั้น ๆ

2. สถานการณ์ทางสังคม : การวิจัยประยุกต์

หัวข้อในแนวนี้มักจะมาจากศาสตร์เชิงประยุกต์ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือมนุษยศาสตร์ ที่มุ่งตอบสนองต่อปัญหาสำคัญของสังคม ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้าหรือปัญหาการวางหลักการของสังคมในระยะยาว

3. องค์กร/สถาบัน : การวิจัยองค์กรหรือสถาบัน การวิจัยเพื่อประเมินผล

ศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนาและการบริหารองค์กร เป็นแขนงวิชาและสาระที่ได้รับความสำคัญมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน กิจกรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของกระบวนการดังกล่าวก็คือ การวิจัย เพื่อให้ได้มาซึ่ง

ข้อมูลและแนวทางที่จะชี้นำไปสู่การปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาขององค์กร ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลการประเมินองค์กรอย่างเป็นระบบ

4. แหล่งเงินทุนวิจัย

หน่วยราชการ องค์กรเอกชน มูลนิธิ ตลอดจนองค์การธุรกิจหรืออุตสาหกรรม ต่างมีบทบาทผลักดันให้เกิดการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปของการให้ทุนสนับสนุนการวิจัย อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ทุนมักต้องการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง และอาจลงไปจนถึงข้อปลีกย่อยอื่น ๆ ในกระบวนการวิจัย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการให้ทุนเป็นสำคัญ

5. ความสนใจส่วนบุคคล

ในที่สุดก็ยังมีปัจเจกชนบางคนที่เลือกหัวข้อในการวิจัยตามความสนใจใคร่รู้ของตนเอง อย่างไรก็ตาม ที่มาของหัวข้อตามช่องทางนี้มักมีน้อยกว่าทางอื่น และมักจะถูกมองว่าอาจจะไม่ตอบสนองต่อทั้งวงวิชาการหรือต่อความต้องการของสังคมมากนัก (แต่ไม่จริงเสมอไป)

O <u>แหล่งค้นคว้าเกี่ยวกับหัวข้อ</u>

- ห้องสมุด
- แหล่งสารสนเทศเฉพาะทาง
- เครือข่ายสารสนเทศ
- ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ

สำหรับสถานการณ์ในปัจจุบัน แหล่งที่ดีที่สุดน่าจะมาจากเครือข่ายสารสนเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทาง Internet ซึ่งมีข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัย ตลอดจนเนื้อหาสาระทางวิชาการต่าง ๆ อย่างมหาศาล อย่างไรก็ตาม Internet อาจจุดประกายความคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับหัวข้อได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อนักวิจัยต้องการเจาะลึกลงไปในสาระของหัวข้อหรือประเด็นใดประเด็นหนึ่ง อาจจะยังคงต้องอาศัยแหล่งสารสนเทศอื่น เช่น ห้องสมุด แหล่งสารสนเทศเฉพาะทาง และผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ

O <u>การทำความเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับหัวข้อ</u>

เมื่อผู้วิจัยเริ่มมีความสนใจเกี่ยวกับหัวข้อในแนวใดหรือประเด็นใดแล้ว ก็ต้องสร้างความรู้และความเข้าใจเพิ่มเติมในหัวข้อหรือประเด็นนั้น ๆ โดยมีกิจกรรมที่สำคัญ คือการทบทวนผลงานที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามการทบทวนผลงานที่เกี่ยวข้อง มีความสัมพันธ์กับขั้นตอนต่าง ๆ ในการวิจัยหลายขั้นตอนด้วยกัน จึงจะมีการกล่าวถึงเรื่องนี้โดยละเอียดในตอนต่อไป

O การกำหนดปัญหาในการวิจัย

- ความสำคัญของปัญหาในการวิจัย

กิจกรรมการวิจัยเป็นการประลองกำลังทางสติปัญญาระหว่างผู้วิจัยกับชุดของข้อมูลที่รวบรวมได้จากกระบวนการวิจัย การเผชิญหน้าทางสติปัญญาดังกล่าวจะไม่เกิดขึ้นหากไม่มีการกำหนดปัญหาหรือตั้งคำถามไว้ล่วงหน้าว่างานวิจัยชิ้นนั้น ๆ ต้องการที่จะตอบคำถามอะไร การตั้งคำถาม จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดของกระบวนการวิจัย คำถามในการวิจัย ยังมีบทบาทสำคัญตลอดกระบวนการของการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนากรอบแนวคิด การกำหนดเครื่องมือไปจนถึงการวิเคราะห์ และแปลผล หากแต่ละขั้นตอนของกระบวนการนี้ขาดคำถามที่ชัดเจนและมีความหมายแล้ว ก็ยากที่งานวิจัยนั้น ๆ จะประสบความสำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้

- ขั้นตอนของการกำหนดปัญหาหรือการตั้งคำถามในการวิจัย

1. กิจกรรมเบื้องต้น

กิจกรรมการทบทวนผลงานที่เกี่ยวข้องมีส่วนอย่างมากที่จะนำไปสู่การกำหนดปัญหาหรือการตั้งคำถามในการวิจัย คือ

- การทบทวนทฤษฎี / หลักการ / แนวคิด → การตรวจสอบ พิสูจน์ ท้าทาย ล้มล้าง หรือสนับสนุนทฤษฎี หลักการ หรือแนวคิดที่ได้มีการทบทวนเหล่านั้น

- การทบทวนผลงานการศึกษาวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหัวข้อที่สนใจ → การเข้าถึงความเป็นไปได้และสิ่งที่น่าจะเป็นเกี่ยวกับหัวข้อที่สนใจจะศึกษา

2. การตั้งคำถามหลัก

เป็นส่วนสำคัญที่สุดในขั้นตอนนี้ ลักษณะของคำถามที่ดีจะต้องเป็นคำถามที่ชัดเจนและสมบูรณ์ในการสื่อความคิดและประเด็นของคำถามที่ตั้งขึ้น คำถามควรถูกเขียนขึ้นในรูปประโยคที่สมบูรณ์ทางไวยากรณ์ เพื่อหลีกเลี่ยงข้อสงสัยหรือความไม่แน่ชัดใด ๆ ที่อาจมีขึ้น ลักษณะคำถามที่ขาดห้วงกระท่อนกระแท่น เป็นคำถามที่จะก่อให้เกิดปัญหาตามมาในอีกหลายขั้นตอนของการวิจัย

ผู้วิจัยอาจต้องทบทวน ปรับปรุง คำถามที่ตั้งขึ้นหลายครั้งกว่าจะได้คำถามที่ชัดเจนและสื่อความหมายได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้อาจต้องทดสอบโดยการทดลองสื่อความหมายกับผู้อื่นมากกว่าหนึ่งคนด้วย

3. การตั้งคำถามรอง

เมื่อได้คำถามหลักแล้ว ก็จะแตกคำถามหลักนั้นออกเป็นคำถามรองหลายคำถาม คำถามรองแต่ละคำถามจะต้องเป็นคำถามที่สามารถศึกษาวิจัยได้ คำถามที่ถามแล้วไม่สามารถหาวิธีการตอบคำถามได้ จะไม่เป็นคำถามที่มีความหมายในการวิจัย

คำถามรองทั้งหมด เมื่อรวมกันเข้าแล้วจะต้องนำไปสู่การตอบคำถามหลัก ดังนั้นขั้นตอนที่เหลือของการวิจัยก็คือการศึกษาหาคำตอบให้กับคำถามรองทั้งหมด เพื่อตอบคำถามหลัก อันเป็นเป้าหมายปลายทางของการวิจัยนั่นเอง

ดังนั้น เมื่อมองภาพรวมของการตั้งคำถาม ทั้งคำถามหลักและคำถามรอง จะต้องเป็นการสร้างกิจกรรมการค้นคว้าหาคำตอบในวิสัยที่เป็นไปได้ ภายใต้ข้อจำกัดหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ของงานวิจัยชิ้นนั้น ๆ การตั้งคำถามรองที่มากเกินไป ยากเกินไป (ซับซ้อน ใช้เวลานาน ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อตอบคำถาม) จะชลอตัวไม่ให้งานวิจัยดำเนินไปตามที่พึงจะเป็น หรืออาจล้มเหลวเพราะไม่สามารถแสวงหาคำตอบที่สมบูรณ์ให้กับคำถาม หรือ ชุดของคำถามที่ตั้งขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม ในทางตรงกันข้ามหากการตั้งคำถามตื้นเขิน กว้างขวางเกินไป คำตอบที่ได้ก็จะไม่ทำให้งานวิจัยมีความหมายอย่างที่ควรจะเป็น (คือ อาจมีคนวิจารณ์ว่า “ไม่เห็นจะต้องวิจัยก็ได้”) ความแหลมคมในการตั้งคำถาม จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะกำหนดคุณภาพและคุณประโยชน์ของงานวิจัยแต่ละชิ้นว่าจะมีความหมายที่แท้จริงมากน้อยเพียงใด

6. การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นนักวิจัยเริ่มทำวิจัยจนไปถึงนักวิจัยระดับที่มีประสบการณ์อย่างมากแล้วก็ตามจะละเลยขั้นตอนนี้ไปไม่ได้เพราะกิจกรรมในขั้นตอนนี้จะเป็นเครื่องชี้ที่สะท้อนให้เห็นถึงระดับคุณภาพของงานวิจัยในเรื่องนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี มีงานวิจัยไม่น้อยที่มีปัญหาและมีข้อบกพร่องต่างๆ เกิดขึ้นเนื่องจากการละเลยกิจกรรมการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องหรือว่าอาจมีการทบทวนบ้างแต่เป็นการกระทำอย่างหยาบ ๆ เพียงเพื่อให้ได้รายชื่อเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสำหรับไว้เขียนอ้างอิงข้างท้ายรายงานวิจัยเท่านั้น

1. ประโยชน์ของการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เปรียบเสมือนเป็นการไขกุญแจเปิดประตูไปสู่จักรวาลแห่งความรู้ของนักวิจัย เป็นการมองโลกให้กว้างขึ้นเพื่อดูว่า ปัญหาวิจัยที่เราจะศึกษานั้นคนอื่นเขาศึกษากันไปถึงไหนแล้ว ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นจุดยืน รู้จุดเริ่มต้นของตนเองว่าจะดำเนินการวิจัยไปในทิศทางใด มีขอบเขตแค่ไหน ด้วยความมั่นใจมากยิ่งขึ้น ถ้านักวิจัยทำการทบทวนเอกสารและงานวิจัยอย่างรอบคอบแล้ว จะได้ข้อมูลที่สำคัญ ๆ มากมาย และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนำไปประยุกต์กับงานวิจัยของตนเอง โดยเฉพาะในระยะเริ่มแรกของงานวิจัยที่ต้องการข้อมูลเพื่อกำหนดกรอบของปัญหา และการวางแผนดำเนินการวิจัยให้เหมาะสม

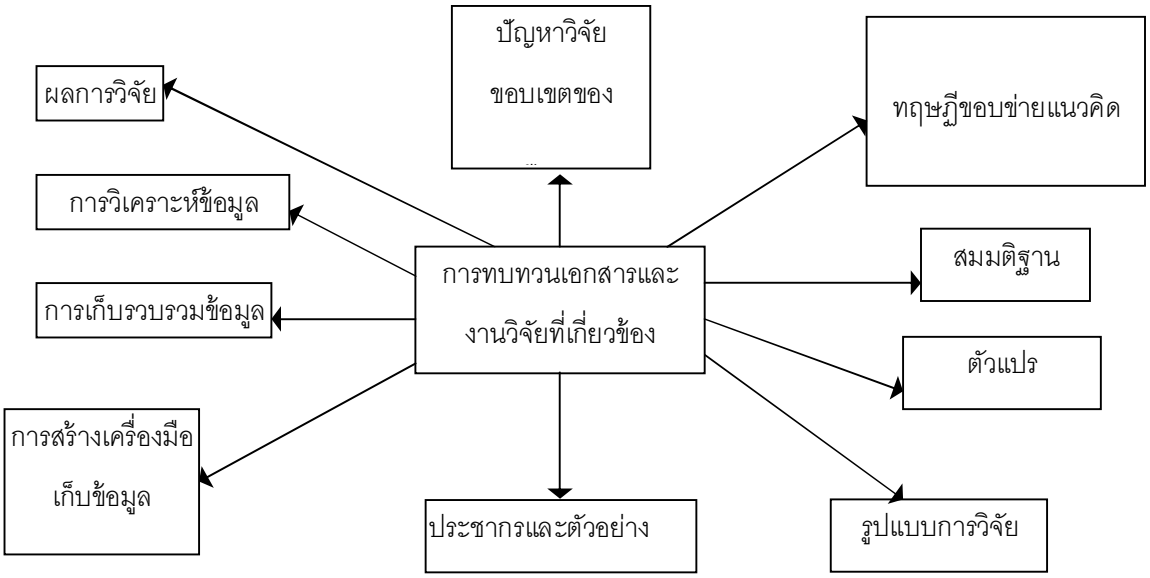

รูปที่ 1 ข้อมูลที่ได้จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ขั้นตอนของการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกได้เป็น 3 ระยะคือ ระยะค้นหา ระยะอ่านอย่างพินิจพิเคราะห์ และระยะเขียนเรียบเรียง ทั้ง 3 ระยะนี้ ผู้วิจัยควรประมาณเวลาไว้ด้วยว่าควรจะเป็นเท่าไร สำหรับเรื่องวิจัยของตน (โดยปกติแล้วระยะเวลาการทบทวนเอกสารจะเสียเวลาประมาณ 1 ใน 4 ของระยะเวลาที่ทำการวิจัยทั้งหมด)

2.1 ระยะค้นหาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การค้นในระยะแรกนี้ เป็นการรวบรวมเอกสารและข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และเรื่องวิจัยทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง โดยพยายามให้ครอบคลุมทั้งเนื้อหาประเด็นต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในการกำหนดปัญหาและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แล้ว รวมถึงให้ครอบคลุมระยะเวลาของการวิจัยที่ทำมาแล้วด้วยสำหรับความครอบคลุมในแง่เวลานั้นไม่สามารถที่จะกำหนดไปได้แน่นอนว่า ควรจะจัดหางานวิจัยย้อนหลังไปนานสักกี่ปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัญหาวิจัยนั้นว่ามีผู้เคยศึกษาไว้มากน้อยเพียงไร ถ้ามีผู้ศึกษาไว้มากและศึกษาติดต่อกันมาเรื่อย ๆ ก็คงใช้เวลาครอบคลุม 3 ถึง 5 ปีก็เพียงพอ แต่ถ้ามีผู้ศึกษาไว้น้อย และเว้นระยะห่างกันมาก ก็อาจต้องใช้เวลาย้อนหลังไปมากกว่านั้น อนึ่งมีข้อสังเกตว่าถ้าเป็นข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎี หรือแนวความคิดเชิงทฤษฎี หรือรูปแบบจำลอง (theoretical model) ต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยจะต้องนำไปใช้ในงานวิจัยของตน จำเป็นที่จะต้องรวบรวมเอกสารที่เป็นต้นฉบับเหล่านั้นมาให้ได้ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยที่ศึกษามานานแค่ไหนก็ตาม

2.2 ระยะอ่านอย่างพินิจพิเคราะห์

ระยะนี้เป็นระยะที่ผู้วิจัยต้องใช้เวลานานมากที่สุด เมื่อเทียบกับระยะที่ 1 และระยะที่ 3 เพราะเป็นช่วงที่ผู้วิจัยจะต้องเลือกเรื่องที่คัดมาได้จากระยะแรกนำมาอ่านรายละเอียด แล้วเลือกเรื่องที่เกี่ยวข้องมากที่สุดอีกครั้ง รวมถึงพิจารณาระเบียบวิธีวิจัยและผลงานวิจัยนั้น ๆ ที่น่าเชื่อถือได้ ซึ่งเหมาะที่จะนำไปอ้างอิงในงานวิจัยของตน สำหรับรายงานวิจัยขอให้อ่านบทคัดย่อก่อน อย่าเพิ่งลงมืออ่าน รายละเอียดในเนื้อเรื่อง เพราะบางเรื่องหัวข้อเรื่องที่ตั้งชื่อไว้ดูเหมือนเกี่ยวข้องกับปัญหาวิจัยที่จะศึกษา แต่เมื่อดูในเนื้อหาจริง ๆ ของการวิจัยนั้นอาจไม่เกี่ยวข้องเลยก็ได้ การอ่านบทคัดย่อก่อนเท่ากับเป็นการกลั่นกรองเรื่องในขั้นต้นว่าควรเก็บไว้อ่านรายละเอียดต่อไป หรือควรตัดทิ้งไปได้

ในที่นี้มีข้อเสนอแนะว่า การลอกข้อความของคนอื่นต้องลอกมาให้หมดทั้งเครื่องหมายภาษาและตัวสะกดการันต์ จะตัดตอนมิได้ต้องระมัดระวังให้ตรงกับข้อความเดิม และใช้เครื่องหมายอัญประกาศ พร้อมทั้งจดแหล่งที่มาของข้อความและหมายเลขหน้า ที่ข้อความนั้นปรากฏในหนังสือด้วย การบันทึกควรใช้บัตรบันทึกเรื่องละแผ่น และควรเขียนเพียงหน้าเดียว เพื่อสะดวกในการอ่านและการเรียงเอกสารในภายหลัง การเขียนควรเขียนหนังสือให้อ่านง่าย ถูกต้องและชัดเจน ถ้าเขียนหวัด ๆ หรือเขียนตัวย่อไว้ มักจะมีปัญหาในการอ่านภายหลังเสมอ ต้องเสียเวลาไปค้นหาเอกสารใหม่อีก ที่สำคัญซึ่งขาดไม่ได้

คือ ในบัตรบันทึกจะต้องเขียนแหล่งที่มาของเอกสารให้ชัดเจนต้องระบุชื่อ ผู้แต่ง ชื่อหนังสือ สำนักพิมพ์ ปีที่พิมพ์ หรือชื่อวารสาร เล่มที่ ปีที่พิมพ์ และเลขหน้าของวารสาร

2.3 ระยะเขียนเรียบเรียง

ข้อมูลที่รวบรวมและวิเคราะห์ออกมาได้ทั้งหมดจากการอ่านในระยะที่ 2 ผู้วิจัยจะต้องนำมาเรียบเรียงเชื่อมโยงประสานเข้าด้วยกันให้สัมพันธ์กับประเด็นปัญหาวิจัยที่ตั้งขึ้น การเขียนในระยะที่ 3 นี้ กรรณิการ์ (2529, หน้า 85) ได้เปรียบเทียบให้เห็นว่า

(,,,, ผู้วิจัยเปรียบเสมือนผู้ออกแบบแปลนบ้านและผู้ประกอบสร้างบ้านโดยใช้วัตถุดิบ อิฐ หิน ปูน ทราย เหล็ก ที่นำมาจากที่อื่น จึงต้องมีส่วนหนึ่งเป็นของตนเอง อีกส่วนหนึ่งได้มาจากผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ **เนื้อหาในการเขียนจึงมิใช่เป็นการนำข้อค้นพบที่บันทึกไว้ของแต่ละคนมาเรียงต่อกัน** แต่จะต้องมีโครงสร้างหลักในการเขียนเป็นของผู้วิจัยเอง ที่กำหนดโดยใช้ความคิดวิเคราะห์สังเคราะห์ความรู้ที่ได้จากการอ่านค้นคว้าให้เข้าประเด็นปัญหาวิจัยของตนและ เรียบเรียงเนื้อหาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันในเชิงวิเคราะห์วิจารณ์....)

ความยากของการเขียนเรียบเรียงในสิ่งที่อ่านและวิเคราะห์ออกมาได้ทั้งหมด จึงอยู่ที่การวางโครงสร้างของเรื่องและการเชื่อมโยงให้เห็นประเด็นของปัญหาวิจัยอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นเทคนิคและศิลปะที่ผู้วิจัยจะต้องฝึกฝนเอาเอง สำหรับหลักที่สำคัญในการเขียน ผู้วิจัยต้องพยายามแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่ศึกษามาทั้งหมดนั้นได้ศึกษาอะไรไปบ้าง ค้นพบความรู้อะไรใหม่ ๆ ขึ้นมาบ้าง สิ่งไหนเป็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่แล้ว สิ่งไหนเป็นเรื่องที่ค้นพบใหม่ ยังเปิดช่องว่างตรงจุดไหนอยู่อีก ในส่วนที่เป็นข้อมูลของการแสดงความคิดเห็น การชี้จุดประเด็นที่สำคัญและการสรุปผลของการวิจัยต้องมีการอ้างอิงแหล่งข้อมูลกำกับไว้ด้วยเสมอ การเขียนเรียบเรียงผู้วิจัยต้องเขียนด้วยใจเป็นกลาง ไม่มีอคติ ซึ่งหมายถึงว่า ผู้วิจัยต้องเปิดเผยข้อมูลทั้ง 2 ด้าน ทั้งข้อมูลสนับสนุนและข้อมูลคัดค้าน ไม่ใช่เขียนโน้มเอียงไปในทางด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ คือรวบรวมข้อมูลที่คิดว่าจะมีส่วนสนับสนุนประเด็นปัญหาวิจัย หรือสมมติฐานวิจัยที่ตั้งขึ้นไว้เท่านั้น จึงนับว่าไม่ถูกต้อง สำหรับรูปแบบของการเขียนเรียบเรียงในส่วนของการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในรายงานส่วนใหญ่ประมาณ 90 เปอร์เซ็นต์ พบว่า การเขียนเรียบเรียงจะเป็นการเชื่อมโยง ผลการวิจัยที่ค้นพบอย่างต่อเนื่อง ไม่ได้มีการวิเคราะห์วิจารณ์เพิ่มเติมอะไรขึ้นมา มีอยู่น้อยมากไม่ถึง 10 เปอร์เซ็นต์ที่ลักษณะการเขียนเรียบเรียงมีการวิเคราะห์วิจารณ์งานวิจัยที่ศึกษามาแล้วด้วยในบางประเด็น

อย่างไรก็ตาม การเขียนเรียบเรียงในลักษณะที่มีการวิเคราะห์วิจารณ์ไปด้วยนั้น ต้องระมัดระวังที่จะต้องยึดหลักการทางวิชาการไว้เสมอ ไม่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวสอดแทรกเข้าไปในการวิจารณ์ซึ่งจะทำให้เกิดอคติได้อย่างมาก และจะเกิดผลเสียมากกว่าการเขียนเรียบเรียงในลักษณะแรกเสียอีก

จึงเห็นได้ว่าการเขียนเรียบเรียงในลักษณะที่มีการวิเคราะห์วิจารณ์เป็นการเขียนที่ค่อนข้างยาก ผู้ที่จะเขียนได้ในลักษณะนี้ จึงเป็นผู้ที่รู้หรือเกี่ยวข้องกับปัญหาวิจัยนั้น ๆ มานาน และมีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยมามากพอสมควรด้วยในที่นี้ขอยกตัวอย่างการเรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยในลักษณะต่าง ๆ จากรายงานวิจัยดังนี้ (กรรณิการ์, 2529, หน้า 86-88)

<u>ตัวอย่าง</u>

การเขียนเรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในลักษณะการเชื่อมโยงผลการวิจัยรวมทั้งการวิเคราะห์และเปรียบเทียบ

<u>ชื่อเรื่องวิจัย</u> *"เหตุการณ์ในชีวิตที่ก่อให้เกิดภาวะเครียดและวิธีการเผชิญภาวะเครียดในพฤติกรรมการเจ็บป่วยทางจิตใจและพฤติกรรมสุขภาพดีสูงสุด"*

นักวิจัยหลายท่านได้ชี้บ่งถึงการมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญระหว่างเหตุการณ์ในชีวิตที่ก่อให้เกิดภาวะเครียดกับการเกิดการเจ็บป่วยทางกายในโรคต่าง ๆ ที่มีตามมาภายหลัง (Apley, 1974 ; Gorusch & Key, 1974 ; Holmes & Rahe, 1967 ; Rahe et al., 1973)	วิธีการโยงสรุปประเด็นที่ศึกษาได้ผลเช่นเดียวกัน
บทบาทของการเปลี่ยนแปลงในชีวิตในการทำให้เกิดภาวะผิดปกติด้านจิตใจ กำลังใจ ได้รับความสนใจในการศึกษาเพิ่มมากขึ้นในวงการวิจัยทางจิตเวช ผลจากการทบทวนเอกสารของฮัดเจน และคณะ (1970) สรุปว่ายังไม่เคยมีการศึกษาที่ทำให้เชื่อแน่ชัดได้ถึงความสัมพันธ์ในเชิงเป็นเหตุและผลระหว่างการเปลี่ยนแปลงในชีวิตและการเจ็บป่วยทางจิต ฟอเรสและคณะ (1964) พบเพียงว่า มีความสัมพันธ์เพียงบางส่วน **อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่ของการศึกษาที่ผ่านมาสรุปได้ว่า** มีความสัมพันธ์ที่ได้พิสูจน์แล้วและมีในทางบวกระหว่างการเปลี่ยนแปลงในชีวิต กับการเจ็บป่วยทางจิต (Brown et al.,1973 ; Cooper & Shepherd, 1970 ; Paykel, 1970 ; Cteinberg & Durell, 1968 ; Bell, 1977, p.136)	การแปลความและการประเมินสรุปสถานการณ์ซึ่งให้ข้อค้นพบใหม่ วิธีการเชื่อมโยงผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบการศึกษาที่ได้ผลแตกต่างกันและสรุปประเด็น การอ้างอิงแหล่งข้อมูล

หมายเหตุ- ข้อความที่เขียนตัวเข้มเป็นสิ่งที่ผู้ทบทวนเอกสารเขียนในส่วนของตน

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เขียนเรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว ควรมีการประเมินงานเขียนเรียบเรียงนั้นอีกครั้งหนึ่งว่ามีความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหา ภาษาและความต่อเนื่องมากน้อยแค่ไหน สำหรับการประเมินการเขียนเรียบเรียงเอกสารและงานวิจัย Polit & Hungler (1983, pp.582-583) ได้ให้ข้อเสนอแนะที่สำคัญไว้โดยการตอบคำถามเหล่านี้

1. รายงานนั้นได้มีการเชื่อมโยงปัญหาที่ศึกษากับปัญหาวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งศึกษามาก่อนแล้วหรือไม่ ?

1.1 รายงานนั้น ได้เรียบเรียงจากแหล่งเอกสารทุติยภูมิมากเกินไปหรือไม่ ? ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วควรใช้แหล่งเอกสารปฐมภูมิให้มากที่สุด

1.2 รายงานได้ครอบคลุมเอกสารที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ศึกษาครบหมด หรือไม่

1.3 รายงานได้ครอบคลุมเอกสารใหม่ ๆ หรือไม่

1.4 รายงานได้เน้นในเรื่องความคิดเห็น หรือการบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมมากเกินไป และมีการเน้นผลการวิจัยด้านปฏิบัติจริง ๆ น้อยไปหรือไม่ ?

1.5 รายงานได้เรียบเรียงข้อความอย่างต่อเนื่องสมบูรณ์หรือไม่ ? หรือเป็นเพียงแต่ลอกข้อความจากเอกสารต้นฉบับมาเรียงต่อกันเท่านั้น ?

1.6 รายงานนั้นเป็นเพียงสรุปผลการศึกษาที่ทำมาแล้วเท่านั้น หรือเป็นการเขียนในเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ และเปรียบเทียบกับผลงานเด่น ๆ ที่ศึกษามาแล้วหรือไม่ ?

1.7 รายงานได้เรียบเรียงในลักษณะที่เชื่อมโยงและชี้ให้เห็นถึงความก้าวหน้าในแนวความคิดอย่างชัดเจนมากน้อยแค่ไหน ?

1.8 รายงานได้นำผลสรุปของงานวิจัยและข้อเสนอแนะของการนำผลการวิจัยไปใช้ทั้งหมดมาเชื่อมโยงกับปัญหาที่จะศึกษามากน้อยแค่ไหน ?

2. รายงานนั้นได้มีการเชื่อมโยงปัญหาที่ศึกษากับกรอบทฤษฎี หรือกรอบแนวคิดหรือไม่ ?

2.1 รายงานได้เชื่อมโยงกรอบทฤษฎีกับปัญหาที่ศึกษาอย่างเป็นธรรมชาติหรือไม่ ?

2.2 รายงานได้เปิดช่องโหว่ให้เห็นถึงกรอบแนวคิดอื่นที่เหมาะสมกว่าหรือไม่ ?

2.3 รายงานได้เชื่อมโยงการอนุมาน จากทฤษฎีหรือกรอบแนวคิดอย่างมีเหตุมีผลหรือไม่ ?

3. สรุปขั้นตอนการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

<u>ขั้นแรก</u> อ่านรายละเอียดตั้งแต่ต้นจนจบ ให้รู้เรื่องทั้งหมด

<u>ขั้นที่สอง</u> วิเคราะห์เรื่องที่อ่าน โดยจับประเด็นใหญ่ ๆ สรุปเป็นตาราง ดังนี้

ก. ปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ สมมติฐาน

ข. รูปแบบการวิจัย ขนาดตัวอย่าง ตัวแปรที่สำคัญ

ค. เครื่องมือวัดวิธีเก็บข้อมูล วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

ง. ผลการวิจัย

ข้อที่สาม เขียนเรียบเรียงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเรียบเรียงเรื่องที่อ่านในขั้นที่สองให้ต่อเนื่องกัน ลักษณะของความต่อเนื่องอาจพิจารณาได้หลายลักษณะ ลักษณะที่สำคัญและพบมากในการเขียนรายงานวิจัยลงในวารสารวิชาการ ก็คือ ลักษณะการต่อเนื่องของผลงานการวิจัยต้องการนำประเด็นนั้นมาเกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่จะทำมากน้อยแค่ไหน เช่น ขนาดของตัวอย่าง หรือวิธีสุ่มตัวอย่าง เครื่องมือวัด หรือแบบทดลอง เป็นต้น

4. ข้อเตือนใจในการเขียนเรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การเขียนเรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ให้เลือกเอาเฉพาะข้อมูลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่จะศึกษาจริง ๆ เท่านั้นมาเขียน ไม่ใช่เป็นการเอาเอกสารและงานวิจัยที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเกี่ยวข้องเพียงเล็กน้อยเท่านั้นมาเขียนเรียงใส่เข้าไป เพื่อให้งานวิจัยดูหนามากขึ้น

2. การเขียนเรียบเรียงต้องเน้นในลักษณะของการเชื่อมโยง และความต่อเนื่องของเนื้อหาในประเด็นที่เป็นปัญหาการวิจัย ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญมากกว่าที่จะเขียนในลักษณะที่เรียงต่อเนื่องกันตามระยะเวลาก่อนหลังของผู้ที่ศึกษาวิจัย และจุดอ่อนข้อนี้มักจะพบบ่อย ๆ ในรายงานวิจัยทั่ว ๆ ไป คือจะเอารายงานวิจัยของแต่ละคนมาเรียงต่อกันตามระยะเวลาก่อนหลังที่ทำการวิจัยในแต่ละย่อหน้าไปเลย โดยไม่ได้มีการเชื่อมโยงในเนื้อหาที่สำคัญ ๆ แต่อย่างใด

3. ต้องมีการเขียนสรุปในตอนท้ายด้วยไม่ใช่ปล่อยให้ข้อความขาดตอนทิ้งค้างไว้เฉย ๆ ข้อความที่สรุปจะเป็นส่วนที่เชื่อมโยงระหว่างการวิจัยที่ศึกษามาแล้วกับงานวิจัยที่จะศึกษานี้นั้นมันเกี่ยวข้องกันอย่างไร ถ้าไม่สามารถสรุป เพื่อชี้จุดตรงนี้ให้เห็นได้ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่ทำมาแล้ว ก็แทบจะไม่มีความหมายอะไรเลย แนวทางของการเขียนสรุปสามารถเขียนได้ในหลายลักษณะ ซึ่งขึ้นอยู่กับประเด็นสำคัญ ๆ ที่ได้จากการอ่านเอกสารและรายงานนั้นเอง

5. การนำเสนอกรอบแนวคิดในการวิจัย

การกำหนดกรอบแนวคิดนี้ นอกจากจะเป็นตัวชี้นำให้งานวิจัยเป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์แล้ว ยังเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลอีกด้วย

การนำเสนอกรอบแนวคิดมีหลายวิธี ดังนี้

ถ้ามีตัวแปรหลายตัวหรือตัวแปรมีความสัมพันธ์สลับซับซ้อนก็สามารถแสดง แผนภูมิประกอบคำบรรยายได้ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ตัวอย่าง

กรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อกิจกรรมรับน้องใหม่ของมหาวิทยาลัยพายัพ ”

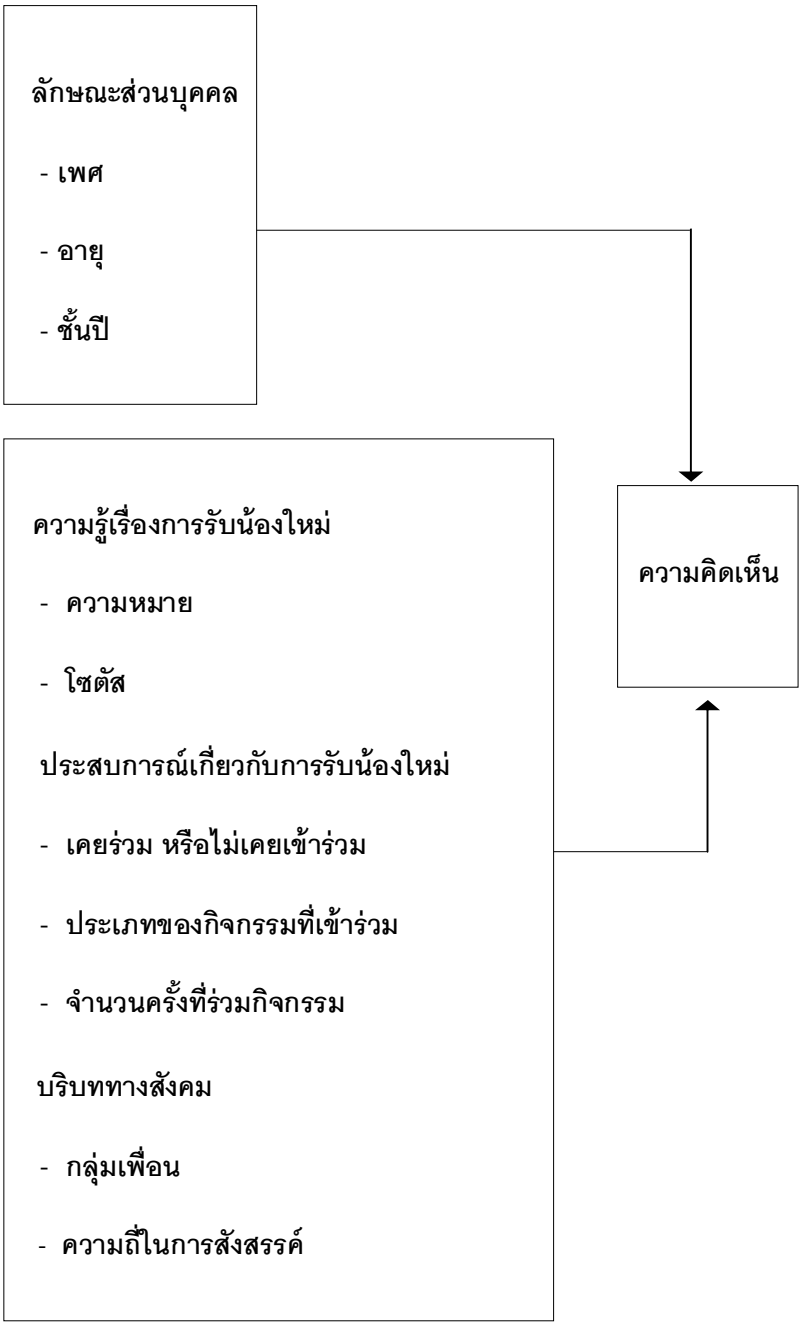

– การนำเสนอกรอบแนวคิดในรูปแบบของคำบรรยายว่ามีตัวแปรอะไรที่สำคัญ

เกี่ยวกับประเด็นการวิจัยนั้น และมีความสัมพันธ์กันอย่างไรในเชิงทฤษฎี

ตัวอย่าง เช่น เรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการไม่ใช้วิธีคุมกำเนิดในกลุ่มชาวไทยชนบทที่พูดภาษาเขมร

ตัวแปรตาม ได้แก่ การไม่ใช้วิธีคุมกำเนิด

ตัวแปรอิสระ ได้แก่

- ทัศนคติเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว (รวมทั้งความเชื่อ ข่าวลือ อาการข้างเคียงและประสบการณ์ในการใช้วิธีคุมกำเนิด)

- พฤติกรรมการใช้บริการ (รวมถึงการรู้จักแหล่งบริการวิธีคุมกำเนิดที่ให้ความสะดวกในการไปรับบริการ ความคิดเห็นต่อแหล่งบริการ เจ้าหน้าที่และค่าบริการ)

- ภาษาพูด (ภาษาอีสาน และภาษาเขมร) ซึ่งคาดว่าจะมีผลต่อการสื่อสารความหมาย และขนบธรรมเนียมประเพณี (กุศล สุนทรธาดา และวรชัย ทองไทย, 2531 : 71)

การนำเสนอกรอบแนวคิดในรูปของแบบจำลองด้วยการใช้สัญลักษณ์

สามารถสรุปประเด็นต่าง ๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระด้วยกัน และระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตาม แบบจำลองที่ใช้กันมากคือ แบบจำลองในรูปสมการคณิตศาสตร์ หรือสมการสถิติ เช่น สมการ การเข้าร่วมแรงงานสตรีในอุตสาหกรรมโรงแรม (เบญจวรรณ บุญใจเพชร, 2529)

LFPS = f (A, E, YF, NH, NC, YH) โดย I = 1…n

LFPM = f (A, E, NC, YH)

สมการข้างต้นนี้หมายถึง การเข้าร่วมแรงงานสตรีขึ้นอยู่กับ อายุ (A) การศึกษา (E) รายได้ของสตรี (YF) จำนวนสมาชิก (NH) จำนวนบุตรที่เป็นภาระ (NC) รายได้ของสามี (YH)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ประโยชน์ของกรอบแนวคิด คือ ทำให้ง่ายต่อการตีความและสังเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรหรือกลุ่มตัวแปรต่าง ๆ ทำให้การตอบคำถามเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ รวมทั้งให้แนวทางในการวางแผนวิเคราะห์ข้อมูลอย่างถูกต้องชัดเจน

6. การตั้งสมมติฐาน

ความหมายของสมมติฐาน

ความหมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 ได้กล่าวไว้ว่า **สมมติฐาน หมายถึง ข้อสมมติที่ใช้เป็นมูลฐานแห่งการหาเหตุผลในการทดลอง หรือการวิจัย** การตั้งสมมติฐานในการวิจัยจึงเป็นการวางกรอบของปัญหาในแนวลึกมากขึ้น การเจาะลึกของปัญหาทำให้ผู้วิจัยพอทราบ

แนวทางล่วงหน้าว่า ผลการวิจัยในประเด็นปัญหาที่สงสัย น่าจะออกมาในลักษณะใด ดังนั้น **สมมติฐานจึงเป็นข้อความที่แสดงการคาดการณ์ถึงผลการวิจัยที่จะได้รับ**และข้อความนี้มักจะเขียนในลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่สำคัญของการวิจัยนั้น ความหมายของสมมติฐานในอีกลักษณะหนึ่ง จึงเน้นไปที่**การคาดการณ์หรือการอธิบายปรากฏการณ์ระหว่างตัวแปร 2 ตัวหรือมากกว่า 2 ตัวขึ้นไป ว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไร**

การตั้งสมมติฐานเป็นการเปลี่ยนปัญหาวิจัยที่อยู่ในลักษณะของแนวความคิด หรือความคิดรวบยอด และเป็นนามธรรมให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กันในรูปของตัวแปรที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น คือ สามารถวัดได้ ทดสอบได้ การตั้งสมมติฐานจึงควรเป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยได้อ่านเอกสาร ตำราต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่ดี ถูกต้องและมากพอ มาผสมกับประสบการณ์และความรู้ของผู้วิจัยเอง เพื่อที่จะได้แนวคิดสำหรับสร้างสมมติฐานที่ดี และเหมาะสมกับปัญหาที่ศึกษานั้น

ประโยชน์ของสมมติฐาน

1 . ช่วยชี้แนะให้ผู้วิจัยพิจารณาชนิดตัวแปรที่สำคัญข้อมูลที่จะเก็บรวมไปถึงชนิดของเครื่องมือที่เหมาะสมในการวัด และวิธีเก็บข้อมูลเหล่านั้น

2. ช่วยเป็นกรอบของการดำเนินการวิจัยให้แคบเข้าซึ่งควบคู่ไปกับวัตถุประสงค์แต่สมมติฐานจะช่วยตีกรอบให้เฉพาะเจาะจงมากกว่าในแง่ของการพิจารณารูปแบบการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบปัญหาได้ตรงเป้า

3. กระบวนการตั้งสมมติฐานทำให้ผู้วิจัยได้รับประโยชน์ต่อเนื่องติดตามมาอีกหลายประการ คือ ผู้วิจัยสามารถเชื่อมโยงแนวความคิด และตัวแปรในสมมติฐานกับแนวคิดในทฤษฎีที่เกี่ยวข้องได้ชัดเจนซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถนำแนวความคิดนี้ไปผสมผสานกับการอธิบายผลการวิจัย และการสรุปผลได้อย่างถูกต้อง โดยใช้หลักการเชิงเหตุและผลได้อย่างเหมาะสม

4. กระบวนการตั้งสมมติฐานสามารถสร้างทฤษฎีใหม่ขึ้นได้ รวมทั้งเป็นการทดสอบทฤษฎี เก่าด้วย เพื่อเป็นการยืนยันความถูกต้องของทฤษฎีนั้นว่ายังทันสมัยหรือล้าสมัยไปแล้ว จำเป็นต้องมีการแก้ไขใหม่อีก

สำหรับประโยชน์ข้อ 1.1 และข้อ 1.2 ผู้อ่านจะเข้าใจได้ง่ายจากตัวอย่างที่แสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และสมมติฐาน ดังต่อไปนี้

<u>หัวข้อวิจัย</u> : ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขาดการรับบริการต่อเนื่องในผู้ป่วยวัณโรคปอด ณ ศูนย์วัณโรค จังหวัดยะลา

<u>วัตถุประสงค์</u>

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการที่ผู้ป่วยขาดการรับบริการรักษาวัณโรคปอดอย่างต่อเนื่อง โดยศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม ปัจจัยทางจิตวิทยาและปัจจัยทางระบบการให้บริการสาธารณสุข
2. เพื่อศึกษาอัตราการขาดการรับบริการต่อเนื่อง
3. เพื่อศึกษาหาช่วงเวลาของการขาดการรับบริการต่อเนื่อง

<u>สมมติฐาน</u> ผู้ป่วยวัณโรคที่มีสภาพเศรษฐกิจต่ำ มีการขาดการรับบริการต่อเนื่องมากกว่าผู้ป่วยที่มีสภาพเศรษฐกิจสูง

1. ผู้ป่วยที่มีความรู้ ความเข้าใจไม่ถูกต้องต่อการรักษาวัณโรคปอด มีการขาดการรับบริการต่อเนื่องมากกว่าผู้ป่วยที่มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง
2. ผู้ป่วยที่ไม่พึงพอใจในระบบการให้บริการสาธารณสุขมีการขาดการรับบริการต่อเนื่องมากกว่าผู้ป่วยที่พึงพอใจในระบบการให้บริการสาธารณสุข

หัวข้อวิจัยเรื่องนี้ ได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ 3 ข้อ โดยเฉพาะวัตถุประสงค์ในข้อ 1 มีประเด็นที่ต้องการทดสอบหลายข้อ คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม ปัจจัยทางจิตวิทยา และปัจจัยทางระบบบริการสาธารณสุข จะมีอิทธิพลต่อตัวแปรตาม (การขาดการรับบริการรักษาวัณโรคปอด) หรือไม่

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3 เป็นการหาข้อมูลพื้นฐานธรรมดา ไม่ได้มีการเจาะลึกในปัญหาเหมือนวัตถุประสงค์ข้อ 1 จึงไม่จำเป็นต้องตั้งสมมติฐานแต่อย่างใด

<u>ชนิดของสมมติฐาน</u>

สมมติฐานแบ่งออกเป็น 2 ชนิดใหญ่ ๆ คือ สมมติฐานทางสถิติ (Statistical hypothesis) และสมมติฐานทางวิจัย (Research hypothesis) ถ้ากล่าวแบบไม่ใช่ภาษาทางวิชาการ สมมติฐานทั้ง 2 ชนิดนี้เหมือนกัน คือทดสอบในประเด็นปัญหาวิจัยเรื่องเดียวกัน ที่ต่างกันคือ วิธีการสร้างและจุดประสงค์ของสมมติฐานแต่ละแบบ

1. สมมติฐานทางวิจัย เป็นข้อความที่เขียนคาดการณ์ อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หรือแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 2 ตัวขึ้นไป การเขียนสมมติฐานทางวิจัยขึ้นก็เพื่อเป็นการสื่อความหมายให้ทราบว่า ผู้วิจัยสงสัยและคาดการณ์ประเด็นปัญหาวิจัยแต่ละประเด็นไว้อย่างไรและแสดงแนวทางการทดสอบปัญหาในแต่ละประเด็นไว้อย่างไร

2. **สมมติฐานทางสถิติ** เป็นข้อความสั้น ๆ ที่เขียนโดยใช้สัญลักษณ์ทางสถิติแทนข้อความที่เขียนเต็ม ๆ ในสมมติฐานทางวิจัยนั้นเอง จุดประสงค์ของสมมติฐานทางสถิติเพื่อทดสอบว่าประเด็น ต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยสงสัยในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หรือความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ นั้นเกิดขึ้นในโลกธรรมชาติ หรือในประชากรทั่ว ๆ ไปอย่างแท้จริง หรือเกิดขึ้นโดยบังเอิญมากกว่า กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สมมติฐานทางสถิติ เป็นการนำเอาสมมติฐานทางวิจัยมาดำเนินการทางปฏิบัติด้วย วิธีการทดสอบทางสถิติและเขียนสัญลักษณ์สั้น ๆ ซึ่งสื่อความหมายเป็นที่เข้าใจตรงกันในทางวิชาการทางสถิติและวิจัย โดยไม่จำเป็นต้องเขียนให้ยืดยาวเหมือนกับสมมติฐานทางวิจัย

รูปแบบของสมมติฐานทางวิจัย

มีนักวิจัยบางท่านได้แบ่งรูปแบบสมมติฐานในงานวิจัยออกเป็น 2 ลักษณะคือ ลักษณะเชิงพรรณนาและลักษณะเชิงวิเคราะห์ (เทียนฉาย, 2527, หน้า 60-61) ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจะหยิบยกประเด็นนี้มากล่าวไว้ด้วย

สมมติฐานเชิงพรรณนา (Descriptive Hypothesis) เป็นเพียงข้อเสนอที่กล่าวถึงเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดมีลักษณะที่เกือบจะเรียกได้ว่าเป็นสามัญสำนึกเป็นสมมติฐานตั้งขึ้นสำหรับงานวิจัยที่ต้องการหาข้อมูล ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือเหตุการณ์บางอย่างโดยไม่มีการพิสูจน์ทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรใดๆเช่นการวิจัยแบบเฝ้าสังเกตในงานวิจัยแบบมานุษยวิทยาหรือการวิจัยเชิงเอกสารที่เพียงแต่รวบรวมข้อมูลและข้อค้นพบต่าง ๆ มายืนยันกับสมมติฐานที่ตั้งขึ้น ตัวอย่างเช่นงานวิจัยจากวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (วนิดา, 2525) ในหัวข้อเรื่อง “มนุษย์ตามทรรศนะของพุทธปรัชญา” โดยผู้วิจัยได้เขียนสมมติฐานไว้ว่า **พุทธปรัชญามีจุดสนใจอยู่ที่มนุษย์ พุทธปรัชญาย่อมได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ไว้อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม และคำว่ามนุษย์ในการวิจัยนี้ หมายถึงสัตว์ประเสริฐที่มีสติปัญญา และเหตุผลแตกต่างจากสัตว์เดรัจฉานทั่วไป**

ถ้าพิจารณาโดยไม่ต้องคำนึงคุณลักษณะของสมมติฐานที่ดีหรือไม่ดี ข้อความที่เขียนตัวเข้มข้างบนก็ถือว่าเป็นสมมติฐานในลักษณะเชิงพรรณนาได้ เพราะเป็นประโยคที่แสดงคาดการณ์หรือหวังผลที่เกิดขึ้น แล้วหาข้อมูลมาสนับสนุนหรือโต้แย้งว่าจริงหรือไม่ คือ

s พุทธปรัชญา มีจุดสนใจอยู่ที่มนุษย์ จริงหรือไม่

s พุทธปรัชญา ได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ไว้อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม จริงหรือไม่

สมมติฐานในลักษณะนี้ จึงไม่ได้แสดงความสัมพันธ์หรือแสดงการเปรียบเทียบระหว่างตัวแปร 2 ตัวขึ้นไปแต่อย่างใด เป็นเพียงนำข้อมูล ข้อเท็จจริงมายืนยันเท่านั้น ไม่มีการทดสอบโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ หรือวิธีการทางสถิติเหมือนกับสมมติฐานในลักษณะเชิงวิเคราะห์

งานวิจัยที่ใช้สมมติฐานเชิงพรรณนานี้ จึงมีจุดอ่อนอยู่บ้าง โดยเฉพาะความโน้มเอียงของการมีอคติ (bias) ที่อาจเกิดจากตัวผู้วิจัย หรือคณะวิจัย ในการค้นหาเอกสารและเก็บข้อมูลเฉพาะที่มีส่วนสนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งไว้ อย่างไรก็ตามงานวิจัยที่ใช้สมมติฐานแบบนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าจะมีจุดอ่อนไปทั้งหมดถ้าผู้วิจัยมีการวางแผนดำเนินงานวิจัยให้ดี เพื่อป้องกันอคติที่จะเกิดขึ้นอย่างรัดกุมแล้ว ผลงานวิจัยก็อาจให้ประโยชน์ไม่น้อยไปกว่างานวิจัยแบบอื่น ๆ เช่นกัน ตัวอย่างงานวิจัยของนักมานุษยวิทยา มากาเร็ต มีด (Margaret Meed) ได้สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ชนเผ่าต่าง ๆ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่มีชื่อเสียงระดับโลก ก็ด้วยลักษณะงานวิจัยที่ใช้สมมติฐานลักษณะเชิงพรรณนานี้เอง

สมมติฐานเชิงวิเคราะห์ (Analysis Hypothesis) เป็นสมมติฐานที่แสดงความสัมพันธ์หรือเปรียบเทียบระหว่างตัวแปร 2 ตัวขึ้นไป สมมติฐานแบบนี้จะมีการนำเอาวิธีการทางสถิติมาทดสอบด้วยเสมอ ลักษณะของสมมติฐานเชิงวิเคราะห์แบ่งออกได้เป็นหลายแบบ แต่ละแบบขึ้นอยู่กับประเด็นของปัญหาวิจัยว่าต้องการทดสอบในลักษณะไหนจึงจะเหมาะสม ลักษณะของสมมติฐานเชิงวิเคราะห์แบ่งได้ดังนี้

1. <u>แบบเปรียบเทียบ</u> เป็นสมมติฐานที่แสดงการเปรียบเทียบตัวแปรในลักษณะของคำว่า แตกต่าง ไม่แตกต่าง ดีกว่า น้อยกว่า มากกว่า รุนแรงกว่า เร็วกว่า สูงกว่า ต่ำกว่า หรือมีประสิทธิภาพมากกว่า น้อยกว่า เป็นต้น สำหรับสมมติฐานแบบเปรียบเทียบนี้ ยังสามารถระบุแยกออกไปได้อีกเป็นแบบเปรียบเทียบไม่ระบุทิศทาง และแบบเปรียบเทียบระบุทิศทาง ตัวอย่างเช่น

แบบเปรียบเทียบไม่ระบุทิศทาง

- อัตราตายของทารกเพศชาย แตกต่างจากอัตราตายของทารกเพศหญิงมารดาในกลุ่มกลุ่มทดลองที่ได้รับการจูงใจโดยใช้อุปกรณ์การสอนย่อมนำบุตรมารับภูมิ คุ้มกันโรคแตกต่างไปจากมารดาในกลุ่มควบคุมที่ได้รับการจูงใจโดยไม่ใช้อุปกรณ์การสอน

แบบเปรียบเทียบระบุทิศทาง

- อัตราการตายของทารกเพศชาย สูงกว่าอัตราการตายของทารกเพศหญิง
- หญิงตั้งครรภ์ในเขตเมืองมีความรู้ในการป้องกันภาวะโลหิตจางสูงกว่าเขตนอกเมือง
- มารดาในกลุ่มทดลองที่ได้รับการจูงใจ โดยใช้อุปกรณ์การสอนย่อมนำบุตรมารับภูมิคุ้มกันโรคสูงกว่ามารดาในกลุ่มควบคุมที่ได้รับการจูงใจโดยไม่ใช้อุปกรณ์การสอน
- การบริหารจัดการระบบประปาหมู่บ้านโดยเอกชนมีประสิทธิภาพมากกว่าการบริหารจัดการระบบประปาหมู่บ้านโดยรัฐบาล

2. <u>แบบแสดงความสัมพันธ์</u> เป็นสมมติฐานที่แสดงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร และอาจระบุลึกลงไปในแง่ของความเป็นเหตุ (Cause) เป็นผล (Effect) ก็ได้ สมมติฐานแบบนี้สามารถแยกออกไปได้อีกคล้าย ๆ กับสมมติฐานแบบเปรียบเทียบคือแบบความสัมพันธ์ไม่ระบุทิศทางและแบบความสัมพันธ์ระบุทิศทาง ตัวอย่างเช่น

แบบแสดงความสัมพันธ์ไม่ระบุทิศทาง

- แบบแผนการให้อาหารทารกมีความสัมพันธ์กับภาวะโภชนาการของทารก
- การขาดความอบอุ่นจากบิดามารดา มีความสัมพันธ์กับการติดยาเสพติดครั้งแรก

แบบแสดงความสัมพันธ์ระบุทิศทาง

- น้ำหนักแรกเกิดของทารกมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับภาวะโภชนาการของมารดา
- อัตราการตายของทารกสูงทำให้ภาวะเจริญพันธุ์สูง
- อัตราการใช้วิธีคุมกำเนิดสูงทำให้ภาวะเจริญพันธุ์ต่ำ

๐ <u>ข้อพิจารณาสำหรับการตั้งสมมติฐานทางวิจัย</u>

การตั้งสมมติฐานควรเป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาแล้วเพราะจะทำให้ผู้วิจัยมีข้อมูลมากพอที่จะทำให้ผู้วิจัยสามารถตั้งสมมติฐานได้ดีที่สุด การตั้งสมมติฐานควรพิจารณาจากหลักเกณฑ์ที่สำคัญดังนี้

1. <u>ความเกี่ยวข้องกับปัญหา</u> (Relevance) สมมติฐานที่ตั้งขึ้นจะต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย สะท้อนถึงแนวความคิดที่ชัดเจน ไม่คลุมเครือ ครอบคลุมเนื้อหาและตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับปัญหาอย่างครบถ้วนทั้งนี้อาจต้องอาศัยความรู้หลักเกณฑ์หรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนด้วย

2. <u>ขอบเขตของสมมติฐาน</u> (Scope) สมมติฐานที่ตั้งต้องรัดกุมอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมไม่แคบหรือกว้างมากจนเกินไป ถ้าแคบเกินไปจะทำให้ไม่สามารถอธิบายตัวแปรอื่นที่เกี่ยวข้องได้หมดและถ้ากว้างจนเกินไปอาจทำให้ไม่สามารถนำข้อมูลมาทดสอบได้

3. <u>ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร</u> (Relationship) สมมติฐานที่ตั้งขึ้นต้องแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอย่างชัดเจน ในแง่ของความเป็นเหตุเป็นผล ไม่ใช่ในแง่ของสามัญสำนึก เมื่ออ่านสมมติฐานแล้วต้องเข้าใจได้ว่าตัวแปรตัวหนึ่งมีความสัมพันธ์กับอีกตัวหนึ่งในลักษณะอย่างไรซึ่งโดยปกติจะมีคำที่แสดงลักษณะความสัมพันธ์ในแบบต่าง ๆ ไว้ในประโยคให้สังเกตได้ เช่น “มีความสัมพันธ์กับ” “มีผลกระทบต่อ” “มีอิทธิพลต่อ” “เป็นสาเหตุให้เกิด” “แปรผันกับ” “มากกว่า” “น้อยกว่า” “ดีกว่า” เป็นต้น

4. <u>การทดสอบ</u> (Testability) สมมติฐานที่ตั้งขึ้นต้องสามารถทดสอบได้ทุกข้อ ซึ่งหมายถึงว่าแนวคิด และตัวแปรทุกตัวในสมมติฐานต้องสามารถวัดได้ ทดสอบได้ หรือหาข้อมูลหลักฐานมาเป็น ข้อยืนยันสนับสนุนได้

5. <u>การทดสอบซ้ำ</u> (Repeatibity) สมมติฐานที่ตั้งขึ้นควรสามารถทดสอบได้หลาย ๆ ครั้งไม่ว่าจะใช้ข้อมูลในปัจจุบันหรืออนาคตก็ตาม สามารถนำมาทดสอบสมมติฐานนั้นได้เสมอ เช่นการตายของเด็กและทารกมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงภาวะเจริญพันธุ์

6. <u>การสรุปอ้างอิง</u> (Generalization) สมมติฐานที่ตั้งขึ้นเมื่อทำการทดสอบแล้วสามารถนำไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ หรือสภาพการณ์ที่คล้ายคลึงกันได้

<u>» ข้อเสนอแนะในการเขียนสมมติฐานทางวิจัย</u>

ในการเขียนสมมติฐานวิจัยที่ดี ผู้วิจัยควรปฏิบัติดังนี้

1. สมมติฐานต้องเขียนเป็นประโยคบอกเล่าที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตาม พร้อมทั้งระบุทิศทางของความสัมพันธ์ หรือทิศทางของความแตกต่างในลักษณะการเปรียบเทียบไว้อย่างชัดเจน (ยกเว้นปัญหาในบางเรื่องที่ไม่สามารถระบุทิศทางความสัมพันธ์หรือทิศทางของความแตกต่างในการเปรียบเทียบได้) ความสัมพันธ์หรือความแตกต่างที่ระบุไว้ต้องมีเหตุมีผลเหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาการวิจัยหรือทฤษฎีที่นำมาเป็นกรอบในการวิจัยและถ้าสมมติฐานที่ตั้งขึ้นนั้นเป็นแนวความคิดใหม่ที่ยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยมาก่อน ประโยคที่แสดงสมมติฐานต้องแสดงความเป็นเหตุเป็นผลที่เหมาะสมน่าเชื่อถือได้

2. ประโยคของสมมติฐานแต่ละข้อควรเป็นประโยคสั้น ๆ ใช้ภาษาที่อ่านเข้าใจง่ายไม่กำกวม คำศัพท์เกี่ยวกับตัวแปรต้องระบุความหมายให้ชัดเจน ในแง่ของการวัดให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

3. สมมติฐานต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและอยู่ในกรอบของปัญหาวิจัยเท่านั้น อย่าตั้งสมมติฐานที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือออกนอกกรอบของปัญหาวิจัย

4. ในปัญหาการวิจัยเรื่องหนึ่ง อาจเขียนสมมติฐานได้หลายข้อ แต่สมมติฐานแต่ละข้อควรเป็นสมมติฐานที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 2 ตัว หรือมากกว่า 2 ตัวขึ้นไป สำหรับประเด็นใดประเด็นหนึ่งของปัญหาวิจัยเท่านั้น ไม่ควรเขียนปัญหาวิจัยในหลาย ๆ ประเด็นรวมเข้าไว้ในสมมติฐานข้อเดียวกัน เพราะจะทำให้เกิดความสับสนในการทดสอบสมมติฐานในภายหลัง

5. สมมติฐานทุกข้อที่ตั้งขึ้น ผู้วิจัยต้องถามตนเองให้ได้ว่าทดสอบได้ไหม ซึ่งหมายถึงว่าสามารถหาข้อมูลเกี่ยวกับตัวแปร การเก็บรวบรวมข้อมูล การทดสอบ หรือการวิเคราะห์เพื่อให้ได้ผลที่จะยืนยันว่าสนับสนุนหรือขัดแย้งกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ให้ได้ ถ้าตอบคำถามตนเองไม่ได้จะต้องแก้ไขปรับปรุงสมมติฐานนั้นใหม่

6. สมมติฐานที่ตั้งขึ้น ควรเรียงลำดับข้อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในการทำวิจัย อย่าเรียงข้อสะเปะสะปะ สลับไปสลับมา การเรียงสมมติฐานให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์เป็นอย่างดีแล้ว จะเป็นแนวทางที่ดีสำหรับการวางหัวข้อในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อทดสอบสมมติฐานในภายหลังอีกด้วย

ตัวอย่างข้อบกพร่องของการเขียนสมมติฐาน

<u>ตัวอย่าง</u> **ชื่อเรื่องวิจัย** : การสุขาภิบาลอาหารในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา **สมมติฐานวิจัย** 1. โรงเรียนประถมศึกษาจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนไม่ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล 2. ผู้บริหารโรงเรียนเห็นความสำคัญของการสุขาภิบาลอาหารในโรงเรียน **วิจารณ์** สมมติฐานทั้ง 2 ข้อ ไม่เน้นให้ชัดเจนว่าจะเป็นการเปรียบเทียบหรือแสดงความสัมพันธ์
<u>ตัวอย่าง</u> **ชื่อเรื่องวิจัย** : การดำเนินงานวางแผนครอบครัวในประเทศไทย **สมมติฐานวิจัย** ระบบการบริหารราชการไม่สามารถประสบความสำเร็จ หากประเทศปราศจากนโยบายของรัฐหรือการเมืองเกี่ยวข้อง ดังมีผู้กล่าวว่าการเมืองกับการบริหารนั้นเปรียบเสมือนคนละด้านของเหรียญอันเดียวกัน **วิจารณ์** เขียนสมมติฐานไม่ตรงประเด็นของปัญหาไม่มีการระบุทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอย่างชัดเจน และทดสอบได้ยาก

ข้อเตือนใจในการตั้งสมมติฐาน

1. สมมติฐานต้องตั้งขึ้นก่อนที่จะเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเสมอ อย่าตั้งหลังจากที่วิเคราะห์ข้อมูลเสร็จแล้ว เพื่อให้สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ได้ การทำเช่นนั้นถือว่าเป็นการหลอกลวงตนเองและผู้อื่นเป็นบาปทางวิชาการ

2. สมมติฐานที่ตั้งขึ้นไม่จำเป็นต้องถูกเสมอไป อาจผิดก็ได้ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงของข้อมูล ประเด็นสำคัญอยู่ตรงที่การตั้งสมมติฐาน ต้องยึดหลักเหตุผลทางตรรกวิทยาให้มากที่สุด อย่าตั้งสมมติฐานเพียงใช้แค่สามัญสำนึกเท่านั้น

3. ควรระวังการเขียนสมมติฐานวิจัยในลักษณะแบบสมมติฐานเป็นกลางของสมมติฐานทางสถิติ เช่น ไม่แตกต่างกันหรือไม่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งลักษณะสมมติฐานแบบนี้เหมาะสมกับปัญหางานวิจัยในบางเรื่องที่ไม่สามารถระบุทิศทางได้เท่านั้น ไม่ใช่ใช้ได้กับปัญหาวิจัยทุกเรื่อง มิฉะนั้นแล้ว ถ้าไปเขียนสมมติฐานวิจัยในลักษณะเป็นกลางกับงานวิจัยที่ไม่เหมาะสมที่จะเขียนสมมติฐานแบบนี้ จะดูคล้ายกับว่าเป็นการตั้งสมมติฐานแบบกำปั้นทุบดินโดยใช้สามัญสำนึกมากกว่าการใช้ความเป็นเหตุเป็นผลอย่างแท้จริง

4. สมมติฐานที่ตั้งขึ้น ถ้าสามารถระบุทิศทางในแง่ของการเปรียบเทียบหรือแสดงความสัมพันธ์ได้อย่างชัดเจนแล้ว จะช่วยชี้แนวทางการเลือกสถิติทดสอบแบบทางเดียว (one-tailed test) หรือแบบสองทาง (two-tailed tested) ได้ด้วย ในทางสถิติแล้วถือว่าการทดสอบแบบทางเดียวจะมีอำนาจการทดสอบ (power of test) สูงกว่าการทดสอบแบบสองทาง

7. การกำหนดตัวแปรและการวัดตัวแปร

ความหมายของตัวแปร

ตัวแปร หมายถึง คุณลักษณะหรือคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต สามารถนำมาศึกษา วัดได้ นับได้ หรือแจกแจงได้ คุณลักษณะและคุณสมบัติเหล่านี้เปลี่ยนแปลงได้หรือเปลี่ยนค่าได้ เช่น ตัวแปรเกี่ยวกับคน ก็อาจเป็นคุณลักษณะที่แสดงความแตกต่างในด้านร่างกายหรือจิตใจก็ได้ แล้วแต่ว่าผู้วิจัยต้องการวัดตัวแปรในประเด็นไหน อาทิเช่น ทางด้านร่างกาย ก็อาจวัดตัวแปรในแง่ของน้ำหนัก ความสูง อายุ สีของผม สีของตา ความดันโลหิต ระดับน้ำตาลในเลือด หรือตัวแปรเกี่ยวกับทางด้านจิตใจ เช่น ความคิดเห็น และความรู้สึกต่าง ๆ รัก เกลียด หัวเราะ ร้องไห้ พอใจ ไม่พอใจ เสียใจ หรือเป็นตัวแปรเกี่ยวกับคนในด้านอื่น ๆ เช่น เชื้อชาติ ศาสนา ระดับการศึกษา ฐานะทางสังคม สมาชิกของครัวเรือน สมาชิกของหมู่บ้าน เป็นต้น ตัวแปรเหล่านี้นักวิจัยจะต้องพยายามหาวิธีวัดให้ออกเป็นค่าหรือตัวเลข หรือจำนวนให้ได้ ซึ่งค่าเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันออกไปในตัวแปรแต่ละชนิด

คุณลักษณะความแตกต่างตามธรรมชาติของตัวแปรที่จะศึกษา ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้ นักวิจัยสามารถวิเคราะห์คุณลักษณะที่แตกต่างกันในเชิงวิจัยได้ เช่น เปรียบเทียบความแตกต่างของระดับความดันโลหิตของคนที่มารับการตรวจจากแพทย์ที่โรงพยาบาล เปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อการทำแท้ง วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างระดับเศรษฐกิจและการศึกษากับการเป็น โรค

พยาธิใบไม้ของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นต้น จากตัวอย่างที่กล่าวนี้นักวิจัยมีแนวคิดที่ว่า ระดับความดันโลหิต ความคิดเห็น ระดับเศรษฐกิจ การศึกษา และการเป็นโรคพยาธิใบไม้ ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีคุณลักษณะแตกต่างกันในแต่ละบุคคล และในแต่ละกลุ่ม จึงนำลักษณะที่แตกต่างกันนั้นมาวิเคราะห์ศึกษาดูว่าแตกต่างกันมากน้อยแค่ไหน หรือมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ในทิศทางใด ถ้าลองสมมติว่าตัวแปรทั้งหลายในโลกนี้ไม่มีคุณสมบัติที่แตกต่างกันเลยก็คงจะไม่มีความจำเป็นที่ต้องไปศึกษาวิจัยกัน ไม่ต้องไปเปรียบเทียบอะไรเพราะสามารถนำเอาบุคคลคนเดียวหรือสิ่งของสิ่งเดียวมาวัดตัวแปรที่ต้องการทราบก็สามารถสรุปได้เลยว่า คนอื่น ๆ ทั้งหมด หรือสิ่งของสิ่งนั้นในที่อื่น ๆ ก็มีลักษณะเหมือนกับที่วัดได้จากคนเดียว หรือของสิ่งเดียวนั้นเอง

แต่โดยความเป็นจริงแล้ว ถึงแม้ว่าตัวแปรทุกตัวจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของมันเอง หรือความแตกต่างที่เกิดขึ้นเนื่องจากการกำหนดระดับของการวัด และวิธีการวัดของผู้วิจัยเองก็ตาม ก็ยังมีตัวแปรบางชนิดที่มีคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของตัวมันเองเหมือนกันหมด จึงไม่สามารถที่แสดงความแตกต่างออกมาให้เห็นได้ ตัวแปรในลักษณะนี้จึงเรียกว่า ตัวแปรคงที่ เช่น ตัวแปรที่เกี่ยวกับคน ได้แก่ จำนวนมือ หู ตา และขา ของแต่ละคนมีจำนวนเท่ากันหมด (ยกเว้นคนพิการ)

นอกจากตัวแปรคงที่โดยธรรมชาติแล้วยังมีตัวแปรธรรมดาซึ่งแต่เดิมมีคุณลักษณะที่แตกต่างกัน แต่ผู้วิจัยมากำหนดเปลี่ยนแปลงให้เป็นตัวแปรคงที่เพื่อให้มีความเหมาะสมกับลักษณะปัญหาการวิจัย หรือเหมาะสมกับรูปแบบวิจัยและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล เช่นผู้วิจัยต้องการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำแท้ง ในการวิจัยนี้จำกัดเฉพาะกลุ่มผู้ชายเท่านั้น ซึ่งถือว่าต้องการเพศเดียว แต่ตัวแปรเพศจริง ๆ แล้วมีคุณลักษณะแตกต่าง 2 เพศ คือ เพศชาย และเพศหญิง ตัวแปรเพศชายในการศึกษานี้ จึงเป็น ตัวแปรคงที่ไป

ประเภทของตัวแปร

มีนักวิจัยหลายท่านได้แบ่งตัวแปรออกเป็นหลายแบบ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงชนิดของตัวแปรเรียงตามลำดับความนิยมที่ใช้ในการวิจัยจากมากสุดไปน้อยสุด 5 ลักษณะ คือ

1. ตัวแปรต้น (หรือตัวแปรอิสระ) และตัวแปรตาม
2. ตัวแปรเชิงปริมาณ และตัวแปรเชิงคุณลักษณะ
3. ตัวแปรเชิงกำหนด และตัวแปรเชิงจำแนก
4. ตัวแปรเดี่ยว และตัวแปรประกอบ
5. ตัวแปรชนิดอื่น ๆ

ในที่นี้จะนำเสนอเพียงตัวแปรประเภทที่ 1 และ 2 เท่านั้น ดังนี้

1. ตัวแปรต้นและตัวแปรตาม (Independent & Dependent Variables)

ตัวแปรทั้ง 2 ชนิดนี้นักวิจัยได้กำหนดขึ้นตามลักษณะหน้าที่ที่เกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์กัน

- ***ตัวแปรต้น*** หมายถึง ตัวแปรที่สามารถมีผลกระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตัวแปรอื่น ๆ ได้
- ***ตัวแปรตาม*** หมายถึง ตัวแปรที่มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากตัวแปรต้นลักษณะผลกระทบของตัวแปรต้นและลักษณะการเปลี่ยนแปลงของตัวแปรตาม มีความหมายครอบคลุมกว้างมาก ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ลักษณะความสัมพันธ์แบบธรรมดาไปจนถึงลักษณะความเป็นเหตุเป็นผล (Cause-effect) กันอย่างชัดเจน ในบางครั้งการที่จะกำหนดว่า ตัวแปรไหนเป็นตัวแปรต้น และตัวแปรไหนเป็นตัวแปรตามเป็นเรื่องยุ่งยากพอสมควร ผู้วิจัยต้องหาข้อมูลอื่น ๆ มาประกอบการพิจารณาด้วย สำหรับการวิจัยแบบทดลองไม่ค่อยมีปัญหามากนัก เพราะมองเห็นลักษณะของตัวแปรค่อนข้างชัดเจน ตัวแปรที่เป็นตัวแปรต้นอาจดูได้จาก ตัวแปรที่เป็นต้นเหตุ หรือตัวแปรที่เกิดขึ้นก่อน และตัวแปรตามอาจดูได้จากตัวแปรที่เป็นผลที่เกิดขึ้น หรือตัวแปรที่เกิดขึ้นภายหลัง เช่น

ตัวแปรต้น (เกิดก่อน)	***ตัวแปรตาม (เกิดภายหลัง)***
(ตัวแปรเหตุ)	***(ตัวแปรผล)***
- เชื้อโรค	- อาการป่วย
- ยารักษา	
- วิธีการรักษา	- ผลของการรักษา
- สิ่งกระตุ้น	- การตอบสนอง
- ตัวทำนาย	- ตัวถูกทำนาย

สำหรับงานวิจัยที่ไม่ใช่เป็นแบบทดลอง การกำหนดตัวแปรต้นและตัวแปรตาม บางครั้งต้อง อาศัยหลักของความเป็นเหตุเป็นผล ช่วยเป็นกรอบในการพิจารณาตัวแปรไหนควรจะเกิดก่อน (ตัวแปรต้น) ตัวแปรไหนควรจะเกิดทีหลัง (ตัวแปรตาม) หรือตัวแปรไหนมีลักษณะความคงทนมากกว่าเปลี่ยนแปลงยากกว่า (ตัวแปรต้น) ตัวแปรไหนมีลักษณะความคงทนน้อยกว่าเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่า (ตัวแปรตาม) เช่น ความยากจน กับความเจ็บป่วย สามารถเป็นได้ทั้งตัวแปรต้นและตัวแปรตามทั้ง 2 ตัว คือ ความยากจนมีผลทำให้เกิดสุขภาพร่างกายไม่ แข็งแรงเกิดโรคภัยไข้เจ็บได้บ่อย ๆ ในขณะเดียวกัน การเจ็บป่วยอยู่เรื่อย ๆ ก็ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพการงานได้เต็มที่ เกิดภาวะเศรษฐกิจใน ครอบครัวไม่

ดีเช่นกัน ดังนั้น การที่จะกำหนดว่าตัวแปรไหนเป็นตัวแปรต้น ตัวแปรไหนเป็นตัวแปรตาม ผู้วิจัยต้องพิจารณาประเด็นของปัญหา และกรอบของระยะเวลาที่ศึกษารวม ทั้งหลักของความเป็นเหตุ เป็นผลที่สอดคล้องกับประเด็นของปัญหาเข้าร่วมด้วย

2. ตัวแปรเชิงปริมาณและตัวแปรเชิงคุณลักษณะ (Quantitative & Qualitative Variables)

เป็นการเรียกชื่อตัวแปรตามลักษณะข้อมูลของตัวแปรนั้นว่ามีลักษณะในทางตัวเลขเป็นอย่างไร ตัวแปรที่สามารถเก็บข้อมูลออกมาเป็นจำนวน หรือตัวเลขที่นับได้ก็จะเรียกตัวแปรนั้นว่าเป็นตัวแปรเชิงปริมาณ ซึ่งอาจเป็นข้อมูลต่อเนื่องหรือเป็นจำนวนเต็มก็ได้ ส่วนตัวแปรที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลออกมาเป็นจำนวนแต่เก็บข้อมูลออกมาได้ในเชิงคุณลักษณะแล้วกำหนดรหัสเป็นตัวเลขแทนคุณลักษณะที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น

ตัวแปรเชิงปริมาณ	***ตัวแปรเชิงคุณลักษณะ***
- อายุ น้ำหนัก ส่วนสูง	- เพศ เชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ
- จำนวนไข่พยาธิ	- สีของผม สีของตา
- ระดับของเสียง	- การนับถือภูตผี

นักวิจัยพิจารณาตัวแปรใน 2 ลักษณะนี้ ตามระดับการวัดของข้อมูล จึงเป็นประโยชน์ในแง่ของการสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูลและการพิจารณาวิธีสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างเหมาะสมอย่างไรก็ตามการกำหนดระดับการวัดของตัวแปรในลักษณะนี้ อาจไม่เพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลที่ ต้องการทดสอบสมมติฐานซึ่งต้องกำหนดลงไปอีกว่า ตัวแปรเชิงปริมาณและตัวแปรเชิงคุณลักษณะ ตัวไหนที่ เป็นตัวแปรต้นและตัวแปรตาม ถ้าไม่กำหนดไว้ก่อนแล้ว จะมีปัญหาในการวิเคราะห์ข้อมูล และการแปรผลในภายหลังได้

จำนวนและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตาม

นอกเหนือจากการทราบตัวแปรชนิดต่าง ๆ แล้วผู้วิจัยควรทราบจำนวนตัวแปร และลักษณะการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่จะทำการศึกษาวิจัยไว้ด้วย เพราะจะทำให้ผู้วิจัยเองมองเห็นภาพรวมของตัวแปรที่สำคัญทั้งหมดในกรอบของการศึกษา ซึ่งจะทำให้ได้แนวทางในการวัดตัวแปร เหล่านั้นต่อไป ในที่นี้ขอยกตัวอย่างการพิจารณาลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตามจากข้อความหรือหัวเรื่องวิจัย โดยแยกออกเป็นลักษณะใหญ่ๆ ตามการแบ่งจำนวนตัวแปรได้ 4 ลักษณะ คือ

1. ตัวแปรต้นตัวเดียว และตัวแปรตามตัวเดียว

$$x \longrightarrow y$$

2. ตัวแปรต้นตัวเดียว และตัวแปรตามหลายตัว

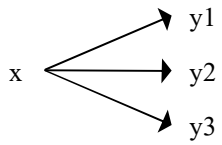

3. ตัวแปรต้นหลายตัวและตัวแปรตามตัวเดียว

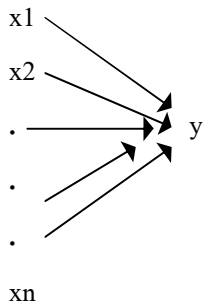

4. ตัวแปรต้นหลายตัวและตัวแปรตามหลายตัว

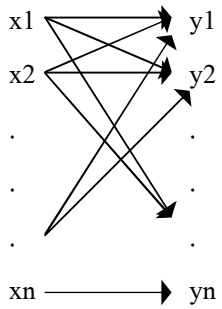

ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตามทั้ง 4 ลักษณะนี้ ได้แสดงไว้ในตัวอย่าง ในตารางต่อไปนี้

ตัวอย่าง : ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตาม

หัวเรื่อง/ประโยค	ตัวแปรต้น	ตัวแปรตาม
1. ตัวแปรต้นตัวเดียวและตัวแปรตามตัวเดียว 1.1อิทธิพลของการตายของเด็กที่มีต่อภาวะเจริญพันธุ์ในเขตพัฒนาชนบทยากจน	การตายของเด็ก	ภาวะเจริญพันธุ์
1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาการทำงานกับการเกิดอุบัติเหตุในขณะทำงานของคนงานโรงงานผลิตอาหารกระป๋อง	ระยะเวลาการทำงาน	การเกิดอุบัติเหตุในขณะทำงาน

ตัวอย่าง : ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตาม *(ต่อ)*

หัวเรื่อง/ประโยค	ตัวแปรต้น	ตัวแปรตาม
1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่ออำนาจภายใน-ภายนอกเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย และพฤติกรรมการปฏิบัติตนในหญิงหลังคลอด	ความเชื่ออำนาจภายใน-ภายนอก	พฤติกรรมการปฏิบัติตน
2. ตัวแปรต้นตัวเดียวและตัวแปรตามหลายตัว 2.1 ผลกระทบของการผ่าตัดทำหมันชายต่อการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ และพฤติกรรมทางเพศ	การผ่าตัดทำหมันชาย	*การเปลี่ยนแปลง* 1. ทางจิตใจ 2. พฤติกรรมทางเพศ
2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างการตายของทารกกับการวางแผนครอบครัวและภาวะเจริญพันธุ์	การตายของทารก	1. การวางแผนครอบครัว 2. ภาวะการเจริญพันธุ์
3. ตัวแปรต้นหลายตัวและตัวแปรตามตัวเดียว 3.1 เปรียบเทียบการบริหารจัดการประปาหมู่บ้านโดยรัฐกับองค์กรชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	*ประปาหมู่บ้านที่ดำเนินการโดย* 1. รัฐ 2. เอกชน	ประสิทธิภาพของการบริหารจัดการ
3.2 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการตายของทารก	*ปัจจัย* 1. เศรษฐกิจ 2. สังคม 3. สาธารณสุข	การตายของทารก
4. ตัวแปรต้นหลายตัวและตัวแปรตามหลายตัว 4.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดโรคความดันโลหิตสูงและโรคหัวใจ	*ปัจจัย* 1. อายุ 2. การออกกำลังกาย 3. การรับประทานอาหารรสเค็มจัด 4. กรรมพันธุ์ 5. การดื่มสุรา 6. การสูบบุหรี่	1. โรคความดันโลหิตสูง 2. โรคหัวใจ

ตัวอย่าง : ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตาม (ต่อ)

หัวเรื่อง / ประโยค	ตัวแปรต้น	ตัวแปรตาม
4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และเจตคติของผดุงครรภ์อนามัยกับการให้คำแนะนำเรื่องพฤติกรรมทางเพศสำหรับสตรีตั้งครรภ์และหลังคลอดบุตร	1. ความรู้ของผดุงครรภ์อนามัย 2. เจตคติของผดุงครรภ์อนามัย	การให้คำแนะนำเรื่อง 1. พฤติกรรมทางเพศสำหรับสตรีตั้งครรภ์ 2. พฤติกรรมทางเพศสำหรับสตรีหลังคลอดบุตร

ระดับการวัดตัวแปร หมายถึง การกำหนดความละเอียดความหมายในการบอกความแตกต่างระหว่างคุณสมบัติของตัวแปรที่อยู่ในหน่วยเดียวกัน ตัวแปรบางชนิดสามารถแสดงความแตกต่างได้แค่หยาบ ๆ เท่านั้น แต่บางชนิดสามารถบอกความแตกต่างได้อย่างละเอียดมาก โดยทั่วไปแล้วนักวิจัยได้แบ่งระดับการวัด ตัวแปรออกเป็น 4 ระดับ ด้วยกัน คือ

4.1. ระดับนามมาตรา (Nominal Scale)

เป็นระดับที่หยาบที่สุด สามารถบอกความแตกต่างโดยลักษณะของการแยกกลุ่ม แยกเป็นประเภทหรือแยกเป็นพวก ๆ เท่านั้น และประเภทที่แยกเป็นกลุ่ม ๆ ไม่ได้บ่งบอกถึงความแตกต่างในแง่ของคุณค่า หรือคุณภาพแต่อย่างใด เช่น ตัวแปรศาสนา แบ่งระดับการวัดออกเป็นกลุ่มตามที่ผู้นับถือศาสนาแตกต่างกัน เช่น ศาสนาพุทธ อิสลาม และคริสต์ เป็นต้น ซึ่งความแตกต่างของแต่ละกลุ่มนี้ ไม่สามารถที่จะระบุออกมาเป็นตัวเลขแสดงความแตกต่างในแง่ที่ดีกว่าเหนือกว่าหรือด้อยกว่าได้ตัวแปรที่มีระดับการวัดหยาบ ๆ ในระดับนี้ มักจะเป็นตัวแปรที่มีข้อมูลเชิงคุณลักษณะเป็นส่วนใหญ่ เช่น เพศ เชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ ภูมิลำเนา เป็นต้น

ตัวอย่าง : ตัวแปรที่มีระดับการวัดแบบนามมาตรา (Nominal Scale)

ตัวแปร	คุณลักษณะที่แสดงความแตกต่าง
เพศ	1. ชาย 2. หญิง
เชื้อชาติ	1. ไทย 2. จีน 3. ต่างชาติ
ศาสนา	1. พุทธ 2. คริสต์ 3. อิสลาม 4. อื่น ๆ
อาชีพ	1. กรรมการ 2. ลูกจ้าง 3. ทำนา 4. ค้าขาย 5. ข้าราชการ 6. ธุรกิจ
สถานภาพสมรส	1. สมรส 2. หม้าย 3. หย่า 4. แยกกันอยู่
ภูมิลำเนา	1. ชนบท 2. เมือง 3. ตำบล 4. อำเภอ 5. จังหวัด 6. ภาค 7. ประเทศ
ฐานะเศรษฐกิจ	1. ยากจน 2. ปานกลาง 3. ร่ำรวย
การศึกษา	1. ไม่มีการศึกษา 2. ประถมศึกษา 3. มัธยมศึกษา 4. อุดมศึกษา
อาการปวดหัว	1. มี 2. ไม่มี
อาการของโรค	1. รุนแรง 2. ไม่รุนแรง
บริเวณที่ปวดหัว	1.ด้านหน้า 2. ด้านข้าง 3. ด้านท้ายทอย 4. ทั่วทั้งศีรษะ
กลุ่มเลือด	1. เอ 2. บี 3. เอบี 4. โอ

ตัวเลขที่แสดงระดับมาตราในที่นี้ จึงไม่มีความหมายในแง่ทางคณิตศาสตร์ ซึ่งหมายถึงคุณสมบัติ บวก ลบ คูณ หาร หรือแสดงคุณลักษณะที่มากกว่า น้อยกว่า แต่อย่างใด ตัวเลขที่ระบุไว้จึงเป็นตัวเลขที่แสดงรหัสของการแยกกลุ่มออกเป็นพวก ๆ ตามคุณลักษณะย่อย ๆ ที่ผู้วิจัย ต้องการแยก เช่น เพศชาย ให้รหัสตัวเลข 1 และเพศหญิงให้รหัสตัวเลข 2 ดังนั้นกลุ่มที่มีตัวเลข 1 ก็หมายถึงกลุ่มผู้ชายทั้งหมด และกลุ่ม ตัวเลข 2 ก็หมายถึงกลุ่มผู้หญิงทั้งหมด เลข 1 และ 2 ในที่นี้ ไม่มีความหมายในแง่ทางบวก ลบ คูณ หาร แต่อย่างใด ไม่ได้หมายความว่า 1 น้อยกว่า 2 หรือ ผู้ชาย (1) ด้อยกว่าผู้หญิง (2) ตัวเลข 1 และ 2 จึงเป็นระดับการวัดที่แสดงความแตกต่างระหว่างกลุ่มผู้ชายและกลุ่มผู้หญิงเท่านั้นเอง

2. ระดับอันดับมาตรา (Ordinal Scale)

เป็นการวัดระดับตัวแปรที่ถือว่ามีคุณลักษณะแสดงความแตกต่างสูงขึ้นมาจากระดับนามมาตราอีกเล็กน้อย นั้นคือ สามารถแสดงความแตกต่างในลักษณะที่บอกได้ว่า มากกว่า น้อยกว่า ดีกว่า เลว

กว่า สูงกว่า ต่ำกว่า พอใจมากกว่า พอใจน้อยกว่า เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การวัดตัวแปรในระดับนี้ ก็ยังไม่สามารถบอก รายละเอียดได้ว่า ที่แตกต่างในลักษณะ มากกว่า ดีกว่า สูงกว่า นั้นมีค่าเท่ากับเท่าไร ตัวแปรที่มักพบบ่อย ๆ ในงานวิจัยทางสาธารณสุข ที่มีระดับการวัดในอันดับมาตรา เช่น ฐานะทางสังคม (ชั้นสูง กลาง ต่ำ) ตัวแปรที่เกี่ยวกับความรู้สึก (พอใจ/สนใจมาก/ปานกลาง/ไม่พอใจ/ไม่สนใจ) ตัวแปรเกี่ยวกับเจตคติ (เห็นด้วยอย่างมาก/เฉย ๆ/ไม่เห็นด้วย) นอกจากนี้ก็มีตัวแปร บางตัวที่มีระดับการวัดสูงกว่าระดับอันดับมาตรา แต่ผู้วิจัยลดระดับลงมาให้อยู่ในระดับนี้ เช่น ระดับการศึกษา นิยมแบ่งเป็นระดับการศึกษาสูง ปานกลาง ต่ำ หรือไม่มีการศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา รายได้แบ่งเป็นรายได้ต่ำ ปานกลาง สูง หรือ ยากจน ปานกลาง ร่ำรวย ซึ่งความจริงแล้วตัวแปรเหล่านี้สามารถวัดรายละเอียด

ตัวอย่าง : ตัวแปรที่มีระดับการวัดแบบอันดับมาตรา (Ordinal Scale) และการลดระดับไปสู่มาตราวัดที่ต่ำกว่า

ตัวแปร	คุณลักษณะที่แสดงความแตกต่าง	
	อันดับมาตรา	ลดระดับเป็นนามมาตรา
ความพิการ	ไม่พิการ พิการบางส่วน พิการทั้งหมด	พิการ ไม่พิการ
ความคิดเห็น	เห็นด้วยอย่างมาก เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างมาก	เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย
ความถี่ของการปวดหัว	ปวดหัวบ่อย ๆ ปวดหัวเป็นครั้งคราว ไม่ปวดหัวเลย	ปวดหัว ไม่ปวดหัว
ระดับการศึกษา	ไม่ได้รับการศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา อุดมศึกษา	ได้รับการศึกษา ไม่ได้รับการศึกษา

คุณลักษณะที่แตกต่างกันออกมาได้เป็นตัวเลข ซึ่งมีระดับการวัดสูงกว่าระดับอันดับมาตรา เช่น วัดระดับการศึกษาออกเป็นจำนวนปีการศึกษา วัดระดับรายได้ออกมาเป็นจำนวนเงินที่หามาได้เป็นบาท

ต่อเดือนเป็นต้น การที่ผู้วิจัยไม่เข้าใจลักษณะและระดับการวัดที่แท้จริงของตัวแปรที่จะศึกษาทำให้เข้าใจผิดว่าตัวแปรเหล่านี้มีระดับการวัดสูงแค่ระดับอันดับมาตราเท่านั้น เวลาสร้างแบบสอบถามหรือเครื่องมือวัด จึงสร้างในลักษณะที่จะวัดตัวแปรเหล่านั้นให้อยู่ในระดับแค่อันดับมาตรา ซึ่งจะกลายเป็นข้อจำกัดของการใช้วิธีสถิติสำหรับวิเคราะห์ข้อมูลในภายหลังได้

3. ระดับช่วงมาตรา (Interval Scale)

เป็นระดับการวัดของตัวแปรที่สูงขึ้นมาจาก 2 ระดับที่กล่าวมาแล้ว คือ สามารถวัดรายละเอียดของคุณลักษณะที่แตกต่างกันของตัวแปรออกมาได้เป็นตัวเลขและตัวเลขนั้นมีคุณสมบัติทางคณิตศาสตร์ คือ บวก ลบ คูณ หารได้ มีคุณสมบัติที่ระบุความแตกต่างได้ว่า มากกว่า หรือน้อยกว่าเป็นเท่าไร ตัวแปรที่มีระดับการวัดเป็นช่วงมาตราเช่น อุณหภูมิ ระดับเชาว์ (IQ) และคะแนนสอบ พลังงานจลน์และเวลาตามปฏิทิน เป็นต้น

ตัวอย่าง : ตัวแปรที่มีระดับการวัดแบบช่วงมาตรา (Interval Scale) และการแสดงระดับไปสู่มาตราวัดที่ต่ำกว่า

ตัวแปร	*คุณลักษณะที่แสดงความแตกต่าง*		
	ช่วงมาตรา	*ลดระดับลงเป็น*	
		อันดับมาตรา	*นามมาตรา*
อุณหภูมิในร่างกาย	-10^0 C(F)…0^0 C(F)… 100^0 C(F)	ต่ำ ปกติ สูง	ปกติ เป็นไข้
สติปัญญา (IQ)	50…90…100…120	ฉลาดมาก ปกติ ปัญญาอ่อน	ปกติ ผิดปกติ
คะแนนจากการทดสอบทางจิตวิทยาและการศึกษา	0…30…70…100	อ่อน ปานกลาง ดี ดีมาก	ผ่าน ไม่ผ่าน

ตัวแปรอุณหภูมิสามารถวัดออกมาได้เป็นตัวเลขแสดงถึง อุณหภูมิต่ำ อุณหภูมิสูง และสามารถเปรียบเทียบได้ว่าอุณหภูมิ 80^0 C สูงกว่า อุณหภูมิ 30^0C อยู่ 50^0C องศา หรือระดับเชาว์ปัญญาของเด็กชาย ก. วัดได้ 90 ซึ่งต่ำกว่าระดับเชาว์ของเด็กชาย ข. ซึ่งวัดได้ 110 อยู่ 20 เป็นต้น

ระดับช่วงมาตรามีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของมันก็คือ ค่าของตัวเลขศูนย์(0) เป็นค่าที่นักวิจัยกำหนดขึ้น ไม่ได้เป็นค่าศูนย์ที่แท้จริง (Relative or arbitary zero) เพราะค่าเลขศูนย์ในระดับช่วงมาตรายังมีความหมายที่แสดงถึงค่าของคุณลักษณะตัวแปรนั้นอยู่ ไม่ใช่หมายความว่าไม่มีเลยหรือหายไปเลยตามเลขศูนย์แต่อย่างใด เช่น อุณหภูมิ 0^0F หรือ 0^0C ไม่ได้หมายถึงไม่มีอุณหภูมิเลย แต่มีอุณหภูมิในระดับที่ต่ำหรือเย็นมาก หรือคะแนนสอบของนักเรียนคนหนึ่งเป็นศูนย์ ก็ไม่ได้หมายความว่านักเรียนคนนั้นไม่มีความรู้ในวิชาที่สอบอย่างสิ้นเชิง คงมีความรู้อยู่บ้างแต่อาจดูหนังสือไม่ตรงกับข้อสอบที่ออกมาจึงทำไม่ได้ ค่าศูนย์ในระดับช่วงมาตรานี้จึงเป็นค่าที่ถูกสมมติขึ้นให้มีความหมายตามลักษณะของตัวแปรที่วัด แต่ไม่ได้หมายถึงไม่มีค่าอะไรเลยในทางคณิตศาสตร์ที่แท้จริง

4. ระดับอัตราส่วนมาตรา (Ratio scale)

ถือว่าเป็นระดับการวัดของตัวแปรที่สูงที่สุด มีคุณสมบัติครอบคลุมระดับการวัดใน 3 ระดับ ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด รายละเอียดของความแตกต่างของตัวแปรสามารถวัดออกมาได้เป็นค่าตัวเลข ซึ่งมีคุณสมบัติทางคณิตศาสตร์ทุกประการ สามารถ บวก ลบ คูณ หารได้ แสดงค่ามากกว่า น้อยกว่า ได้และนอกจากนี้ค่าของเลขศูนย์ (0) ในระดับอัตราส่วนเป็นค่าศูนย์ที่แท้จริง (absolute zero)หมายถึงไม่มีเลย เช่น น้ำหนักเป็นศูนย์ (0) ก็หมายถึงไม่มีน้ำหนักเลย ตัวแปรที่สามารถวัดคุณลักษณะได้ในระดับอัตราส่วนมาตรา ส่วนมากมักจะเป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องทางด้านวิทยาศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข เช่น ความเร็วของแสง เสียงลม ระดับการได้ยินของหู น้ำหนัก อายุ ความสูง ความดันเลือด ระดับน้ำตาลและไขมันในเลือด ระดับฮีโมโกลบิน จำนวนแบคทีเรีย จำนวนไข่พยาธิ ปริมาณของยาที่ใช้รักษาโรค จำนวนครั้งที่ตั้งครรภ์ เป็นต้น

ตัวอย่าง : ตัวแปรที่มีระดับการวัดแบบอัตราส่วนมาตรา (Ratio Scale) และการลดระดับไปสู่มาตราวัดที่ต่ำกว่า

ตัวแปร	คุณลักษณะที่แสดงความแตกต่าง		
	อัตราส่วนมาตรา	ลดระดับลงเป็น	
		อันดับมาตรา	นามมาตรา
อายุ	1 ปี…5 ปี…20 ปี… 100 ปี	0-5 ปี / 6-10 ปี / 11-20 ปี …เด็ก หนุ่มสาว สูงอายุ	- เด็ก ผู้ใหญ่ - หนุ่มสาว คนสูงอายุ
น้ำหนัก	1 กก…10 กก… 100 กก.	น้อย ปกติ มาก	- ปกติ ผิดปกติ - อ้วน ไม่อ้วน
การศึกษา	- จำนวนปีของการศึกษา - 4 ปี…5 ปี…10 ปี…12 ปี … 20 ปี	- ไม่มีการศึกษา / ต่ำ / ปานกลาง/ สูง - ป.1-ป4. / ม.1-ม.6 / อุดมศึกษา	ไม่มีการศึกษา มีการศึกษา
ขนาดของครอบครัว	2 คน…4 คน… 10 คน	เล็ก / ปานกลาง / ใหญ่	เล็ก ใหญ่
ความดันโลหิต	- diastolic / systolic(mm Hg) - 80/50, 120/70, 130/90, 140/95	ต่ำ ปกติ สูง	ปกติ ไม่ปกติ
คอเลสเตอรอล	70… 82…150…270	ต่ำ ปกติ สูง	ปกติ ไม่ปกติ

การกำหนดระดับการวัดของตัวแปร สามารถมีผลกระทบต่อการสร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลได้ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับการปวดหัว ถ้าต้องการข้อมูลในระดับความถี่ของการปวดหัว (ปวดหัวบ่อย ๆ/ปวดหัวเป็นบางครั้ง/ไม่ปวดหัวเลย) ข้อมูลจะเป็นอันดับมาตรา แต่ถ้าต้องการทราบเพียงมีหรือไม่มีอาการปวดหัว ข้อมูลก็จะเป็นระดับนามมาตรา แต่ถ้าต้องการรายละเอียดมากขึ้นอีก เป็นจำนวนครั้งที่ปวดหัวในรอบสัปดาห์หรือ รอบเดือน ซึ่งจดบันทึกข้อมูลเป็นตัวเลขได้เลย ข้อมูลนั้นก็จะเป็นระดับอัตราส่วนมาตราได้ การกำหนดระดับการวัดของข้อมูลดังตัวอย่างที่กล่าวนี้ จึงมีส่วนสำคัญในการสร้างคำถามและตัวเลือกคำตอบในแบบสอบถาม ให้แตกต่างกันออกไปตามลักษณะข้อมูลที่จะเก็บ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงควรพิจารณาระดับการวัดตัวแปรให้เหมาะสมกับปัญหาที่ศึกษาให้มากที่สุด

อนึ่งขอให้ผู้วิจัยตระหนักไว้ว่าตัวแปรที่มีระดับการวัดที่ต่ำไม่สามารถขยับให้มีระดับการวัดสูงได้ แต่ตัวแปรที่มีระดับการวัดที่สูงสามารถลดระดับการวัดให้ต่ำลงได้ ดังนั้น การลดระดับการวัดตัวแปรให้ต่ำลงนั้น ควรพิจารณาอย่างรอบคอบว่าเหมาะสมกับปัญหาที่ศึกษา เหมาะสมกับสมมติฐานที่ต้องการทดสอบและ เหมาะสมกับสถิติที่จะใช้วิเคราะห์ตัวแปรนั้น หรือไม่เพียงไร การลดระดับการวัดตัวแปรให้ต่ำลงโดยไม่ได้พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อนนั้น นับว่ามีผลเสียมากกว่าผลดี ยิ่งถ้าผู้วิจัยต้องการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้ คำตอบที่ลึกซึ้ง โดยมีการลดระดับการวัดให้ต่ำ ตั้งแต่การสร้างเครื่องมือ หรือแบบสอบถาม สำหรับข้อมูลตั้งแต่ต้นแล้วก็ยิ่งไม่มีโอกาสใช้สถิติระดับสูงได้เลย ยกเว้นต้องสร้างแบบสอบถามใหม่ให้มีระดับการวัดตัวแปรอยู่ในระดับสูงและเก็บข้อมูลใหม่ ซึ่งในทางปฏิบัติจริงคงทำได้ยากมาก ฉะนั้นจึงขอให้ระมัดระวังในเรื่องการลดระดับการวัดตัวแปรนี้ตั้งแต่เริ่มต้น พยายามดูระดับ การวัดของตัวแปรที่เหมาะสมกับปัญหาการวิจัยของตนเองเป็นหลักสำคัญมากกว่าสิ่งอื่นใด

8. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล

ความนำ

ก่อนที่นักวิจัยจะเริ่มสร้างเครื่องมือในการวิจัย จะต้องตอบคำถามหลัก ๆ 2 - 3 ข้อดังนี้

1. การวิจัยนั้นมีวัตถุประสงค์ว่าอะไร ต้องการตอบคำถามอะไรบ้าง ข้อมูลที่ต้องการใช้เป็น ข้อมูลประเภทใดและจะนำข้อมูลนั้นไปวิเคราะห์อย่างไร

2. จะใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างไร

3. จะสร้างเครื่องมืออย่างไรให้มีคุณภาพ

การสร้างเครื่องมือที่ดีมีคุณภาพเป็นเรื่องที่ยาก และเป็นสิ่งสำคัญมากในการวิจัย เพราะคุณภาพของการวิจัยส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับตัวข้อมูลและวิธีการได้มาซึ่งข้อมูลด้วย อย่างไรก็ตามการได้ข้อมูลมาจำนวนมากมายอาจจะไม่มีประโยชน์ใด ๆ เลย หากข้อมูลที่ได้มานั้นไม่สามารถตอบคำถามการวิจัยและนอกจากนี้ข้อมูลจะมีความหมายต่อการวิจัยได้ จะต้องสามารถนำข้อมูลนั้นมาตีความหมายได้อย่างเป็นรูปธรรม

ประเภทของข้อมูลกับการสร้างเครื่องมือเพื่อตอบคำถามการวิจัย

คำว่าข้อมูล หมายถึง ข้อเท็จจริงหรือสิ่งที่ถือหรือยอมรับว่าเป็นข้อเท็จจริงสำหรับใช้เป็นหลักอนุมานหาความจริงหรือการคำนวณ

การวิจัยโดยทั่วไปนั้น นักวิจัยจะใช้ประโยชน์จากข้อมูลอยู่ 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ การจะเลือกใช้ข้อมูลประเภทใดนั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการวิจัยเป็นสำคัญ

ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) หมายถึงข้อมูลที่นักวิจัยเป็นผู้เก็บรวบรวมเองจากแหล่งข้อมูลโดยตรง โดยมุ่งให้ข้อมูลนั้น ๆ ตอบคำถามที่ผู้วิจัยต้องการ เช่น การเก็บข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม การสำรวจ การสังเกต เป็นต้น

ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) หมายถึงข้อมูลที่มีอยู่ก่อนแล้ว หรือมีผู้อื่นเก็บมาก่อนแล้ว อาจจะปรากฏอยู่ในเอกสาร ตำรา รายงานวิจัย สถิติ สำมะโน ทะเบียนต่าง ๆ สื่อต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์วิจัยได้ แต่ประเด็นสำคัญในการเลือกใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) นั้น คือ การไม่ทราบที่มาของข้อมูลนั้นว่าเก็บมาด้วยวิธีใด ด้วยวัตถุประสงค์อะไรบ้าง มีความถูกต้องแม่นยำหรือมีข้อบกพร่องอย่างไรบ้าง และการนำข้อมูลทุติยภูมิ ยังมีข้อจำกัดอื่น ๆ เช่น ข้อมูลนั้นอาจจะไม่สามารถตอบคำถามในการวิจัยได้ครบถ้วน ข้อมูลบางช่วงขาดหายไป ความ เชื่อถือได้ของข้อมูล การจัดกลุ่มข้อมูลและระดับของการวัด อาจจะไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่นักวิจัย ต้องการ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิดังกล่าวมีทั้งข้อดีและข้อควรระวังในการเลือกใช้แตกต่างกันอีกหลายประเด็นสำหรับในเอกสารนี้จะเน้นเฉพาะการเก็บรวมรวมข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งนิยมใช้กันทั่วไปในการวิจัย

สำหรับประเด็นการสร้างเครื่องมือวิจัย ที่ใช้ เก็บรวบรวม ข้อมูล สิ่งที่จะต้องพิจารณามีดังนี้

1. ระบุปัญหาหรือวัตถุประสงค์การวิจัยให้ชัดเจนว่า ต้องการข้อมูลประเภทใด (ข้อมูลปฐมภูมิหรือข้อมูลทุติยภูมิ) จะนำผลไปวิเคราะห์อย่างไร

2. เนื้อหาข้อมูลที่ต้องการมีลักษณะอย่างไรบ้าง ควรมีระดับการวัดตัวแปรอะไรบ้าง เช่น ข้อมูลที่เป็นความรู้ความรู้สึก ความคิดเห็น ทัศนคติ ค่านิยม การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม พฤติกรรม สภาพแวดล้อมกายภาพที่เป็นข้อเท็จจริง ข้อมูลที่ต้องการเหล่านี้มีเทคนิควิธีการสร้างเครื่องมือ ระดับการวัดตัวแปรและการเก็บรวบรวมที่แตกต่างกันจึงต้องระมัดระวังแยกแยะให้ชัดเจนเสียก่อนว่าต้องการใช้ข้อมูลอะไรบ้าง (โปรดดูตัวอย่างภาคผนวก)

<span lang=TH style='font-size:15.0pt;font-family:"Monotype Sorts";mso-ascii-font-family: "Times New Roman";mso-hansi-font-family:"Times New Roman";mso-bidi-font-family: CordiaUPC;mso-char-type:symb

วิธีหาความรู้ของมนุษย์

ปัจจุบันการวิจัยเป็นกระบวนการหาความรู้ที่ได้รับการยอมรับว่า ความรู้ที่ได้รับนั้นป็นความรู้ที่เป็นที่น่าเชื่อถือสามารถนำไปใช้หรือประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามมนุษย์เราได้มี

กระบวนการ หาความรู้มาเป็นเวลานานและความรู้ที่ได้หลายอย่างก็ยังคงสามารถใช้ได้อยู่ในปัจจุบัน วิธีการหาความรู้นี้สามารถ แบ่งเป็นยุคดังนี้ คือ ยุคโบราณ ยุคอริสโตเติล ยุคฟานซิสเบคอน ยุคปัจจุบัน

ยุคโบราณ

1. โดยบังเอิญ (By Chance) หลายครั้งที่มนุษย์ได้พบความรู้ความจริง โดยบังเอิญ เช่น นายพรานเดินป่าไปพบ น้ำเมรัย อยู่บนโพรงไม้ ซึ่งเกิดจากสัตว์จำพวกนกจิกเอาข้าวนึ่งแล้วทำหล่นไว้บนคาคบไม้ซึ่งมีน้ำฝนตกค้างไว้ เม็ดข้าวได้แช่น้ำเป็นเวลาพอควร ทำให้แป้งในเม็ดข้าวกลายเป็นแอลกอฮอล์ ทำให้ได้รับความรู้ความจริงในการทำเมรัย หรือสุราสาโท เป็นต้น

2. โดยวิธีลองผิดลองถูก (By Trial and Error) ในยุคต้น ๆ มนุษย์ได้พบความรู้ความจริงจากการลองผิดลองถูก เช่น รับประทานอาหารชนิดใดชนิดหนึ่งแล้วทำให้ร่างกายแข็งแรง สมบูรณ์ อาหารบางชนิดรับประทานแล้วมีพิษต่อร่างกาย จนได้ความรู้ความจริงว่าต่อไปจะต้องรับประทานอาหารชนิดใดจึงจะทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข นั่น เอง แล้วจึงยึดถือและสืบทอดต่อมาเรื่อยไป

3. โดยผู้มีอำนาจ (By Authority) ในยุคโบราณมนุษย์ได้อยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่ มีการแสวงหาแนวทางในการอยู่รวมกันอย่างสงบสุข ความรู้ความจริงบางอย่างถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจเช่น ผู้นำชนเผ่าหรือผู้ที่คนในหมู่เหล่าให้ความเคารพเชื่อถือ ได้กำหนดวิธีการปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติตามความรู้ความจริงนั้นแล้วจะทำให้อยู่ได้อย่างสงบสุข จึงยึดถือเป็นความรู้ความจริงเรื่อยมา

4. โดยธรรมเนียมประเพณี (By Tradition) ความรู้ต่าง ๆ อาจจะได้รับมาจากการสืบทอดประเพณีต่อกันมา เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีการสูตรขวัญของชาวอีสาน ซึ่งมีความรู้ความจริงเกี่ยวกับพิธีกรรม ขั้นตอน แนวปฏิบัติอันเป็นความรู้ความจริง ที่คนรุ่นหลังจดจำและปฏิบัติตามพิธีกรรมนี้ ซึ่งเชื่อว่าหากประกอบพิธีกรรมแล้วจะทำมีขวัญกำลังใจ มีความสงบสุข ประสบความโชคดีและมีโชคลาภ เป็นต้น

5.โดยผู้เชี่ยวชาญ (By Expert) ในบางครั้งมนุษย์อาจจะได้รับเอาความรู้ความจริงจากผู้เชี่ยวชาญ ในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านดาราศาสตร์ ด้านโหราศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งมนุษย์ได้บันทึกและจดจำความรู้ความจริงนั้น ๆ ไว้โดยไม่ต้องเข้าเหตุผลที่นำมาอธิบาย

6.โดยอาศัยประสบการณ์ส่วนตัว (By Personal Experience) นอกจากวิธีการที่มนุษย์ได้รับความรู้จากที่กล่าวข้างต้น มนุษย์ยังได้รับความรู้ความรู้ที่ตนเองได้รับจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองแล้วบอกเล่าสืบต่อลูกหลาน เป็นความรู้ความจริง

โดยสรุป ในการรับรู้ความรู้ของมนุษย์ในยุคโบราณนั้น ไม่ได้อาศัยหลักเหตุผลใด ๆ มากนัก เพียงได้รับรู้ มาแล้วปฏิบัติตาม เชื่อ หรือยึดถือ ความรู้ความจริงนั้น โดยไม่ได้พิสูจน์ให้แน่ชัด

ยุคอริสโตเติล (Aristotle)

อริสโตเติลเชื่อว่า การที่มนุษย์จะรับเอาความรู้ความจริงมานั้น จะต้องอาศัยหลักของเหตุผลในการจะเชื่อ หรือยึดถือความรู้ความจริงใดจำเป็นจะต้องได้รับการพิสูจน์ก่อน ซึ่งกระบวนการที่ทำให้ได้ความรู้นี้เรียกว่า Syllogistic Reasoning หรือเรียกว่า วิธีอนุมาน (Deductive Reasoning) หรือ Aristotelian Deduction หรือวิธีอนุมาน (Deductive Reasoning) ซึ่งวิธีการนี้จะเริ่มที่กำหนดความรู้ความจริงขึ้นมา แล้วพิจารณาว่าตัวอย่างหนึ่ง ๆ อยู่ในเงื่อนไขหรือไม่ แล้วจึงสรุปเป็นความรู้ความจริง ตัวอย่าง เช่น

ข้อเท็จจริงใหญ่ - นกทุกชนิดมีปีก

ข้อเท็จจริงย่อย - กาเป็นนกชนิดหนึ่ง

ข้อสรุป - กามีปีก

ยุคฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon)

ฟรานซิส เบคอนได้ วิจารณ์วิธีอนุมานของอริสโตเติล ว่ามีข้อบกพร่องสองประการ คือ

1. ข้อสรุปจะถูกต้องหรือไม่ ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงใหญ่และย่อย หากข้อเท็จจริงใหญ่ไม่ถูกต้อง แล้วจะทำให้ข้อสรุปที่จะเป็นความรู้ความจริงนั้นไม่ถูกต้องด้วย

ข้อเท็จจริงใหญ่ - ปลาทุกชนิดมีเกล็ด

ข้อเท็จจริงย่อย - ปลาดุกเป็นปลาชนิดหนึ่ง

ข้อสรุป - ปลาดุกมีเกล็ด

ขณะเดียวกันหากข้อเท็จจริงใหญ่ถูกต้อง ๆข้อเท็จจริงย่อยอยู่ภายใต้เงื่อนไขของข้อเท็จจริงใหญ่ ยังทำให้ข้อสรุปไม่ถูกต้อง เช่น

ข้อเท็จจริงใหญ่ - นกทุกชนิดออกลูกเป็นไข่

ข้อเท็จจริงย่อย - เต่าออกลูกเป็นไข่

ข้อสรุป -เต่าจึงเป็นนกชนิดหนึ่ง

2. วิธีการอนุมานของอริสโตเติล ไม่ช่วยให้พบความรู้ความจริงใหม่ ๆ จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ไม่มีความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ มีเพียงความรู้เก่าที่นำมาพิสูจน์เท่านั้น

เบคอน จึงเสนอ วิธีอุปมาน (Baconian Induction)

ขั้นที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลหรือข้อเท็จจริงย่อย

ขั้นที่ 2. วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อดูความสัมพันธ์ระหว่าง ข้อเท็จจริงย่อยเหล่านั้น

ขั้นที่ 3 สรุปผล (Conclusion)

ข้อเท็จจริงย่อย - นกแต่ละชนิดมีปีก

ข้อสรุป - นกทุกชนิดมีปีก

หลักอุปมานมี 2 แบบคือ

1. อุปมานอย่างสมบูรณ์ (Perfect Induction) เป็นการเสาะแสวงหาความรู้โดยการเก็บรวบรวม ข้อเท็จจริงย่อย ๆ จากทุกหน่วยของประชากร แล้วจึงสรุปรวม

2. อุปมานที่ไม่สมบูรณ์ (Imperfect Induction) เป็นการเสาะแสวงหาความรู้โดยการเก็บรวบรวม ข้อเท็จจริงย่อย ๆ จากบางส่วนของหน่วยประชากร แล้วจึงสรุปรวม

ยุคปัจจุบัน

ชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin) นำวิธีอนุมานของอริสโตเติลและวิธีอุปมานของ เบคอน มารวมกัน เพราะเห็นว่าทั้งสองวิธีจะมีประโยชน์อย่างมากในการที่จะค้นความความรู้ความจริง และตรวจสอบความถูกต้องความรู้ความจริงนั้น เมื่อรวมทั้งสองวิธีเรียกว่า วิธีการอนุมาน-อุปมาน (Deductive-Inductive Method) เป็น 5 ขั้น

1. ขั้นปัญหา (Problem) เป็นขั้นตอนที่เราจะสังเกตพบปัญหาในความต้องการความรู้ความจริงหนึ่งว่า มีเหตุการณ์หรือสภาพการณ์เป็นอย่างไร มีเหตุหรือปัจจัยอะไรที่ทำให้เกิดเหตุการณ์หรือสภาพการณ์นั้น

2. ขั้นตั้งสมมติฐาน(Hypothesis) ในขั้นตอนนี้เราจะต้องศึกษาและทบทวนความรู้ที่มีอยู่เดิมมาประกอบการพิจารณาว่าคำตอบของปัญหาในขั้นที่ 1 นั้นจะเป็นอย่างไร ซึ่งเรียกว่า การตั้งสมมติฐาน ซึ่งจะเป็นแนวในการตรวจสอบว่า สมมติฐานที่ตั้งขึ้นนี้จะเป็นจริงหรือไม่

3. ขั้นรวบรวมข้อมูล(Gathering Data) ในขั้นนี้เราจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาอย่างเพียงพอและตรงกับสิ่งที่ต้องการศึกษา

4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล(Analysis) ในขั้นนี้จะเป็นการนำข้อมูลที่รวบรวมมาทำการวิเคราะห์เพื่อมาหาลักษณะร่วมหรือสอดคล้องกันของข้อมูลเหล่านั้น และพิจารณาว่าข้อมูลเหล่านี้มีกี่ลักษณะและแตกต่างอย่างไร เป็นต้น

5. ขั้นสรุป(Conclusion) ในขั้นตอนนี้เป็นการนำผลการวิเคราะห์มาแปลผลและตีความผลการวิจัยที่พบ อันเป็นการสรุปผลการวิจัยนั่นเองซึ่งปัจจุบันเรียกว่า วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) และเป็นวิธีการหาความรู้ความจริงที่มีความน่าเชื่อถือที่สุด การวิจัยได้นำเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์นี้ประยุกต์เป็นกระบวนการวิจัย

ธรรมชาติของการวิจัย

1. กระบวนการวิจัยจะต้องได้จากข้อมูลใหม่
2. จุดมุ่งหมายใหม่ หรือข้อมูลเก่า แต่จุดประสงค์ใหม่
3. การวิจัยมุ่งที่จะหา ข้อเท็จจริงใหม่ ทฤษฎีใหม่
4. การวิจัยเป็นกระบวนการที่ใช้เหตุผล
5. การวิจัยต้องมีการวางแผน ด้วยความระมัดระวัง อย่างมีระบบ
6. การวิจัย ต้องมีการบันทึก และรายงาน อย่างละเอียด

ลักษณะของการวิจัย

1. การวิจัยเป็นการค้นคว้าที่ต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญ และความมีระบบ
2. การวิจัยเป็นงานที่มีเหตุผลและมีเป้าหมาย
3. การวิจัยจะต้องมีเครื่องมือ เทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูล ที่มีความเที่ยงตรง และเชื่อถือได้
4. การวิจัยจะต้องมีการรวบรวมข้อมูลใหม่และ ความรู้ใหม่
5. การวิจัยเป็นการศึกษาค้นคว้าที่มุ่งหาข้อเท็จจริง
6. การวิจัยต้องอาศัยความเพียรพยายาม ความซื่อสัตย์ กล้าหาญ
7. การวิจัยจะต้องมีการบันทึกและเขียนการรายงาน การวิจัย อย่างระมัดระวัง

ลักษณะที่ไม่ใช่การวิจัย

1. การที่นิสิตนักศึกษาไปค้นคว้า เอกสารตำราแล้วนำมาเรียบเรียง ตัดต่อ
2. การค้นพบ (Discovery) โดยทั่วไป โดยบังเอิญ
3. การรวบรวมข้อมูลแล้วนำมา จัดทำตาราง
4. การทดลองปฏิบัติการ ตามคู่มือที่แนะนำไว้

ต่อไปนี้เป็นการวิจัยหรือไม่

- การค้นพบซากวัตถุโบราณ

  ( ) เป็นการวิจัย ( ) ไม่เป็นการวิจัย

- การทดลองพันธุ์ข้าวในสี่ภูมิภาค

  ( ) เป็นการวิจัย ( ) ไม่เป็นการวิจัย

- การศึกษาวิเคราะห์ถิ่นที่อยู่ของไดโนเสา

  ( ) เป็นการวิจัย ( ) ไม่เป็นการวิจัย

- การเปรียบเทียบวิธีสอน 3 วิธี

( ) เป็นการวิจัย ( ) ไม่เป็นการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยนั้นโดยปกติเราจะมีวัตถุประสงค์สำคัญต่อไปนี้

1. เพื่อใช้ในการบรรยาย ผลที่ได้จากการวิจัยสามารถที่จำบรรยายลักษณะของสิ่งที่ทำการศึกษาวิจัย นั้น ว่าเป็นเช่นไร อยู่ที่ใด มีกี่ประเภท มากน้อยเพียงใด มีสภาพเป็นอย่างไร มีพัฒนาการหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร หรือ มีปัญหาอะไร มีความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด เป็นต้น

2. เพื่อใช้ในการอธิบาย ผลที่ได้จากการวิจัยจะสามารถบอกเหตุผลของสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ว่ามีสาเหตุมาจากสิ่งใดหรือได้รับอิทธิพลจาก ตัวแปรใดหรือปัจจัยใด รวมทั้ง ปัจจัยใดมีอิทธิพลมากน้อยกว่ากัน ซึ่งผู้วิจัยอาจทดลองใส่ปัจจัยลงไป ในสิ่งที่ศึกษาแล้วสังเกตการเปลี่ยนแปลงหรือปฏิกิริยาที่เกิดขึ้น แล้วจะช่วยอธิบายได้ว่า การเปลี่ยนแปลงหรือปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นนั้น เป็นเพราะสาเหตุใดหรือได้รับอิทธิพลจากสิ่งใด

3. เพื่อใช้ในการทำนาย ในบางครั้ง เราจำเป็นที่จะต้องทราบอนาคตของสิ่งที่ศึกษา ว่าเป็นเช่นไร อันจะช่วยให้มนุษย์สามารถที่เตรียมการ ปรับตัวให้ทันการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคตได้ ซึ่งการวิจัยนี้อาจจะอาศัยข้อมูลที่เกิดขึ้น มาแล้วในอดีตจนถึงปัจจุบันแล้วทำการวิเคราะห์แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งอาจจะอาศัยวิธีการทางสถิติ หรืออาศัยประสบการณ์ของผู้เชี่ยวชาญหลาย ๆ คน เป็นต้น

4. เพื่อใช้ในการควบคุม ในการดำเนินกิจกรรม อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งต้องการประสิทธิภาพและคุณภาพของงาน จำเป็นที่จะต้องเฝ้าติดตามการเปลี่ยนแปลง และมีการปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ อยู่เสมอ ซึ่งเพื่อ ให้สามารถได้ข้อมูลที่ถูกต้องทันเหตุการณ์และเพียงพอต่อการตัดสินใจ แก้ปัญหาและปรับปรุงงานนั้น ๆ จำเป็นจะต้องอาศัยกระบวนการวิจัยที่รอบรอบรัดกุมยิ่งขึ้น

5. เพื่อใช้ในการพัฒนา ในการวิจัยจะช่วยให้ทราบสภาพความเป็นอยู่ หรือสภาพการดำเนินการใด ๆ ว่ามีประสิทธิภาพ หรือมีปัญหา หรือความต้องการเพียงใด และสามารถทดลองแก้ปัญหาหรือปรับปรุงสภาพการดำเนินงานใด ๆ อยู่เสมอ ก็จะทำให้สภาพความเป็นอยู่ หรือสภาพดำเนินการใด ๆ ได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและส่งผลต่อคุณภาพของงานนั้น อันจะส่งผลต่อความสงบสุขของมนุษย์นั่นเอง

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ช่วยให้ได้ความรู้ใหม่ ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ

2. ช่วยพิสูจน์หรือตรวจสอบความถูกต้องของกฎเกณฑ์ หลักการและทฤษฎีต่างๆ

3. ช่วย ให้เข้าใจสถานการณ์ ปรากฏการณ์และ พฤติกรรมต่าง ๆ

4. ช่วยพยากรณ์ผลภายหน้าของสถานการณ์ ปรากฏการณ์และพฤติกรรมต่าง ๆ ได้อย่าง ถูกต้อง

5. ช่วยแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

6. ช่วยในการวินิจฉัย ตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม

7. ช่วยปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

8. ช่วยปรับปรุงและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ และวิธีดำรงชีวิตได้ดียิ่งขึ้น

9. ช่วยกระตุ้นบุคคลให้มีเหตุผล รู้จักคิดและค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ

จรรยาบรรณของนักวิจัย

1. การทำการวิจัยที่ต้องใช้กลุ่มตัวอย่างเพื่อทำการศึกษาวิจัย กลุ่มตัวอย่างเหล่านั้นจะต้องรับรู้และยินยอมที่จะเป็นกลุ่มตัวอย่าง และมั่นใจว่าตนเองจะไม่ได้รับความเสียหายหรืออันตรายใด ๆ

2. การทำการวิจัยจะต้องมีการรักษาผลประโยชน์แก่กลุ่มตัวอย่าง โดยเฉพาะการวิจัยที่ต้องใช้กลุ่มตัวอย่างในการทดลองที่ต้องเสี่ยงต่ออันตรายต่อร่างกายแล้ว ไม่ควรกระทำ ควรจะใช้สัตว์อื่นแทนมนุษย์ เช่น หนูในการทดลองยา เป็นต้น

3. การทำการวิจัยที่ต้องอาศัยข้อมูลส่วนบุคคลเพื่อมาทำการวิเคราะห์ ซึ่งบางครั้งเป็นข้อมูลที่ต้องการปกปิด หรือเป็นข้อมูลด้านลบของบุคคล ดังนั้น ผู้วิจัยจะต้องระมัดระวังไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล นอกจากจะเป็นผลการวิเคราะห์ในภาพรวมของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด

4. การทำการวิจัยจะต้องมีความระมัดระวัง เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างมีความปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจของบุคคลอื่นซึ่งการวิจัยจะครอบคลุมไปถึง

5. ผู้ทำวิจัยจะต้องมีความซื่อสัตย์และเป็นกลางในเรื่องที่ตนทำวิจัย ไม่ดำเนินการโดยความลำเอียง ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนของการเลือกกลุ่มตัวอย่าง การเก็บข้อมูลการวิจัยหรือตีความผลการวิเคราะห์ข้อมูล

6. ผู้วิจัยจะต้องมีความรับผิดชอบในงานวิจัยของตน ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มตัวอย่าง หรือผลการวิจัยที่ปรากฏผลออกมาจะต้องเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ ไม่เป็นการทำขึ้นเพื่อทำลายความสงบสุขของคนในสังคม หรือทำลายบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหนึ่งบุคคลใด

บทที่ 3
ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

1. ศาสนาพุทธ จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี

ศาสนาพุทธ หรือที่ราชบัณฑิตยสถานและราชการไทยเรียกว่า **พระพุทธศาสนา** เป็นศาสนาที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา มีพระธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้เป็นหลักคำสอนสำคัญ มีพุทธบริษัทเป็นชุมชนของผู้นับถือศาสนาและศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระศาสดา และเพื่อสืบทอดพระธรรมแห่งพุทธศาสนา ศาสนาพุทธเป็นศาสนาอเทวนิยม และเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าทุกคนสามารถพัฒนาจิตใจไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ด้วยความเพียรของตน กล่าวคือ ศาสนาพุทธสอนให้มนุษย์บันดาลชีวิตของตนเองด้วยผลแห่งการกระทำของตน มิได้มาจากการอ้อนวอนขอจากพระเป็นเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกกาย[4] คือ ให้พึ่งตนเอง[5] เพื่อพาตัวเองออกจากกองทุกข์[6] มีจุดมุ่งหมายคือการสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลกด้วยวิธีการสร้าง "ปัญญา" ในการอยู่กับความทุกข์อย่างรู้เท่าทันตามความเป็นจริง วัตถุประสงค์สูงสุดของศาสนา คือ การหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เช่นเดียวกับที่พระศาสดาทรงหลุดพ้นได้ด้วยกำลังสติปัญญาและความเพียรของพระองค์เอง ในฐานะที่พระองค์ก็ทรงเป็นมนุษย์ มิใช่เทพเจ้าหรือทูตของพระเจ้าองค์ใด[7]

พระศาสดาของศาสนาพุทธคือพระโคตมพุทธเจ้า พระนามเดิมว่า *เจ้าชายสิทธัตถะ* ได้ทรงเริ่มออกเผยแผ่คำสอนในชมพูทวีป ตั้งแต่สมัยพุทธกาล แต่หลังปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงสั่งสอน ได้ถูกรวบรวมเป็นหมวดหมู่ด้วยการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก[8] จนมีการรวบรวมขึ้นเป็นพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาตลอดของ *นิกายเถรวาท* ที่ยึดหลักไม่ยอมเปลี่ยนแปลงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่สอง ได้เกิดแนวคิดที่เห็นต่างออกไป[9] ว่าธรรมวินัยสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามเวลาและสถานการณ์เพื่อความอยู่รอดของพุทธศาสนา[10] แนวคิดดังกล่าวจึงได้เริ่มก่อตัวและแตกสายออกเป็นนิกายใหม่ในชื่อของ *นิกายมหายาน* ทั้งสองนิกายได้แตกนิกายย่อยไปอีกและเผยแพร่ออกไปทั่วดินแดนเอเชียและใกล้เคียง

ปัจจุบันศาสนาพุทธได้เผยแผ่ไปทั่วโลก โดยมีจำนวนผู้นับถือส่วนใหญ่อยู่ในทวีปเอเชีย ทั้งในเอเชียกลาง เอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในประเทศไทย ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน ปัจจุบันศาสนาพุทธได้มีผู้นับถือกระจายไปทั่วโลก หากนับจำนวนรวมกันแล้วอาจมากกว่า 500 ล้านคน

2. องค์ประกอบของพุทธศาสนา

2.1 สิ่งเคารพสูงสุด-ที่พึ่งอันประเสริฐของศาสนาพุทธคือพระรัตนตรัย อันประกอบด้วยพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ โดย "พระพุทธเจ้า" ทรงตรัสรู้ "พระธรรม" แล้วทรงสั่งสอนให้พระสาวกได้รู้ธรรมจนหลุดพ้นตามในที่สุด ทรงจัดตั้งชุมชนของพระสาวกให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุกด้วยการบัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันระหว่างศึกษาพระธรรม และฝึกฝนตนเองให้หลุดพ้น เรียกว่า "พระสงฆ์" แล้วทรงมอบหมายให้พระสงฆ์ทั้งหลายเผยแผ่พระธรรม เพื่อประโยชน์สุขของสัตว์โลกทั้งปวง สรณะคือที่พึ่งในพระพุทธศาสนาหมายถึงสิ่งที่ให้ศาสนิกชนถือเอาเป็นแบบอย่าง หรือให้เอาเป็นตัวอย่าง มิได้หมายความว่าเมื่อเคารพแล้วจะดลบันดาลสิ่งต่างๆ ตามต้องการได้ ถ้าอยากได้สิ่งใดต้องลงมือทำเอง พัฒนาปรับปรุง ใช้ปัญญาแก้ไข แล้วลงมือทำเอง ตามเหตุปัจจัย สรณะ คือ**พระพุทธเจ้า** เป็นผู้ที่บำเพ็ญสั่งสมบารมีมาหลายภพชาติ[15] จนชาติสุดท้ายเกิดเป็นมนุษย์แล้วอาศัยความเพียรพยายามและสติปัญญาปฏิบัติจนได้บรรลุสิ่งที่ต้องการคือธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ มิใช่บรรลุได้ด้วยการดลบันดาลของเทพเจ้าหรือพระเจ้าองค์ใดๆ แล้วชี้แนะหรือชี้ทางให้คนอื่นทำตาม **พระธรรม**คือคำสอนว่าด้วยธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วทำให้พ้นทุกข์ และเป็นเครื่องมือนำออกจากทุกข์ **พระสงฆ์**คือหมู่ชนหรือชุมชนของพระสาวกไม่ว่ามนุษย์หรือเทวดา ที่ทำตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้าแล้ว ประสบผลสำเร็จพ้นทุกข์ตามพระพุทธเจ้า

2.2 ศาสดา

ศาสดาของศาสนาพุทธ คือ พระโคตมพุทธเจ้า ทรงมีพระนามเดิมว่า *เจ้าชายสิทธัตถะ* ทรงประสูติในดินแดนชมพูทวีป ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 80 ปีก่อนพุทธศักราช ณ สวนลุมพินีวัน เจ้าชายสิทธัตถะผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา ทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาท ผู้สืบทอดราชบัลลังก์กรุงกบิลพัสดุ์แห่งแคว้นศากยะ[16] และเมื่อพระชนมายุ 16 ชันษา ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงยโสธราแห่งเมืองเทวทหะ ต่อมาเมื่อพระชนมายุ 29 ชันษา ทรงมีพระโอรสกับเจ้าหญิงยโสธรา 1 พระองค์พระนามว่า *ราหุล*[17] ในปีเดียวกันนี้เองที่พระองค์ทรงตัดสินพระทัยออกผนวชเป็นสมณะ เพื่อแสวงหาทางหลุดพ้นอันนำไปสู่การบรรลุความหลุดพ้นจากทุกข์ คือ ความแก่ เจ็บ และตาย ในปีเดียวกันนั้น ณ ริมฝั่งแม่น้ำอโนมานที[18] และหลังจากออกผนวชมา 6 พรรษา ทรงประกาศการค้นพบว่าการหลุดพ้นจากทุกข์ทำได้ด้วยการฝึกจิตด้วยการเจริญสติประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา จนสามารถรู้ทุกสิ่งตามความเป็นจริงว่า เป็นทุกข์เพราะสรรพสิ่งไม่สมบูรณ์ ไม่แน่นอน และบังคับให้เป็นดั่งใจไม่ได้ จนไม่เห็นสิ่งใดควรยึดมั่นถือมั่นหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

จวบจนได้ทรงบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ[19] คือ การตรัสรู้ อริยสัจ 4 ขณะมีพระชนมายุได้ 35 ชันษา ที่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม จากนั้นพระองค์ได้ออกประกาศสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้ ตลอดพระชนม์ชีพ เป็นเวลากว่า 45 พรรษา ทำให้ศาสนาพุทธดำรงมั่นคงในฐานะศาสนาอันดับหนึ่งอยู่ในชมพูทวีปตอนเหนือ[20] จวบจนพระองค์ได้เสด็จปรินิพพาน เมื่อพระชนมายุได้ 80 พระชันษา ณ สาลวโนทยาน (ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6)

2.3 คัมภีร์

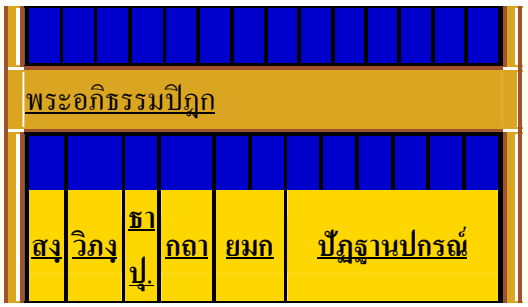

หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ในยุคก่อนจะบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ใช้วิธีท่องจำ (มุขปาฐะ) โดยใช้วิธีการแบ่งให้สงฆ์หลาย ๆ กลุ่มรับผิดชอบท่องจำในแต่ละเล่ม เป็นเครื่องมือช่วยในการรักษาความถูกต้องของหลักคำสอน จนได้มีการบันทึกพระธรรมและพระวินัยเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นภาษาบาลี รักษาไว้ในคัมภีร์เรียกว่า "พระไตรปิฎก" ซึ่งสามารถแยกออกได้เป็น 3 หมวดหลัก ได้แก่วินัยปิฎก ว่าด้วยวินัยหรือศีลของภิกษุ ภิกษุณี สุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระธรรมทั่วไป และเรื่องราวต่าง ๆ อภิธรรมปิฎก ว่าด้วยธรรมะที่เป็นปรมัตถ์ธรรม หรือธรรมะที่แสดงถึงสภาวะล้วน ๆ ไม่มีการสมมุติ

2.4 ผู้สืบทอด

ผู้สืบทอดในทางศาสนาพุทธ ได้แก่ พุทธบริษัท 4 อันหมายถึง พุทธศาสนิกชน พุทธมามกะ พุทธสาวก อันเป็นกลุ่มผู้ร่วมกันนับถือ ร่วมกันศึกษา และร่วมกันรักษาพุทธศาสนาไว้

- ผู้นับถือศาสนาพุทธที่ได้บวชเพื่อศึกษา ปฏิบัติตามคำสอน (ธรรม) และคำสั่ง(วินัย) และมีหน้าที่เผยแผ่พระธรรมของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระภิกษุสงฆ์ ในกรณีที่เป็นเพศชาย และ พระภิกษุณีสงฆ์ ในกรณีที่เป็นเพศหญิง
- สำหรับผู้บวชที่ตั้งแต่อายุยังไม่ถึงเกณฑ์ 20 ปี จะเรียกว่าเป็น สามเณร สำหรับเด็กชาย และ สามเณรีและสิกขมานา (สามเณรีที่ต้องไม่ผิดศีล 6 ข้อตลอด 2 ปี) สำหรับเด็กหญิง ลักษณะการบวชสำหรับภิกษุหรือภิกษุณี จะเรียกเป็นการอุปสมบท สำหรับสามเณรหรือสามเณรีและสิกขมานา จะเรียกเป็นการ บรรพชา
- ส่วนผู้นับถือที่ไม่ได้บวชจะเรียกว่า "ฆราวาส" หรืออุบาสก ในกรณีที่เป็นเพศชาย และอุบาสิกา ในกรณีที่เป็นเพศหญิง

<u>ประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนา-</u> *<u>ดูบทความหลักที่ ประวัติพุทธศาสนา</u>*

หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณาสี พระองค์ได้ทรงแสดงปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่พระปัญจวัคคีย์ พระโกณฑัญญะบรรลุเป็นพระโสดาบัน และกราบทูลขอบวช นับเป็นพระสงฆ์องค์แรกในโลก ในสมัยพุทธกาล พระองค์ได้เสด็จไปเผยแผ่พุทธศาสนาตามที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีปเป็นเวลานานกว่า 45 พรรษา จนกระทั่งปรินิพพาน

ภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ได้เกิดความขัดแย้งอันเกิดจากการตีความพระธรรมคำสอนและพระวินัยไม่ตรงกัน จึงมีการแก้ไขโดยมีการจัดทำสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัยที่ถูกต้องไว้เป็นหลักฐานสำหรับยึดถือเป็นแบบแผนต่อไป จึงนำไปสู่การทำสังคายนาพระไตรปิฎก ในการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 2 นี้เองที่พระพุทธศาสนาแตกออกเป็นหลายนิกายกว่า 20 นิกาย[22] และในการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้ทรงแต่งสมณทูต 9 สายออกไปเผยแผ่พุทธศาสนา จนกระทั่งพุทธศาสนาแผ่ขยายไปอย่างกว้างขวาง

ศาสนาพุทธมีความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยสลับกัน เนื่องจากการส่งเสริมของผู้มีอำนาจปกครองในแต่ละท้องถิ่น แต่ในภาพรวมแล้ว พุทธศาสนาในอินเดียเริ่มอ่อนแอลงหลังพุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา โดยศาสนาฮินดูได้เข้ามาแทนที่ เช่นเดียวกับการเสื่อมถอยของพุทธศาสนาในเอเชียกลาง จีน เกาหลี ในขณะที่ศาสนาพุทธได้เข้าไปตั้งมั่นอยู่ในญี่ปุ่น และประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 25 ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ศาสนาพุทธเริ่มเป็นที่ดึงดูดใจของชาวตะวันตกมากขึ้น และได้มีการตั้งองค์กรทางพุทธศาสนาระดับโลกโดยชาวพุทธจากเอเชีย ยุโรป และอเมริกาเหนือรวม 27 ประเทศที่ศรีลังกาเมื่อ พ.ศ. 2493 ในชื่อ "องค์กรพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก"[23]

หลักธรรมสำคัญของพุทธศาสนา-ศาสนาพุทธสอนว่า การเกิด แก่ เจ็บ และตาย ล้วนเป็นทุกข์ แม้จะไม่ได้ยอมรับการมีอยู่ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธการมีอยู่ของพระเจ้า และเชื่อว่าโลกนี้เกิดขึ้นจากกฎแห่งธรรมชาติ 5 ประการ อันมี **กฎแห่งสภาวะ** (อุตุนิยาม) มีธาตุทั้ง 5 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ที่เปลี่ยนสถานะเป็นธาตุต่าง ๆ กลับไปกลับมา **กฎแห่งชีวิต** (พีชนิยาม) คือกฎสมตา(ปรับสมดุล) กฎวัฏฏตา (หมุนวนเวียน)และกฎชีวิตา(มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน) ที่ทำให้เกิดชีวิตินทรีย์ รวมทั้ง**กฎแห่งวิญญาน** (จิตนิยาม) คือนามธาตุที่กลายเป็น ธรรมธาตุ7 ที่เป็นไปตาม **กฎแห่งเหตุผล** (กรรมนิยาม) และ **กฎไตรลักษณ์** (ธรรมนิยาม) กฎ

ไตรลักษณ์เป็นสิ่งที่ทำให้มีการสร้าง ดำรงรักษาอยู่ และทำลายไปของทุกสรรพสิ่ง เมื่อย่อกฎทั้ง 3 แล้ว จะเหลือเพียง **ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่ดับไป**[24]

อริยสัจ-*ดูบทความหลักที่ อริยสัจ 4*อริยสัจ หรือจตุราริยสัจ หรืออริยสัจ 4 เป็นหลักคำสอนหนึ่งของพระโคตมพุทธเจ้า แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงที่ทำให้ ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ มีอยู่สี่ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค **ทุกข์** ในทางศาสนาพุทธคือ ไตรลักษณ์ เป็นลักษณะสภาพพื้นฐานธรรมชาติอย่างหนึ่ง จากทั้งหมด 3 ลักษณะ ที่พุทธศาสนาได้สอนให้เข้าใจถึงเหตุลักษณะแห่งสรรพสิ่งที่เป็นไปภายใต้กฎไตรลักษณ์ อันได้แก่อนิจจัง (ความไม่เที่ยงแท้) ทุกขัง (ความทนอยู่อย่างเดิมได้ยาก) อนัตตา (ความไม่มีแก่นสาระ) รูปภวจักร หรือ สังสารจักรของทิเบต แสดงถึงอวิชชา ได้แก่ผลของการขาดปัญญาในการรู้ทันเหตุเกิดแห่งทุกข์ (สมุทัย) ทำให้ต้องจมเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองทุกข์ทั้งปวงไม่จบสิ้น **เหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย)** ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท (**หลักศรัทธาของพุทธศาสนา**) พุทธศาสนาสอนว่า ความทุกข์ ไม่ได้เกิดจากสิ่งใดดลบันดาล หากเกิดแต่เหตุและปัจจัยต่างๆ มาประชุมพร้อมกัน โดยมีรากเหง้ามาจากความไม่รู้หรือ อวิชชา ทำให้กระบวนการต่างๆ ไม่ขาดตอน เพราะนามธาตุที่เป็นไปตามกฎนิยาม ตามกระบวนการที่เรียกว่ามหาปัฏฐาน ทำให้เกิดสังขารเจตสิกกฎเกณฑ์การปรุงแต่งซึ่งเป็นข้อมูลอันเป็นดุจพันธุกรรมของจิต วิวัฒนาการเป็นธรรมธาตุอันเป็นระบบการทำงานของนามขันธ์ที่ประกอบกันเป็นจิต(อันเป็นสภาวะที่รับรู้และเป็นไปตามเจตสิกของนามธาตุ) และเป็นวิญญาณขันธ์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นธาตุแสง (รังสิโยธาตุ) อันเกิดจากการทำงานของนามธาตุอย่างเป็นระบบ จนสามารถประสานหรือกำหนดกฎเกณฑ์รูปขันธ์ ของชีวิตินทรีย์ (เช่นไวรัส แบคทีเรีย ต้นไม้ เซลล์ ที่มีชีวิตขึ้นมาเพราะกฎพีชนิยาม) ทำให้เหตุผลของรูปขันธ์เป็นไปตามเหตุผลของนามขันธ์ด้วย (จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว) ทำให้รูปขันธ์ที่เป็นชีวิตินทรีย์พัฒนามีร่างกายที่สลับซับซ้อนมีระบบการทำงานจนเกิดมีปสาทรูป 5 รวมการรับรู้ทางมโนทวารอีก 1 เป็นอายตนะทั้ง 6 และเกิดเป็นปัจจยาการ 9 คือ

1. เมื่ออายตนะกระทบกับสรรพสิ่งที่มากระทบจนเกิด**ผัสสะ**
2. จนเกิด**เวทนา** คือ ความสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง
3. เมื่อได้สุขมาเสพก็**ติดใจ**
4. **อยากเสพ**อีก ทำให้เกิดความทะยานอยาก (ตัณหา)
5. จึงเกิดการ**แสวงหา**ความสุขมาเสพ
6. จนเกิดการ**สะสม**
7. นำมาซึ่งความ**ตระหนี่**

8. **หวงแหน**
9. จนในที่สุดก็ออกมา **ปกป้องแย่งชิง**จนเกิดการสร้างกรรม และยึดว่าสิ่งนั้นๆเป็นตัวกู (อหังการ) ของกู (มมังการ)

ทำให้มีอุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่น)และจิตเมื่อประสบทุกข์ ก็สร้างสัญญาอันเป็นภูมิคุ้มกันทางจิตขึ้นมาเพื่อให้พ้นทุกข์(สมตา) เพราะมีสัญญาการสมมุติว่าเป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้จึงมี เช่น คนตาบอดแต่เกิด เมื่อมองเห็นภาพตอนโตย่อมต้องอาศัยสมมุติว่าภาพที่เห็นเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่เกิดการสำคัญผิดในมายาการของสัญญาเพราะจิตมีอวิชชา จึงมีความคิดเห็นเปรียบเทียบแบ่งสรรพสิ่งออกเป็นคู่ว่าเป็นโลกและบัญญัติว่าตนเองเป็นนั้นเป็นนี้ จึงเกิดจิตใต้สำนึก(ภพ)และสร้างกรรมขึ้นมา เพราะจิตต้องการพ้นทุกข์พบสุข ตามสติปัญญาที่มีของตน นั่นเอง สู่การเวียนว่ายตายเกิดของจิตวิญญาณทั้งหลายนับชาติไม่ถ้วน ผ่านไประหว่างภพภูมิทั้ง 31 ภูมิ (มิติต่างๆ ตั้งแต่เลวร้ายที่สุด(นรก)ไปจนถึงสุขสบายที่สุด(สวรรค์)) ในโลกธาตุที่เหมาะสมในเวลานั้นที่สมควรแก่กรรม นี้เรียกว่า สังสารวัฏ สำหรับการเวียนว่ายของจิตวิญญาณมีเหตุมาจาก "อวิชชา" คือความที่จิตไม่รู้ถึงความเป็นจริง ไปหลงผิดในสิ่งสมมุติต่างๆซึ่งเป็นรากเหง้าของกิเลสทั้งหลาย เมื่อจิตยังมีอวิชชาสัตว์โลกย่อมเวียนว่ายตายเกิด และประสบพบเจอพระไตรลักษณ์อันเป็นเหตุให้ประสบทุกข์มีความแก่และความตาย เป็นต้น ไม่สิ้นสุด จนกว่าจะทำลายที่ต้นเหตุคืออวิชชาลงได้

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งอิสระเสรีภาพ ด้วยการสร้าง "ปัญญา" ในการอยู่กับความทุกข์อย่างรู้เท่าทัน เพื่อบรรลุ **วัตถุประสงค์** อันสูงสุดคือ นิพพาน คือการไม่มีความทุกข์ **อย่างที่สุด** หรือ **การอยู่ในโลกอย่างไม่มีทุกข์** คือกล่าวว่า ทุกข์ทั้งปวงล้วนเกิดจากการยึดถือ ต่อเมื่อ "หมดการยึดถือ" จึงไม่มีอะไรจะให้ทุกข์ (แก้ที่ต้นเหตุของทุกข์ทั้งหมด) **ความดับทุกข์ (นิโรธ)** คือ นิพพาน (**เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา**) อันเป็น แก่นของศาสนาพุทธ เป็นความสุขสูงสุด หรือเรียกอีกอย่างว่าวิราคะปราศจากกิเลส วิโมกข์พ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ อนาลโย ไม่มีความอาลัย ปฏินิสสัคคายะการปล่อยวาง วิมุตติ การไม่ปรุงแต่ง อตัมมยตา ไม่หวั่นไหว และสุญญตา ความว่าง **วิถีทางดับทุกข์ (มรรค)** คือ มัชฌิมาปฏิปทา (**หลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนา**) ทางออกไปจากสังสารวัฏมีทางเดียว โดยยึดหลักทางสายกลาง อันเป็นอริยมรรค คือ การฝึกสติ (การทำหน้าที่ของจิตคือตัวรู้ให้สมบูรณ์) เป็นวิธีฝึกฝนจิตเพื่อให้ถึงซึ่งความดับทุกข์หรือมหาสติปัฏฐาน โดยการปฏิบัติหน้าที่ทุกชนิดอย่างมีสติด้วยจิตว่างตามครรลองแห่งธรรมชาติ มีสติอยู่กับตัวเองในเวลาปัจจุบัน สิ่งที่กำลังกระทำอยู่เป็นสิ่งสำคัญกว่าทุกสรรพสิ่ง ทำสติอย่างมีศิลปะคือรู้ว่า

เวลาและสถานการณ์เช่นนี้ ควรทำสติกำหนดรู้กิจใดเช่นไรจึงเหมาะสม จนบรรลุญานตลอดจน มรรคผล เมื่อจำแนกตามลำดับขั้นตอนของการบำเพ็ญเพียรฝึกฝนทางจิต คือ

1. ศีล (ฝึกกายและวาจาให้ละเว้นจากการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมถึงการควบคุมจิตใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจฝ่ายต่ำด้วยการเลี้ยงชีวิตอย่างพอเพียง)
2. สมาธิ (ฝึกความตั้งใจมั่นจนเกิดความสงบ (สมถะ) และทำสติให้รับรู้สิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง) (วิปัสสนา) ด้วยความพยายาม
3. ปัญญา (ให้จิตพิจารณาธรรมชาติจนรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นเช่นนั้นเอง (ตถตา) และตื่นจากมายาที่หลอกลวง**จิตเดิมแท้** (ฐิติภูตัง))

หลักปฏิบัติ-ศาสนาพุทธมุ่งเน้นเรื่องการพ้นทุกข์ และสอนให้รู้จักทุกข์และวิธีการดับทุกข์ ให้พ้นจากความไม่รู้ความจริงในธรรมชาติ อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จากกิเลสทั้งปวงคือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง รวมทั้งเน้นการศึกษาทำความเข้าใจ การโยนิโสมนสิการด้วยปัญญา และพิสูจน์ทราบข้อเท็จจริง เห็นเหตุผลว่าสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี จนเห็นตามความเป็นจริงว่าสรรพสิ่งในธรรมชาติเป็นไปตามกฎพระไตรลักษณ์ และสัตว์โลกที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม แล้วเลือกใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาที่เหมาะกับผลที่จะได้สิ่งที่ปรารถนาอย่างถูกต้อง ด้วยความไม่ประมาทในชีวิตให้มีความสุขในทั้งชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป ตลอดจนปรารถนาในพระนิพพานของผู้มีปัญญา

ศาสนสถาน-วัดอันเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธ ซึ่งเป็นสถานที่อยู่อาศัย หรือ ที่จำพรรษา ของ พระภิกษุ สามเณรตลอดจน แม่ชี เพื่อใช้ประกอบกิจกรรมประจำวันของพระภิกษุสงฆ์ เช่น การทำวัตรเช้าและเย็น และ สังฆกรรมในพระอุโบสถ อีกทั้ง ยังใช้ประกอบพิธีกรรมเช่นการเวียนเทียนเป็นต้นในวันสำคัญทางศาสนาพุทธ และยังเป็นศูนย์รวมในการมาร่วมกันทำกิจกรรมในทางช่วยกันส่งเสริมพุทธศาสนาเช่นการมาทำบุญในวันพระของแต่ละท้องถิ่นของพุทธศาสนิกชน อีกด้วย สำหรับประเทศไทย วัดจะมีองค์ประกอบพื้นฐาน คือ พระอุโบสถ หรือ โบสถ์ ใช้เป็นที่ทำสังฆกรรมต่างๆ กุฏิ ใช้เป็นที่จำวัดของภิกษุ/สามเณร บางวัดอาจมี ศาลาการเปรียญ เพิ่มเติม สำหรับใช้เป็นที่ทำบุญในวันพระและโรงเรียนพระปริยัติธรรมไว้ใช้ศึกษาธรรมะของภิกษุ/สามเณร วิหาร สถานที่เก็บพระพุทธรูปสำคัญ มณฑป สถานที่เปิดให้แสดงการสักการะต่อรูปเหมือนพระสงฆ์ที่น่านับถือ หอสวดมนต์ สถานที่ทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็น เมรุ ที่กระทำการฌาปนกิจศพ (เผาศพ) ศาลาธรรมสังเวช สถานที่ประกอบพิธีกรรมแก่ผู้ล่างลับ หอไตร ที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและหนังสือทางพุทธศาสนาและหอระฆัง เป็นต้นเจดีย์/สถูป เป็น สังเวชนียสถาน เพื่อ

รำลึกถึงพระพุทธเจ้า หรือบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ในประเทศไทย มีเจดีย์สำคัญๆ หลายๆ แห่ง อาทิ พระปฐมเจดีย์ ที่จังหวัดนครปฐม

พิธีกรรม-พิธีกรรมต่างๆในทางศาสนาพุทธรวมเรียกว่า ศาสนพิธีในทางพุทธศาสนาพิธีกรรมที่มีบัญญัติไว้เป็นอย่างเป็นหลักการคือ สังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์ และพิธีกรรมที่มีมาตามวัฒนธรรมคือ อัญชลี (การประนมมือ) วันทา (การไหว้) และอภิวาท (การกราบ) รวมถึงการเวียนประทักษิณ (เดินวนขวาสามรอบหรือการเวียนเทียน) และการพรมน้ำมนต์ เนื่องจากศาสนาพุทธถือว่าพิธีกรรมเป็นเพียงอุบายในการช่วยให้เข้าสู่ความดีในผู้ที่ยังไม่เข้าถึงแก่นแท้ทางศาสนา จึงไม่จำกัดหรือเจาะจงแน่ชัดลงไป ดังนั้นพิธีกรรมของชาวพุทธจึงมีความยืดหยุ่นและเป็นไปตามวัฒนธรรมของชนชาตินั้นๆตามความชอบของสังคมนั้น ทำให้ประเพณีชาวพุทธทั่วโลกจึงมีลักษณะที่แตกต่างกัน อันเนื่องจากพุทธไม่ถือว่าวัฒนธรรมตนเป็นวัฒนธรรมเอกและเห็นวัฒนธรรมอื่นเป็นวัฒนธรรมรองจนต้องทำลายหรือดูดกลืนวัฒนธรรมของชนชาติอื่นๆ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ใจกว้างในความแตกต่างทางวัฒนธรรม ยินดีในความหลากหลายทางประเพณี ยอมรับในวัฒนธรรมที่แตกต่างของกันและกันได้ดี

3. ลักษณะเด่นของพุทธศาสนา

ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาที่สำคัญคือ ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าและไม่มีการบังคับศรัทธา บางคนไม่เข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ เอาแต่อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่เกิดในยุคที่สังคมอินเดียมีสภาพการณ์หลายอย่างที่วุ่นวาย เช่น มีการแบ่งแยกกดขี่ทางชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ชัดเจน ถือชั้นวรรณะอย่างเข้มงวด มีความแตกต่างกันทางฐานะอย่างมากมาย (มีทั้งเศรษฐีมหาศาลและคนยากขาดแคลน) และลัทธิ ความเชื่อ ศาสดา อาจารย์เกิดขึ้นมากมาย ที่สอนหลักการยึดถือปฏิบัติอย่างผิดพลาด หรือสุดโต่ง เช่น การใช้สัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อบวงสรวงบูชายัญ การบำเพ็ญทุกรกิริยาของนักบวชบางพวก การปล่อยชีวิตให้เป็นไปโดยไม่แก้ไขถือว่าเป็นพระประสงค์ของพระเจ้า รวมถึงการกีดกันไม่ให้คนบางพวก บางกลุ่มเข้าถึงหลักการ หลักคำสอนของตนได้ เนื่องจากข้อจำกัดของชาติกำเนิด ฐานะ เพศ เป็นต้น แต่พุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดได้เสมอกัน โดยไม่แบ่งแยกตามชั้นวรรณะ จึงเสมือนน้ำทิพย์ชโลมสังคมอินเดียโบราณให้ขาวสะอาดมากกว่าเดิม คำสอนของพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็น

ศาสนาแห่งเหตุผล-พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้ เพราะเป็นศาสนาที่เกิดจากพระอัจฉริยภาพของพระพุทธองค์เอง จากปัญญาของพระองค์ ให้เสรีภาพในการพิจารณา ให้ใช้ปัญญาเหนือศรัทธา ในขณะที่บางศาสนาสอนว่าศาสนิกชนต้องมีศรัทธามาก่อนปัญญาเสมอ และต้องมีความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ผู้นับถือจะสงสัยในพระเจ้าไม่ได้ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งการศึกษา และการแสวงหาความจริง และส่งเสริม (ท้าทาย) ให้ศาสนิก พิสูจน์ หลักธรรมนั้นด้วยปัญญาของตนเอง ไม่สอนให้เชื่อง่ายโดยไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อน เช่น หลักกาลามสูตร

ศาสนาแห่งอิสรภาพและเสรีภาพ-พุทธศาสนาไม่มีการบังคับ ให้คนศรัทธา หรือเชื่อ แต่ท้าทายให้เข้ามาเรียนรู้ และพิสูจน์หลักธรรม ด้วยตนเอง ศาสนาของพระพุทธเจ้าคือคำสอน ซึ่งทรงสอนให้ผู้ฟังใช้ปัญญาพิจารณาอย่างถ่องแท้ก่อนจะปลงใจเชื่อ ไม่ใช่เทวโองการ (Gospel) จากพระเจ้าซึ่งแย้งไม่ได้ พระสงฆ์หรือพุทธสาวกก็มิใช่มิชชันนารี ซึ่งมีภารกิจหลักคือจาริกไปชี้ชวนให้ใครต่อใครมานับถือพระศาสนา พระสงฆ์หรือพุทธสาวกมีหน้าที่เพียงอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ คนที่สนใจฟังเท่านั้น ใครไม่สนใจฟัง ชาวพุทธก็ไม่เคยใช้กฎหมายหรือรัฐธรรมนูญบังคับให้นับถือ ไม่เคยตั้งกฎให้คู่รักศาสนิกของตนต้องเปลี่ยนศาสนาย้ายมานับถือก่อนจึงจะให้แต่งงานได้ ไม่เคยตั้งกองทุนให้การศึกษาฟรี แล้วสร้างเงื่อนไขให้ผู้รับทุนเปลี่ยนมาเป็นชาวพุทธ ไม่เคยสร้างที่พักอาศัยให้หรือแจกทานให้อาหารฟรีๆ แล้ววางเงื่อนไขให้คนมาขออาศัยตนต้องหันมานับถือศาสนาในภาวะจำยอม ความใจกว้างและมีหลักคำสอนที่เป็นสัจธรรม เชิญชวนให้มาพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติเองและเน้นให้ใช้ปัญญาไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนนับถือ ทำให้ศาสนาพุทธได้รับการยอมรับจากวิญญูชนไปทั่วโลก นักปราชญ์ทั้งหลายทั้งในอดีต และปัจจุบันจึงกล่าวยกย่องว่าเป็นศาสนาที่ประกาศความเป็นอิสระของมนุษย์ให้ปรากฏแก่โลกยิ่งกว่าศาสนาใดๆที่มีมา ทั้งจุดมุ่งหมายเป็นอิสระจากกิเลสตัณหาและมายาสิ่งสมมุติทั้งปวง ในอีกนัยหนึ่ง พุทธศาสนา สอนว่าทุกคนมีอิสระ และเสรีที่จะเลือกทำ เลือกเป็น เลือกสร้าง โลก ได้อย่างเต็มที่ด้วยตนเอง โดยการสร้างเหตุ และเตรียมปัจจัยให้พร้อม ที่จะทำให้เกิดผลอย่างที่ต้องการ (เมื่อเหตุและปัจจัยพร้อม ผลก็จะเกิดขึ้น) ซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับการดลบันดาลของใคร หรือกรรมเก่า (ที่เป็นเพียงแค่ปัจจัยหนึ่ง หรือเงื่อนไขหนึ่งเท่านั้น)

ศาสนาอเทวนิยม-เพราะเหตุว่าศาสนาพุทธไม่เชื่อว่ามีพระเจ้า ไม่ยอมรับในอำนาจการดลบันดาลของพระเจ้า จึงจัดอยู่ในศาสนาประเภท อเทวนิยม ในความหมายที่ว่าไม่เชื่อว่า พระเจ้าบันดาลทุกสรรพสิ่ง ไม่เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ผูกติดกับพระผู้ดลบันดาล หรือพระเจ้า ไม่ได้ผูกมัดตนเองไว้กับพระเจ้า ไม่พึ่งพาอำนาจของพระผู้เป็นเจ้า เชื่อในความสามารถของมนุษย์ว่ามีศักยภาพเพียงพอโดยไม่ต้องพึ่งอำนาจใดๆภายนอก เชื่อว่ามนุษย์เองสามารถปลดเปลื้องความทุกข์ได้โดยไม่รอการดล

บันดาล และพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้โดยไม่มีใครสั่งสอน และไม่อ้างว่าเป็นทูตของพระเจ้า แต่หากจะเปรียบเทียบกับศาสนาอื่นที่มีพระเจ้า ชาวพุทธทุกคนคือพระเจ้าของตัวเอง เนื่องจากตัวเองเป็นคนกำหนดชะตาชีวิตของตัวเอง ว่าจะมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตหรือมีความตกต่ำในชีวิต จากการประพฤติปฏิบัติของตัวเอง ดังคำพุทธพจน์ที่ว่า **ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน** ซึ่ง ต่างกับศาสนาที่มีพระเจ้าผู้เป็นใหญ่ ที่ชะตาชีวิตทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่พระเจ้ากำหนดมาแล้วเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ไม่ว่าจะเจอเรื่องดีหรือร้ายก็ต้องทนรับชะตากรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ศาสนาแห่งสันติภาพ-ในกระบวนการนักคิดของโลก ศาสนาพุทธได้รับการยกย่องจากทั่วโลกว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะไม่ปรากฏว่ามีสงครามศาสนาเกิดขึ้นในนามของพุทธศาสนาหรือเผยแผ่ศาสนาโดยการบังคับผู้อื่นให้มานับถือ สอนให้มีความรักต่อสรรพชีวิตใดๆไม่ใช่เพียงแค่มนุษย์รวมถึงสรรพสัตว์ทั้งหมด ที่ร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย รักสุข-เกลียดทุกข์เช่นเดียวกับเรา สอนให้เมตตาทั้งผู้อื่นและตัวเอง สอนให้รักษาปกป้องสิทธิของตนเองและไม่ให้ละเมิดสิทธิของผู้อื่น สหประชาชาติจึงยกย่องให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสันติภาพโลก

4. นิกาย

ศาสนาพุทธ แบ่งออกเป็นนิกายใหญ่ได้ 2 นิกาย คือ เถรวาท และมหายาน นอกจากนี้แล้วยังมีการแบ่งที่แตกต่างออกไปแบ่งเป็น 3 นิกาย เนื่องจากวัชรยานไม่ยอมรับว่าตนคือมหายาน เนื่องจาก มหายานมีต้นเค้ามาจากท่านโพธิธรรม (ปรมาจารย์ตั๊กม้อ) ส่วนวชิรยานมีต้นเค้ามาจากท่านคุรุปัทสัมภวะ

- **เถรวาท** (เดิมเรียกอีกชื่อว่า 'หินยาน' แปลว่า ยานเล็ก) หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสั่งสอน และ หลักปฏิบัติ จะเป็นไปตามพระไตรปิฎก แพร่หลายอยู่ในประเทศไทย ศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา และ บางส่วนของประเทศเวียดนามส่วนมากเป็นชาวเขมร บังกลาเทศ และ มาเลเซียส่วนมากเป็นชาวไทย
- **มหายาน** (ยานใหญ่) หรือ อาจาริยวาท แพร่หลายใน จีน ญี่ปุ่น มองโกเลีย ภูฏาน ไต้หวัน เกาหลีเหนือ เกาหลีใต้และ สิงคโปร์ และบางส่วนของ อินเดีย อินโดนีเซีย มาเลเซียส่วนมากเป็นชาวจีน เนปาล บรูไนส่วนมากเป็นชาวจีน ฟิลิปปินส์ส่วนมากเป็นชาวจีน อุซเบกิสถาน และ ทาจิกิสถาน
- **วัชรยาน** หรือ มหายานพิเศษ ปัจจุบันมีใน อินเดียบริเวณลาดักในรัฐชัมมูและกัษมีร์ และในรัฐสิกขิม ประเทศเนปาล ภูฏาน ปากีสถาน มองโกเลีย

ศาสนาพุทธ

- **ประวัติ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี)**
-
- พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี)
- **วันเดือนปีเกิด** 29????มกราคม??2516
- **บรรพชา** 8 เมษายน 2530??ณ พัธสีมาวัดครึ่งใต้ ต.ครึ่ง อ.เชียงของ จ.เชียงราย Continue reading ประวัติ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี)
- SHARE
- ธันวาคม 12th, 2009 | Tags: พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) | Category: ประวัติครูบาอาจารย์ | 2 comments
- **ประวัติ หลวงปู่ขาว อนาลโย**
-
- **ชาติกำเนิดและชีวิตปฐมวัย**
- หลวงปู่ขาว อนาลโย วัดถ้ำกลองเพล อำเภอเมือง จังหวัด หนองบัวลำภู นามเดิมชื่อ ขาว โคระถา เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ 28 ธันวาคม 2431 ที่บ้านชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภอเมือง จังหวัด อำนาจเจริญ โยมบิดาชื่อ พั่ว โยมมารดาชื่อ รอด โคระถา มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน 7 คน ท่านเป็นคนที่ 4 อาชีพหลักของครอบครัว คือ ทำนาและค้าขาย เมื่อท่านอายุได้ 20 ปี บิดามารดาได้จัดให้มีครอบครัว ภรรยาของท่านชื่อ นางมี และได้มีบุตรด้วยกัน 3 คน ซึ่งต่อมาได้แยกทางกัน ท่านเป็นผู้มีนิสัยเด็ดเดี่ยวเอาจริงเอาจังมาก ประกอบกบความมีศรัทธาต่อหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งสอนให้คนทำจริง ในสิ่งที่ควรทำ เมื่อท่านได้บวชในพระพุทธศาสนา ท่านจึงรู้สึกซาบซึ้งในหลักธรรมมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ Continue reading ประวัติ หลวงปู่ขาว อนาลโย

- ธันวาคม 10th, 2009 | Tags: หลวงปู่ขาว อนาลโย | Category: ประวัติครูบาอาจารย์ | Leave a comment
- **ประวัติ ท่านพ่อลี ธมฺมธโร**
-
- หลวงปู่ลี ธมฺมธโร
- **ชาติกำเนิดและชีวิตปฐมวัย**
- พระอาจารย์ลี เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี เวลา 21.00 น. เดือนยี่ แรม 2 ค่ำ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ 31 มกราคม 2449 บ้านเกิดคือบ้านหนองสองห้อง ตำบลยางโยภาพ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี หมู่บ้านนี้มีบ้านประมาณ 80 หลังคาเรือน แบ่งออกเป็น 3 คุ้ม คือหมู่บ้านน้อยหนึ่ง หมู่บ้านในหนึ่ง และหมู่บ้านนอกหนึ่ง ที่หมู่บ้านนอกนี้มีวัดตั้งอยู่ พระอาจารย์ลี ได้เกิดในหมู่บ้านที่มีวัดตั้งอยู่ บ้านทั้ง 3 คุ้มนี้มีหนองน้ำอยู่ตรงกลาง 3 หนองบริเวณรอบๆ หมู่บ้านมีต้นยางใหญ่ขึ้นอยู่ล้มอรอบนับเป็นสิบๆ ต้นทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านมีเนินบ้านเก่า Continue reading ประวัติ ท่านพ่อลี ธมฺมธโร
-

- ธันวาคม 10th, 2009 | Tags: ท่านพ่อลี ธมฺมธโร | Category: ประวัติครูบาอาจารย์ | Leave a comment
- **ประวัติ หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร**
-
- หลวงปู่หลุยสี จันทสาโร
- **ชาติกำเนิดและชีวิตปฐมวัย**
- หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร เป็นบุตรของ คุณพ่อคำฝอย วรบุตร ลูกชายเจ้าเมืองแก่นท้าว แขวงไชยบุรี ประเทศลาว และ เจ้าแม่นางกวย (สุวรรณภา) วรบุตร ธิดาของผู้มีอันจะกินเขตเมืองเลย
- ท่านถือกำเนิดเมื่อ วันอังคารที่ 11 กุมภาพันธ์ 2444 เวลารุ่งอรุณจวนสว่าง ได้ชื่อว่า วอ มีพี่สางต่างบิดา 1 คน และ น้องชายร่วมบิดามารดาอีก 1 คน

- เมื่อเข้าโรงเรียน ท่านมีนิสัยช่างซักช่างเจรจา ออกความเห็นเหมือน ครูบา จึงถูกเรียกว่า บา ท่านมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนที่โรงเรียนวัดศรีสะอาดจนจบชั้นประถมปีที 3 ซึ่งขณะนั้นถือเป็นการศึกษาชั้นสูงสำหรับเมืองชายแดน Continue reading ประวัติ หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร
- SHFRE
- ธันวาคม 10th, 2009 | Tags: หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร | Category: ประวัติครูบาอาจารย์ | Leave a comment
- **ประวัติ หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี**
-

- **ชาติกำเนิดและชีวิตปฐมวัย**
- หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี มีนามเดิมว่า เทสก์ เรี่ยวแรง เกิดเมื่อวันเสาร์ที่ 26 เมษายน พ.ศ.2445 ปีขาล ณ บ้านสีดา ตำบลกลางใหญ่ จังหวัดอุดรธานี บิดาชื่อ อุส่าห์ เรี่ยวแรง เดิมเป็นชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย หนีความทุกข์ยากมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านนางิ้ว ตำบลกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี มารดาชื่อ ครั่ง เป็นชาวพวน ได้อพยพหนีพวกโจรขโมยมาจากทุ่งย่างเมืองฝาง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้สมรสกับนายอุสาห์ มีบุตรธิดาด้วยกัน 10 คน ท่านเป็นคนที่ 9 ตายตั้งแต่เด็ก 2 คน เป็นหญิงหนึ่ง ชายหนึ่ง เติบโตมาด้วยกัน 8 คน ชาย 4 คน หญิง 4 คน Continue reading ประวัติ หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี
- SHFRE
- ธันวาคม 10th, 2009 | Tags: หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี | Category: ประวัติครูบาอาจารย์ | 6 comments
- **ประวัติ หลวงปู่บุดดา ถาวโร**
-
- **หลวงปู่บุดดา ถาวโร**
- วัดกลางชูศรีเจริญสุขต.พักทัน อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี
- **ชาติกำเนิด ??ภูมิลำเนา**
- เกิดเมื่อวันเสาร์ขึ้น 10 ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2437 ที่ตำบลพุคา อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี ท่านเคยชี้ตำบลเกิดของท่านขณะขึ้นรถไฟผ่าน อยู่เหนือสถานีโคกกระเทียมเล็กน้อย เป็นหมู่บ้านเล็กห่างจากทางรถไฟไปทางทิศตะวันตกราว 2 กม. ท่านบอกว่า

หมู่บ้านหนองเต่า คงเป็นชื่อหมู่บ้านเดิม บิดาของท่านชื่อ น้อย มงคลทอง มารดาของท่านชื่อ อึ่ง มงคลทอง มีพี่น้องทั้งหมด 7 คน ยังเหลือน้องชายคนเล็กชื่อ เหลือ มงคลทอง นอกนั้นถึง แก่กรรมไปหมดแล้ว Continue reading ประวัติ หลวงปู่บุดดา ถาวโร

- SHFRE
- ธันวาคม 10th, 2009 | Tags: หลวงปู่บุดดา ถาวโร | Category: ประวัติครูบาอาจารย์ | Leave a comment
- **ประวัติ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ**
-
- **หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ**
- วัดป่านิโครธาราม อ. หนองวัวซอ จ. อุดรธานี
- *ปัจจุบันนี้โลกเราต้องการคนดี โลกต้องการการให้อภัย*
- *เพราะนั่นเป็นทางแห่งความสันติสุข ต้องให้อภัย ทำใจให้กว้างขวาง*
- *จึงจะได้ชื่อว่า เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแท้จริง Continue reading ประวัติ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ*
- SHFRE
- ธันวาคม 10th, 2009 | Tags: หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ | Category: ประวัติครูบาอาจารย์ | 7 comments
- **ประวัติ หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม**
-
- **ชาติกรรมเนิดและชีวิตปฐมวัย**
- หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม? นามเดิมชื่อ ตื้อ นามสกุล ปาลิปัตต์ ท่านเป็นตระกูลชาวนาถือกำเนิดเมื่อวันจันทร์ที่ 3 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2431 ตรงกับวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ปีชวด สัมฤทธิศกจุลศักราช 1250 ณ บ้านข่า ตำบลบ้านข่า อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม Continue reading ประวัติ หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม
- SHFRE

- ธันวาคม 10th, 2009 | Tags: หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม | Category: ประวัติครูบาอาจารย์ | Leave a comment
- **ประวัติ หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต**
-

- **ชาติกำเนิดและชีวิตปฐมวัย**
- ท่านกำเนิดในสกุลแก่นแก้ว บิดาชื่อคำด้วง มารดาชื่อจันทร์ เพียแก่นท้าว เป็นปู่นับถือพุทธศาสนา เกิดวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปีมะแม ตรงกับวันที่ 20 เดือนมกราคม พ.ศ. 2413 ณ บ้านคำบง ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน 7 คน ท่านเป็นบุตรคนหัวปลี ท่านเป็นคนร่างเล็ก ผิวดำแดง แข็งแรงว่องไว สติปัญญาดีมาแต่กำเนิด ฉลาดเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ได้เรียนอักษรสมัยในสำนักของอา คือ เรียนอักษรไทยน้อย อักษรไทย อักษรธรรม และอักษรขอม อ่านออกเขียนได้ นับว่าท่านเรียนได้รวดเร็ว เพราะ มีความทรงจำดีและขยันหมั่นเพียร ชอบการเล่าเรียน ชีวิตสมณะการแสวงหาธรรมและปฏิปทา Continue reading ประวัติ หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต
- SHARE
- ธันวาคม 10th, 2009 | Tags: หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต | Category: ประวัติครูบาอาจารย์ | Leave a comment
- **ประวัติ หลวงปู่ดูลย์ อตฺโล**
-

- **ชาติกำเนิดและชีวิตปฐมวัย**
- หลวงปู่ถือกำเนิด ณ บ้านปราสาท อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2430 ตรงกับวันแรม 2 ค่ำ เดือน 11 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนี้พระยาสุรินทร์ฯ (ม่วง) ยังเป็นเจ้าเมืองอยู่ แต่ไปช่วยราชการอยู่จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากเจ้าเมืออุบลฯ และกรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่ต้องไปราชการทัพเพื่อปราบฮ่อ Continue reading ประวัติ หลวงปู่ดูลย์ อตฺโล

บทที่ 4
ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับปรัชญา

1. ความหมายของปรัชญา

ปรัชญาคืออะไร

ความหมายของคำ "Philosophy" ตามรากศัพท์คำว่า "Philosophy" มาจากคำว่า "Philosophia" (เป็นคำภาษากรีกโบราณ) ซึ่งมาจากคำ "Philia" (แปลว่า "ผู้รัก") และ "Sopia" (แปลว่า"ความปราดเปรื่อง") ดัง นั้น คำว่า "Philosophia" (Philosophy) จึงแปลว่า "ความรักในปรีชาญาณ" (Love of wisdom) เนื่องจากชาวกรีกโบราณมักเรียกตัวพวกเขาว่า "Wise men" เช่น Pythagoras (ราวปี 510 – 500 ก่อน ค.ศ.) ต้องการให้เรียกท่านว่า "Lover of wisdom" หรือ "Philosopher" นี่จึงเป็นที่มาของคำ "Philosophy" ซึ่งในสมัยต่อมา นักบุญโทมัส อาไควนัส (ค.ศ. 1225 – 1274) ก็ใช้คำว่า Philosophy มาแทนคำว่า "Wisdom" สรุปแล้วคำว่า "Philosophy" ตามความหมายของภาษา คือ ความรักความปราดเปรื่อง ความปรารถนาจะเป็นปราชญ์ นั่นคือ การรู้ว่าตัวเองไม่ฉลาด แต่อยากฉลาด

ความหมายของคำ "ปรัชญา" (ภาษาไทย) คำ ว่า "ปรัชญา" มีที่มาจากพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (พระองค์วรรณ) อดีตราชบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา เป็นผู้แปลศัพท์คำว่า Philosophy เป็นคำว่า "ปรัชญา" โดยใช้รากศัพท์จากภาษาสันสกฤตว่า "ชฺญา" (รู้/เข้าใจ) เติมอุปสรรค ปฺร เป็น ปฺรชฺญา รวมแปลว่า "ความปราดเปรื่องหรือความรอบรู้" ดังนั้น คำว่า "ปรัชญา" (ภาษาไทย) จึงแปลว่า "ความรอบรู้ปราดเปรื่อง" ซึ่งเป็นความหมายในเชิงอวดตัว (ไม่เหมือนคำ Philosophy ซึ่งแสดงถึงความถ่อมตน) ความหมายของคำ "ปรัชญา" จึงไม่ตรงกับภาษาอังกฤษ/กรีก (Philosophy/Philosopia) มากนัก

ข้อสังเกตเกี่ยวกับนิยามของคำว่า "ปรัชญา" แม้ว่าไม่อาจนิยามความหมายของ "ปรัชญา" ได้ตรง หรือได้มติทางการ/สากล เราบอกได้เพียงแต่ว่าปรัชญามีลักษณะอย่างไร แต่จะให้นิยามตายตัวเหมือนศาสตร์อื่น ๆ เช่น ศาสนาหรือวิทยาศาสตร์ ฯลฯ คงไม่ได้

คำ "Philosophy" สะท้อนถึงอะไร จากนิยามของคำว่า "Philosophy" แสดงถึงคุณลักษณะของมนุษย์ ว่าเป็นสัตว์ที่มีคุณสมบัติพิเศษ คือ มีสติปัญญา (Intellectual) กล่าวคือ มนุษย์ เป็นสัตว์ต้องการอาหาร (เหมือนสัตว์) เพื่อบำรุงเลี้ยงร่างกาย แต่มนุษย์มีสติปัญญา มีความปรารถนาที่จะรู้ความจริง เพื่อตอบคำถาม "อะไร" และ "ทำไม" (Desire to know – Truth, What + why) เกี่ยวกับสาเหตุของเหตุการณ์และสิ่งที่เกิดขึ้น (Cause of event and happening) รอบตัว มนุษย์จึงหาคำตอบที่ "พอคิด/หาเหตุผลได้" เพื่อได้คำตอบ (What) และเหตุผล (Why)

สรุปความหมายของ "ปรัชญา" สรุปความหมายของปรัชญาได้ว่า ก. ปรัชญา คือ การแสวงหาความจริง อาศัยเหตุผล ข. ปรัชญาคือการค้นพบความรู้เกี่ยวกับ "ความจริง" ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่เหนือความรู้ตามกฎเกณฑ์ที่ตายตัว และเป็นความรู้ที่มีลักษณะเป็น "ศิลป์" และเป็นความรู้ในฐานะ "ศาสตร์พิเศษ" ของมนุษย์

2. อัตลักษณ์และข้อสังเกตเกี่ยวกับปรัชญา

อัตลักษณ์ของปรัชญา กล่าวคือ ก. ปรัชญาไม่ใช่เกิดขึ้นมาลอย ๆ แต่มาจากการที่มนุษย์พบเห็นสิ่งต่าง ๆ และมนุษย์สงสัยในสิ่งที่ตนพบเห็น (มีประสบการณ์ถึงสิ่งนั้น ๆ) (ความไม่เคยชินกับโลก) ข. ปรัชญามีลักษณะเป็น "โลกทัศน์ในยุคสมัย" (World-view) พยายามตอบปัญหาประเด็นร้อนในยุคสมัยนั้น ๆ เช่น ปัญหาปฐมธาตุ ปัญหาเรื่องพระเจ้า ปัญหาเรื่องความรู้ ปัญหาเรื่องความประพฤติ ฯลฯ ตามความสนใจของสภาพสังคมสมัยนั้น ๆ ปรัชญาจึงเป็นการสะท้อนถึงความคิด ความสนใจของมนุษย์ในสมัยหนึ่ง (ดังนั้น จึงไม่แปลกใจที่การศึกษาวิชาปรัชญาจึงมีความจำเป็น ต้องศึกษาสภาพสังคมในสมัยนั้น ๆ ด้วย) เช่น สมัยกรีกสภาพสังคมสงบ เต็มด้วยปัญญาชน ไวน์ชั้นดี มีข้าทาสบริวารคอยรับใช้ ฯลฯ อันเป็นบริบทในสมัยนั้น ส่งผลให้ปรัชญากรีกจึงมีแนวคิดและประเด็นคำถามสอดคล้องกับบริบทสมัยกรีก เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ของปรัชญา คือ ก. ปรัชญาอิงพื้นฐานของสังคม ข. ปรัชญาให้คำตอบแก่สังคม ดังนั้น ปรัชญาจึงเป็นระบบแห่งความคิดของมนุษย์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ณ สมัยใดสมัยหนึ่ง และเปลี่ยนแปลงไปได้ตามความเป็นไปของมนุษย์ ตามกาลสมัยนั้น ๆ

ปรัชญามีลักษณะเป็นวิพากษ์ (Critical) เกิดจากความสงสัย อยากรู้ อยากเข้าใจ หาคำตอบโดยใช้เหตุผลที่เป็นไปได้

ก. คำตอบที่ 1 และเหตุผลอธิบาย (Thesis)

ข. คำตอบที่ 2 (ที่ตรงข้ามกับคำตอบที่ 1) และอธิบายด้วยเหตุผล (Antithesis)

ค. คำตอบที่ 3 (ที่อาจประสานระหว่างคำตอบที่ 1 และ 2 หรือเป็นคำตอบคนละแนวกับคำตอบที่ 1 และ 2) และยกเหตุผลมาอธิบาย (Synthesis) และคำตอบที่ 3 นี้ (อาจ) เป็นแนวทางคำถามสู่ประเด็นต่อไป

ปรัชญาเป็น "ศาสตร์" หรือไม่

ก. นิยามของศาสตร์ ระบุว่าศาสตร์ต้องมีลักษณะที่แน่นอน ตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ ปรัชญาให้คำตอบที่ไม่แน่นอน ไม่ตายตัว บางครั้งจุดเน้นเปลี่ยนไปตามกาลเวลา/ยุคสมัย/สภาพสังคม

ข. วิธีการได้มาซึ่งความรู้ของศาสตร์คือ การทดลอง พิสูจน์ด้วยหลักการ ในขณะที่วิธีการได้มาซึ่งความรู้ทางปรัชญา ไม่ได้ผ่านกระบวนการทดลองและพิสูจน์ด้วยหลักการแบบศาสตร์อื่น ๆ (โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์)

3. ประเภทของปรัชญา

โดย ทั่วไปมีการแบ่งปรัชญาออกเป็นสองประเภท คือ ปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure philosophy) กับปรัชญาประยุกต์ (Applied philosophy) (Mariano, 1990)

1. ปรัชญาบริสุทธิ์ หมาย ถึง การศึกษาปรัชญาที่เป็นเนื้อหาสาระของปรัชญาโดยตรง ไม่ใช่ศึกษาเพื่อการอื่น ๆ ทั้งนี้ โลกตะวันตกแบ่งปรัชญาออกเป็นสามสาขาใหญ่ ๆ (ยึดเนื้อหา/ปัญหาพื้นฐาน เป็นหลัก) โดยการมุ่งตอบปัญหาใดปัญหาหนึ่ง (ในขณะที่ ปรัชญาตะวันออก ไม่มีการแบ่งย่อย) ได้แก่ อภิปรัชญา (Metaphysics) อะไรคือความจริง ? ญาณวิทยา (Espistemology) เรารู้ความจริงได้อย่างไร ? คุณวิทยา (Axiology) ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า

2. ปรัชญาประยุกต์ หมายถึงการนำปรัชญาบริสุทธิ์ไปประยุกต์ใช้ตอบปัญหาโดยยึดการตอบสนองความปรารถนา ที่จะรู้ของมนุษย์ ที่ปรารถนารู้ "หลักการ" เพื่อนำไปปฏิบัติ

หรือปรารถนาที่จะรู้ "พื้นฐาน" เพื่อนำไปเป็นแนวทางตอบปัญหาในเรื่องนั้น ๆ ได้แก่ ก. ปรัชญาศาสนา ข. ปรัชญาสังคมการเมือง ค. ปรัชญาวิทยาศาสตร์ ง. ปรัชญาการศึกษา จ. ปรัชญาวิทยาศาสตร์ ฉ. ปรัชญากฎหมาย (นิติปรัชญา)

4. สาขาของปรัชญา

ตามแนวปรัชญาตะวันตก แบ่งปรัชญาบริสุทธิ์ได้สามสาขา ได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยาและคุณวิทยา (อัคฆวิทยา) (สมัคร บุราวาศ, 2544)

1. อภิปรัชญา

ความหมายของ "อภิปรัชญา" ถ้าปรัชญาเป็น "ศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้งหลาย" อภิปรัชญาก็เปรียบเสมือนพื้นฐาน/หัวใจของปรัชญาทั้งหลาย (Aristotle เรียกอภิปรัชญาว่า Fist Philosophy) เนื่องจาก (Mariano, 1990)

ก. สิ่งที่ "อภิปรัชญา" สนใจคือ Being คืออะไร ในแง่ของความเป็นจริง(Reality) ไม่ใช่แค่ข้อเท็จจริง (Fact) (จึงมีการใช้คำว่า Meta-physic) ปรัชญาเป็น การสนใจศึกษาความจริงทั้งหมด (All reality) เนื่องจากทุกสิ่งต่างมีอยู่จริง (That is) และสิ่งที่มีอยู่ เป็นสิ่งที่มีอยู่เหนือขอบเขตของข้อมูล/ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น (Beyond physics) หรือการศึกษาธรรมชาติ/ลักษณะของสิ่งที่มีอยู่ หรือความมีอยู่ (Existence) เราจึงเรียกอภิปรัชญาได้ว่า "ภววิทยา" (Ontology) – (1) สิ่งที่มีอยู่ (Being) ต้องมีอยู่ (Existence) ตาม ลักษณะ/รูปแบบ (Essence) ของสิ่งนั้น ยกเว้นพระเจ้า ทรงมีอยู่ แต่ไม่มีรูปแบบ เพราะถ้าพระเจ้ามี รูปแบบ/ลักษณะของพระเจ้า พระเจ้าก็ไม่ใช่พระเจ้า เพราะจะทำให้พระเจ้าถูก กำหนดที่จะต้องเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง/รูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ดังนั้น พระเจ้าจึงมีแต่ความมีอยู่ แต่ไม่มีสารัตถะของพระเจ้า อภิปรัชญาจึงศึกษาพระเจ้าในฐานะสาเหตุแรกของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่) (2) ดังนั้น เนื้อหาของอภิปรัชญาจึงมี สองมิติ/ด้าน กล่าวคือ 2.1) ด้านที่เหมือนกับปรัชญาแขนงอื่น ๆ (ญาณวิทยาและคุณวิทยา) ในฐานะที่ศึกษาความจริงทั้งหมดที่เป็นอยู่ 2.2) ด้านพิเศษ เช่น กรณีของพระเจ้า

ข. อภิปรัชญาทำให้ปรัชญาทั้งหลายเป็น "เอกภาพ" เนื่องจากการอธิบายความจริงตามแนวปรัชญามีหลายคำตอบ แต่อภิปรัชญาเป็นการศึกษา "ความจริงคืออะไร?" แม้

คำตอบมีหลากหลาย แต่คำตอบเหล่านั้น มี "ปัญหา/โจทย์เดียวกัน

ค. อภิปรัชญาเป็นศาสตร์แห่งภวันต์ (Being) ในฐานะที่เป็นอย่างนั้น กล่าวคือ ปรัชญาศึกษาภวันต์ในฐานะเป็นภวันต์ (Being as being) ไม่ใช่ศึกษาภวันต์ในฐานะเป็น/เพื่อสิ่งอื่น (Being as/for other) กล่าวคือ ในขณะที่ศาสตร์แต่ละศาสตร์ศึกษา ลักษณะที่แตกต่างของความเป็นจริง เช่น พฤษศาสตร์ ธรณีวิทยา ฯลฯ หรือสนใจลักษณะที่แน่นอนร่วมกันของความเป็นจริง เช่น คณิตศาสตร์ ฟิสิกข์ ฯลฯ แต่อภิปรัชญาศึกษา ความเป็นจริงที่เป็นจริง ๆ ที่ไม่ใช่แค่เปลือกนอก (ปริมาณภายนอกตาม "ข้อเท็จจริง" ที่ปรากฏ) แต่ปรัชญาสนใจความเป็นจริงที่เป็นจริง ๆ ที่ทำให้สิ่งนั้นเป็น (To Be) ดัง นั้น อภิปรัชญา จึงเป็นการศึกษา ภวันต์/ภาวะ สนใจ "ความหมาย" องค์ประกอบหรือหลักการของสรรพสิ่ง (ที่ทำให้สิ่งนั้นเป็นอย่างที่มันเป็นอยู่)

ชนิดของอภิปรัชญา แบ่งออกได้สองชนิด ได้แก่ ก. อภิปรัชญาเกี่ยวกับสิ่งมีอยู่ทั่วไป 1) คือ การศึกษาภวันต์ (สิ่งนั้น) (Dantonel, 2004) ในฐานะเป็นภวันต์ (สิ่งนั้น) (Being as being) หรือศึกษาลักษณะ และองค์ประกอบของภวันต์ ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ 2) หลักการของภวันต์ (ยกเว้น "พระเจ้า") ได้แก่ (2.1) ภวันต์ (Being) = อัตถิภาวะ (Existence) +สารัตถะ (Essence)= สิ่งที่มีอยู่ ต้องมีอยู่ตามรูปแบบ/สารัตถะของมัน เช่น มนุษย์มีอยู่ในฐานะที่เป็นมนุษย์ (2.2) ภวันต์ (Being) = สาระ (Substance) + คุณา (Accidents) = สิ่งที่มีอยู่ ต้องประกอบด้วยแก่นแท้ (สาระของสิ่งนั้น) และส่วนประกอบของสิ่งนั้น เช่น มนุษย์ระกอบด้วยความเป็นมนุษย์และรูปร่างหน้าตาภายนอก (2.3) ภวันต์ (Being) = ภาวะจริง (Act) + ภาวะแฝง (Potency)= สิ่งที่มีอยู่ ต้องมีทั้งสภาพที่เป็นอยู่และมีสภาวะแฝง (ศักยภาพ) ที่จะเป็นได้ในบริบทของสิ่งนั้น เช่น นาย ก. ขณะนี้เป็นนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา ชั้นปีที่ 1 (Act) แต่เขามีสภาวะแฝงที่จะเป็นบัณฑิตหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา (2.4) ภวันต์ (Being) = สสาร (Matter) + รูปแบบ (Form)= สิ่งที่มีอยู่ ต้องมีทั้งส่วนที่เป็นวัตถุสสารและมีรูปแบบของสิ่งนั้น เช่น มนุษย์ ต้องมีทั้งส่วนที่เป็นร่างกายและวิญญาณเป็นต้น

2. ญาณวิทยา

ความหมายและที่มาของญาณวิทยา - ญาณวิทยา (Epistemology) หมายถึง การศึกษาปัญหาเรื่องความรู้ พยายามตั้งและตอบคำถามว่า "รู้ความจริงได้อย่างไร?" นำเสนอด้วยทฤษฎีความรู้ โดยก่อนหน้านี้ แฝงตัวอยู่ในอภิปรัชญา (แต่เดิม เนื้อหาของอภิปรัชญา จะครอบคลุมถึงการรู้ (ทฤษฎีความรู้) ความจริงด้วย) การแยกตัวและพัฒนาอย่างชัดเจนของวิธีการได้ความรู้ของวิทยาศาสตร์ ทำให้ทฤษฎีความรู้ (ญาณวิทยา) แยกแขนงจากอภิปรัชญา เพื่อหาหลักการเกี่ยวกับวิธีการรู้ความจริงของปรัชญาว่าเป็นอย่างไร (กีรติ บุญเจือ, 2522) ความสัมพันธ์ระหว่างอภิปรัชญาและญาณวิทยา ญาณวิทยา มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับอภิปรัชญา ในฐานะที่เป็นส่วนที่ต่อยอดมาจากพื้นฐานที่อภิปรัชญาวางเอาไว้ (ปัญหาเรื่องความเป็นจริง ...ความเป็นจริงคืออะไร) ผลที่ตามมาคือ มนุษย์รู้ความจริงได้อย่างไร เอาอะไรมาตัดสินว่าสิ่งที่มนุษย์รู้นั้น เป็นความจริงหรือไม่ (Mariano, 1990)

3. คุณวิทยา/อัคฆวิทยา (Axiology)

ความหมายคุณวิทยา/อัคฆวิทยาหมาย ถึง การศึกษาเรื่องคุณค่า (กีรติ บุญเจือ, 2522) ซึ่งแยกได้สองประเภท คือ ความดี (จริยะ/จริยศาสตร์) และความงาม (สุนทรียะ/สุนทรียศาสตร์) (Mariano, 1990) ความสัมพันธ์ระหว่างอภิปรัชญา ญาณวิทยาและคุณวิทยา อภิปรัชญา เป็นพื้นฐานนำสู่ญาณวิทยาและคุณวิทยา กล่าวคือ ญาณวิทยา คุณวิทยา (จริยศาสตร์+สุนทรียศาสตร์) ประเภทของคุณวิทยา/อัคฆวิทยาแบ่งได้สองประเภท คือ

ก. จริยศาสตร์ (Moral Philosophy/Ethics) 1) ความหมาย จริยศาสตร์ หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทำอย่างไรจึงบรรลุความจริง (ความดี) มีหลักเกณฑ์อะไรที่เป็นแนวทางสู่การดำเนินชีวิตของมนุษย์ไปสู่ความจริงได้ (Human Act) เราควรแสวงหาอะไรในชีวิต จุดหมายชีวิตคืออะไร พูดง่ายๆ คือ ทำอย่างไรจึงมุ่งความเป็นจริงนั้น 2) เนื้อหาของจริยศาสตร์ คือ ศึกษาการกระทำของมนุษย์จากมิติด้านศีลธรรม ว่าการกระทำนั้นๆ ทำให้สามารถบรรลุถึงจุดหมายของชีวิต (ความเป็นจริง) ได้หรือไม่ โจทย์คือ อะไรเป็นคุณค่าของความประพฤติ และ ประเภทของจริยศาสตร์ 1) จริยศาสตร์ทั่วไป (General Ethics) หมายถึง การ

พิจารณาหลักการกระทำของมนุษย์ส่วนบุคคล 2) จริยศาสตร์สังคม (Social Ethics) หมายถึง การพิจารณาหลักการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ข. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) 1) ความหมายและจุดหมายสุนทรียศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของความงาม ความคิดเรื่องความงามหรือปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องศิลปะหรือความงามนั่นเอง (สุเชาว์ พลอยชุม, 2545) จุดหมายของสุนทรียศาสตร์ คือ พยายามยกระดับของการสร้างสรรค์และความสนใจในศิลปะซึ่งเป็นไปตามสัญชาติญาณ ให้เป็นพฤติกรรมที่เต็มด้วยปัญญา 2) เนื้อหาของสุนทรียศาสตร์เนื้อหาของสุนทรียศาสตร์ครอบคลุมในเรื่องเกี่ยวกับ 1) ความงามคืออะไร 2) ประสบการณ์ทางสุนทรียะคืออะไร 3) หลักการตัดสินว่าอะไรงาม อะไรไม่งาม

5. กำเนิดและพัฒนาการแนวคิดทางปรัชญาในช่วงแรก

ของ (ก่อน) ประวัติศาสตร์มนุษยชาติ

มนุษย์กับปัญหาเชิงอภิปรัชญากับปรัชญาแนววิญญาณนิยม มนุษย์มีประสบการณ์กับสิ่งที่มีอยู่ (Being) ภายนอก/ภายในตัวมนุษย์เอง (สิ่งต่างๆ ตามปรากฏการณ์ธรรมชาติ) มนุษย์เผชิญหน้ากับสิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมรอบตัว (สมัคร บุราวาศ, 2544) มนุษย์สงสัยตั้งคำถามว่า "สิ่งนั้น สิ่งนี้ที่อยู่รอบตัว มันคืออะไร?" หลายๆ สิ่งมนุษย์รู้สึกว่าเป็นความลึกลับบ้างก็เป็นรหัสธรรม และมีความรู้สึกมืดแปดด้าน ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ มีลักษณะดังนี้ ก. ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ ที่มนุษย์ต้องเผชิญหน้านั้น มีทั้งส่วนที่ทำให้มนุษย์ได้รับผลดีและผลร้าย ข. มนุษย์ควบคุมสิ่งเหล่านั้นไม่ได้ มีปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นหลายๆ อย่าง ที่มนุษย์พบว่ายิ่งใหญ่กว่าตนเอง ค. มนุษย์เกิดภาวะความกลัว กังวลใจ ไม่มีความสุข

มนุษย์พยายามคิด (ใช้สติปัญญา) หา คำตอบ เท่าที่จะหาได้และในช่วงแรก ๆ มนุษย์มีแนวโน้มที่คิดว่าโลกและสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ตายตัว แต่มีความเป็นไปได้ว่า (Gaarder, n.y.) - ก. ปรากฏการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นตามที่เทพเจ้า/สิ่งเหนือธรรมชาติบัญชา ตามความพอใจของเทพเจ้า/สิ่งเหนือธรรมชาติ (เช่น ในดินแดนกรีกโบราณ มีตำนานเกี่ยวกับเทพซุส) ข. ถ้ามนุษย์อยากอยู่อย่างสงบ ไม่ต้องเดือดร้อนจากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่

ส่งผลร้าย/ภัยต่อตัวมนุษย์ๆ จึงต้องหาวิธีเอาใจเทพเจ้า/สิ่งเหนือธรรมชาติ จึงปรากฏร่องรอยของการบูชายัญ/ การถวายบูชา/พิธีกรรม ฯลฯ มีวิวัฒนาการเรื่องการเอาใจเทพเจ้าอย่างต่อเนื่อง

แหล่งกำเนิดของความ คิดทางปรัชญา แบ่งออกได้เป็นสองแหล่งใหญ่ คือ ปรัชญาตะวันตกและ ปรัชญาตะวันออก ปรัชญาสองสายนี้ได้ไหลผ่านกาลเวลาแห่งประวัติศาสตร์มนุษยชาติเป็นเวลาหลาย พันปี มีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์มาทุกยุคสมัย จากอดีต ปัจจุบันและอนาคต ตราบเท่าที่มนุษย์ยังคงดำรงอยู่ในโลก ทั้งปรัชญาตะวันตกและตะวันออกต่างมุ่งศึกษาในประเด็นที่สังคมในยุคต่าง ๆ ให้ความสนใจความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต (สุนทร ณ รังษี, 2521: 2) เป็นการเปิดตัวเองของมนุษย์เพื่อศึกษาโลกทรรศน์เกี่ยวกับภาวะที่มีอยู่ (Being) ตามบริบทของสังคมตามหลักเหตุ-ผล

6. พัฒนาการและภาพรวมของปรัชญาตะวันออก

ปรัชญา ตะวันออก หมายถึง แนวคิดเชิงปรัชญาในดินแดนเอเชีย ซึ่งในอดีตอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองตั้งแต่โบราณแบ่งกว้าง ๆ ได้สองแนว คือ ปรัชญาอินเดีย และ ปรัชญาจีน (หรือเรียกว่าปรัชญาแห่งแม่น้ำสินธุ/คงคา กับปรัชญาแห่งแม่น้ำฮวงโห/แยงซีเกียง)สองอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ตั้งแต่ อดีตในซีกโลกตะวันออก (ทวีปเอเชีย) ได้แก่ อินเดียและจีน ถือเป็นแหล่งกำเนิดของภูมิปัญญาตะวันออก (ปรัชญาตะวันออก) นักปรัชญาตะวันออกสนใจความเป็นจริงเช่นเดียวกับนักปรัชญาตะวันตก แต่สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของปรัชญาตะวันออก คือ ความสนใจต่อความเป็นจริงเพื่อการปฏิบัติตนมุ่งสู่การเป็นหนึ่งเดียวกับความ เป็นจริง นี่เองที่ผู้ศึกษาปรัชญาจึงมีความคิดว่าปรัชญาตะวันออก (โดยเฉพาะปรัชญาอินเดีย) เป็นปรัชญาชีวิต เพราะแนวคิดทางปรัชญาที่ค้นคิดขึ้นได้นั้น มีการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยลักษณะดังกล่าวนี้ "ปรัชญากับศาสนาของอินเดียจึงมักไปด้วยกันเสมอ" (สุนทร ณ รังษี, 2521: 2)

1. ปรัชญาอินเดีย บริบทและพื้นฐานของปรัชญาอินเดีย - ชน เผ่าอารยัน (Aryan) เข้มแข็ง ฉลาด ได้เข้ามายึดครองดินแดนชมพูทวีปที่กว้างใหญ่และมีชนพื้นเมืองหลายเผ่าพันธุ์ เมื่อชนเผ่าอารยันเข้ามายึดครอง และมีการสร้างอารยธรรม โดยน่าจะมี/ใช้คัมภีร์ เรื่องเล่า/บันทึกประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ/ความเป็นจริง สูงสุด ซึ่งมีชื่อ "คัมภีร์

พระเวท" มาเป็นต้นแบบและการจัดระบบการดำเนินชีวิตในสังคม คัมภีร์พระเวทในระยะแรกยังคงมีลักษณะเป็นวิญญาณนิยม (คัมภีร์พระเวทมีลักษณะเป็นตู้หนังสือ เหมือนพระคัมภีร์ของศาสนาคริสต์/ไบเบิ้ล) มีบันทึกว่ามีเทพเจ้ามากมาย แต่มีพูดถึงเทพสำคัญๆ สามองค์ (สมัคร บุราวาศ, 2544) ได้แก่ พระอินทร์ พระอัคนีและพระวรุณ (ต่อมาพัฒนาการเป็น "ตรีมูรติ/Trimurti" คือ พระพรหม พระวิษณุ และศิวะ ในศาสนาฮินดู) ปรัชญาอินเดียทุกระบบ ล้วนได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระเวททั้งสิ้น หลังยุคพระเวทเราอาจแบ่งระบบปรัชญากว้าง ๆ ได้สองแนวคือ ก. แนวนาสติกะ (Heterodox) คือ แนวคิดที่มีลักษณะที่สอนตรงข้ามกับสิ่งที่พระเวทสอน มีสามแนวคิดสำคัญคือ จารวาก (Carvaka) ปรัชญาเชน (Jainism) และพุทธปรัชญา (Buddhism) ซึ่งถือว่าได้รับอิทธิพลจากพระเวทโดยอ้อม เพราะได้สร้างปรัชญาขึ้นมาขัดแย้งกับพระเวท ข. แนวอาสติกะ (Orthodox) คือ แนวคิดที่ดำเนินตามและอธิบายเพิ่มเติมในสิ่งที่พระเวทสอน เชื่อเรื่องพระเจ้าหรือเชื่อเรื่องความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท ประกอบด้วยแนวปรัชญา 6 สำนัก ซึ่งถือว่าได้รับอิทธิพลจากพระเวทโดยตรง (สางขยะ /Sankhya เวทานตะ /Vedanta โยคะ /Yoga มีมางสา /Mimamsa) นยายะ /Nyaya ไวเศษิกะ /Vaiseshika)มีการแบ่งปรัชญาอินเดียออกเป็นสองยุค คือ ปรัชญาอินเดียโบราณ (ขยายความหรือต่อต้านพระเวท) กับปรัชญาอินเดียร่วมสมัย (การผสานกับวัฒนธรรมตะวันตก)

ลักษณะโดยรวมของปรัชญาอินเดีย (ปรัชญาอินเดียโบราณ) ปรัชญาอินเดียมีลักษณะทั้งทฤษฎี (อภิปรัชญา ญาณวิทยา) และภาคปฏิบัติ (จริยศาสตร์) ซึ่งควบคู่ไปด้วยกัน โดยมีพื้นฐานจากศาสนา (ยกเว้นลัทธิจารวาก) ปรัชญาอินเดียจึงมีลักษณะขยายความคำสอนของศาสนา โดยให้หลักเหตุผลเป็นเครื่องมือ จึงมีลักษณะเป็นปรัชญาศาสนา ในแบบปรัชญาชีวิต เพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจ จึงขอยกแนวคิดของ ศ. สุนทร ณ รังสี (2521) ที่เสนอลักษณะเด่นของปรัชญาอินเดีย (ไม่รวมจารวาก ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดพิเศษของปรัชญาอินเดีย) ดังนี้ ก. ปรัชญาอินเดียมีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิต เน้นความคิดในแบบที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ จึงไม่ใช่รู้เพื่อรู้ แต่รู้เพื่อเอาไปใช้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต ข. ปรัชญาอินเดียมองชีวิตว่าเป็นทุกข์ แต่มีวิถีดับทุกข์ กล่าว คือ มองชีวิตว่ามีแต่ทุกข์ จึงพยายามนำเสนอวิถีดับทุกข์ มองว่าทุกข์นี้มีวิธีแก้ไขหรือพ้นทุกข์ได้ (ชีวิตเต็มด้วยทุกข์ แต่เราสามารถหลุดพ้นทุกข์ได้) ค. ปรัชญาอินเดียเชื่อในกฎแห่งกรรม ถือเป็นกฎสากลหรือกฎแห่งเหตุและผล ทำดีได้ดี ทำชั่วได้

ชั่ว โดยต่างกันบ้างในเรื่องเกี่ยวกับการกระทำว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดี ง. ปรัชญาอินเดียสอนว่า "อวิชชา" หรือการรู้ผิด หลงผิด เป็นบ่อเกิดแห่งปัญหาชีวิต ปรัชญา อินเดียจึงเสนอวิถีมุ่งสู่การบรรลุโมกษะหรือการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง อันถือเป็นเป้าหมายชีวิต (แต่กระนั้นความคิดเรื่องอวิชชา มีแตกต่างกันบ้าง เช่น อวิชชาของปรัชญาลัทธิหนึ่ง อาจเป็นวิชชาของอีกสำนักหนึ่งเป็นต้น) จ. ปรัชญาอินเดียเน้นการบำเพ็ญพรต อันเป็นวิถีสู่การหลุดพ้น ปรัชญา อินเดียสอนว่าการบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนา โดยมองสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง เป็นวิถีสู่การหลุดพ้นทุกข์ (โดยอาจต่างกันบ้างในแต่ละแนวคิด) ฉ. ปรัชญาอินเดียสอนให้ควบคุมตนเองเห็น ว่าการควบคุมตนเองหรือควบคุมจิตใจไม่ปล่อยตามกิเลสตัณหา เป็นวิถีแห่งขจัดกิเลส เพื่อบรรลุโมกษะ (ภาวะแห่งการหมดทุกข์อย่างสิ้นเชิง) ช. ปรัชญาอินเดียมองว่ามนุษย์สามารถไปสู่การหลุดพ้นได้ การหลุดพ้นหรือการบรรลุถึงโมกษะ เป็นสิ่งที่สามารถทำได้ อาศัยการบำเพ็ญเพียรโดยแต่ละระบบมีแนวของตนเอง

ลักษณะของปรัชญาอินเดียร่วมสมัยเมื่อเปรียบเทียบกับกับปรัชญาอินเดียโบราณ ก. ความหมายของปรัชญาอินเดียร่วมสมัย หลังสมัยสำนักปรัชญาต่าง ๆ แล้ว นักปรัชญาอินเดียก็ได้แต่จำของเก่า ไม่ได้คิดอะไรหรือ พัฒนาอะไรมากนัก จนกระทั่งนักปรัชญาอินเดียได้ติดต่อสัมพันธ์กับวัฒนธรรมตะวันตก (แนวปรัชญาตะวันตก) ทำให้นักปรัชญาอินเดียที่ได้ศึกษาปรัชญาตะวันตก กลับมาทบทวนแนวคิดบรรพบุรุษของตน และปรารถนาที่จะรักษาอัตลักษณ์ของชาติตนไว้ จึงมีการพยายามศึกษาและเข้าใจปรัชญาอินเดียโบราณ ตามทรรศนะของปรัชญาตะวันตก และพยายามเสริม/ประยุกต์วิธีการทางปรัชญาตะวันตกให้เข้ากับ ปรัชญาอินเดียโบราณ โดยมี นักปรัชญาสำคัญ ๆ ได้แก่ มหาตมะ คานธี รพินทรนาถฐากูร เป็นต้น

ข. ลักษณะที่เหมือนและต่างกันของปรัชญาอินเดียโบราณ กับปรัชญาอินเดียร่วมสมัย

สรุปปรัชญาอินเดีย ปรัชญา อินเดีย จึงมีลักษณะทั้งทฤษฎี (อภิปรัชญา ญาณวิทยา) และภาคปฏิบัติ (จริยศาสตร์) ซึ่งไปด้วยกัน โดยมีพื้นฐานจากศาสนา (ยกเว้นจารวาก) ปรัชญาอินเดียจึงมีลักษณะขยายความคำสอนของศาสนา โดยให้หลักเหตุผลเป็นเครื่องมือ จึงมีลักษณะเป็นปรัชญาศาสนา ในแบบปรัชญาชีวิต

2. ปรัชญาจีน ลักษณะทั่ว ๆ ไปของปรัชญาจีน ปรัชญา จีนมีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิต โดยอาศัยความเชื่อถือที่ผ่านมาในอดีตเป็นรากฐาน จึงไม่สนใจแสวงหาปฐมธาตุ

หรือการหลุดพ้น จึงมีลักษณะต่างจากปรัชญาตะวันตกและปรัชญาอินเดีย แต่ปรัชญาจีนให้ความสำคัญแก่มนุษย์ด้วยกัน ทำอย่างไรจึงเป็นคนดี มีความสุข ทำอย่างไรสังคม ประเทศและโลกจะมีความสงบสุข โดยอาจสรุปลักษณะทั่วไปของปรัชญาจีน ได้ดังนี้ (ฟื้น ดอกบัว, 2532) ก. วิธีการและทัศนคติของปรัชญาจีน คือ เน้นหลักปฏิบัติและความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ (1) มีทัศนะที่มองมนุษย์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของโลกและจักรวาล ทุกชีวิตมีความสัมพันธ์กันและต้องพึ่งพิงธรรมชาติ (2) เน้นหลักปฏิบัติด้วยการฝึกฝนตนเอง เพื่อเข้าใจปัญหาทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม (3) มองสิ่งต่าง ๆ ไม่ใช่ในแบบขัดแย้ง แต่มองถึงความกลมกลืนประสานสืบเนื่องของสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายในโลก จึงมีลักษณะเป็นปรัชญาแห่งเอกภาพของสวรรค์และมนุษย์ ข. เนื้อหาและเป้าหมายของปรัชญาจีน คือ เน้นชีวิตในโลกปัจจุบัน (1) เนื้อหาปรัชญาจีนมีลักษณะใกล้ชิดกับจริยศาสตร์ การเมือง วรรณคดีและศิลปะ (2) เป็นปรัชญาในลักษณะเชิงปฏิบัติ มุ่งนำไปใช้เพื่อการดำรงชีวิตในสังคม ไม่มีความรู้สึกรุนแรงในแง่ศาสนาเพราะเน้นที่การปฏิบัติหรือฝึกฝนตนเอง (3) เป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญต่อความรักเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หลักคำสอนจึงเน้นที่การทำหน้าที่เป็นพลเมืองที่ดี มุ่งสู่ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ไม่ใช่มุ่งสู่ชีวิตในโลกหน้าหรือไม่ได้มุ่งสู่การหลุดพ้นเป็นหลัก ดังนั้นเนื้อหาปรัชญาจึงเน้นเรื่อง จริยศาสตร์มากกว่าเพิ่มพูนความรู้แก่สติ ปัญญา (4) มีเนื้อหาที่เน้นหลักศีลธรรม อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบัน (5) ต่อมาเมื่อแนวคิดพัฒนาขึ้นเป็นความเชื่อศรัทธา จึงได้รับการยอมรับเป็นศาสนาในที่สุด ได้แก่ศาสนาเต๋าและศาสนาขงจื้อ ค. ทัศนะด้านความรู้ (ญาณวิทยา) มุ่งรู้เพื่อเอาไปใช้ในชีวิตปัจจุบันปรัชญา จีนถือว่าความรู้เป็นเครื่องมือ/อุปกรณ์สู่อุดมคติอันสูงส่ง ที่สามารถปฏิบัติได้จริงในชีวิตปัจจุบัน ดังนั้นจึงเน้นความรู้ที่ปฏิบัติได้จริง อันเกิดประโยชน์แก่ชีวิตปัจจุบัน ง. ไม่มีการแยกแบบแบ่งย่อย แต่มีลักษณะผสานกลมกลืนแบบองค์รวม

แนวคิดปรัชญาจีนที่สำคัญ คือ เหลาจื้อ หรือ เล่าจื้อ (Lao Tze, ราวศตวรรตที่ 5 ก่อน ค.ศ.) กับขงจื้อ (Confucius, ราวปี 551 – 478 ก่อน ค.ศ.) กล่าวคือ ก. เหลาจื้อ (ปรัชญาเต๋า) สรุปแนวความคิดได้ดังนี้ (1) แนวคิดเป็นลักษณะจิตนิยม สอนว่าความจริงแท้คือ "เต๋า" (นามสมมุติ) อันเป็นธรรมชาติที่อยู่เหนือการสมมุติ มีอยู่เอง เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่งและพิสูจน์ไม่ได้ด้วยผัสสะ (ประสบการณ์ระดับประสาทสัมผัส) คำสอนเรื่องเต๋า มีบรรจุในคัมภีร์เต๋าเต็กเก็ง

(Tao Te Ching) ซึ่งเชื่อว่าเหลาจื้อ/เล่าจื้อ เป็นผู้นิพนธ์ไว้ (2) มนุษย์สามารถเข้าถึง "เต๋า" ได้ อาศัยจิตที่สงบ (3) ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ดีอยู่แล้ว แต่มนุษย์ถูกความอยากเข้ารอบงำ ทำให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลสตัณหา จึงทำให้หันหลังไปจากเต๋า มุ่งแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาตอบสนองความอยากของตน ผลที่ตามมาคือ ทำให้มนุษย์มีความทุกข์ (4) มนุษย์จึงควรกลับเข้าหา "เต๋า" มุ่งสู่ธรรม สละทางโลก มุ่งสู่ความสงบ ดำรงชีวิตเรียบง่าย (5) การกลับคืนสู่เต๋า คือ การดำเนินชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ เรียบง่าย หยุดสร้างวัฒนธรรมและอารยธรรมต่าง ๆ ให้หมดสิ้น (6) แนวคิดทางการเมือง คือ การปล่อยให้ประชาชนอยู่อย่างมีอิสรภาพ ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ ความเดือดร้อนของสังคมเป็นผลจากการศึกษาและการเข้าไปก้าวก่ายของรัฐในการเข้าไปปกครองประชาชน รัฐในอุดมคติคือ รัฐที่มีเต๋า มุ่งความสงบเป็นที่ตั้ง ไม่รุกรานใคร

ข. ขงจื้อ (ปรัชญาขงจื้อ)สรุปลักษณะแนวคิดปรัชญาขงจื้อได้ดังนี้ (1) ไม่ค่อยพูดถึงสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่เน้นโลกปัจจุบัน มุ่งสู่ความสงบสุขของโลก มุ่งคุณธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต (2) เป็นปรัชญาปัจเจกชน กล่าวคือ เน้นทำตัวให้ดีก่อนอาศัยการศึกษาเล่าเรียนและยึดมั่นในจารีตวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ แล้วสังคมจะดีเอง (3) ปรัชญาสังคมการเมือง เน้นให้แต่ละคนทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ รัฐบาลต้องช่วยทำประโยชน์ให้ประชาชน (รัฐควรเข้ามาจัดระบบ) (4) เน้นให้สนับสนุนให้ตั้งระบบครอบครัวและนับถือวงศาคณาญาติ (5) มองธรรมชาติของมนุษย์ว่าดีงาม แต่เพราะมนุษย์หลงลืมไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีและคุณธรรมที่ดี ทำให้มนุษย์เดือดร้อน แต่ความเลวร้ายจะหมดไปถ้ามนุษย์ยึดมั่นตามจารีตประเพณีและคุณธรรมตามเดิม

นอก จากนี้มีแนวคิดของนักปรัชญาอื่น ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ เม่งจื้อ (Maeng Tzu, ราวปี 389 – 305 ก่อน ค.ศ.) จังจื้อ (Chuang Tzu, ราวปี 399 – 295 ก่อน ค.ศ.) ม่อจื้อ (หรือบัคจื้อ) (Mo Tzu, ราวปี 381 ก่อน ค.ศ.) ฯลฯ แต่ก็มีพื้นฐานอยู่บนการอธิบายแนวคิดของปรัชญาเต๋าหรือปรัชญาขงจื้อ แล้วแต่ว่านักปรัชญาแต่ละท่านจะเห็นด้วยกับแนวคิดของใคร (ระหว่างเต๋ากับ ขงจื้อ) หรืออาจประสานระหว่างแนวคิดทั้งสองเข้าด้วยกัน รวมทั้งการประสานแนวคิดกับปรัชญาตะวันตก (ด้านการเมือง) เพื่อจัดระบบการปกครอง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากแนวคิดของเหมา เจ๋อ ตุง ที่ปฏิรูประบบการเมือง การปกครองของจีน ส่งผลยังสมัยปัจจุบัน

7. พัฒนาการและภาพรวมของปรัชญาตะวันตก

ปรัชญา ตะวันตก มีร่องรอยว่าก่อกำเนิดในดินแดนกรีกโบราณ (ก.ค.ศ. 1500) ปรากฏชื่อ "เทเลส" (Thales of Miletus, 624 – 546 ก.ค.ศ.) ผู้ทรงคุณวุฒิชาวกรีก ซึ่งนักวิชาการสาขาวิชาปรัชญาให้การยอมรับว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญาตะวันตก ท่านกำหนดกรอบในการอธิบายความเป็นจริง (Reality) ด้วยการตั้งคำถามเกี่ยวกับปฐมธาตุที่เป็นพื้นฐานให้สรรพสิ่งดำรงอยู่ (อะไรคือปฐมธาตุ) โดยวิเคราะห์ได้สองประเด็นสำคัญคือ "อะไรเป็นสิ่งเที่ยงแท้" และ "จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างไร" (Stumpf, 1989: 4) การกำหนดกรอบคำถามเพื่อแสวงหาคำตอบตามหลักเหตุ-ผลของเทเลส มีผลทำให้สานุศิษย์และผู้สนใจแสวงหาความเป็นจริง (นักปรัชญา) พยายามหาคำตอบในกรอบดังกล่าวที่เทเลสได้วางพื้นฐานและอธิบายคำตอบไว้ ทั้งนี้แบ่งประเด็นความคิดที่นักปรัชญาตะวันตกสนใจได้สองประเด็นใหญ่ ๆ คือ ปัญหาเกี่ยวกับความเป็นจริง (Reality) หรือทฤษฎีทางอภิปรัชญา (ได้แก่ นักปรัชญายุคกรีกโบราณจนถึงนักปรัชญายุคกลาง, ก.ค.ศ. 600 – ค.ศ. 1500) และปัญหาเกี่ยวกับความจริง (Truth) หรือทฤษฎีทางญาณวิทยา (ได้แก่ นักปรัชญาตะวันตกยุคใหม่เป็นต้นมา, ค.ศ. 1600 - 1800) (Hick, 1974: 200)

บริบทและพื้นฐานของปรัชญาตะวันตก- (1). สืบเนื่องจากการกำเนิดของการคิดหาคำตอบในช่วงแรกของ (ก่อน)ประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ดำเนินมาหลายพันปี ตำนานเทพเจ้าต่าง ๆ จากชนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง (แนวคิดมีลักษณะเป็นแนววิญญาณนิยม, Animism) (2). จนราว 700 ปี ก่อน ค.ศ. จึงมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (เช่น ตำนานเทพเจ้าของโฮเมอร์, Homer) เมื่อมีการบันทึก ย่อมมีการอ่าน คิดและวิจารณ์สิ่งที่เป็นลายลักษณ์อักษร (3). มีการวิจารณ์ว่าตำนานเทพเจ้านี้ นำเทพมาเป็นคล้ายมนุษย์เกินไป (มีการฆ่า มีชู้ ทรยศ หักหลัง ฯลฯ) ที่สุดมีความคิดว่าตำนานเหล่านี้เป็นเพียงจินตนาการของมนุษย์ (4). ประกอบกับดินแดนแถบยุโรป (กรีกโบราณ) มีการก่อตั้งนครรัฐและอาณานิคมขึ้นโดยพวกกรีก ชาวกรีกมีการแบ่งชนชั้น มีเจ้านายกับทาส (5). พลเมืองกรีกมีเวลาที่จะคิด ทบทวนคำถาม สู่การพยายามหาคำตอบ โดยไม่ต้องพึ่งเทพเจ้า (เป็นคำตอบสุดท้าย) แต่พยายามหาคำตอบบนพื้นฐานของประสบการณ์และเหตุผล (6). มีความพยายามที่จะอธิบายสิ่งที่เป็นไปในธรรมชาติ โดยไม่ต้อง

พึ่งพิงสิ่งเหนือธรรมชาติ (7). ต่อมามีการพัฒนาและแบ่งเป็นยุค ๆ ได้แก่ ยุคกรีกโบราณ ยุคกลาง ยุคใหม่และยุคปัจจุบัน (หลักการแบ่งคือ ช่วงเวลา.....เนื้อหา/สถานที่/สถานการณ์)

ข้อสังเกต (1) การศึกษาประวัติความคิดของนักปรัชญาตะวันตก อย่าไปดูถูก "คำตอบ" ว่าไร้สาระ เพราะทุกคำตอบมีที่มาที่ไป ตามสถานการณ์ (2) การศึกษาประวัติความคิดของนักปรัชญาตะวันตก มีการแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ (รายละเอียดมีความแตกต่างกันในนักคิดแต่ละท่าน) จุดเน้นเหมือนกัน แต่มีรายละเอียดที่ต่างกัน (3) แนวคิดของนักปรัชญาตะวันตก มีลักษณะเป็นพัฒนาการ จากอาจารย์สู่ศิษย์ ไม่ใช่ต้องการหักล้าง แต่เป็นการพัฒนาการขบวนการพัฒนาความคิดทางปรัชญา ไม่ใช่อยู่ที่แนวคิดหรือลัทธิใหม่ ๆ แต่เป็นการพยายามของนักปรัชญาที่จะบรรลุถึงความจริงให้มากยิ่ง ๆ ขึ้น

ปรัชญาตะวันตกตามยุคต่าง ๆ มีการแบ่งปรัชญาตะวันตกได้เป็นสี่ยุค (Copleston, 1964) ได้แก่ ปรัชญาตะวันตกยุคกรีกโบราณ ก. ภาพรวมทั่วไปปรัชญา ยุคกรีกโบราณมีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่เริ่มต้นของนักปรัชญากรีกจนถึงยุคกลาง (ก่อน ค.ศ. – คริสตศตวรรษแรกๆ) โดยเน้นปัญหาเชิงอภิปรัชญา กล่าวคือ ปัญหาเรื่องความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของโลกและกระบวนการของมัน เป็นความต้องการภายในตัวมนุษย์ ที่ต้องการหาคำตอบ อธิบายธรรมชาติที่มีอยู่ คิดหาคำตอบอย่างมีหลักการ (ประสบการณ์ + เหตุผล) โดยแบ่งได้เป็นสามช่วง คือ (กีรติ บุญเจือ, 2522) 1) กลุ่มโซฟิสต์ (ราวศตวรรษที่ 5 ก่อน ค.ศ.)- มีลักษณะเป็นกลุ่มนักปรัชญาที่ตั้งตัวเองเป็นอาจารย์สอนวิชาการเพื่อความสำเร็จทางการเมือง- มีแนวคิดว่าไม่มีมาตรการความจริงที่แน่นอนตายตัว แต่มีลักษณะอัตนัย (Subjective) กล่าวคือ ความจริงขึ้นกับแต่ละคน ไม่มีหลักความจริงที่ตายตัว สิ่งที่ดีคือดีสำหรับตนเอง/ ปัจเจก แต่ละคนต่างมีเกณฑ์/มาตรการของใครของมัน- มีการเปิดสำนักสอนเรียน เก็บค่าเรียน เพื่อมีบทบาทในสังคมการเมืองการปกครอง จะปกครองบ้านเมืองได้ ต้องมี "วาทศิลป์ที่ดี" เอาชนะคนอื่นได้ด้วยการโต้แย้ง - นักปรัชญาที่มีชื่อเสียง ได้แก่ โปรตาโกรัส (Protagoras of Abdera, ราวปี 480 – 410 ก่อน ค.ศ.) เสนอแนวคิดว่า "คนเป็นมาตรการวัดความจริงของทุกสิ่ง" (ไม่ใช่ผู้ก่อตั้ง แต่เป็นนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงในกลุ่มโซฟิสต์)2) โซคราเต็ส (Socrates, ราวปี 470 – 399 ก่อน ค.ศ.) - มีแนวคิดว่า "มีมาตรการวัดความจริงที่ตายตัว" กล่าวคือ ความ จริงไม่ได้ขึ้นกับคนใดคนหนึ่ง แต่ความจริงมีลักษณะเป็น "ปรนัย" (Objective) คือ มีความจริงที่แน่นนอน ไม่ได้ขึ้นกับคนหรือสถานที่ใดที่หนึ่ง - ความคิด

สำคัญของโซคราเตส คือ "คุณธรรม คือ ความรู้" กล่าว คือ มนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติที่ดี จึงทำเฉพาะสิ่งที่ดี การที่มนุษย์ทำไม่ดี เพราะเขาไม่รู้ว่าสิ่งที่ทำนั้นไม่ดี (ถ้าเขารู้ว่าไม่ดี เขาจะไม่ทำ) ดังนั้น จึงต้องสอนให้มนุษย์รู้ว่าอะไรดี อะไรถูก เพื่อมนุษย์จะได้ทำเฉพาะสิ่งที่ดี- ใช้วิธีการเสวนา (วิภาษวิธี, Dialectic) คือ เริ่มจากการตั้งคำถามและฟังคำตอบจากคู่สนทนา และค่อย ๆ ดึงความรู้จากคู่สนทนาและทำให้คู่สนทนาได้ความรู้เพิ่มขึ้น3) เปลโต้ (Plato, ราวปี 428 – 347 ก่อน ค.ศ.) - เป็นศิษย์และเห็นด้วยกับแนวคิดของโซคราเตสว่า มีหลักการที่แน่นอนของความจริง- ความคิดสำคัญคือ "ทฤษฎีแบบ" คือ คิดว่าความจริงที่พบเห็นในโลก เป็นมายา ไม่ใช่ความจริงแท้ เพราะความเป็นจริงแท้ (สากล) มีอยู่ในโลกแห่งแบบ (The world of Idea) ซึ่งไม่ได้อยู่ในโลกนี้ สิ่งต่างๆ ในโลกเป็นการเลียนแบบ โลกแห่งแบบ มนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงในโลกแห่งแบบได้ ผ่านทางจิตวิญญาณ (สติปัญญา) หาเหตุผล4) อริสโตเติ้ล(Aristotle, ราวปี 384 – 322 ก่อน ค.ศ.)- เป็นศิษย์ของเปลโต้ และเห็นด้วยว่ามีหลักการที่แน่นอนของความจริง- ความจริงมีอยู่ และไม่ใช่อยู่นอกโลก หรืออยู่ในโลกแห่งแบบ อย่างที่เปลโต้คิด แต่ความจริงมีอยู่ในโลก (โลกแห่งแบบไม่มีจริง) สิ่งที่เราพบเห็นในโลก(สิ่งเฉพาะหน่วย เช่น นาย ก) มีอยู่จริง ไม่ใช่เป็นมายาอย่างที่เปลโต้คิด มนุษย์สามารถรู้ถึงความจริงได้อาศัยกระบวนการถอดให้เป็นสากล ซึ่งเป็นการทำงานของสติปัญญามนุษย์ โดยรับข้อมูลเบื้องต้นจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเพื่อเข้าใจถึงมโนภาพที่ เป็นสากลของสิ่งนั้นๆ)- อธิบายความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ว่า การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เป็นการพัฒนาจาก "ภาวะแฝง" (Potency) สู่ "ภาวะจริง" (Act) กล่าวคือ สิ่งที่มี มีทั้งภาวะจริง(ภาวะที่เป็นอยู่ในขณะนั้น) และภาวะแฝง (พลังหรือศักยภาพภายในของสิ่งนั้น ที่สามารถจะเป็นได้ตามประเภทของสิ่งนั้น) การเปลี่ยนแปลง คือ การพัฒนาจากภาวะจริงสู่ภาวะแฝงของสิ่งนั้น- นอกจากนั้น อริสโตเติ้ลยังอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ โดยใช้แนวคิดเรื่อง "สาเหตุ/ปัจจัย" (Cause) ท่านอธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ มีเหตุมาจากสี่ประการ คือ สาเหตุทางวัตถุ (Material cause) สาเหตุทางรูปแบบ (Formal cause) สาเหตุทางผล (Efficient cause) และสาเหตุสุดท้าย (Final cause)

ปรัชญากรีกหลังยุครุ่งเรือง (ยุคเสื่อม) (ราว ปี 300 – ค.ศ. 529)แนว คิดมีลักษณะเป็นการนำของเก่า หรือ ความคิดของนักปรัชญาในอดีตมาคิดต่อ หรือนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อหาวิธีการบรรลุสัจธรรม เน้นตอบปัญหาเชิงจริยศาสตร์ ทำอย่างไรจึงมีความสุข ตัวอย่างเช่น1) ลัทธิเปลโต้ใหม่

(Neoplatonism) นำแนวคิดของเปลโต้มาคิดและมาช่วยอธิบายศาสนาที่ตนเลื่อมใส นักปรัชญาที่เด่นๆ คือ โปลตีนุส (Plotinus, ราว ค.ศ. 205 – 270) (ช่วงปลายยุครุ่งเรืองสู่ยุคเสื่อม) นำเสนอ" ทฤษฎีการล้น" กล่าวคือ ความจริงแท้ คือ "The One" (องค์เอกัตตา) ซึ่งมีลักษณะสมบูรณ์ สิ่งที่สมบูรณ์ต้องล้นออกมา การล้นออกจาก The One กลายเป็นกำเนิดของสรรพสิ่งต่างๆ สิ่งใดอยู่ใกล้องค์เอกัตา (The One) สิ่งนั้นก็มีระดับขั้นของความสมบูรณ์ลดระดับกันออกไป2) ลัทธิรตินิยม (Hedonism) ลัทธิทางปรัชญาที่ตอบปัญหาเชิงจริยศาสตร์ สอนว่าให้มนุษย์กอบโกยเอาความสุขเฉพาะหน้า (ทางกาย) เป็นจุดหมายของชีวิต คนฉลาด คือ คนที่กอบโกยความพึงพอใจในทุกโอกาสลัทธิเอปีคูรุส (Epicureanism) สอนว่าความสุขอยู่ที่การประมาณตน คนฉลาด คือ คนที่รู้จักประมาณตนในการแสวงหาความพึงพอใจ

8. ทฤษฎีทางปรัชญา

ทฤษฎีทางอภิปรัชญา

ความเข้าใจว่า "มนุษย์คืออะไร?" "คุณค่าและความหมายชีวิตคืออะไร?" เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการกำหนดวิถีชีวิตและการพัฒนาตนของมนุษย์ ปรัชญาในฐานะศาสตร์ที่พยายามใช้เหตุผลเพื่อตอบปัญหาเกี่ยวกับความจริง โดยแยกเป็นสามประเด็นคือ อะไรคือความเป็นจริง (Metaphysics/Ontology) เรารู้ความจริงได้อย่างไร (Epistemology) และอะไรเป็นคุณค่าแท้จริง (Axiology) คำตอบที่ว่า "มนุษย์คืออะไร?" ในด้านคุณค่าและความหมายของชีวิต จึงถือเป็นหน้าที่โดยตรงของปรัชญา คำตอบที่ปรัชญาให้ มีหลายแนวความคิด ขึ้นกับว่านักปรัชญาท่านนั้น ๆ จะมองหรือเน้นในส่วนไหน "ถ้าพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์ พบว่าปรัชญามีวิวัฒนาการ ๆ ของปรัชญาเป็นเหตุให้เกิดปรัชญามากมายหลายสาขาหลากแนวคิด" (สมัคร, 2544: 15) อาทิเช่น เอกนิยม ทวินิยม พหุนิยม สสารนิยม จิตนิยม ประจักษ์นิยม เหตุผลนิยม จักรกลนิยม ปฏิบัตินิยม อัตถิภาวนิยม บุคคลนิยม ฯลฯ แล้วแต่ว่าจะเน้นนำเสนอความจริงในด้านไหน เป็นการเน้นอธิบายปริมาณความจริง สภาพ/ธรรมชาติของความจริง การรับรู้ความจริง หรือเน้นเรื่องการนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตมนุษย์หรือการอธิบายสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น โดยผ่านทางการอธิบายความคิดของนักปรัชญาตามยุคสมัยต่างๆ จวบจนปัจจุบัน ในการนำเสนอเนื้อหา

ในบทนี้ เชื่อมโยงกับบทที่ผ่านมา ทั้งนี้ ไม่ได้นำเสนอแนวคิดทางปรัชญาทั้งหมด เพียงแต่ยกบางลัทธิมานำเสนอ เพื่อเป็นแนวทางในการตอบปัญหาเชิงปรัชญาที่เชื่อมโยงกันระหว่างแนวคิดที่ตอบ ปัญหาเชิงอภิปรัชญา ญาณวิทยาและคุณวิทยา (อัคฆวิทยา) ทั้งนี้จะเน้นการนำเสนอโดยยึดแนวปรัชญาตะวันตกเป็นหลัก เนื่องจากปรัชญาตะวันตกมีการแยกแยะทฤษฎีความคิดที่ชัดเจน ทั้งนี้จะนำเสนอนักปรัชญาตะวันออกมาเป็นส่วนเสริมบ้าง

ทฤษฎีทางอภิปรัชญา - ทฤษฎีเรื่องความเป็นจริงคืออะไร

ใน ประวัติแนวคิดด้านปรัชญา มีการอธิบายว่า "ความเป็นจริงคืออะไร?" หลายรูปแบบ แต่สามารถจัดประเภทได้เป็นสามกลุ่มแนวคิด ได้แก่ เอกนิยม ทวินิยมและพหุนิยม

1 เอกนิยม (Monism) มีแนวคิดว่าความ เป็นจริงมีอย่างเดียว มีสองลัทธิที่สำคัญ คือ เอกนิยมแบบอุดมการณ์ หรือเอกนิยมแบบจิต กับ เอกนิยมแบบสสาร เวลาใช้จริงมักเรียกว่า "จิตนิยม" หรือ "อุดมการณ์นิยม" และ "สสารนิยม"

2 ทวินิยม (Dualism)ทฤษฎีทาง อภิปรัชญาที่เสนอแนวคิดว่าความเป็นจริงมีสองอย่าง คือ จิตและวัตถุ/สสาร แนวคิดมีลักษณะประสานแนวคิดของจิตนิยมกับสสารนิยมเข้าด้วยกัน มีการให้ชื่อว่า "แนวคิดธรรมชาตินิยม" (Naturalism) หรือ "สัจนิยม" (Realism) (วิทย์ วิศทเวทย์, 2538)

3 พหุนิยม (Pluralism) ก. ความหมายทฤษฎีทางอภิปรัชญาที่มีแนวความคิดว่าความเป็นจริงมีหลากหลาย นับไม่ถ้วน อาจเป็นจิตก็ได้ สสารก็ได้ มีจำนวนมหาศาล/อนันต์ ส่วนใหญ่พัฒนาจากแนวคิดสสารนิยม ที่คิดว่าความเป็นจริงเป็นสสาร แต่มีลักษณะที่ต่างกัน สรรพสิ่งดำเนินไปตามการรวมตัวหรือแยกตัวของธาตุต่างๆ ข. ตัวอย่างนักปรัชญาในกลุ่มพหุนิยม 1) อชิตะเกสะกัมพะละ (Ajita-Keaskambala, ราวศตวรรษที่ 6 ก่อน ค.ศ.) มีแนวความคิดว่า ความเป็นจริงมีแต่สสาร ทุกสิ่งเกิดจากการรวมกันของธาตุสี่ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) และเปลี่ยนแปลงไปตามการสลายตัวและการรวมตัวใหม่ของธาตุสี่ 2) เอ็มเปโดเคล็ส (Empedocles, 492 – 430 ก่อน ค.ศ.) มีความคิดว่า ความเป็นจริง คือ ปฐมธาตุ ประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟ การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการแยก/รวมกันของธาตุทั้งสี่

ทฤษฎีทางญาณวิทยา

ทฤษฎีทาง ญาณวิทยามุ่งตอบปัญหาว่า มนุษย์รู้ความจริงได้อย่างไร เป็นผลสืบเนื่องจากการที่วิทยาศาสตร์ได้กำเนิดและได้กำหนดวิธีการ อันนำมาซึ่งความรู้สากลที่ทุกคนยอมรับ (มติสากลของวิทยาศาสตร์) ส่งผลให้มีการตั้งคำถามว่า แล้วปรัชญามีหลักการหาความรู้อย่างไร จึงมีการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับหลักการได้มาซึ่งความรู้ของปรัชญา (รู้ความจริงได้อย่างไร) โดยสรุปแนวคิดที่สำคัญสามแนวกว้างๆ ได้แก่ 1. เหตุผลนิยม (Rationalism) พื้นฐานและลักษณะแนวคิดแนว คิดเหตุผลนิยม มีพื้นฐานจากแนวคิดที่อธิบายความเป็นจริงว่า เป็นจิต/อุดมการ จิต (สติปัญญา) ของมนุษย์เป็นคุณลักษณะพิเศษ สามารถรู้ความจริง เน้นศักยภาพของจิต (สติปัญญา) ซึ่งมีศักยภาพที่จะเข้าใจความจริง ที่เป็นสากล และแน่นอนตายตัว ซึ่งประสาทสัมผัสไม่สามารถให้ได้ แนวคิดนี้ เน้นบทบาทของจิต ในการแสวงหาความรู้ด้วยการใช้เหตุผลซึ่งเป็นศักยภาพของมนุษย์ในการใช้สติปัญญา (จิต) เพื่อการรู้ความจริง ความจริง/ความรู้มีลักษณะที่แน่นอน ชัดเจนและเป็นสากล ดังนั้น ต้องใช้จิตมนุษย์ ที่เป็นสากล จึงจะเข้าใจกันได้ (สิ่งเหมือนกัน ย่อมเข้าใจกัน) นักปรัชญาที่สำคัญมากในกลุ่มเหตุผลนิยม คือ เรอเน เดสการต์ (Rene Descartes, ค.ศ. 1596 – 1650)

3. ทฤษฎีทางคุณวิทยา/อัคฆวิทยา ตาม ที่ได้นำเสนอไปแล้วว่า ทฤษฎีความเป็นจริง (อภิปรัชญา) เป็นพื้นฐานสู่ทฤษฎีความรู้ (ญาณวิทยา) และทฤษฎีด้านคุณค่า (ความประพฤติ/จริยศาสตร์, ความงาม/สุนทรียศาสตร์) จึงขอนำเสนอแนวความคิดสำคัญของปัญหาเรื่องคุณค่า โดยแยกเป็นทฤษฎีความประพฤติ (จริยศาสต์) และทฤษฎีความงาม (สุนทรียศาสตร์)
1 ทฤษฎีทางจริยศาสตร์ : หลักการประพฤติ ปฏิบัติของมนุษย์

9. ความสัมพันธ์ของปรัชญากับวิทยาศาสตร์

วิทยา ศาสตร์และปรัชญาต่างมีธรรมชาติของตน วิทยาศาสตร์ไม่ใช่ปรัชญาเพราะว่ามันเจาะจงศึกษาความจริงเพื่อนำไปใช้สู่ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต นักวิทยาศาสตร์ไม่ได้มุ่งความสนใจไปที่คำถามที่เป็นปัญหาของปรัชญา (ความจริงคืออะไร? รู้ได้อย่างไร?

ฯลฯ) โดยตรง วิทยาศาสตร์สนใจทำการศึกษาค้นคว้าทดลองตามหลักการของตน เพื่อตอบปัญหาในสิ่งที่วิทยาศาสตร์สนใจ

ความหมายและคุณลักษณะของวิทยาศาสตร์ วิทยา ศาสตร์ถือกำเนิดจากความต้องการความรู้ใหม่เพิ่มเติมจากความรู้เดิม โดยมีหลักการว่า สิ่งที่มีอยู่ เป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถรู้เข้าใจและอธิบายได้ แต่เดิมวิทยาศาสตร์แฝงตัวอยู่ในปรัชญา และค่อยๆ แยกตัวออกมาโดยกำหนดบริบทของตนในการแสวงหาความรู้โดยใช้ประสบการณ์ทางประสาท สัมผัสเป็นพื้นฐานในการแสวงหาความจริง ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์เป็นการศึกษาปรากฏการณ์และข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นข้อมูลในการทำนายสิ่งที่จะเกิดขึ้นในรูปแบบของการตั้งสมมติฐานเพื่อทดสอบหรือคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้น โดยมีพื้นฐานบนข้อเท็จจริงที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอคติหรือความรู้สึกส่วนตัว ของแต่ละคน ในแง่นี้เราจึงบอกได้ว่าความรู้ที่ได้จากวิทยาศาสตร์ เป็นความรู้ที่เป็นสากล

ความหมายของวิทยาศาสตร์เราให้นิยามความหมายบางประการของวิทยาศาสตร์ได้ว่า ก. หมายถึงกระบวนการคิดค้นความจริงอย่างเป็นระบบ ข. หมายถึง องค์ความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์และความจริง อาศัยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ แล้วนำมาประมวลความรู้เพื่อให้ชนรุ่นหลังศึกษาค้นคว้า (ต่อยอด) และการนำไปประยุกต์ใช้อำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน

บทบาท (คุณค่า) ของวิทยาศาสตร์วิทยาศาสตร์ในฐานะเป็นกระบวนการค้นคว้าหาความจริง มีบทบาทหน้าที่สำคัญสองประการ คือ ก. การอธิบายปัญหาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆ (สิ่งนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร) ข. การคาดการณ์สิ่งที่มีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ถ้ามีเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง (ถ้ามีเหตุปัจจัยแบบนั้น ผลที่จะเกิดขึ้นตามมาจะเป็นอย่างนั้น) ลักษณะของความรู้เชิงวิทยาศาสตร์ ก. มีความเป็นสากล (Universality) กล่าวคือ ได้รับการยอมรับทั่วไป เป็นความจริงที่ได้ไม่ขึ้นกับสภาพแวดล้อม บุคคล เวลาหรือสถานที่มีความเป็นปรนัย (Objectivity) กล่าวคือ เป็นความรู้ที่เป็นหลักการ โดยไม่ขึ้นกับอารมณ์ ความรู้สึกของแต่ละคน มีความแน่นอน (Consistency) กล่าวคือ เป็นความรู้ที่แน่นอน ตายตัว ผลการค้นคว้ามีลักษณะเป็นเอกภาพในทุกมุมโลก ความสมเหตุสมผล (Verificability) กล่าวคือ เป็นความรู้ที่จะต้องมีผลลัพธ์ในทำนองเดียวกัน ถ้ามีเหตุปัจจัยทำนองเดียวกัน

กระบวนการความรู้เชิงวิทยาศาสตร์ มีลำดับ 5 ขั้นตอนสำคัญ ดังนี้ ก. การกำหนดปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่เราอยากจะรู้เกี่ยวกับความจริง ข. การตั้งสมมติฐาน หรือความเป็นไปได้ที่สิ่งนั้นจะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ค. การรวบรวมข้อมูลให้มากที่สุด เท่าที่จะทำได้ ง. การแยกประเภทและการวิเคราะห์ข้อมูล จ. การประเมินผลและการนำไปใช้

ความเหมือนและความต่างของปรัชญากับวิทยาศาสตร์ปรัชญา และวิทยาศาสตร์ต่างมีพื้นฐานบนความจริงที่มนุษย์ตั้งคำถามและพยามศึกษาหาคำ ตอบในประเด็น/โจทย์ที่สอดคล้องกับบริบทตามธรรมชาติของตน โดยสรุปภาพรวมได้ดังนี้ในฐานะที่ปรัชญาและวิทยาศาสตร์ เป็นศาสตร์ ย่อมมีจุดหมาย คือ การแสวงหาความจริง อันเป็นคุณลักษณะโดยทั่วไปของทุกศาสตร์ แต่ความจริงที่ปรัชญาและวิทยาศาสตร์มุ่งตอบนี้มีรายละเอียดด้านคำถาม และวิธีการตอบที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ก. ในขณะที่ปรัชญาตั้งคำถามว่า "ความจริงคืออะไร รู้ได้อย่างไรและเอาอะไรมาตัดสินความจริง?" (What/Why to be) อันเป็นคำถามที่พิจารณาถึงคุณค่าและความหมายของความจริง โดยยึดสิ่งนั้น (Object) เป็นศูนย์กลาง โดยไม่ใส่ใจว่าความจริงของสิ่งนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในชีวิตหรือ ไม่ ในขณะที่วิทยาศาสตร์ตั้งคำถามว่า "ความจริงเป็นอย่างไร จะนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร" (How to be) อันเป็นคำถามที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางในการตั้งและตอบคำถาม (Subject) วิทยาศาสตร์จึงสนใจคำตอบในรายละเอียดของสิ่งนั้น เพื่อนำไปใช้เป็นประโยชน์ต่อการอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน /อนาคต (ความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิต) ข. ปรัชญาจะเน้นการแสวงหาความจริงโดยอาศัยสติปัญญา ตามหลักเหตุ-ผล (ใช้ตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือ มุ่งสู่มโนภาพ/สากลของสิ่งนั้น) ในขณะที่วิทยาศาสตร์เน้นประสบการณ์ที่สามารถพิสูจน์ได้ในระดับประสาทสัมผัส เพื่อค้นหากฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เพื่อควบคุมหรือคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้น ความรู้ด้านปรัชญาและวิทยาศาสตร์ ต่างสะท้อนถึงคุณลักษณะพิเศษของมนุษย์ ในฐานะเป็นผู้มีสติปัญญา พยายามศึกษาค้นคว้าหาคำตอบเกี่ยวกับความจริง แต่สิ่งที่ปรัชญาและวิทยาศาสตร์ใส่ใจมีรายละเอียดต่างกัน กล่าวคือ ก. ปรัชญาเน้นการตั้งคำถามและตอบตามเหตุ-ผล นำสู่หลักการและ แนวทางการดำเนินชีวิต คำตอบจึงยังไม่ขีดเส้นตายสิ้นสุด แต่ยังมีคำตอบที่สามารถโต้แย้งได้ไม่สิ้นสุด ในขณะที่วิทยาศาสตร์จะพิจารณาคำถาม และตอบให้จบเป็นประเด็น ๆ ไป คำตอบที่ได้รับมีลักษณะเป็นสากล ข. ปรัชญาสะท้อนถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่

เป็นอะไรมากกว่ากฎเกณฑ์หรือหลักการที่ ตายตัว ไม่สามารถคาดเดาล่วงหน้าได้ทั้งหมด เพราะมนุษย์มีสติปัญญา มีความสำนึก มีเสรีภาพที่สามารถตัดสินใจเลือกวิถีชีวิตของตน ในขณะที่วิทยาศาสตร์สะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะของมนุษย์ที่ยังคงมีความต้อง การในระดับประสาทสัมผัส ที่จำเป็นต้องได้รับการสนองความต้องการ

สรุป : ความสัมพันธ์ของปรัชญากับวิทยาศาสตร์ใน ฐานะที่ปรัชญาเป็น "ศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้งหลาย" (ก่อนที่จะรู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างไร ต้องรู้ก่อนว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร) เราจึงพอจะมองเห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาและวิทยาศาสตร์ ปรัชญาเป็นเหมือนกับ "มารดา" ที่มีวิทยาศาสตร์เป็นดัง "บุตร" วิทยาศาสตร์เป็นการต่อยอดความรู้ความจริงของมนุษย์เพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ความสัมพันธ์ของปรัชญากับศาสนา ใน ประวัติศาสตร์มนุษยชาติ เราจะเห็นถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างปรัชญาและศาสนา แม้ว่าบางครั้งจะมีการถกเถียง โต้แย้งความรู้ของกันและกัน ในขณะเดียวกัน เราพบถึงความเกื้อหนุนเกื้อกูลกันและกันระหว่างปรัชญาและศาสนา จนบางครั้งแทบจะแยกจากกันไม่ออก

ความหมายและคุณค่าของศาสนา ศาสนา ศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและหลักธรรมคำสอนของศาสนาโดยกำหนดบทบาทและขอบ เขตของศาสนาในฐานะเป็นศาสตร์หนึ่งของมนุษย์ ที่มีจุดหมายคือ "วิถีสู่การบรรลุถึงความจริงสูงสุด" หรือ ความรอดพ้นนั่นเอง ความหมายของศาสนา "เน้นมุ่งสู่อะไร" นิยามของศาสนา มีหลากหลายแนวความคิด เช่น1) ศาสนา คือ วิถีชีวิต (Way of life) ที่ประกอบด้วยความเชื่อและเหตุผล ที่มุ่งสู่ความจริงเพื่อความรอดพ้น จึงมีลักษณะ "เน้นวิถีสู่ความรอดพ้น" (เดือน คำดี, 2545: 8)2) ศาสนาเป็นระบบความเชื่อที่พัฒนาให้มีเหตุผลมากขึ้น (สมภาร พรมทา: 2546:40)3) ศาสนาเป็นเรื่องของศีลธรรมบ้าง เป็นเรื่องของความรู้สึกบ้าง เป็นเรื่องของการเน้นกฎเกณฑ์ ข้อบังคับให้ปฏิบัติบ้าง (Edwards, 1972: 42-61) ข. แม้นิยามของคำว่า "ศาสนา" จะมีหลากหลาย แต่สิ่งที่เราควรใส่ใจคือแก่นแท้ของศาสนา คือ การมุ่งสู่ความรอดพ้น ไม่ใช่ในระดับความคิด ความเข้าใจ แต่ศาสนาเป็นเรื่องระดับจิตใจที่มนุษย์มีความปรารถนาที่จะบรรลุความบรมสุข เที่ยงแท้ ถาวร นิรันดร "ความเชื่อทื่อ ๆ อย่างเดียวไม่เคยช่วยให้เราเกิดความซาบซึ้งในอะไรได้" (สมภาร พรมทา, 2546:

17) แต่ต้องอาศัยการไตร่ตรองเนื้อหาคำสอนด้วยจิตใจอย่างลึกซึ้งและนำไปปฏิบัติใน การดำเนินชีวิตประจำวัน

สรุป : ความสัมพันธ์ของปรัชญากับศาสนา ปรัชญา และศาสนามีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น จนบางครั้งยากต่อการแยกจากกัน และในประวัติศาสตร์ ดูเหมือนว่าศาสนาจะใช้ปรัชญาเป็นเครื่องมือ (สาวใช้) ด้วยซ้ำ จนลืมไปว่าแต่ละศาสตร์ต่างมีธรรมชาติและเป้าหมายเฉพาะและวิธีการของตนในการ แสวงหาความจริง ไม่ต้องแปลกใจที่พบว่ามีนักปรัชญาจำนวนมากที่พยามใช้หลักเหตุผลในการแสวงหา ความจริง และได้ทุ่มเทชีวิตของตนต่อการนับถือศาสนา แต่ในขณะเดียวกัน มีนักปรัชญาจำนวนมากเช่นกัน ใช้สติปัญญามุ่งสู่ความจริงตามหลักเหตุผล และตัดสินใจทิ้งศาสนา เพราะมองศาสนาว่าเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชีวิต ปรัชญา และศาสนาไม่ได้ขัดแย้งกัน เพียงแต่ว่าเราตีกรอบของปรัชญาและศาสนาแบบไหน มองบริบทของศาสตร์ทั้งสองภายใต้พื้นฐานของอะไร รวมถึงเรามีความรู้เข้าใจต่อกรอบ/บริบทของปรัชญาและศาสนามากน้อยแค่ไหน

10. การนำวิชาปรัชญาไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน

1. การประยุกต์ใช้กับผู้ศึกษา สำหรับนักศึกษา

2. ปรัชญาช่วยกระตุ้นให้เราตั้งคำถามไหมว่า "เราเป็นใคร มีคุณค่าและความหมายอะไร"

3. เป็นสิ่งดีที่เราพยายามพัฒนาบุคลิกภาพและศักยภาพของเราสู่อนาคตที่เราอยาก มุ่งไปถึง (บทบาทหน้าที่ในสังคม) แต่พื้นฐานของการพัฒนานั้น ๆ อยู่บนพื้นฐานของคำถามเชิงปรัชญาหรือไม่

4. การประยุกต์ใช้กำหนดท่าทีต่อการดำเนินชีวิตในสังคม สังคมย่อมมีส่วนที่เรียกว่า "ค่านิยม" ทั้งค่านิยมที่ดี ที่ถูกต้องและตรงกันข้าม เราสามารถวิเคราะห์ได้ไหมว่าค่านิยมเหล่านั้นมีรากฐานจากปรัชญาแนวไหน เป็นแนวคิดที่มุ่งส่งเสริม สร้างสรรค์ความสงบสุขของมนุษยชาติหรือเปล่า ? เราคงไม่หลงกระแส หรือตามค่านิยมแบบพวกมากลากไปนะ แต่ตรงข้าม เราต้องชี้และเตือนสติตัวเราและคนอื่น ในสิ่งที่ควรเป็น ในฐานะที่เราเป็นมนุษย์

บทที่ 4
รูปแบบการวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา

<u>แนวทางการเขียนโครงร่างการวิจัย</u>

โดย คณะกรรมการฝึกอบรมและสอบ

เรื่อง ความรู้ความชำนาญในการประกอบวิชาชีพเวชกรรมสาขาเวชศาสตร์ครอบครัว

ราชวิทยาลัยแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัวแห่งประเทศไทย พุทธศักราช 2551

บทนำ

ราชวิทยาลัยแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัวแห่งประเทศไทย กำหนดให้แพทย์ผู้มีความรู้ความชำนาญในการประกอบวิชาชีพเวชกรรม สาขาเวชศาสตร์ครอบครัว ดำเนินการวิจัยทางการแพทย์และสาธารณสุข และสามารถนำเสนอผลงานวิชาการได้ เนื่องจากทำงานเวชปฏิบัติที่อยู่บนพื้นฐานชุมชนและประชากร (community and population-based practice) การเขียนโครงร่างการวิจัยและการจัดทำรายงานการวิจัยเพื่อสามารถถ่ายทอดกระบวนการวิจัยอย่างมีระเบียบแบบแผน ตั้งแต่ต้นจนสามารถนำไปเผยแพร่หรือใช้ประโยชน์ จึงเป็นทักษะที่สำคัญ

การวิจัย คือ กระบวนการค้นหาความรู้ ข้อเท็จจริง อย่างมีระเบียบ มีกฎเกณฑ์ในการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และแปลความข้อมูล เพื่อแสวงหาคำตอบ สำหรับคำถามหรือประเด็นการศึกษาที่ตั้งไว้ ด้วยกระบวนการ อันเป็นที่ยอมรับ ในแต่ละสาขาวิชา ซึ่งในทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ นิยมใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพราะเชื่อว่าวิธีนี้มีความถูกต้อง เชื่อถือได้มากที่สุด

โดยทั่วไปก่อนที่นักวิจัยจะทำการวิจัย จะต้องมีการวางแผนงานเกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการวิจัยไว้ล่วงหน้า การเขียนโครงร่างการวิจัย (Research proposal) นอกจากจะทำให้ผู้วิจัยทราบขั้นตอนและรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนของการทำวิจัยแล้ว ยังใช้เป็นเครื่องมือในการพิจารณาขออนุมัติทำวิจัย หรือขอทุนสำหรับทำวิจัยอีกด้วย เพื่อให้ผู้พิจารณาอนุมัติเชื่อว่า การวิจัยที่จะทำ

นั้นมีระเบียบวิธีการวิจัยที่ดี มีความเป็นไปได้ในการทำวิจัยให้สำเร็จ และประโยชน์ สมควรได้รับการอนุมัติให้ทำการวิจัยได้

สิ่งสำคัญที่สุดในการเขียนโครงร่างการวิจัยที่ดี ก็คือความรู้และความเข้าใจอย่างถ่องแท้ของผู้ที่จะการวิจัยว่าจะทำวิจัยเรื่องอะไร มีวัตถุประสงค์อะไร จะใช้ระเบียบวิธีการศึกษาอะไรและอย่างไร และงานวิจัยนั้นมีประโยชน์อะไรบ้าง ซึ่งหากผู้ที่ทำวิจัยไม่มีความชัดเจนในเรื่องต่างๆเหล่านี้แล้ว ก็ยากที่จะเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยที่ดีได้

<u>องค์ประกอบของโครงร่างการวิจัย</u>

โครงร่างการวิจัย ควรมีองค์ประกอบสำคัญดังนี้

1. ชื่อเรื่อง
2. ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย
3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย
4. คำถามของการวิจัย
5. ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. สมมติฐาน* และกรอบแนวความคิดในการวิจัย*
7. ขอบเขตของการวิจัย
8. การให้คำนิยามเชิงปฏิบัติที่จะใช้ในการวิจัย*
9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย
10. ระเบียบวิธีวิจัย
11. ระยะเวลาในการดำเนินงาน
12. งบประมาณค่าใช้จ่ายในการวิจัย
13. บรรณานุกรม
14. ภาคผนวก*
15. ประวัติของผู้ดำเนินการวิจัย

* ไม่จำเป็นต้องมีทุกโครงการ

ข้ออธิบายเพิ่มเติมรายละเอียด ดังนี้

1. ชื่อเรื่อง (the title)

ชื่อเรื่องควรมีความหมายสั้น กะทัดรัดและชัดเจน เพื่อระบุถึงเรื่องที่จะทำการศึกษาวิจัยว่าทำอะไร กับใคร ที่ไหน อย่างไร เมื่อใด หรือต้องการผลอะไร ยกตัวอย่างเช่น “ประสิทธิผลของการใช้วัคซีนป้องกันโรคหัดเยอรมันกับทหารในศูนย์ฝึกทหารใหม่ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ 2547” ในกรณีที่จำเป็นต้องใช้ชื่อที่ยาวมากๆ อาจแบ่งชื่อเรื่องออกเป็น 2 ตอน โดยให้ชื่อในตอนแรกมีน้ำหนักความสำคัญมากกว่า และตอนที่สองเป็นเพียงส่วนประกอบหรือส่วนขยาย เช่น “โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และการใช้ถุงยางอนามัย เพื่อป้องกันโรคของนักเรียนชาย : การเปรียบเทียบระหว่างนักเรียนอาชีวศึกษากับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในกรุงเทพมหานคร 2547”

นอกจากนี้ ควรคำนึงด้วยว่าชื่อเรื่องกับเนื้อหาของเรื่องที่ต้องการศึกษาควรมีความสอดคล้องกันการเลือกเรื่องในการทำวิจัยเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ ที่ต้องพิจารณารายละเอียดต่างๆ หลายประเด็น โดยเฉพาะประโยชน์ที่จะได้รับจากผลของการวิจัย ในการเลือกหัวเรื่องของการวิจัย มีข้อควรพิจารณา 4 หัวข้อ คือ

1.1 ความสนใจของผู้วิจัย- ควรเลือกเรื่องที่ตนเองสนใจมากที่สุด และควรเป็นเรื่องที่ไม่ยากจนเกินไป

1.2 ความสำคัญของเรื่องที่จะทำวิจัย-ควรเลือกเรื่องที่มีความสำคัญ และนำไปใช้ปฏิบัติหรือสร้างแนวความคิดใหม่ๆ ได้ โดยเฉพาะเกี่ยวกับงานด้านเวชศาสตร์ครอบครัวหรือเชื่อมโยงกับระบบสุขภาพ

1.3 เป็นเรื่องที่สามารถทำวิจัยได้-เรื่องที่เลือกต้องอยู่ในวิสัยที่จะทำวิจัยได้ โดยไม่มีผลกระทบอันเนื่องจากปัญหาต่างๆ เช่น ด้านจริยธรรม ด้านงบประมาณ ด้านตัวแปรและการเก็บข้อมูล ด้านระยะเวลาและการบริหาร ด้านการเมือง หรือเกินความสามารถของผู้วิจัย

1.4 ไม่ซ้ำซ้อนกับงานวิจัยที่ทำมาแล้ว-ซึ่งอาจมีความซ้ำซ้อนในประเด็นต่างๆ ที่ต้องพิจารณาเพื่อหลีกเลี่ยง ได้แก่ ชื่อเรื่องและปัญหาของการวิจัย (พบมากที่สุด) สถานที่ที่ทำการวิจัย ระยะเวลาที่ทำการวิจัย วิธีการ หรือระเบียบวิธีของการวิจัย

2. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา (background and rationale)

อาจเรียกต่างๆกัน เช่น หลักการและเหตุผล ภูมิหลังของปัญหา ความจำเป็นที่จะทำการวิจัย หรือ ความสำคัญของโครงการวิจัย ฯลฯ ไม่ว่าจะเรียกอย่างไร ต้องระบุว่าปัญหาการวิจัยคืออะไร มีความเป็นมาหรือภูมิหลังอย่างไร มีความสำคัญ รวมทั้งความจำเป็น คุณค่า และประโยชน์ ที่จะได้จากผลการวิจัยในเรื่องนี้ โดยผู้วิจัยควรเริ่มจากการเขียนปูพื้นโดยมองปัญหาและวิเคราะห์ปัญหาอย่างกว้างๆ ก่อนว่าสภาพทั่วๆไปของปัญหาเป็นอย่างไร และภายในสภาพที่กล่าวถึง มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นบ้าง ประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยหยิบยกมาศึกษาคืออะไร ระบุว่ามีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ มาแล้วหรือยัง ที่ใดบ้าง และการศึกษาที่เสนอนี้จะช่วยเพิ่มคุณค่า ต่องานด้านนี้ ได้อย่างไร

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย (objectives)

เป็นการกำหนดว่าต้องการศึกษาในประเด็นใดบ้าง ในเรื่องที่จะทำวิจัย ต้องชัดเจน และเฉพาะเจาะจง ไม่คลุมเครือ โดยบ่งชี้ถึง สิ่งที่จะทำ ทั้งขอบเขต และคำตอบที่คาดว่าจะได้รับ ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว การตั้งวัตถุประสงค์ ต้องให้สมเหตุสมผล กับทรัพยากรที่เสนอขอและเวลาที่จะใช้ จำแนกได้เป็น 2 ชนิด คือ

3.1วัตถุประสงค์ทั่วไป (General Objective) กล่าวถึงสิ่งที่ คาดหวัง (implication) หรือสิ่งที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จากการวิจัยนี้ เป็นการแสดงรายละเอียด เกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย ในระดับกว้าง จึงควรครอบคลุมงานวิจัยที่จะทำทั้งหมด

ตัวอย่างเช่น

เพื่อศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ และความต้องการของผู้ติดเชื้อเอดส์ ครอบครัว และชุมชน

3.2 วัตถุประสงค์เฉพาะ (Specific Objective) จะพรรณนาถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นจริง ในงานวิจัยนี้ โดยอธิบายรายละเอียดว่า จะทำอะไร โดยใคร ทำมากน้อยเพียงใด ที่ไหน เมื่อไร และเพื่ออะไร โดยการเรียงหัวข้อ ควรเรียงตามลำดับความสำคัญ ก่อน หลัง ตัวอย่างเช่น

3.2.1 เพื่อศึกษาถึงรูปแบบปฏิสัมพันธ์และการปรับตัวของผู้ติดเชื้อเอดส์ ครอบครัว และชุมชน

3.2.2 เพื่อศึกษาถึงปัญหาและความต้องการของผู้ติดเชื้อเอดส์ ครอบครัว และชุมชน

4. คำถามของการวิจัย (research question)

เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยต้องกำหนดขึ้น (problem identification) และให้นิยามปัญหานั้นอย่างชัดเจน เพราะปัญหาที่ชัดเจน จะช่วยให้ผู้วิจัย กำหนดวัตถุประสงค์ ตั้งสมมติฐาน ให้นิยามตัวแปรที่สำคัญ ๆ ตลอดจน การวัดตัวแปรเหล่านั้นได้ ถ้าผู้วิจัย ตั้งคำถามที่ไม่ชัดเจน สะท้อนให้เห็นว่า แม้แต่ตัวก็ยังไม่แน่ใจ ว่าจะศึกษาอะไร ทำให้การวางแผนในขั้นต่อไป เกิดความสับสนได้

คำถามของการวิจัยต้องเหมาะสม (relevant) หรือสัมพันธ์ กับเรื่องที่จะศึกษา โดยควรมีคำถาม ที่สำคัญที่สุด ซึ่งผู้วิจัย ต้องการคำตอบ มากที่สุด เพื่อคำถามเดียว เรียกว่า คำถามหลัก (primary research question) ซึ่งคำถามหลักนี้ จะนำมาใช้เป็นข้อมูล ในการคำนวณ ขนาดของตัวอย่าง (sample size) แต่ผู้วิจัย อาจกำหนดให้มี คำถามรอง (secondary research question) อีกจำนวนหนึ่งก็ได้ ซึ่งคำถามรองนี้ เป็นคำถาม ที่เราต้องการคำตอบ เช่นเดียวกัน แต่มีความสำคัญรองลงมา โดยผู้วิจัย ต้องระลึกว่า ผลของการวิจัย อาจไม่สามารถ ตอบคำถามรองนี้ได้ ทั้งนี้เพราะ การคำนวณขนาดตัวอย่าง ไม่ได้คำนวณเพื่อตอบคำถามรองเหล่านี้

5. ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (review of related literatures)

อาจเรียกว่า การทบทวนวรรณกรรม ส่วนนี้เป็นการเขียนถึงสิ่งที่ผู้วิจัยได้มาจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารต่างๆ ทั้งทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ ทฤษฎี หลักการ ข้อเท็จจริงต่างๆ

แนวความคิดของผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนผลงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของผู้วิจัย รวมทั้งมองเห็นแนวทางในการดำเนินการศึกษาร่วมไปกับผู้วิจัยด้วย โดยจัดลำดับหัวข้อหรือเนื้อเรื่องที่เขียนตามตัวแปรที่ศึกษา และในแต่ละหัวข้อเนื้อเรื่องก็จัดเรียงตามลำดับเวลาด้วย เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นพัฒนาการต่างๆ ที่เกี่ยวกับปัญหา นอกจากนี้ผู้วิจัยควรจะต้องมีการสรุปไว้ด้วย เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นความสัมพันธ์ทั้งส่วนที่สอดคล้องกัน ขัดแย้งกัน และส่วนที่ยังไม่ได้ศึกษาทั้งในแง่ประเด็น เวลา สถานที่ วิธีการศึกษาฯลฯ การเขียนส่วนนี้ทำให้เกิดประโยชน์ต่อการตั้งสมมติฐานด้วย

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เขียนเรียบเรียงการทบทวนวรรณกรรมแล้ว ควรมีการประเมินงานเขียนเรียบเรียงนั้นอีกครั้งหนึ่ง ว่ามีความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหา ภาษา และความต่อเนื่องมากน้อยแค่ไหน สำหรับการประเมินการเขียนเรียบเรียงการทบทวนวรรณกรรม Polit & Hungler (1983, อ้างใน ธวัชชัย วรพงศธร, 2538) ได้ให้ข้อเสนอแนะที่สำคัญไว้ โดยการให้ตอบคำถามต่อไปนี้

5.1 รายงานนั้นได้มีการเชื่อมโยงปัญหาที่ศึกษากับปัญหาวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งศึกษามาก่อนแล้วหรือไม่

5.1.1 รายงานนั้นได้เรียบเรียงจากแหล่งเอกสารทุติยภูมิมากเกินไปหรือไม่ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วควรใช้แหล่งเอกสารปฐมภูมิ (ต้นฉบับ) ให้มากที่สุด

5.1.2 รายงานได้ครอบคลุมเอกสาร ที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ศึกษาครบหมดหรือไม่

5.1.3 รายงานได้ครอบคลุมเอกสารใหม่ๆหรือไม่

5.1.4 รายงานได้เน้นในเรื่องความคิดเห็น หรือการบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมมากเกินไป และมีการเน้นผลการวิจัยด้านปฏิบัติจริงๆ น้อยไปหรือไม่

5.1.5 รายงานได้เรียบเรียงข้อความอย่างต่อเนื่องสมบูรณ์หรือไม่ หรือเป็นเพียงแต่ลอกข้อความจากเอกสารต้นฉบับมาเรียงต่อกันเท่านั้น

5.1.6 รายงานนั้นเป็นแต่เพียงสรุปผลการศึกษาที่ทำมาแล้วเท่านั้น หรือเป็นการเขียนในเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ และเปรียบเทียบกับผลงานเด่นๆ ที่ศึกษามาแล้วหรือไม่

5.1.7 รายงานได้เรียบเรียงในลักษณะที่เชื่อมโยง และชี้ให้เห็นถึงความก้าวหน้าในความคิดอย่างชัดเจนมากน้อยแค่ไหน

5.1.8 รายงานได้นำผลสรุปของงานวิจัยและข้อเสนอแนะของการนำผลการวิจัยไปใช้ทั้งหมด มาเชื่อมโยงกับปัญหาที่จะศึกษามากน้อยแค่ไหน

5.2 รายงานนั้นได้มีการเชื่อมโยงปัญหาที่ศึกษากับกรอบทฤษฎี หรือ กรอบแนวคิดหรือไม่

5.2.1 รายงานได้เชื่อมโยงกรอบทฤษฎีกับปัญหาที่ศึกษาอย่างเป็นธรรมชาติหรือไม่

5.2.2 รายงานได้เปิดช่องโหว่ให้เห็นถึงกรอบแนวคิดอื่นที่เหมาะสมกว่าหรือไม่

5.2.3 รายงานได้เชื่อมโยงอนุมานจากทฤษฎี หรือกรอบแนวคิดอย่างมีเหตุมีผลหรือไม่

6. สมมติฐาน (Hypothesis) และกรอบแนวคิดในการวิจัย (conceptual framework)

การตั้งสมมติฐาน เป็นการคาดคะเนหรือการทายคำตอบอย่างมีเหตุผล มักเขียนในลักษณะ การแสดงความสัมพันธ์ ระหว่างตัวแปรอิสระหรือตัวแปรต้น(independent variables) และตัวแปรตาม (dependent variable) เช่น การติดเฮโรอีนชนิดฉีด เป็นปัจจัยเสี่ยงของโรคเอดส์ สมมติฐานทำหน้าที่เสมือนเป็นทิศทาง และแนวทาง ในการวิจัย จะช่วยเสนอแนะ แนวทางในการ เก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป สมมติฐานต้องตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ครบถ้วนและทดสอบและวัดได้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยควรนำเอาสมมติฐานต่างๆ ที่เขียนไว้มารวมกันให้เป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะที่เป็นกรอบแนวความคิดของการศึกษาวิจัยทั้งเรื่อง เช่น จะศึกษาถึง พฤติกรรมสุขภาพเมื่อเจ็บป่วยของคนงาน อาจต้องแสดง (นิยมทำเป็นแผนภูมิ) ถึงที่มาหรือปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดในพฤติกรรมดังกล่าว หรือในทางกลับกัน ผู้วิจัยอาจกำหนดกรอบแนวความคิดของการวิจัย ซึ่งระบุว่าการวิจัยนี้มีตัวแปรอะไรบ้าง และตัวแปรเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันอย่างไรก่อน แล้วจึงเขียนสมมติฐานที่ระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในลักษณะที่เป็นข้อๆ ในภายหลัง

7. ขอบเขตของการวิจัย

เป็นการระบุให้ทราบว่าการวิจัยที่จะศึกษามีขอบข่ายกว้างขวางเพียงใด เนื่องจากผู้วิจัยไม่สามารถทำการศึกษาได้ครบถ้วนทุกแง่ทุกมุมของปัญหานั้น จึงต้องกำหนดขอบเขตของการศึกษาให้แน่นอน ว่าจะครอบคลุมอะไรบ้าง ซึ่งอาจทำได้โดยการกำหนดขอบเขตของเรื่องให้แคบลงเฉพาะตอนใดตอนหนึ่งของสาขาวิชา หรือกำหนดกลุ่มประชากร สถานที่วิจัย หรือระยะเวลา

8. การให้คำนิยามเชิงปฏิบัติที่จะใช้ในการวิจัย (operational definition)

ในการวิจัย อาจมี ตัวแปร (variables) หรือคำ (terms) ศัพท์เฉพาะต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องให้คำจำกัดความอย่างชัดเจน ในรูปที่สามารถสังเกต (observation) หรือวัด (measurement) ได้ ไม่เช่นนั้นแล้ว อาจมีการแปลความหมายไปได้หลายทาง ตัวอย่างเช่น คำว่า คุณภาพชีวิต, ตัวแปรที่เกี่ยวกับความรู้ ทัศนคติ , ความพึงพอใจ, ความปวด เป็นต้น

9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย(expected benefits and application)

อธิบายถึงประโยชน์ที่จะนำไปใช้ได้จริง ในด้านวิชาการ เช่น จะเป็นการค้นพบทฤษฎีใหม่ซึ่งสนับสนุนหรือ คัดค้านทฤษฎีเดิม และประโยชน์ในเชิงประยุกต์ เช่น นำไปวางแผนและกำหนดนโยบายต่างๆ หรือประเมินผลการปฏิบัติงานเพื่อหาแนวทางพัฒนาให้ดีขึ้น เป็นต้น โดยครอบคลุมทั้ง ผลในระยะสั้น และระยะยาว ทั้งผลทางตรง และทางอ้อม และควรระบุในรายละเอียดว่า ผลดังกล่าว จะตกกับใคร เป็นสำคัญ ยกตัวอย่าง เช่น โครงการวิจัยเรื่อง การฝึกอบรมอาสาสมัคร ระดับหมู่บ้าน ผลในระยะสั้น ก็อาจจะได้แก่ จำนวนอาสาสมัครผ่านการอบรมในโครงนี้ ส่วนผลกระทบ (impact) โดยตรง ในระยะยาว ก็อาจจะเป็น คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนนั้น ที่ดีขึ้น ส่วนผลทางอ้อม อาจจะได้แก่ การกระตุ้นให้ประชาชน ในชุมชนนั้น มีส่วนร่วม ในการพัฒนาหมู่บ้าน ของตนเอง

10. ระเบียบวิธีวิจัย (research methodology)

เป็นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยว่าแต่ละขั้นตอนจำทำอย่างไร โดยทั่วไปเป็นการให้รายละเอียดในเรื่องต่อไปนี้ คือ

10.1 วิธีวิจัย จะเลือกใช้วิธีวิจัยแบบใด เช่น จะใช้การวิจัยเอกสาร การวิจัยแบบทดลอง การวิจัยเชิงสำรวจ การวิจัยเชิงคุณภาพ หรือจะใช้หลายๆ วิธีรวมกัน ซึ่งก็ต้องระบุให้ชัดเจนว่าจะใช้วิธีอะไรบ้าง

10.2 แหล่งข้อมูล จะเก็บข้อมูลจากแหล่งใดบ้าง เช่น จะเก็บข้อมูลทุติยภูมิ จากทะเบียนราษฎร์ สมุดสถิติรายปี สำมะโนประชากรและเคหะ ฯลฯ หรือจะเป็นข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจ การสนทนากลุ่ม การสังเกต การสัมภาษณ์ระดับลึก ฯลฯ เป็นต้น

10.3 ประชากรที่จะศึกษา ระบุให้ชัดเจนว่าใครคือประชากรที่ต้องการศึกษา และกำหนดคุณลักษณะของประชากรที่จะศึกษาให้ชัดเจน เช่น เพศ อายุ สถานภาพสมรส ศาสนา เขตที่อยู่อาศัย บางครั้งประชากรที่ต้องการศึกษาอาจไม่ใช่ปัจเจกบุคคลก็ได้ เช่น อาจเป็นครัวเรือน หมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ฯลฯ ก็ได้

10.4 วิธีการสุ่มตัวอย่าง ควรอธิบายว่าจะใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบใด ขนาดตัวอย่างมีจำนวนเท่าใด จะเก็บข้อมูลจากที่ไหน และจะเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างได้อย่างไร

10.5 วิธีการเก็บข้อมูล ระบุว่าจะใช้วิธีการเก็บข้อมูลอย่างไร มีการใช้เครื่องมือและทดสอบเครื่องมืออย่างไร เช่น จะใช้วิธีการส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ การสัมภาษณ์แบบมีแบบสอบถาม การสังเกต หรือการสนทนากลุ่ม เป็นต้น

10.6 การประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ระบุการประมวลผลข้อมูลจะทำอย่างไร จะใช้เครื่องมืออะไรในการประมวลผลข้อมูล และในการวิเคราะห์ข้อมูลหรือการทดสอบสมมติฐานจะทำอย่างไร จะใช้สถิติอะไรบ้างในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้สามารถตอบคำถามของการวิจัยที่ต้องการได้

11. ระยะเวลาในการดำเนินงาน

ผู้วิจัยต้องระบุถึงระยะเวลาที่จะใช้ในการดำเนินงานวิจัยทั้งหมดว่าจะใช้เวลานานเท่าใด และต้องระบุระยะเวลาที่ใช้สำหรับแต่ละขั้นตอนของการวิจัย วิธีการเขียนรายละเอียดของหัวข้อนี้อาจทำได้ 2 แบบ ตามที่แสดงไว้ในตัวอย่างต่อไปนี้ (การวิจัยใช้เวลาดำเนินการ 12 เดือน)

ตัวอย่างที่ 1

ก. ขั้นตอนการเตรียมการ : ค้นหาชื่อเรื่องหรือปัญหาที่จะทำ (3 เดือน)

1. ศึกษาเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง(ขออนุมัติดำเนินการ,ติดต่อผู้นำชุมชน,เตรียมชุมชน)และรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่จำเป็น
3. สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. จัดหาและฝึกอบรมผู้ช่วยนักวิจัย
5. ทดสอบและแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ข. ขั้นตอนการเก็บข้อมูล (2 เดือน)

6. เลือกประชากรตัวอย่าง
7. สัมภาษณ์ประชากรตัวอย่าง

ค. ขั้นตอนการประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล (3 เดือน)

8. ลงรหัส ตรวจสอบรหัส นำข้อมูลเข้าเครื่อง และทำการบรรณาธิการด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์
9. เขียนโปรแกรมเพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติต่างๆ ตามที่กำหนดไว้รวมทั้งแปลผลข้อมูล

ง. การเขียนรายงาน และการเผยแพร่ผลงาน (4 เดือน)

10.เขียนรายงานการวิจัย 3 เดือน

11.จัดพิมพ์ 1 เดือน

ตัวอย่างที่ 2 ตารางปฏิบัติงานโดยใช้ Gantt Chart

1. กิจกรรม เดือน

ม.ค. ก.พ. มี.ค. เม.ย. พ.ค. มิ.ย. ก.ค. ส.ค. ก.ย. ต.ค. พ.ย. ธ.ค.

ก. การเตรียมการ

1.การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.การติดต่อหน่วยงานและรวบรวมข้อมูลที่จำเป็น

3.สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

4.จัดหาและฝึกอบรมผู้ช่วยนักวิจัย

5.ทดสอบและแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ข. การเก็บข้อมูล

6.สุ่มตัวอย่าง

7.สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

ค. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

8.ประมวลผลข้อมูล

9.วิเคราะห์และแปลผลข้อมูล

ง. การเขียนรายงานและการเผยแพร่ผลงาน

10.เขียนรายงาน

11.จัดพิมพ์รายงาน

12. งบประมาณ (budget)

การกำหนดงบประมาณค่าใช้จ่ายเพื่อการวิจัย ควรบ่างเป็นหมวดๆ ว่าแต่ละหมวดจะใช้งบประมาณเท่าใด การแบ่งหมวดค่าใช้จ่ายทำได้หลายวิธี ตัวอย่างหนึ่งของการแบ่งหมวด คือ แบ่งเป็น 8 หมวดใหญ่ๆ ได้แก่

12.1 เงินเดือนและค่าตอบแทนบุคลากร

12.2 ค่าใช้จ่ายสำหรับงานสนาม

12.3 ค่าใช้จ่ายสำนักงาน

12.4 ค่าครุภัณฑ์

12.5 ค่าประมวลผลข้อมูล

12.6 ค่าพิมพ์รายงาน

12.7 ค่าจัดประชุมวิชาการ เพื่อปรึกษาเรื่องการดำเนินงาน หรือเพื่อเสนอผลงานวิจัยเมื่อจบโครงการแล้ว

12.8 ค่าใช้จ่ายอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม แหล่งทุนสนับสนุนการวิจัยแต่ละแห่งอาจกำหนดรายละเอียดของการเขียนงบประมาณแตกต่างกัน ผู้ที่จะขอทุนวิจัยจึงควรศึกษาวิธีการเขียนงบประมาณของแหล่งทุนที่ตนต้องการขอทุนสนับสนุน และควรทราบถึงยอดเงินงบประมาณสูงสุดต่อโครงการที่แหล่งทุนนั้นๆ จะให้การสนับสนุนด้วย เนื่องจากถ้าผู้วิจัยตั้งงบประมาณไว้สูงเกินไป โอกาสที่จะได้รับการสนับสนุนก็จะมีน้อยมาก

13. เอกสารอ้างอิง (references) หรือ บรรณานุกรม (bibliography)

ตอนสุดท้ายของโครงร่างการวิจัย จะต้องมี เอกสารอ้างอิง หรือรายการอ้างอิง อันได้แก่ รายชื่อหนังสือ สิ่งพิมพ์อื่น ๆ โสตทัศนวัสดุ ตลอดจนวิธีการ ที่ได้ข้อมูลมา เพื่อประกอบ การเอกสารวิจัยเรื่องนั้น ๆ รายการอ้างอิง จะอยู่ต่อจากส่วนเนื้อเรื่อง และก่อนภาคผนวก โดยรูปแบบที่ใช้ควรเป็นไปตามสากลนิยม เช่น Vancouver Style หรือ APA(American Psychological Association) style

14. ภาคผนวก (appendix)

สิ่งที่นิยมเอาไว้ที่ภาคผนวก เช่น แบบสอบถาม แบบฟอร์มในการเก็บหรือบันทึกข้อมูล เมื่อภาคผนวก มีหลายภาค ให้ใช้เป็น ภาคผนวก ก ภาคผนวก ข ฯลฯ แต่ละภาคผนวก ให้ขึ้นหน้าใหม่

15. ประวัติของผู้ดำเนินการวิจัย (biography)

ประวัติของผู้วิจัย เป็นข้อมูลที่ผู้ให้ทุนวิจัยมักจะใช้ประกอบการพิจารณาให้ทุนวิจัย ซึ่งถ้ามีผู้วิจัยหลายคนก็ต้องมีประวัติของผู้วิจัยที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญๆ ทุกคนซึ่งต้องระบุว่า ใครเป็นหัวหน้าโครงการ ใครเป็นผู้ร่วมโครงการในตำแหน่งใด และใครเป็นที่ปรึกษาโครงการ

ประวัติผู้ดำเนินการวิจัย ควรประกอบด้วยประวัติส่วนตัว (เช่น อายุ เพศ การศึกษา) ประวัติการทำงาน และผลงานทางวิชาการต่างๆ

หลักการเขียนโครงร่างวิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา และ สาขาวิชาปรัชญา

การเขียนโครงการวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์

โครงการวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์เป็นแผนการทำงานที่นิสิตเขียนขึ้นเพื่อให้เห็นทิศทางหรือแนวทางการทำงานทางวิชาการของตน ส่วนใหญ่เนื้อหาของโครงการจะให้เหตุผลว่าทำไมถึงทำวิจัยเรื่องนั้น มีประเด็นปัญหาหรือคำถามอะไรที่ต้องการหาคำตอบ ต้องการบรรลุเป้าหมายอะไร จะใช้วิธีดำเนินการศึกษาอย่างไร และเมื่อทำเสร็จแล้วคาดว่าจะมีประโยชน์ต่อวงวิชาการและต่อสังคมอย่างไร เป็นต้น ในการเขียนโครงการวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์นั้น ให้เริ่มต้นจากการคิดหาประเด็น ปัญหาหรือคำถามที่นิสิตสนใจ แล้วนำไปปรึกษาอาจารย์ผู้ที่เราอยากให้เป็นที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ จากนั้นให้เขียนยกร่าง

โครงการขึ้นมาให้ที่ปรึกษาอ่าน เมื่อผ่าน ความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษาแล้ว ให้นำโครงการไปยื่นคำร้องต่อสถาบันที่ศึกษาเพื่อ ดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการสอบต่อไป เมื่อถึงเวลาสอบโครงการวิทยานิพนธ์ คณะกรรมการสอบจะให้ความเห็นชอบหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าเหตุผลของเรามีน้ำหนักเพียงพอหรือไม่ปัญหาการวิจัยลึกซึ้งและน่าสนใจหรือไม่ พอที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้หรือไม่ เป็นต้น

สำหรับการเขียนโครงการวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ของนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีหลักการเขียนโดยสังเขปดังนี้

1.1 ชื่อเรื่อง (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

การตั้งชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ควรเขียนเป็นคำนามวลี เช่น “วิธีการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า” ไม่ควรเขียนเป็นประโยคสมบูรณ์ที่มีครบทั้งประธาน กริยา และกรรม เช่น “พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา” ควรใช้ภาษากะทัดรัด ชัดเจน ไม่วกวนคลุมเครือ ที่สำคัญคือชื่อเรื่องต้องสะท้อนหรือเล็งถึงประเด็นปัญหาที่ต้องการหาคำตอบด้วย

1.2 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเขียนความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา เป็นการให้เหตุผลประกอบว่าทำไมเรื่องของเราจึงสมควรศึกษาวิจัย ปัญหาที่ต้องการตอบนั้นสำคัญอย่างไร และมีภูมิหลังหรือความเป็นมาอย่างไร ในอดีตที่ผ่านมามีแนวคิดหรือทฤษฎีที่พยายามตอบปัญหานั้นหรือไม่อย่างไร ถ้ามีคนอื่นศึกษาไว้บ้างแล้วก็ให้ชี้แจงต่อไปว่ามีประเด็นปัญหาใดบ้างที่ยังค้างคาอยู่หรือตอบแล้วแต่ยังไม่สมบูรณ์ อุปมาเหมือนเราเสนอความเห็นในที่ประชุมว่าให้เอาอย่างนั้นอย่างนี้ ที่ประชุมจะเห็นด้วยกับข้อเสนอของเราหรือไม่ ขึ้นอยู่กับเหตุผลที่เราใช้สนับสนุนข้อเสนอนั้นเป็นสำคัญเกณฑ์มาตรฐานการตั้งชื่อเรื่อง 1. ใช้คำกะทัดรัด ชัดเจน ไม่คลุมเครือ 2. เขียนเป็นข้อความคำนามวลี 3. ชื่อเรื่องสะท้อนหรือชี้ถึงประเด็นปัญหาการวิจัย 4. ตั้งชื่อเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การเขียนวัตถุประสงค์การวิจัย คือ การวางเป้าหมายการทำงานไว้ล่วงหน้าว่างานวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ของเราจะเดินไปสู่จุดหมายใด เหมือนการไปซื้อของในห้างสรรพสินค้า ถ้าเรามีเป้าหมายล่วงหน้าว่าจะไปซื้อของอะไร ที่ร้านไหน เราก็จะมุ่งไปหาร้านนั้นโดยตรง ไม่ต้องเสียเวลาเดินหาไปเรื่อย ๆ การเขียนวัตถุประสงค์การวิจัยมีประโยชน์มาก เกณฑ์มาตรฐานการเขียนความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1. ชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาหรือข้อคำถามที่จะศึกษาหาคำตอบ 2. ชี้ให้เห็นว่าประเด็นปัญหานั้นมีภูมิหลังหรือความเป็นมาอย่างไร 3. ชี้ให้เห็นว่าปัญหานั้นมีความสำคัญและสมควรศึกษาหาคำตอบอย่างไร 4. ชี้ให้เห็นว่ามีผู้เสนอแนวคิดหรือทฤษฎีสำหรับตอบคำถามนั้นอย่างไรมีประเด็นใดบ้างที่ยังไม่ชัดเจนหรือยังไม่ได้ตอบเกณฑ์มาตรฐานการเขียนวัตถุประสงค์การวิจัย

1. ใช้ภาษาชัดเจน เข้าใจง่าย ไม่วกวน
2. ใช้ประโยคบอกเล่า ไม่ใช่ประโยคคำถามและปฏิเสธ โดยขึ้นต้นด้วยคำว่า “เพื่อ...”
3. แต่ละข้อต้องมุ่งไปในทิศทางเดียวกันคือมุ่งตอบปัญหาการวิจัย
4. แต่ละข้อต้องสะท้อนปัญหาและตอบปัญหาการวิจัยเดียวกันแต่ตอบคนละแง่มุม

1.4 ขอบเขตการวิจัย

การเขียนขอบเขตการวิจัย คือ การเขียนระบุว่างานวิจัยเรื่องนั้นๆ จะศึกษาภายในขอบเขตกว้างแคบแค่ไหนเพียงไร จะเก็บข้อมูลจากเอกสารหรือจากกลุ่มประชากรกว้างแคบแค่ไหน การระบุขอบเขตการวิจัยมีประโยชน์ในแง่ที่ทำให้เราเก็บข้อมูลได้อย่างครอบคลุมภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ ส่วนข้อมูลนอกนั้นถือว่าไม่ได้อยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาของเรา เช่นเราเขียนขอบเขตไว้ว่าจะศึกษาเรื่องกรรมเฉพาะในพระไตรปิฎก เราก็เก็บข้อมูลเรื่องกรรมเท่าที่มีในพระไตรปิฎก 45 เล่มเท่านั้น ไม่ต้องไปเก็บจากคัมภีร์รุ่นหลัง เช่น คัมภีร์รุ่นอรรถกถา

ฎีกา เป็นต้น อุปมาเหมือนเราขีดวงกลมบนผืนทรายแล้วเก็บเมล็ดทรายเฉพาะภายในวงกลมที่เราขีดไว้เท่านั้นในแง่ที่ทำให้ผู้วิจัยรู้ล่วงหน้าว่า งานวิจัยของตนเองมุ่งไปสู่เป้าหมายใด เวลาลงมือเขียนจริง ๆก็จะไม่ต้องเสียเวลากับสิ่งที่ไม่ใช่เป้าหมายของตนเอง การเขียนวัตถุประสงค์การวิจัยนั้นนิยมเขียนแยกเป็นข้อ ๆ โดยขึ้นต้นด้วยคำว่า “เพื่อ...” โดยแต่ละข้อต้องสัมพันธ์กันและมุ่งไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือมุ่งไปสู่การตอบปัญหาการวิจัยเหมือนกันเกณฑ์มาตรฐานการเขียนขอบเขตการวิจัย

1. ระบุขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่จะใช้ในการศึกษาให้ชัดเจนว่าประชากรคือ

อะไร มีจำนวนเท่าใด กลุ่มตัวอย่างคืออะไร มีจำนวนเท่าใด (กรณีงานวิจัยภาคสนาม)

2. ระบุขอบเขตตัวแปรในการวิจัย ตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม โดยจำแนกรายละเอียดของตัวแปรสำคัญให้ชัดเจน (กรณีงานวิจัยเชิงปริมาณ)

3. เขียนระบุขอบเขตเอกสารหรือคัมภีร์ที่จะไปเก็บข้อมูลมาตอบปัญหาการวิจัย โดยระบุให้ชัดว่าจะใช้เอกสารหรือคัมภีร์อะไรบ้าง (กรณีงานวิจัยเชิงเอกสาร)

1.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) นิยมใช้ในงานวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นกับตัวแปรตาม เช่น เราตั้งสมมติฐานว่า “การนั่งสมาธิจะทำให้เรียนหนังสือเก่ง” เมื่อทำกรอบแนวคิดในการวิจัยจะต้องแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้น คือ การนั่งสมาธิ กับ ตัวแปรตาม คือ การเรียนหนังสือเก่ง ส่วนงานวิจัยเชิงเอกสารและงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการสนทนากลุ่ม จะไม่นิยมทำกรอบแนวคิดในการวิจัย จะทำหรือไม่ทำก็ได้ เพราะงานวิจัยแบบนี้ไม่ได้มุ่งที่จะพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้งสอง กรอบแนวคิดการวิจัยทำได้หลายวิธี ได้แก่ การพรรณนา แบบจำลอง แผนภาพ หรือแบบผสมผสาน

1.6 ปัญหาที่ต้องการทราบ

การเขียนปัญหาที่ต้องการทราบหรือต้องการตอบ คือการเขียนระบุลงไปให้ชัดเจนว่างานวิจัยเรื่องนั้นต้องการตอบปัญหาอะไร ส่วนใหญ่ปัญหาการวิจัยจะมีอยู่แล้วในความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา แต่ที่แยกออกมาเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก เพื่อเน้นให้เห็นปัญหาเด่นชัดมากยิ่งขึ้น

1.7 สมมติฐานการวิจัย

การตั้งสมมติฐานการวิจัย นิยมใช้ในกรณีงานวิจัยเชิงปริมาณหรืองานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ส่วนในงานวิจัยเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพไม่ค่อยนิยม การตั้งสมมติฐานคือการคาดเดาคำตอบไว้ล่วงหน้าบนฐานข้อมูลหรือทฤษฎีที่มีอยู่ เช่นเมื่อมีคดีฆาตกรรมเกิดขึ้น เกณฑ์มาตรฐานการเขียนกรอบแนวคิดในการวิจัย 1. ตัวแปรแต่ละตัวที่เลือกศึกษา ต้องมีพื้นฐานเชิงทฤษฎีว่า มีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ต้องการศึกษา2. มีความตรงประเด็นในด้านเนื้อหาสาระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านตัวแปรอิสระหรือตัวแปรตาม 3. มีรูปแบบสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย 4. ระบุรายละเอียดของตัวแปรและ/หรือแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรได้ชัดเจนด้วยสัญลักษณ์หรือแผนภาพตำรวจมักจะตั้งสมมติฐานล่วงหน้าว่าเกิดจากการขัดแย้งผลประโยชน์บ้าง ชู้สาวบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายหรือมีทิศทางในการทำคดี คำตอบล่วงหน้าแบบสมมติฐานต้องมุ่งไปในทิศทางเดียวกันกับวัตถุประสงค์การวิจัย และต้องสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นกับตัวแปรตาม เช่น เราให้คำตอบล่วงหน้าว่า “การดื่มนมจะทำให้เรียนหนังสือเก่ง” ก็คือสมมติฐานที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้น (การดื่มนม) กับตัวแปรตาม (การเรียนหนังสือเก่ง)นั่นเอง เกณฑ์มาตรฐานการเขียนสมมติฐานการวิจัย

1. เป็นคำตอบปัญหาการวิจัยล่วงหน้าที่ผู้วิจัยคาดว่าจะเป็นอย่างนั้นและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์

2. เป็นคำตอบล่วงหน้าที่สอดคล้องกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นกับตัวแปรตาม

3. เป็นสมมติฐานที่ตั้งขึ้นจากหลักฐานข้อมูลเบื้องต้นและจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

4. ใช้ภาษาที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และเฉพาะเจาะจง

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย คือ การให้ความหมายของศัพท์บางศัพท์ที่ผู้วิจัยใช้ในความหมายพิเศษหรือความหมายเฉพาะในงานวิจัยเรื่องนั้น ๆ ศัพท์ที่นิยามอาจเป็นคำที่คนใช้กันทั่วไปหรือศัพท์ที่คนไม่คุ้นเคยก็ได้ แต่เมื่อผู้วิจัยต้องการใช้คำนั้นในความหมายที่ตนต้องการ ซึ่งต่างจากความหมายที่คนทั่วไปใช้กัน จะต้องนิยามให้ชัดเจนว่าคำนั้นหรือศัพท์นั้นมีความหมายแค่ไหนเพียงไร ตัวอย่างงานวิจัยเรื่องหนึ่งชื่อว่า “ศึกษาความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เนื่องจากนิสิตมหาจุฬาฯ มีหลายระดับ หลายชั้นปี และหลายสาขาวิชา ซึ่งงานวิจัยเรื่องนี้ไม่ได้ต้องการศึกษานิสิตทั้งหมด ผู้วิจัยจึงนิยามศัพท์ว่า “คำว่า นิสิต ในที่นี้หมายถึงนิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ 1 ผู้กำลังศึกษาอยู่ที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัยเท่านั้น” คำนิยามนี้ทำให้คำว่า “นิสิต” มีความหมายเฉพาะเจาะจงลงไปว่าหมายถึงคนกลุ่มใด แต่ถ้าเป็นศัพท์ที่ผู้วิจัยใช้ในความหมายเดียวกันกับที่คนทั่วไปใช้กัน ก็ไม่จำเป็นต้องนิยามก็ได้ เรียกง่าย ๆ ว่าการนิยามศัพท์ก็คือการตีกรอบคำศัพท์ให้มีความหมายเท่าที่เราต้องการใช้ในงานวิจัยเท่านั้น

1.9 ทบทวนเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง หมายถึง การย้อนกลับไปสำรวจดูเอกสารและงานวิจัยที่มีคนศึกษาไว้ในอดีต ซึ่งเป็นงานที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับงานวิจัยของเราโดยตรงหรือบางส่วน การทบทวนก็คือการสำรวจดูว่างานเรื่องนั้น ๆ ผู้เขียนมุ่งศึกษาหาคำตอบประเด็นปัญหาอะไร เมื่อศึกษาแล้วได้พบคำตอบว่าอย่างไรบ้าง คำตอบนั้นมีช่องว่าง (Academic Gap) หรือมีความไม่ชัดเจนอะไรบ้างที่จะเป็นช่องทางให้เราศึกษาต่อเพื่อความ

ชัดเจนต่อไป การทบทวนเอกสารฯ มีประโยชน์ในแง่ที่ทำให้เราเห็นพัฒนาการขององค์ความรู้ในด้านนั้น ๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ก้าวหน้าไปถึงไหนแล้ว ทำให้ไม่เสียเวลาเดินทางซ้ำรอยเรื่องที่คนอื่นเขาให้คำตอบไว้ชัดเจนแล้ว และทำให้เราเห็นช่องทางที่จะศึกษาหาคำตอบต่อไป อุปมาเหมือนคนในอดีตได้สร้างบันไดหลายขั้นไว้ให้แก่เรา ถ้าเราอยากสร้างบันไดให้สูงขึ้นไปอีก ก็ต้องย้อนกลับไปทบทวนดูว่าคนในอดีตได้สร้างบันไดไว้กี่ขั้นแล้ว บันไดเหล่านั้นมีวิธีการสร้างอย่างไร มีข้อบกพร่องอย่างไร มีช่องทางที่จะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นอย่างไร และมีช่องทางที่จะสร้างบันไดให้สูงขึ้นไปอีกอย่างไร เป็นต้น ซึ่งการทบทวนอดีตแล้วพบข้อบกพร่องหรือพบช่องทางที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา ถือว่าเป็นโอกาสทองในการทำงานวิจัย เพราะนี้คือเหตุผลที่เราสามารถเอาไปอ้างคนอื่นได้ว่า งานวิจัยของเราเป็นงานสร้างสรรค์ใหม่ เป็นงานที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้ ไม่ใช่งานที่เดินซ้ำรอยหรือเป็นงานที่เอาสิ่งที่คนอื่นรู้แล้วมาพูดทวนซ้ำอีก เกณฑ์มาตรฐานการเขียนนิยามศัพท์เฉพาะ

1. ศัพท์ที่จะนิยามต้องใช้ในความหมายเฉพาะเจาะจงหรือความหมายพิเศษเท่านั้น

2. ศัพท์ที่จะนิยามควรเป็นคำหลัก (Keyword) ของงานวิจัยเท่านั้น ซึ่งคำหลักมักปรากฏอยู่ในชื่อเรื่องวิจัยหรือในวัตถุประสงค์การวิจัย ส่วนศัพท์ทั่วไปไม่ต้องนิยามก็ได้

3. ต้องนิยามให้ครอบคลุมเฉพาะความหมายที่ผู้วิจัยต้องการใช้ในงานวิจัยของตนเท่านั้น

4. ไม่ควรนิยามศัพท์ให้มีความหมายกำกวมหรือนิยามเกินกว่าความหมายที่ใช้จริง ๆ เช่นนิยามคำว่า “นิสิต” หมายถึงนิสิตปริญญาตรี โท และเอก ทั้งที่งานวิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะนิสิตปริญญาโทเท่านั้น

1.10 วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology) หรือบางครั้งเรียกว่าระเบียบวิธีวิจัย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมาก เพราะผลการวิจัยที่ออกมาจะน่าเชื่อหรือไม่ ขึ้นอยู่กับวิธีดำเนินการวิจัยที่เราใช้เป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนวิธีดำเนินการวิจัย คือการแจงรายละเอียดว่า เมื่อถึงเวลาลงมือทำวิจัยจริง ๆ เราจะมีวิธีการและขั้นตอนการเก็บหลักฐานข้อมูลมาตอบปัญหาการวิจัยอย่างไร จะใช้เครื่องมืออะไรเก็บข้อมูล (เช่น แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การสนทนากลุ่ม) เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วจะทำอย่างไรกับข้อมูลนั้น อุปมาเหมือนพ่อครัวชี้แจงเหตุผลว่าตนจะทำอาหารพิเศษชนิดหนึ่งขึ้นมา พร้อมกับบอกวิธีการทำอาหารว่ามีลำดับขั้นตอนอย่างไร นับตั้งแต่วิธีการที่จะได้มาซึ่งวัตถุดิบสำหรับทำอาหาร ขั้นตอนการปรุงจะเริ่มจากอะไรก่อนอะไรหลังเป็นต้น การเขียนวิธีดำเนินการวิจัยทำได้หลายแบบดังนี้ เกณฑ์มาตรฐานการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารและงานวิจัยที่จะนำมาทบทวนต้องมีเนื้อหาหรือมีประเด็นการศึกษาเกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะดำเนินการศึกษา อาจเกี่ยวข้องทั้งหมดหรือบางส่วนก็ได้

2. เอกสารและงานวิจัยที่จะนำมาทบทวนควรมีมาตรฐานทางวิชาการและเขียนโดยผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการหรือผู้อยู่ในแวดวงวิชาการ ส่วนงานที่คนทั่วไปเขียนขึ้นไม่ควรนำมาทบทวน

3. การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องควรชี้ให้เห็นพัฒนาการขององค์ความรู้ด้านนั้น ๆ ที่คนในอดีตสร้างสรรค์ไว้ ชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาที่ผู้เขียนต้องการตอบ และคำตอบที่ผู้เขียนนำเสนอไว้

4. รูปแบบการเขียนทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ควรเขียนโดยเอาประเด็นเป็นตัวตั้ง ไม่ควรเรียงลำดับตามชื่อผู้เขียนและปีที่เขียน ควรเขียนร้อยเรียงอย่างเป็นระบบให้เป็นเนื้อเดียวกัน เมื่ออ่านแล้วทำให้มองเห็นภาพรวมและพัฒนาการขององค์ความรู้ด้านนั้น ๆ รวมทั้งควรชี้ให้เห็นช่องว่างทางวิชาการที่ยัง

ไม่มีคำตอบชัดเจนและชี้ให้เห็นช่องทางที่เราจะเดินหน้าทำวิจัยต่อไป

ก. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) หมายถึง งานวิจัยที่รวบรวมข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัยจากเอกสารเท่านั้น เช่น งานวิจัยทางปรัชญา งานวิจัยทางประวัติศาสตร์ งานวิจัยด้านวรรณคดี งานวิจัยคัมภีร์ศาสนา เป็นต้น (ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยสายมนุษยศาสตร์) เวลาเขียนวิธีดำเนินการวิจัยต้องแจงให้ละเอียดว่าจะมีวิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสารที่ศึกษาอย่างไร เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วจะวิเคราะห์หรือตีความข้อมูลนั้นด้วยกรอบแนวคิดอะไร เช่น อาจบอกว่าจะวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางปรัชญา ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ ด้วยวิธีการแบบวรรณคดีวิจารณ์ ด้วยวิธีการแบบศาสตร์แห่งการตีความ เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง รวมทั้งแจงให้เห็นรายละเอียดของวิธีการนั้น ๆ ด้วย

ข. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) หมายถึง งานวิจัยที่เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามแบบคุณภาพ คือเก็บข้อมูลด้วยวิธีที่ไม่ต้องชั่ง ตวง วัด ออกมาเป็นสถิติหรือตัวเลขเหมือนงานวิจัยเชิงปริมาณ หากแต่เก็บข้อมูลในรูปของข้อความจากการสัมภาษณ์ ข้อความจากการสนทนา ข้อความบันทึกจากการสังเกต เป็นต้น เวลาเขียนวิธีดำเนินการวิจัยต้องแจงให้เห็นรายละเอียดว่าจะใช้วิธีการเก็บรวมข้อมูลอย่างไร เช่น เก็บด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างรวมกัน แต่ละแบบนั้นต้องแจงให้เห็นรายละเอียดด้วยว่ามีลำดับขั้นตอนการทำงานอย่างไร เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างไร เป็นต้น

ค. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) หมายถึง การวิจัยที่ใช้วิธีการเก็บข้อมูลในรูปแบบของการชั่ง ตวง วัด ออกมาเป็นสถิติหรือตัวเลข เช่น เวลาเราป่วยไม่สบายแล้วไปพบหมอที่โรงพยาบาล ก่อนจะไปพบหมอบุรุษพยาบาลจะเก็บข้อมูลส่วนตัวของเราด้วยการให้ชั่งน้ำหนัก วัดความดันโลหิต วัดความสูง ตรวจเลือด เป็นต้น จากนั้นจึงส่งข้อมูลต่อไปให้หมอเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวินิจฉัยโรค ข้อมูลเหล่านั้นล้วนอยู่ในรูปของตัวเลขทั้งสิ้น นี้คือการเก็บข้อมูลในรูปแบบที่เรียกว่า “เชิงปริมาณ” พอไปพบหมอ หมอจะสัมภาษณ์เราเกี่ยวกับอาการของโรคแล้วจดข้อความต่าง ๆ ลงไปในเอกสาร ข้อมูลที่หมอบันทึกไว้ในรูปของข้อความหรือตัวหนังสือนี้เรียกว่าข้อมูล “เชิงคุณภาพ” เวลาเขียนวิธี

ดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณต้องแจงให้เห็นรายละเอียดว่าจะใช้วิธีการเก็บข้อมูลอย่างไร จะสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูลอย่างไร เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างไร เป็นต้น รูปแบบการเขียนวิธีดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณที่ดีควรมีองค์ประกอบต่อไปนี้

(1) ประชากร ต้องเขียนระบุให้ชัดเจนว่ากลุ่มประชากรที่จะไปศึกษานั้นมีขอบเขตจำนวนเท่าไร และมีคุณลักษณะอย่างไร เป็นต้น

(2) กลุ่มตัวอย่าง คือ ส่วนหนึ่งของประชากรที่นำมาศึกษา ต้องระบุขนาดของกลุ่มตัวอย่าง วิธีการและขั้นตอนการเลือกกลุ่มตัวอย่างอย่างละเอียด

(3) เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ต้องเขียนรายละเอียดว่าเครื่องมือที่ใช้มีอะไรบ้าง พร้อมทั้งระบุลักษณะของเครื่องมือ หากสร้างหรือพัฒนาเครื่องมือขึ้นเอง ต้องระบุขั้นตอนและวิธีการสร้างการทดลองใช้และการตรวจสอบคุณภาพให้ชัดเจน เกณฑ์มาตรฐานเกี่ยวกับประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ระบุขอบเขต จำนวน และคุณลักษณะของประชากรอย่างชัดเจน

2. กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างเหมาะสมและถูกต้องตามหลักวิชา

3. กำหนดวิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างเหมาะสม เขียนอธิบายการเลือกกลุ่มตัวอย่างให้ผู้อ่านเห็นภาพในการปฏิบัติจริงว่ามีวิธีดำเนินการในรายละเอียดอย่างไร

(4) การเก็บรวบรวมข้อมูล ต้องระบุวิธีเก็บข้อมูลที่กำหนดไว้ เช่น ส่งทางไปรษณีย์ เก็บด้วยตนเองหรือให้ผู้ช่วยเก็บข้อมูล กล่าวถึงวิธีการตรวจสอบการเก็บข้อมูลเพื่อให้ข้อมูลที่เป็นมาตรฐานเดียวกันและได้ข้อมูลครบถ้วนหรือมากที่สุด นอกจากนี้ ต้องบอกเหตุผลที่เลือกใช้วิธีเก็บข้อมูลและการตรวจสอบควบคุมคุณภาพข้อมูลด้วย เกณฑ์มาตรฐานการระบุเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

กรณีที่ 1 นำเครื่องมือของผู้อื่นมาใช้

1. ระบุแหล่งที่มา ปีที่สร้าง และค่าสถิติแสดงคุณภาพ

2. ชี้ให้เห็นเหตุผลและความสมเหตุสมผลที่จะใช้เครื่องมือนั้นเก็บข้อมูล

กรณีที่ 2 สร้างเครื่องมือใช้เอง

1. อธิบายการสร้างเครื่องมือตามหลักวิชา

2. ระบุแหล่งที่มาของข้อมูลพื้นฐานที่ใช้ประกอบการร่างเครื่องมือ เช่น

เอกสาร หนังสือ คู่มือหรือตัวเครื่องมือของคนอื่น

3. ระบุรายละเอียด วิธีการตรวจสอบเครื่องมือ

(5) การวิเคราะห์ข้อมูล ให้ระบุวิธีการวิเคราะห์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแยกบรรยายตามลักษณะข้อมูล และตัวแปรแต่ละตัวแปรว่า แต่ละตัวแปรเมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว นำมาทำอย่างไร และวิเคราะห์ด้วยสถิติใด

(6) แผนปฏิบัติการวิจัย เป็นแผนเชิงปฏิบัติการ ที่นิสิตกำหนดขึ้นเป็นแนวในการทำวิจัย โดยระบุกิจกรรมที่จะกระทำไว้ชัดเจน พร้อมระบุช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มต้นกิจกรรมนั้นจนสิ้นสุดไว้ด้วย

1.11 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การเขียนประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ คือ การเขียนคาดการณ์ล่วงหน้าว่าหลังจากทำงานวิจัยเรื่องนั้นสำเร็จแล้วจะมีประโยชน์อะไรเกิดขึ้นบ้าง ซึ่งการเขียนประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับต้องให้สัมพันธ์และมุ่งไปในทิศทางเดียวกันกับปัญหาการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยด้วย อุปมาเหมือนเราเดินทางไปจังหวัดเชียงใหม่ เชียงใหม่คือวัตถุประสงค์ที่เราต้องการไป

เกณฑ์มาตรฐานการระบุการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ระบุวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล อาจระบุเหตุผลที่เลือกใช้วิธีการนั้น ๆ

2. ระบุวิธีการตรวจสอบ ติดตาม ควบคุมคุณภาพและอาจระบุเหตุผลที่เลือกใช้วิธีการนั้น ๆ

3. ระบุช่วงเวลาเก็บข้อมูล

เกณฑ์มาตรฐานการระบุวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ระบุวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแยกบรรยายตามลักษณะข้อมูลและตัวแปรแต่ละตัว

2. ระบุสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ให้ชัดเจน

เกณฑ์มาตรฐานการระบุแผนปฏิบัติการวิจัย

1. ระบุกิจกรรมที่จะดำเนินการ เรียงเป็นข้อ ๆ ชัดเจน พร้อมระบุช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุด

2. ควรเขียนในรูปของ Gantt chart ให้ถึง เมื่อไปถึงตรงนั้นแล้วเราก็คาดการณ์ไว้ล่วงหน้าว่าจะได้ประโยชน์อย่างนั้นอย่างนี้หรือได้พบเห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ซึ่งประโยชน์หรือสิ่งที่เราคาดว่าจะได้รับนั้นต้องสัมพันธ์กับจังหวัดเชียงใหม่ด้วย คือต้องมีอยู่จริงที่จังหวัดเชียงใหม่ด้วย ส่วนใหญ่การเขียนประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ นิยมขึ้นต้นด้วยคำว่า “ทำให้รู้....ทำให้ทราบ...ทำให้เข้าใจ...” เป็นต้น

เกณฑ์มาตรฐานการเขียนประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เขียนคาดการณ์ล่วงหน้าถึงประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับหลังจากบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยแล้ว

2. เขียนให้สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์และมุ่งไปในทิศทางเดียวกันกับวัตถุประสงค์

3. นิยมเขียนขึ้นต้นด้วยคำว่า “ทำให้รู้...ทำให้ทราบ...ทำให้เข้าใจ...” เป็นต้น ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมของงานวิจัยแต่ละเรื่อง

1.12 บรรณานุกรม

บรรณานุกรม คือ รายการเอกสารต่าง ๆ ที่นำมาใช้อ้างอิงหรือประกอบศึกษาค้นคว้าในงานวิจัยแต่ละเรื่อง การเขียนบรรณานุกรมนั้นให้เขียนไว้ในส่วนท้ายของงานวิจัย โดยเขียนไล่เลียงตามลำดับอักษร และแบ่งเป็นหมวดหมู่ตามประเภทของเอกสาร เช่น เอกสารปฐมภูมิ ทุติยภูมิ เป็นต้น ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับการทำบรรณานุกรมให้ดูในบทที่ว่าด้วยการอ้างอิง (บทที่ 4)

1.13 ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัยเป็นข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่า ผู้วิจัยมีภูมิหลังด้านการศึกษา มีประสบการณ์ มีผลงานทางวิชาการ และมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ที่สอดคล้องกับเรื่องที่จะทำการศึกษาหรือไม่อย่างไร ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่คณะกรรมการสอบจะนำไปประกอบการ

พิจารณาโครงการวิทยานิพนธ์ รวมทั้งเป็นข้อมูลในการติดต่อประสานของเจ้าหน้าที่ผู้ประสานงาน รูปแบบการเขียนประวัติผู้วิจัยให้ดูแผนภาพหน้าถัดไป

1.14 สารบัญชั่วคราว

การเขียนสารบัญชั่วคราวเป็นการวางโครงสร้างเนื้อหาของงานวิจัยให้เห็นว่าในแต่ละบทมีประเด็นที่จะศึกษาอย่างไรบ้าง ชื่อบทคืออะไร มีหัวข้อย่อยอย่างไร ซึ่งการออกแบบบทแต่ละบทนั้นต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นสำคัญ ควรให้เนื้อหาของแต่ละบทมุ่งไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือมุงสู่ไปสู่การตอบปัญหาการวิจัย โดยอาจให้แต่ละบททำหน้าที่ตอบปัญหาการวิจัยในบางแง่มุมหรือตอบวัตถุประสงค์ข้อใดข้อหนึ่ง และควรให้เนื้อหาของแต่ละบทมีความสัมพันธ์ส่งทอดกันไปตามลำดับเหมือนลูกโซ่ สารบัญชั่วคราวหรือโครงสร้างของงานวิจัยเอกสารนั้นไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของงานแต่ละเรื่อง ส่วนสารบัญชั่วคราวหรือโครงสร้างของงานวิจัยภาคสนามทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณค่อนข้างจะมีรูปแบบแน่นอนตายตัว (ดูแผนภาพที่ว่าด้วยสารบัญในหน้าถัดไป)

1.15 เชิงอรรถ

เชิงอรรถ (Footnote) คือ การทำรายการเอกสารอ้างอิงหรือคำอธิบายเพิ่มเติมที่อยู่ด้านล่างของข้อความในหน้ากระดาษแต่ละหน้า ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากของงานวิจัย เพราะเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าข้อเสนอของเรามีความน่าเชื่อถือและสามารถตรวจสอบแหล่งที่มาได้ ดังนั้น เวลาจะนำเอาเอกสารหลักฐานอะไรมาใส่ไว้ในเชิงอรรถ ควรประเมินเอกสารหลักฐานและผู้เขียนด้วยว่า มีน้ำหนักเพียงพอที่ทำให้งานวิจัยของเรามีความน่าเชื่อถือมากขึ้นหรือไม่ สำหรับรูปแบบการทำเชิงอรรถนั้นให้ดูในบทที่ว่าด้วยการอ้างอิง (บทที่ 4)

(รูปแบบหน้าปกโครงการวิทยานิพนธ์)

โครงการวิทยานิพนธ์

เรื่อง

นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

HELL AND HEAVEN IN THERAVADA BUDDHISM

โดย

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ (วันจันทร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

1..... ประธานกรรมการ

2..... กรรมการ

3..... กรรมการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2553

(รูปแบบโครงสร้างโครงการวิทยานิพนธ์)

โครงการวิทยานิพนธ์

เรื่อง .....

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

.....

.....

.....

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 ....

2.2 ....

2.3 ....

3. ขอบเขตการวิจัย

....

4. ปัญหาที่ต้องการทราบ

4.1 ....

4.2 ....

4.3 ....

5. สมมติฐานการวิจัย (ถ้ามี)

5.1 ....

5.2 ....

5.3 ....

6. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

6.1 ....

6.2 ....

6.3 ....

7. ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 ....

7.2 ....

7.3 ....

8. วิธีดำเนินการวิจัย

....

....

....

9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

9.1 ....

9.2 ....

9.3 ....

10. สารบัญชั่วคราว

....

....

....

11. บรรณานุกรม

....

....

....

12. ประวัติผู้วิจัย

....

....

....

บทที่ 6
ตัวอย่างการเขียนงานวิจัยทางพุทธศาสนา และปรัชญา

ในบทนี้ นำเสนองานวิจัย หรือ งานวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและปรัชญา เพื่อเป็นรูปแบบในการศึกษาและวิธีการเขียนงานวิจัย โดยยึดรูปแบบของการเขียนวิทยานิพนธ์ หรือ งานวิจัยของหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา และสาขาวิชาปรัชญา ซึ่งเป็นลักษณะงานวิจัยที่มีความเชื่อมโยงกับหลักการทางพระพุทธศาสนา และ พุทธปรัชญาที่นิยมศึกษาในรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพมากกว่าการวิจัยเชิงปริมาณ ดังนั้นจึงได้นำรูปแบบวิทยานิพนธ์ของนิสิตที่ศึกษาอยู่ในหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ขอให้ศึกษาและสังเกตวิธีการและรูปแบบการเขียน ตลอดทั้งการอ้างอิง ดังนี้

<u>เรื่องที่ 1</u>

<u>เรื่อง</u> **การศึกษาวิเคราะห์หลักอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท**

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตั้งแต่ตรัสรู้ถึงปรินิพพานเป็นระยะเวลา 45 พรรษา พระองค์ทรงจาริกไปยังแว่นแคว้นต่างๆ ในชมพูทวีป เพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระองค์ พร้อมทั้งอบรมสาวกตั้งพุทธบริษัทขึ้นอย่างมั่งคั่ง และหลักธรรมหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คือ หลักอิทธิบาท 4 คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงความสำเร็จ ความได้ ความถึง ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่ง

ธรรมเหล่านั้น มี 4 ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา[1] เมื่อได้ปฏิบัติตามหลักธรรมอิทธิบาท 4 แล้วย่อมก่อให้เกิดความสำเร็จในสัทธรรม 3 ประการ คือ (1) ปริยัติสัทธรรม คือ คำสั่งสอนอันจะต้องเล่าเรียน ได้แก่ พุทธพจน์ (2) ปฏิบัติสัทธรรม คือ ปฏิปทาอันจะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และ (3) ปฏิเวธสัทธรรม คือ ผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน

หลักอิทธิบาทจัดเป็นธรรมที่มีกำลังอย่างแรงกล้า เมื่อมีฉันทะปรารถนานิพพานย่อมยอมสละชีวิต เพราะความพอใจนั้นได้ วิริยะ จิต ก็เช่นเดียวกัน ย่อมมีความเพียรพยายามอย่างไม่ย่อท้อ ย่อมตั้งจิตไว้อย่างมั่นคงและเด็ดเดี่ยวที่จะบรรลุมรรคผลนิพพาน ปัญญาก็มีความแรงกล้าไม่ใยดีต่อ โลกียธรรม ผู้บริบูรณ์ด้วยอิทธิบาท 4 ย่อมบรรลุโลกุตระอิทธิได้ส่วนผู้ปราศจากอิทธิดังกล่าว ต้องพยายามหากัลยาณมิตรที่คอยแนะนำอบรมสั่งสอนเพื่อเป็นอุปนิสัยต่อไปในภพหน้า เช่น ผู้ที่ปราศจากวิริยิทธิบาท คือ ความเพียรต้องปฏิบัติธุดงค์วัตร 13 ประการ หรือมั่นพิจารณาสังเวชธรรม คือ ธรรมที่ทำให้เกิดความสลดใจ เกิดความสังเวชเพื่อจะได้เล้าใจให้น้อมมาทางกุศล เกิดความไม่ประมาท มีกำลังใจและเกิดความเพียรในการปฏิบัติธรรมต่อไป ส่วนผู้ที่ปราศจากวิมังอิทธิบาท คือ ปัญญา ต้องศึกษาเล่าเรียนพระปรมัตถธรรมเพื่อให้เกิดปัญญา สามารถทำลายสักกายทิฏฐิ[2] การปฏิบัติตาม หลักอิทธิบาท 4 นี้ก็เพื่อให้ถึงความสำเร็จในสัทธรรม 3 ประการข้างต้น ทั้งดำรงรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ เพราะหากปล่อยปละละเลยไม่ดูแล รักษา ปฏิบัติตามย่อมทำให้พระสัทธรรมไม่ตั้งอยู่ได้นาน

ดังในสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับ ณ ป่าไผ่ ใกล้เมืองมิถิลาลำดับนั้น ท่านกิมพิละเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรมไม่ตั้งอยู่ยั่งยืนในเมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว

“ ดูกรกิมพิละ ! เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกาในพระธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพ ไม่ยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรมในพระสงฆ์ ในการศึกษา ไม่เคารพยำเกรงกันและกัน นี้แล

---

[1] อภิ. (ไทย) ๓๕/๔๕๖/๒๖๙.

[2] ฉันทนา อุตสาหลักษณ์ , **พุทธิปัญญา : คู่มือการสร้างปัญญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

กิมพิละ ! เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรมไม่ตั้งอยู่ได้นานในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว"[3] สัทธรรม (True Doctrine) หลักแท้ เป็นหลักปฏิบัติหรือหลักการที่ถูกต้องแท้จริงในทางปฏิบัติโดยตรง ไม่ใช้หลักปรัชญา ซึ่งปัจจุบันนับวันกำลังจะเลือนจางหายไป จากความเข้าใจของผู้ทั่วไป เป็นเพราะชีวิตที่ยังมีลมหายใจอยู่ไม่โอกาส หรือไม่หาโอกาสศึกษาลงมือปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องตามหลักที่แท้จริง ทำให้การเลอะเลือนของหลักแท้จริงในการปฏิบัติจางหายไปอย่างน่าเสียดาย ผู้คนเริ่มเข้าไม่ถึงหลักดังกล่าว ก็เป็นเหตุให้ไม่สามารถได้รับคุณวิเศษแห่งสัทธรรมนี้ เสื่อมลงเป็นธรรมดา และความเสื่อมที่ร้ายแรงที่สุด ก็คือการที่ไม่อาจล่วงพ้นไปจากห้วงแห่งกิเลสมหันตภัยการเข้าถึง สัทธรรม มีได้ทางเดียวเท่านั้น คือด้วยลงมือปฏิบัติสมาธิชั้นสูง หรือสมาธิภาวนา หาใช่การเชี่ยวชาญธรรมโดยวิธีอื่น และหนทางนี้เท่านั้นที่จะพาตนเอง หรือจิตตนให้รอดพ้นจากทุคติได้ ภายหลังความตาย การฝึกสมาธิชั้นสูง ย่อมต้องอาศัย โพธิปักขิยธรรม เป็นแนวทางจึงจะประสพความสำเร็จเป็นขั้นเป็นตอนโดยง่าย ดังนั้น สัทธรรม กับ โพธิปักขิยธรรม จึงมีความเกี่ยวพันกันอย่างมาก[4]

ความหมายของพระสัทธรรม หมายถึง ธรรมคำสั่งสอนของสัตบุรุษ ที่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น (สัตบุรุษ คือ ผู้สงบระงับจากกิเลสสวะทั้งปวง) บ้างก็เรียกว่า สัปปุริส และ สัตบุรุษ นัยหลังนี้คือสัตบุรุษ รงกับ สงบระงับกิเลส ซึ่งเป็นองค์ประกอบทั้งสามของศาสนาพุทธเราแต่เดิม อันได้แก่ (1) ปริยัติสัทธรรม ได้แก่ พระปริยัติ การเรียนการศึกษา ทั่วๆ ไป กล่าวได้ว่า เป็นหลักทฤษฎีนำไปสู่หลักการปฏิบัติได้อย่างถูก ต้อง(เปรียบเหมือนเป็นคู่มือ ก่อนจะทำอะไร ๆ ในเมื่อไม่รู้ ต้องอ่าน คู่มือ คำแนะนำก่อน (2) ปฏิบัติสัทธรรม สืบเนื่องจากเมื่อเรียนรู้แนวทาง หรือทฤษฎี จนเป็นที่เข้าใจอย่างถูกต้องแล้ว ก็ต้องปฏิบัติตามหลักทฤษฎี เพื่อนำไปสู่ การเข้าใจในสภาวธรรม (3) ปฏิเวธสัทธรรม เมื่อปฏิบัติอย่างถูกต้องไม่ย่อหย่อน ไม่ทอดทิ้งปฏิบัติเป็นกิจนิสัย ก็ย่อมบรรลุ มรรค ผล นิพพาน (ปฏิเวธ แปลว่า เข้าใจแจ่มแจ้ง จนถึง

---

[3] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๗๕/๓๒๑)

[4] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘.

กับเรียกว่าได้ดวงตาเห็นธรรม)[5] เมื่อกระนั้นก็ยังสำคัญไม่ได้ว่าจะเจริญอิทธิบาท 4 กระทำได้เช่นใด จึงจะมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

ดังมีพุทธดำรัสตอบ " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยสมาธิที่เกิดแต่ฉันทะ เกิดแต่วิริยะ เกิดแต่จิตตะ เกิดแต่วิมังสา และความเพียรเด็ดเดี่ยวดังนี้ว่า ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ของเราจักไม่ย่อหย่อนเกินไป จักไม่เข้มข้นเกินไป ไม่หดหู่ในภายใน ไม่ฟุ้งซ่านไปในภายนอก และเธอมีความเข้าใจในเบื้องหน้าเบื้องหลังอยู่ว่า เบื้องหน้าฉันใด เบื้องหลังก็ฉันนั้น ...เบื้องบนฉันใด เบื้องล่างก็ฉันนั้น กลางวันฉันใดกลางคืนก็ฉันนั้น.... เธอมีจิตเปิดเผย ไม่มีอะไรหุ้มห่อ อบรมจิตให้สว่างอยู่..." ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่ย่อหย่อนเกินไปคืออย่างไร ? ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่ประกอบด้วยความเกียจคร้านเจือปนด้วยความเกียจคร้าน นี้เรียกว่า... ย่อหย่อนเกินไป

"ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่ประกอบด้วยความฟุ้งซ่าน เจือปนด้วยความฟุ้งซ่าน นี้เรียกว่าเข้มข้นเกินไป

"ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่ประกอบด้วยความหดหู่ง่วงซึม เจือปนคลุกเคล้าด้วยความหดหู่ง่วงซึม นี้เรียกว่า...หดหู่ในภายใน..

"ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่ฟุ้งซ่านไปเข้ายึดกามคุณ 5 ในภายนอก นี้เรียกว่า...ฟุ้งซ่านไปในภายนอก... "ความเข้าใจในเบื้องหลังและเบื้องหน้า อันภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยึดไว้ดีแล้ว พิจารณาดีแล้ว ทรงไว้ดีแล้ว แทงตลอดด้วยปัญญาดีแล้ว ภิกษุชื่อว่ามีความเข้าใจในเบื้องหน้าและเบื้องหลัง...อย่างนี้..."ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณากายนี้ เบื้องบนตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นมาเบื้องล่างตั้งแต่ปลายผมลงไปมีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด ต่างๆ ... ภิกษุชื่อว่า มีความเข้าใจอยู่ว่าเบื้องล่างฉันใด เบื้องบนก็ฉันนั้น อย่างนี้แล... "ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยสมาธิเกิดแต่ฉันทะ และความเพียร

---

[5] วิทยาทาน, **หลักสัทธรรม ๓,** อ้างใน http://www.firodosia.com/showdetail.asp?boardid=3285 (สืบค้นวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๕๑).

เด็ดเดี่ยวในกลางวัน ด้วยอาการ ด้วยลักษณะ ด้วยเครื่องหมายใด ในกลางคืน เธอย่อมเจริญอิทธิบาท ด้วยอาการ ด้วยลักษณะ ด้วยเครื่องหมายเหล่านั้น ภิกษุมีความเข้าใจอยู่ว่า กลางวันฉันใด กลางคืนฉันนั้น....อย่างนี้"ความสำคัญหมายในแสงสว่าง (อาโลกสัญญา) ของภิกษุในศาสนานี้เป็นอันเธอยึดไว้ดีแล้ว ความสำคัญหมายว่าเป็นเวลากลางวันเป็นอันตั้งมั่นดีแล้ว ภิกษุ...อบรมจิตให้สว่างไสวอยู่อย่างนี้แล"[6]

อย่างไรก็ตามคำกล่าวของพระพุทธองค์ทำให้ชาวพุทธเราต้องมาตระหนักถึงการบำเพ็ญเพียรภาวนา กระทั่งถึงการประกอบอาชีพ การศึกษาเล่าเรียนฯลฯ ก็ย่อมเจริญได้ทุกเวลา เพราะหลักอิทธิบาท 4 มิได้หมายเฉพาะจะบรรลุธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นในทุกอาชีพด้วย ทั้งการดำรงรักษาไว้ให้คงอยู่ซึ่งพระสัทธรรม ดังนั้นในข้อปฏิบัติต่างๆ ย่อมเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจ แต่ปัญหาก็มีอยู่ว่าจะสามารถเรียนรู้ให้เข้าใจหลักอิทธิบาท 4 ได้ที่ไหนอย่างไร

จากเหตุผลและความสำคัญที่ได้กล่าวมาเบื้องต้น หลักอิทธิบาทเป็นหลักคำสอนที่สำคัญต่อการปฏิบัติและจะทำให้บุคคลนั้นมีความสำเร็จในการประกอบอาชีพหรือการงานใด ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาหลักอิทธิบาทเพื่อนำมาอธิบายและตีความให้มีความหมายชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเข้าถึงพระสัทธรรมโดยอาศัยหลักธรรมข้อนี้ นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างองค์ความรู้ให้ต่อการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.2.2 เพื่อศึกษาหลักสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.2.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

---

[6] มหา. สํ. (ไทย) ๑๙/๑๑๗/๓๒๙-๓๓๓.

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาตามกรอบของวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้แก่ การศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท การศึกษาสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ การศึกษาวิเคราะห์หลักอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.3.2 ขอบเขตด้านเอกสารการศึกษาและการสืบค้น การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลปฐมภูมิคือ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ กับ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 และ ข้อมูลทุติยภูมิ คือ อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา ตลอดทั้งเอกสารหนังสือ บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

1.4 ปัญหาที่ต้องการทราบ

1.4.1 หลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนามีลักษณะอย่างไร

1.4.2 หลักสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนามีลักษณะอย่างไร

1.4.3 หลักอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้อย่างไร

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความ ดังนี้

อิทธิบาท หมายถึง อิทธิบาท 4 คือ ฐานหรือหนทางสู่ความสำเร็จ หรือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ ทางแห่งความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี 4 ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เพื่อความสำเร็จในการศึกษาและปฏิบัติธรรมของบุคคลทั่วไป ตลอดทั้งการประพฤติปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชนในการศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ การเข้าปริยัติ การเข้าถึงปฏิบัติ และ การเข้าถึงปฏิเวธ

สัทธรรม 3 หมายถึง (1) ปริยัติสัทธรรม คือ การศึกษาเล่าเรียนหลักวิชาการคำสอนทางพรนะพุทธศาสนา (2) ปฏิบัติสัทธรรม คือ การศึกษาเล่าเรียนหลักวิชาการด้านปฏิบัติสมถะ และ วิปัสสนา

กัมมัฏฐาน หรือ หลักการปฏิบัติที่ทำให้จิตสงบ สามารถทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน และ (3) ปฏิเวธสัทธรรม คือ ผลที่เกิดจากการศึกษาเล่าปริยัติและปฏิบัติแล้วเกิดความรู้ความเข้าในสภาวธรรมตามความเป็นจริงทุกประการ

การเข้าถึงสัทธรรม หมายถึง การนำหลักอิทธิบาท 4 มาปฏิบัติตามอย่างจริงจังเพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ประการ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ได้ตามความประสงค์ของตนเองอย่างแท้จริง

1.6 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครั้งนี้ จากการศึกษาส่วนหนึ่งพบว่า เอกสารที่ผู้รู้ได้ศึกษาเป็นรูปแบบเอกสารวิชาการ และ อีกส่วนงานวิจัยยังพบจำนวนน้อยที่มีการศึกษาเรื่องอิทธิบาทกับหลักสัทธรรมในทางพระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยบางส่วนมากเพื่อประกอบเป็นแนวคิดในการศึกษาวิเคราะห์ เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการเข้าถึงหลักสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีรายละเอียดต่อไปนี้

1.6.1 พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีร์เมธาจารย์ (หลวงพ่อลี ธมฺมธโร)ได้กล่าวไว้ในการทำสมาธิต้องประกอบด้วย อิทธิบาท 4 ดังนี้ 1. ฉันทะ พอใจรักใคร่ในลมหายใจของเรา ตามดูว่าเวลาที่เราหายใจเข้าเราหายใจเอาอะไรเข้าไปบ้าง ถ้าหายใจเข้าไปไม่ออก ก็ต้องตาย หายใจออกไม่กลับเข้าก็ตาย , มองดูอยู่อย่างนี้ ไม่เอาใจไปดูอย่างอื่น 2. วิริยะ เป็นผู้ขยันหมั่นเพียรในกิจการหายใจของเรา ต้องทำความตั้งใจว่าเราจะเป็นผู้หายใจเข้า เราจะเป็นผู้หายใจออก เราจะให้มันหายใจยาว เราจะให้มันหายใจสั้น เราจะให้หนัก เราจะให้เบา เราจะให้เย็นเราจะให้ร้อน ฯลฯ เราจะต้องเป็นเจ้าของลมหายใจ 3. จิตตะ เอาจิตเพ่งจดจ่ออยู่กับลมหายใจ ดูลมภายนอกที่ มันเข้าไปเชื่อมต่อประสานกับลมภายในลมเบื้องสูง ท่ามกลาง เบื้องต่ำ ลมในทรวงอกมีปอด หัวใจ ซี่โครง กระดูกสันหลัง ลมในช่องท้อง มีกระเพาะอาหาร ตับไต ไส้ พุง ลมที่ออกตามปลายมือ ปลายเท้า ตลอดจนทุกขุมขน 4. วิมังสา ใคร่ครวญ สำรวจ ตรวจดูว่าลมที่เข้าไปเลี้ยงร่างกาย เรานั่น เต็มหรือพร่อง สะดวกหรือไม่สะดวก มีส่วนขัดข้องที่ควร จะปรับปรุงแก้ไขอะไรบ้าง ดูลักษณะ อาการ ความหวั่นไหวของลมภายนอกที่เข้าไปกระทบกับลมภายในว่ามันกระเทือนทั่วถึงกันหรือไม่ ลมที่เข้าไปเลี้ยงธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟนั้น มีลักษณะเกิดขึ้น ทรงอยู่และเสื่อมสลายไปอย่างไร ทั้งหมดนี้ ขัดเข้าใน รูปกัมมัฏฐาน และเป็นตัว มหาสติปัฏฐาน ด้วย จิตที่ประกอบด้วยอิทธิบาท 4 พร้อมบริบูรณ์ด้วย

สติสัมปชัญญะ ก็จะเกิดความสำเร็จรูปในทางจิตให้ผลถึง โลกุตตระ เป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ สำเร็จรูปทางกายให้ผลในการระงับเวทนา[7]

1.6.2 พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม ไว้ว่า หลักอิทธิบาท 4 ก็คือ ทำให้เกิดความสำเร็จ ประกอบไปด้วย 1. ฉันทะ คือ ความพอใจอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล 2. วิริยะ คือ ความพยายามอย่างแรงกล้าเป็นบาท เบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล 3. จิตตะ คือ ความตั้งใจอย่างแรงกล้าเป็นบาทเบื้องต้นแห่ง ความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล 4. วิมังสา คือ ปัญญาอย่างแรงกล้าเป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผลการปฏิบัติ คิดค้น วิธีการแก้ไขปรับปรุงให้รู้สึกดีขึ้น เป็นต้น[8]

1.6.3 อนันดา ได้กล่าวไว้ในหนังสือหลักปฏิบัติธรรมเพื่อการพ้นทุกข์ หลักอิทธิบาท 4 ไว้ว่า การปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุธรรมนั้น ต้องดำเนินไปตามแนวข้างต้น คือ การใช้อิทธิบาท 4 ประกอบเข้ากับสัมมัปธาน 4 เป็นการใช้อิทธิบาทในการละความชั่วและทำความดีให้ถึงพร้อม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม คือการบรรลุมรรคผลนิพพาน แต่องค์ธรรมของอิทธิบาท 4 นั้น เป็นองค์ธรรมที่สามารถใช้ไปได้อย่างกว้างขวางสำหรับผู้ที่ต้องการผลสำเร็จในทุก ๆ สิ่งที่พึงประสงค์ เพียงแต่นำองค์ธรรมนี้ไปปฏิบัติให้ตรงตามเหตุปัจจัยของความต้องการสำเร็จนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น อยากประสบผลสำเร็จในการเป็นนักร้อง ก็ต้องอยากเป็นนักร้อง (ฉันทะ) เมื่ออยากแล้วก็ต้องมีความเพียรในการฝึกฝนร้องเพลง โดยอาจเริ่มจากการเข้าโรงเรียนร้องเพลง หัดร้องตามต้นฉบับ ฝึกการออกเสียง (วิริยะ) เอาใจใส่ไม่ทอดธุระ คือใส่ใจคอยติดตาม สนใจติดตาม (จิตตะ) และรู้จักศึกษาแก้ไขข้อบกพร่องและปรับปรุงเทคนิคต่าง ๆ ในการร้องเพลงอยู่เสมอ รับฟังคำแนะนำ คำติชม (วิมังสา) เมื่อทำได้อย่างนี้บุคคลนั้นก็ประสบผลสำเร็จในการร้องเพลงให้ไพเราะ ส่วนถ้าต้องการให้มีชื่อเสียงโด่งดังในอาชีพนักร้องก็จะต้องมีองค์ประกอบเพื่อความสำเร็จในการเป็นนักร้องอาชีพอีกซึ่งก็มีปัจจัยต้องนำมาพิจารณาและปฏิบัติตาม

---

[7] พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีร์เมธาจารย์ (หลวงพ่อลี ธมฺมธโร), **ธรรมเทศนาเรื่องการทำสมาธิต้องเจริญอิทธิบาท ๔ ในการพิจารณาดูลม**, อ้างใน http://www.watasokaram.com/board/read.php?tid=200 (สืบค้นวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๔).

[8] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

กระบวนการนั้น ๆ อย่างนี้เรียกว่าสามารถนำเอาอิทธิบาท 4 แม้ในเรื่องอื่น เช่น การเรียน การประกอบอาชีพ การเป็นนักกีฬา ฯลฯ[9]

1.6.4 พระมหาอำนวย อานนฺโท ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่าการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุธรรม ต้องดำเนินไปตามแนวทางข้างต้น คือ การใช้อิทธิบาท 4 ประกอบเข้ากับสัมมัปธาน 4 เป็นการใช้อิทธิบาท 4 ในการละความชั่วและทำความดีให้ถึงพร้อม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม คือ การบรรลุธรรมแต่องค์ธรรมของอิทธิบาท 4 นั้นเป็นองค์ธรรมที่สามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวางสำหรับผู้ที่ต้องการผลแห่งความสำเร็จในทุก ๆ สิ่งที่พึงประสงค์ เพียงแต่นำเอาองค์ธรรมนี้ไปปฏิบัติให้ตรงตามเหตุปัจจัยของสิ่งนั้น ๆ เช่น อยากประสพผลสำเร็จในการเป็นนักร้องก็ต้องมีความพอใจ มีความยินดีในความเป็นนักร้อง (ฉันทะ) แล้วต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการฝึกร้องเพลงอาจไปเรียนร้องเพลงตามสถาบันที่มีการร้องเพลงฝึกการออกเสียงศึกษาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับเพลงให้มากๆ (วิริยะ) เอาใจใส่ในการร้องเพลงศึกษาหาความรู้สนใจที่จะฟังเอาใจจดจ่อในเรื่องเพลงอยู่เสมอๆ (จิตตะ) และแก้ไขปรับเทคนิคการร้องของตนอยู่เสมอคอยรับฟังคำแนะนำ คำติชมของผู้อื่น และนำไปแก้ไขปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา (วิมังสา)[10] หากทำได้บุคคลนั้นก็สามารถประสพผลสำเร็จในการเป็นนักร้องได้สมปรารถนาอย่างนี้เรียกว่า สามารถนำเอาหลักธรรมอิทธิบาท 4 มาใช้เพื่อให้เกิดความสำเร็จในการร้องเพลง แม้เรื่องอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน

1.6.5 พระครูศรีนิคมพิทักษ์ ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับหลักอิทธิบาท 4 ในหนังสือ เทคนิคการกำหนดวิปัสสนากรรมฐาน ตอนหนึ่งว่า การปฏิบัติกรรมฐานนั้นถ้าบุคคลใดขาดความเพียรพยายาม ขาดความอดทน ไม่ทนต่อความทุกข์ที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั่งสมาธิหรือเดินจงกรมแล้ว ก็จะทำให้ไม่สามารถเข้าถึงอารมณ์กรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนา จึงเรียกได้ว่า การกำหนดวิปัสสนากรรมฐานต้องอาศัยหลักอิทธิบาท 4 เข้ามาช่วยเสริมส่วนหนึ่ง นอกจากจิตใจของผู้ปฏิบัติแล้ว ถือว่า การปฏิบัติกรรมฐานจึงต้องอาศัยหลักธรรมหลาย ๆ ข้อ มาช่วยกัน แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญ คือ จิตใจของผู้ปฏิบัติต้องแน่แน่วและมีความตั้งใจอย่างแท้จริง ถึงจะรู้วิธีการและเทคนิคการกำหนดวิปัสสนากรรมฐานแล้วก็ตาม ถ้าบุคคลนั้นมี

---

[9] อนันดา , **หลักอิทธิบาท ๔ หลักปฏิบัติธรรมเพื่อการพ้นทุกข์,** อ้างใน http://www.oknation.net/blog/plang/2011/03/26/entry-1 วันเสาร์ที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๔.

[10] พระมหาอำนวย อานนฺโท, วิทยานิพนธ์เรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท, **บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,** ๒๕๔๒), หน้า ๑๔.

จิตใจที่อ่อนไหวง่ายต่อสิ่งที่มากระทบ ก็ปฏิบัติกรรมฐานได้ลำบากมาก ๆ รูปแบบการกำหนดวิปัสสนากรรมฐานนั้นเป็นรูปแบบการฝึกจิตที่ละเอียดของพระพุทธศาสนา[11]

1.6.6 ดง ช้างข้าม ได้เขียนบทความเรื่อง ธรรมะแบบชาวบ้าน ในนิตยสารธรรมจักษุ ความว่า ชาวบ้านคือประชาชนทั่วไปที่ทำงานหากินอยู่ตามทุ่งนาบ้าง หรือ ตามสำนักงานองค์ภาครัฐ เอกชนบ้าง แต่หลายคนก็พูดโดยไม่ได้คิดอะไรว่า ชาวบ้านก็คือคนทุกคนที่ไม่ได้บวชเข้ามาเป็นพระเณร หรือ บวชเป็นชีในพระพุทธศาสนา แน่นอนสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ทุกคนคิดได้พูดได้ แต่ที่สำคัญคือ การปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาทุกคนปฏิบัติอย่างไร บางคนปฏิบัติดีเลิศ บางคนไม่ได้ปฏิบัติเลย รู้เพียงว่าตนเองเป็นชาวพุทธ จึงต้องการบอกว่า ธรรมะทางพระพุทธศาสนาทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติเท่าเทียมกัน แต่พอพูดถึงชาวบ้านทั่วไป พระพุทธองค์ก็ได้แยกแยะหลักธรรมไว้ให้เรียบร้อยว่า ธรรมข้อนี้สำหรับบุคคลประเภทใด ถ้าเราศึกษาจริงจะพบว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีความพิเศษมาก ๆ สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติทุกคนมีความสุขแบบเฉพาะตนเองได้ อันเนื่องด้วยอุปนิสัยของแต่บุคคลไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม สำหรับธรรมะแบบชาวบ้านก็ต้องกล่าวได้ว่า ความอดทน รู้จักรักษา มีเมตตา หรือ ประกอบอาชีพสุจริต ถ้าเปรียบเทียบกับข้อธรรมก็คือ หลักอิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 สุจริต 3 เป็นต้น หรือกล่าวโดยทั่วไปคือ ชาวบ้านทุกคนควรตั้งอยู่ในศีล 5 ก็พอแล้ว ทำได้อย่างนี้ชีวิตก็เป็นสุข เพราะว่า ถ้าบุคคลใดก็ตามไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดโกหก และ ไม่ดื่มสุรา การที่พูดอย่างนี้ไม่ได้หมายความว่า ไม่สามารถล่วงละเมิดได้ แต่ต้องอยู่ขอบเขตที่เหมาะสม ซึ่งมีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้มากมายที่ว่า ขอให้ปฏิบัติตามทางสายกลาง สุดท้ายแล้ว ชาวบ้านทั่วไปก็สามารถนำหลักธรรมขั้นสูงมาปฏิบัติได้เช่นเดียวกัน[12]

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยพบว่า การศึกษาเรื่อง หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการเข้าถึงหลักสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นยังไม่มีท่านใดได้ทำวิจัย ในส่วนการศึกษาเชิงวิชาการหัวข้อธรรมเรื่องหลักอิทธิบาท 4 นั้น มีผู้รู้ได้อธิบายความไว้หลายแห่ง ตลอดทั้ง การนำไปศึกษาเฉพาะกรณีกับเด็กนักเรียนในการศึกษาในชั้นเรียนให้ประสบผลสำเร็จทางการเรียนอย่างนี้เป็นต้น

ดังนั้น จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อการวิเคราะห์วิชาการและแสดงเหตุผลว่า ถ้านำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้อย่างแท้จริงหรือมีรูปแบบการผสมผสานกับข้อธรรมอื่น ๆ ด้วยแล้วกับการศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติ และตลอดทั้งการเข้าถึงผลของการศึกษาและปฏิบัติอย่างแท้จริงจะทำให้ชีวิตของผู้ปฏิบัติมี

---

[11] พระครูศรีนิคมพิทักษ์ , เทคนิคการกำหนดวิปัสสนากรรมฐาน มหัศจรรย์ แห่งปัญญา สิกขา กำหนด , พิมพ์ครั้งที่ ๑ , กรุงเทพมหานครฯ : ทิพย์อภิญญามีเดีย , ๒๕๕๓ , หน้า ๑๓- ๕๔.

[12] ดง ช้าวข้าม , **ธรรมะแบบชาวบ้าน** , ธรรมจักษุ , (ปีที่ ๙๓ ฉบับที่ ๑๒ , กันยายน ๒๕๕๒ Vol.93 No.12 September 2009) , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๕๒ , หน้า ๖๕ – ๖๗.

ความสุขและประสบผลสำเร็จทางการดำเนินชีวิตอย่างแน่นอน นอกจากนั้น ยังเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ต่อผู้สนใจศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

1.7 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1.7.1 ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ภาษาบาลี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ 2500 และพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539

1.7.2 ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส สารนิพนธ์ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา บทความวิชาการ ข้อเขียนจากนิตยสาร ตลอดทั้งข้อเขียนที่ปรากฏในเว็บไซต์ต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

1.7.3 วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ

1.7.4 สรุปผลการวิจัย และ ข้อเสนอแนะ

1.7.5 เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 ทำให้ทราบและเกิดความเข้าใจหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.8.2 ทำให้ทราบและเกิดความเข้าใจหลักสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.8.3 ทำให้ทราบและเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับหลักอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สารบัญ (ชั่วคราว)

เรื่อง **หน้า**

บทคัดย่อภาษาไทย .....

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ .....

กิตติกรรมการประกาศ .....

สารบัญ .....

สัญลักษณ์และอักษรย่อ .....

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.4 ปัญหาที่ต้องการทราบ

1.5 คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1.6 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.7 วิธีการดำเนินการวิจัย

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 หลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

2.1 นิยามและความหมายของหลักอิทธิบาท 4

2.2 ความสำคัญของหลักอิทธิบาท 4

2.3 ประเภทของหลักอิทธิบาท 4

2.4 จุดมุ่งหมายของหลักอิทธิบาท 4

2.5 หลักธรรมที่เกื้อหนุนหลักอิทธิบาท 4

2.6 สรุป

บทที่ 3 หลักสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

3.1 นิยามและความหมายของหลักสัทธรรม 3

3.2 ความสำคัญของหลักสัทธรรม 3

3.3 ประเภทของของหลักสัทธรรม 3

3.4 จุดมุ่งหมายของหลักสัทธรรม 3

3.5 หลักธรรมที่เกื้อหนุนหลักสัทธรรม 3

3.6 สรุป

บทที่ 4 วิเคราะห์หลักอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงสัทธรรม 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

4.1 การปฏิบัติตามอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงปริยัติสัทธรรม

4.2 การปฏิบัติตามอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงปฏิบัติสัทธรรม

4.3 การปฏิบัติตามอิทธิบาทเพื่อการเข้าถึงปฏิเวธสัทธรรม

4.4 สรุป

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.2 ข้อเสนอแนะ

บรรณานุกรม

ประวัติผู้วิจัย

บรรณานุกรม (ชั่วคราว)

1. ภาษาไทย- บาลี :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ 2500**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(1) หนังสือ :

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง. **นวโกวาท ฉบับมาตรฐาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, 2539.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. มนุษย์กับสังคม .** กรุงเทพฯ : นวสาส์น การพิมพ์, 2551.

ฉันทนา อุตสาหลักษณ์. **พุทธปัญญาคู่มือการสร้างปัญญา .** กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2545.

ฐานวุฑโฒภิกขุ. **มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท.** หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจคุณแม่ อาเตียง แซ่จิว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สันติธรรมวิทยา, 2533.

ประเสริฐ บุญตา. **พาหุงฯ การเผชิญภัยของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ ฯ, 2547.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

---------- . **พุทธธรรม** . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2543.

---------- . **ธรรมนูญชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ 11 . กรุงเพทฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2545.

พระเมธีวราภรณ์ . **เบญจศีลเบญจธรรมอุดมชีวิตของมนุษย์** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นบุญ, 2553.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. **มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า".** กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2553.

พระครูศรีนิคมพิทักษ์. **เทคนิคการกำหนดวิปัสสนากรรมฐาน มหัศจรรย์ แห่งปัญญา สิกขา กำหนด**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานครฯ : ทิพย์อภิญญามีเดีย , 2553.

พระเทพปริยัติโมลี. **หลักการพัฒนาตน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ม.ป.ป.

ราชบัณฑิตยสถาน**. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คพลับลิเคชั่น, 2546.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2548.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก**. คาถาพาหุง : คาถาแห่งชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์.** กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์ , 2541.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับเศรษฐกิจพอเพียง.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง 2550.

(2) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาอำนวย อานนฺโท. วิทยานิพนธ์เรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,** 2542.

นางสาวหิมพรรณ รักแต่งาม . วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของติช นัท ฮันห์ . **วิทยานิพนธ์พุทธศาตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.

(3) นิตยสาร และ สื่อออนไลน์ :

ดง ช้าวข้าม . **ธรรมะแบบชาวบ้าน** . ธรรมจักษุ. (ปีที่ 93 ฉบับที่ 12 , กันยายน 2552 Vol.93 No.12 September 2009) . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย , 2552.

วิทยาทาน. **หลักสัทธรรม 3,** อ้างใน http://www.firodosia.com/showdetail.asp?boardid=3285

สืบค้นวันที่ 11 สิงหาคม 2554.

สมหวัง วิทปัญญานนท์. **พุทธวิธีชนะมารในการบริหาร,**.www.bodmgt.com

สืบค้นวันที่ 21 กันยายน 2554.

อนันดา. **หลักอิทธิบาท 4 หลักปฏิบัติธรรมเพื่อการพ้นทุกข์,** อ้างใน

http://www.oknation.net/blog/plang/2011/03/26/entry-1

วันเสาร์ที่ 26 มีนาคม 2554.

<u>เรื่องที่ 2</u>

<u>เรื่อง</u> **วิเคราะห์หลักธรรมสู่สันติวิธีตามพุทธศาสนาเถรวาท**

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประวัติศาสตร์มนุษยชาติไม่เคยว่างเว้นจากความรุนแรง ไม่ว่าระในดับบุคคลหรือระดับสังคม เพราะมนุษย์ไม่ได้ถือกำเนิดมาเหมือนกันและมีความแตกต่างกัน อันเป็นผลมาจากพันธุกรรมหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม[13] สังคมในยุคโลกาภิวัตน์นั้น เป็นสังคมที่มีความซับซ้อนสูง นอกจากนั้น ยังเป็นสังคมที่หลากหลายไปด้วยค่านิยม ทัศนคติ ภาษา ศาสนา ความต้องการผลประโยชน์ และกลุ่มชาติพันธ์ ที่พยายามจะดำรงและรักษาความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มตัวเองเอาไว้ ผลของความหลากหลายในมิติต่างๆ ดังกล่าว ได้ทำให้บุคคล กลุ่มบุคคล และรัฐต่างๆ ต้องเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง และนำไปสู่ความรุนแรง การอาฆาตพยาบาท การทะเลาะวิวาท การทำร้ายร่างกาย และการทำสงครามประหารซึ่งกันและกัน เป็นวิธีที่มนุษย์ใช้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ความรุนแรงโดยทั่วไปเป็นสิ่งที่รับรู้กันในรูปของความไม่เป็นปกติ ไม่สงบสุข มีการเบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกันทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ เพราะก่อให้เกิดความไม่มั่นคงปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้คนที่อยู่ร่วมกัน

ในสังคมไทยปัจจุบัน ไม่มีปัญหาใดยิ่งใหญ่และรุนแรงเท่าปัญหาความขัดแย้งทางความคิดเห็นกัน ทั้งในด้านสังคม การเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้เกิดความแตกแยกเป็นฝักฝ่ายอย่างชัดเจน และก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสงบสุข ของสังคมเกือบจะทุกด้าน เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการปกครองบ้านเมือง รวมทั้งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจอยู่ในปัจจุบัน และผลกระทบจากความรุนแรงก็ขึ้นอยู่กับประเภท ระดับของความรุนแรงเช่น ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ จากปัญหาความรุนแรงทางตรงที่เป็นการเบียดเบียนทำร้ายกันระหว่างบุคคล คือ รัฐต้องเสียงงบประมาณค่าใช้จ่ายในการ

---

[13] ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, **สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม,** (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์. 2539), หน้า 36.

แก้ไขปัญหาความรุนแรง ทำให้เสียโอกาสในการนำงบประมาณพัฒนาด้านอื่น เพื่อความสุขและความเจริญของสังคม และเกิดผลกระทบในด้านสังคมตามมา คือ การมีพฤติกรรมความเสื่อมเสียศีลธรรม กระทบต่อสิทธิมนุษยชน มีความผิดต่อกฎหมายบ้านเมือง ผลกระทบด้านสาธารณสุข คือ ความเจ็บป่วยทางด้านร่างกายจนนำไปสู่การรักษา เกิดความพิการทางกาย ก่อเกิดความเจ็บป่วยทางจิต และผลกระทบด้านความมั่นคง คือการทำร้ายกันถึงแก่ชีวิต เกิดเป็นคดีความ และกระทบต่อความเป็นอยู่ของสังคมโดยรวม จากความรุนแรงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมได้มีผู้พยายามเสนอ วิธีจัดการปัญหาความรุนแรง มหาตมะ คานธี มีความเห็นว่า การใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงหรืออหิงสาเป็นเครื่องมือในการผลักดันกระบวนการในสังคม จะเห็นวาอหิงสานั้นเป็นหลักการสำคัญ ที่เป็นแนวคิดเพื่อปฏิบัติการ โดยไร้ความรุนแรงอันเป็นการแสดงออกทั้งในเชิงบวก กล่าวคือ ความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อศัตรู และในเชิงลบ คือ การไม่ทำร้ายศัตรูด้วยอาวุธ ในขณะที่สังคมไทยกำลังเผชิญกับสถานการณ์ของความขัดแย้งในมิติต่างๆ นั้น ได้มีนักคิดนักวิชาการสายสังคม จิตวิทยา การเมือง และการศาสนาได้ออกมานำเสนอทางออกที่น่าสนใจหลายทางเลือกแต่ละประเด็นที่มักจะมีการนำเสนอและกล่าวถึงอย่างมากในสถานการณ์ปัจจุบันคือ “สันติวิธี” ว่าน่าจะเป็นทางเลือก และทางออกที่ดีที่สุดทางหนึ่ง[14]

คำว่า “สันติวิธี” คือ วิธีการจัดการกับความขัดแย้งวิธีหนึ่ง การใช้สันติวิธีมีเหตุผลสำคัญตรงที่ว่าเป็นวิธีการที่น่าจะมีการสูญเสียน้อยที่สุด ทั้งระยะสั้นระยะยาว ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ผิดกับการใช้ความรุนแรง ซึ่งทุกฝ่ายอ้างว่าเป็นวิธีสุดท้าย ซึ่งบางกรณีสามารถบรรลุผลในระยะสั้นเป็นรูปธรรมชัดเจน แต่หากความขัดแย้งดำรงอยู่เพียงแต่ถูกกดไว้ โอกาสที่จะเกิดความรุนแรงในระยะยาวย่อมมีอยู่ ส่วนในทางนามธรรม เช่น ความเข้าใจอันดีความสามัคคีปรองดอง นั้นย่อมเกิดขึ้นได้ยากด้วยวิถีความรุนแรงบางคนมองสันติวิธีในลักษณะปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ เช่น การใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงเพื่อให้รัฐหรือผู้มีอำนาจเปลี่ยนแปลงนโยบาย หรือพฤติกรรมบางคนใช้สันติวิธี เพราะความเชื่อว่าจะให้ผลที่ยั่งยืนและเป็นไปตามหลักจริยธรรม หรือศาสนธรรม บางคนใช้สันติวิธีตามหลักการบริหารเพื่อความขัดแย้ง ไปใส่รูปแบบอื่นที่จะจัดการได้ดีกว่า โดยไม่ใช้ความรุนแรง ฉะนั้น การนำเสนอแนวคิด “สันติวิธี”ตามที่ใช้ในสังคมไทยจึงผูกยึด หรือยืนอยู่บนฐานของแนวคิด และการตีความตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นหลัก จะเห็นว่า การตีความสันติวิธีของสังคมไทยนั้น จะมุ่งเน้นไปที่ “การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี” กล่าวคือ สันติวิธีตามแนวนี้พยายามตอบปัญหาว่า เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่มบุคคล กลุ่มบุคคลกับกลุ่ม

---

[14] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. **บทความทางวิชาการ,พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของสันติวิธีในสังคมไทยปัจจุบัน,** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2554.

บุคคลแล้ว จะจัดการแก้ไข หรือแปรเปลี่ยนความขัดแย้งให้กลายเป็นบวก หรือสลายความขัดแย้งอย่างไร จึงไม่ก่อให้เกิดความรุนแรงตามมาในที่สุด

อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์จากฐานของพุทธศาสนา พบว่าแม้ "สันติวิธี" จะยืนอยู่บนฐานของความขัดแย้งที่พัฒนาไปสู่ความรุนแรงทั้งในแง่ของสงคราม และความขัดแย้งความรุนแรงในสังคม แต่คำว่า "สันติวิธี" มิได้หมายเพียงแค่ "การไม่ใช้ความรุนแรง" เท่านั้น แต่มีความหมายที่ครอบคลุมไปถึงมิติอื่นๆ ด้วย กล่าวคือ เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล คู่กรณีอาจจะเจรจากันเอง หรือคนกลางได้ใช้สันติวิธีเข้าไปจัดการ ความขัดแย้ง การเจรจากันเอง หรือการใช้คนกลางนั้น มิได้นัยเพียงแง่มุมที่ว่าไม่ใช้ความรุนแรงในการจัดการเท่านั้น แต่การพัวพันเต็มไปด้วย บรรยากาศของความรัก ความสงสาร ความเป็นธรรม เช่น ความโปร่งใส ความยุติธรรม ความเที่ยงธรรม เป็นต้น การที่มนุษย์ในสังคมนั้นจะต้องอาศัยประโยชน์จากสังคมที่สันติสุข โดยใช้สันติวิธีที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นเป็นพื้นที่ในการแสวงหา และพัฒนาตนตามแนวของ ไตรสิกขา ซึ่งได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อเข้าถึงสันติที่แท้จริงซึ่งเป็น สันติที่ซ่อนอยู่ภายในใจต่อไป

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยต้องการศึกษาหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธี ซึ่งการศึกษาให้ลึกถึงแนวคิดสันติวิธีในพุทธปรัชญาเถรวาท ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ความหมาย และทฤษฎีสันติวิธีในสังคมไทย และนำหลักธรรมที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้มาเป็นแนวทางในการหาทางออกให้แก่สังคมปัจจุบัน อนึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าแนวทางตามหลักพุทธศาสนา น่าจะนำมาซึ่งวิธีที่จะนำสันติมาสู่สังคมและสามารถจัดการลดความขัดแย้งในสังคมไทยได้ ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสันติวิธีตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาความหมาย แนวคิดทฤษฎีสันติวิธี และสาเหตุการเกิดความขัดแย้งในสังคมไทย

1.2.2 เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.2.3 เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีเพื่อลดความขัดแย้งในสังคมไทย

1.3 ปัญหาที่ต้องการทราบ

1.3.1 ความหมาย ทฤษฎีสันติวิธี และสาเหตุการเกิดความขัดแย้งในสังคมไทยมีอย่างไร

1.3.2 หลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีอย่างไร

1.3.3 หลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีมาลดความขัดแย้งในสังคมไทยมีอย่างไร

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาหลักธรรมสู่สันติวิธีตามพุทธปรัชญาเถรวาท ความหมาย และทฤษฎีสันติวิธีที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และหลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีมาแก้ไขความขัดแย้งในสังคมไทย มีขอบเขตการวิจัยด้านเอกสาร ดังนี้

1.4.1 ศึกษาข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

1.4.2 ศึกษาข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ คืออรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา อัตโนมัติ รวมทั้งตำราเอกสารวิชาการ และงานที่เกี่ยวข้อง

1.5 คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

หลักธรรม หมายถึง หลักคำสอนต่างๆ ที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธี ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศีล 5 เมตตาธรรม ขันติธรรม สาราณียธรรม 6 สังคหวัตถุ 4 สามัคคีธรรม

สันติวิธี หมายถึง วิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการแห่งสันติ หรือ การไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา โดยไม่ได้ขยายความไปถึงสันติวิธีในรูปแบบอื่นๆ เช่น การประท้องด้วยการอดอาหาร หรือ การดื้อแพ่ง เป็นต้น

พุทธสันติวิธี หมายถึง วิธีหรือข้อปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง หรือปราศจากความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม

ความขัดแย้ง หมายถึง การต่อสู้กัน หรือการแข่งขันกันระหว่างความคิด ความเห็น ความสนใจ หรือผลประโยชน์ มุมมอง รสนิยม ค่านิยม แนวทาง ความชอบ อำนาจ สถานภาพ ทรัพยากร ซึ่งความขัดแย้งในลักษณะนี้อาจจะเกิดขึ้นในบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือขัดแย้งกับบุคคลอื่น หรือระหว่างคนใดคนหนึ่งกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือหลายๆ กลุ่ม ของบุคคล หรือนิติบุคคล หรือระหว่างกลุ่มบุคคลหลายคนที่อยู่ในกลุ่มหนึ่งกับอีกกลุ่มหนึ่ง หรือกับอีกหลายๆ กลุ่มของบุคคล[15]

1.6 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ศึกษาหลักธรรมสู่สันติวิธีตามพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

บททบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

---

[15] ทพญ.กษิรา เทียนส่องใจ, **การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความยัดแย้งในสังคมไทยในปัจจุบัน**, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย),2550.

1.6.1 ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ"สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน" ที่มองว่าในขณะที่สังคมมีความสลับ ซับซ้อน เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นมามักจะมีแนวโน้มไปสู่ความรุนแรงได้ง่าย สันติวิธีจะเข้ามามีบทบาทและทำหน้าที่ในการประสานร่องรอยความขัดแย้งเหล่านั้น เพื่อให้สังคมไทยได้ปรับกระบวนทัศน์ (Paradigm shift) จากวิธีเดิมที่ใช้อำนาจไปแก้ปัญหาสังคมโบราณ ซึ่งใช้ไม่ได้แล้วในสังคมปัจจุบันไปสู่กระบวนการทางสังคมที่เน้นการเข้ามามีส่วนร่มกันคิดร่วมกันทำเรียกว่า "วิธีการอารยะ" (Civilize) หรือ "ความเป็นอารยะ" (Civility) กล่าวคือ เป็นการพัฒนาจากสังคมเดิมไปสู่แนวทางสันติวิธี สันติวิธี คือ การป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนของสภาพการใช้ความรุนแรงและสงคราม โดยให้เหตุผลว่า ในการสงครามไม่ว่าในครั้งโบราณหรือในปัจจุบัน จะมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงโดยไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก สิทธิมนุษยชนเป็นการเคารพในศักดิ์ศรี และคุณค่าความเป็นคนทุกคน ต่อเมื่อมนุษย์มีจิตสำนึกในศีลธรรมขั้นพื้นฐานนี้จึงจะสามารถสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และยั่งยืนได้[16]

1.6.2 รุ่งธรรม ศุจิธรรมารักษ์ ได้กล่าวไว้ในงานเขียนเรื่อง "สันติศึกษากับสันติภาพ" พบว่า พระพุทธศาสนาปฏิเสธความรุนแรงทุกชนิดด้วยวิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม สงครามก็จัดได้ว่าอยู่ในประเด็นที่ว่าด้วยความรุนแรงด้วยเช่นกัน ฉะนั้นสันติในพระพุทธศาสนาจึงมีนัยแตกต่างจากคำว่า "สันติภาพด้วยกำลัง" หรือ "สงครามเพื่อรักษาสันติภาพ" อันเป็นการปฏิเสธสงครามทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการทำสงครามเพื่ออ้างว่า "กำลังรับสามารถป้องกันการเกิดสงครามได้" หรือ "สงครามสามารถกำจัดสงครามได้"

1.6.3 พุทธทาสภิกขุ แม้จะไม่เห็นด้วยกับการให้คำจำกัดความ สันติภาพที่ปราศจากสงคราม แต่ก็ย้ำว่า สันติภาพคือถ้อยคำที่ตรงกันข้ามกับวิกฤติการณ์ ซึ่งคำว่า วิกฤติการณ์ หมายถึง มันผิดปกติ หรือไม่สงบ ท่านชี้ว่า วัตถุวิกฤติ ซึ่งวัตถุหมายถึงโลก ธรรมชาติ บุคคล และจิตวิกฤติ ท่านอุปมาว่า สิ่งเหล่านั้น ถูกตี ถูกเผา ถูกมัด และถูกกดให้จมน้ำ ดังนั้น สันติภาพในความหมายของท่านก็คือ สันติภาพมีอาการไม่กระทบกระทั่งกันและกัน และสันติภาพมีปรากฏการณ์ คือ ทุกคนยิ้มกันได้[7] ซึ่งการมองในลักษณะนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่า สังคมใด หรือกลุ่มใดก็ตาม ไม่กระทบกระทั่งกัน มีความสงบสุข อยู่ร่วมกันด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ลักษณะเช่นนี้ก็มีนัยที่ส่อแสดงให้เห็นถึง สันติเชิงสังคม อันเป็นสันติเชิงโลกิยะ

1.6.4 พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อีกท่านหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการนิยามสันติภาพว่าสภาพที่ไร้สงคราม คนทั่วไปมักจะมองว่า สันติภาพหมายถึงภาวะไร้สงคราม ไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีการรบราฆ่าฟันเบียดเบียนกันที่รุนแรง ซึ่งถ้ามองให้ลึกซึ้งลงไป สันติภาพไม่ใช่เพียงแค่นี้ ภาวะขาดสันติมีอยู่ในที่อื่น และ

---

[16] ประเวศ วะสี, **สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน,** (กรุงเทพฯ : สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2545), คำนำ.

[17] พุทธทาสภิกขุ, **สันติดภาพโลก,** (ไชยา : ธรรมทานมูลนิธิ, 2531), หน้า 5-99.

ในรูปลักษณะอื่นๆ แม้ว่าจะไม่ได้มีการรบราฆ่าฟันกันก็ตาม เช่น สังคมที่มีการแก่งแย้งกัน ต่างคนต่างมุ่งหาผลประโยชน์ เอารัดเอาเปรียบข่มเหงกัน ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงจัดได้ว่าเป็นสันติภาพไม่ได้ เพราะไม่มีความสงบและความสุขที่แท้จริง" ดังนั้น ภาวะขาดสันติภาพในโลกนี้จึงมีหลายแบบ[18]

1.6.5 ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์ กล่าวว่า "สันติวิธีคือ วิธีการแก้ไขความขัดแย้ง หรือตอบโต้ในสถานการณ์หนึ่งๆ โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อคู่กรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เป็นการประทุษร้ายต่อร่างกายและชีวิต แต่ถึงกระนั้นก็พยายามจะอธิบาย "บางสำนักมองว่า สันติวิธีจะต้องมี ความรักเป็นพลังผลักดินและเป็นตัวกำกับเอาไว้ด้วย จึงเป็นสันติวิธีที่แท้จริง ตามนิยามนี้ สันติวิธีจึงหมายรวมถึง การเขียน การพูด กาเจรจา การประชุมตกลงแก้ข้อพิพาท กระบวนการทางศาลและกฎหมาย" และ "อย่างไรก็ตามยังมีสันติวิธีอีกประเภทหนึ่งที่เป็นพลังในการเปลี่ยนแปลง เรียกว่า เป็นอุปกรณ์สำคัญของผู้ใฝ่สันติวิธีเลยทีเดียว นั่นคือ ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง" [19]

บททบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.6.6 ทพญ.กษิรา เทียนส่องใจ ได้ศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบันพบว่า ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมิใช่การขจัดความขัดแย้งให้หมดสิ้นไป เพราะเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติ เนื่องจากความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ดำรงอยู่ทั่วไป เป็นเรื่องธรรมดาและฝังรากลึกอยู่ในสังคม ดังนั้น สิ่งที่พึงกระทำก็คือ เราจะจัดการความขัดแย้งในแต่ละเรื่องด้วยวิธีอะไร และมีมาตรการป้องกัน (Prevention) อย่างไรเพื่อให้เกิดสันติภาพอย่างแท้จริงและยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องหาคำตอบใหม่ ที่จะต้องนำมาจัดการความขัดแย้งที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมไทย และสังคมโลก ซึ่ง ณ ปัจจุบันนี้ คำตอบที่เราคิดว่าเป็นกุญแจที่ไขไปสู่การหาทางออกร่วมกันก็คือ การจัดการความขัดแย้งเพื่อให้เกิดสันติภาพด้วยสันติวิธี[20]

1.6.7 พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ได้ศึกษารูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่พบว่า สันติวิธีมีความสำคัญอย่างไร เพราะเหตุไร จึงต้องใช้สันติวิธีเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ เราคิดว่า มีวิธีการ หรือเครื่องมือจัดการปัญหาอื่นๆ อีกหรือไม่ที่เราคิดว่า ดีกว่า สมบูรณ์กว่าสันติวิธี อันเป็นวิธีการที่ทำให้ทุกคนสามารถพบ

---

[18] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การศึกษาเพื่อสันติภาพ,** พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก จำกัด, 2538.), หน้า 14.

[19] ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์, สร้างสันติด้วยมือเรา : **คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง,** (กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, 2533), หน้า 26.

[20] ทพญ.กษิรา เทียนส่องใจ **การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน,** (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550) หน้า, 49.

ทางออก และยอมรับกับทางออกของปัญหาด้วยกันได้ทุกฝ่าย โดยไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมองว่า "ขาดความเป็นธรรม" หรือ "ขาดความยุติธรรม" ในวิธีการจัดการ ฉะนั้น เมื่อสังคมโลกมองว่า "สันติวิธี" "น่าจะ" เป็นวิธีการ หรือแนวทางหนึ่งที่ดีที่สุด (Best Alternative) ในการแสวงหาทางออกร่วมกัน[21]

การศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ไม่มีผู้ใดศึกษาในเรื่องหลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน ส่วนใหญ่ในประเด็นสันติวิธีมีนักวิชาการได้อธิบายไว้มาแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะนำหลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีเพื่อลดความความขัดแย้งในสังคมไทยที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับผู้ศึกษาต่อไป

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาทางเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังนี้

1.7.1 ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

1.7.2 ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ อรรถกถา ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และเอกสารจากหนังสือต่างๆ รวมไปถึงเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้

1.7.3 วิเคราะห์ความหมาย ประเภท และทฤษฎีสันติวิธีและสาเหตุการเกิดความขัดแย้งในสังคมไทย

1.7.4 สรุปผลงานวิจัย และข้อเสนอแนะ

1.7.5 เสนอผลงานวิจัยโดยวิธีพรรณนา (Descriptive Analysis)

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 ทำให้ทราบความหมาย ทฤษฎีสันติวิธี และสาเหตุการเกิดความขัดแย้งสังคมไทย

1.8.2 ทำให้ทราบหลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีในพุทธศาสนาเถรวาท

1.8.3 ทำให้ทราบหลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีเพื่อลดความขัดแย้งในสังคมไทย

---

[21] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส **รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่ ,** (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547) หน้า, 73.

สารบัญ (ชั่วคราว)

เรื่อง **หน้า.**

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3 ปัญหาที่ต้องการทราบ

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.5 คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1.6 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 ความหมาย แนวคิดทฤษฎีสันติวิธี และสาเหตุการเกิดความขัดแย้งในสังคมไทย

2.1 นิยามความหมาย “สันติวิธี”

2.2 นิยามความหมาย “สันติวิธี” ในพระพุทธศาสนา

2.3 แนวคิด และทฤษฎี “สันติวิธี”

2.3.1 แนวคิดสันติวิธีของยีน ชาร์ป (Gene Sharp)

2.3.2 แนวคิดสันติวิธีของโยฮัน กัลป์ตุง (Johan Galtung)

2.3.3 แนวคิดสันติวิธีของมหาตมะ คานธี

2.3.4 แนวคิดสันติวิธีของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

2.4 สาเหตุการเกิดความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน

2.4.1 เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านข้อเท็จจริง หรือข้อมูล

2.4.2 เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ หรือความต้องการ

2.4.3 เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์

2.4.4 เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านโครงสร้าง

2.4.5 เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านค่านิยม

2.5 ผลกระทบอันเกิดจากความขัดแย้ง

2.5.1 ผลกระทบของความขัดแย้งในเชิงบวก

2.5.2 ผลกระทบของความขัดแย้งในเชิงลบ

2.6 สรุป

บทที่ 3 หลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

3.1 หลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธี

3.1.1 ศีล 5

3.1.2 เมตตาธรรม

3.1.3 ขันติธรรม

3.1.4 สาราณียธรรม 6

3.1.5 สังคหวัตถุ 4

3.1.6 สามัคคีธรรม

3.1.7 ไตรสิกขา 3

3.2 สรุป

บทที่ 4 วิเคราะห์หลักธรรมที่สัมพันธ์กับแนวคิดสันติวิธีเพื่อลดความขัดแย้งในสังคมไทย

4.1 ศีล 5 ในบริบทของการสร้างสันติมาสู่สังคม

4.2 เมตตาธรรมในบริบทของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

4.3 ขันติธรรมในบริบทของความอดทน อดกลั้น ต่อสิ่งที่เกิดขึ้น

4.4 สาราณียธรรม 6 ในบริบทของการสร้างความคิดเห็นเสมอกัน

4.5 สังคหวัตถุ 4 ในบริบทของการป้องกันความขัดแย้ง

4.6 สามัคคีธรรมในบริบทของความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ

4.7 ไตรสิกขา 3 ในบริบทของการพัฒนาในด้านคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น

4.8 สรุป

บทที่ 5

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัย

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ประวัติผู้วิจัย

บรรณานุกรม (Bibliography)

1. ภาษาไทย - ภาษาบาลี :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(1) หนังสือ :

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, **สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม,** กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์. 2539.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. **บทความทางวิชาการ,พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของสันติวิธีในสังคมไทยปัจจุบัน,** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2554.

ทพญ.กษิรา เทียนส่องใจ, **การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความยัดแย้งในสังคมไทยในปัจจุบัน**, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2550.

ประเวศ วะสี, **สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน,** กรุงเทพฯ : สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2545.

พุทธทาสภิกขุ, **สันติดภาพโลก,** ไชยา : ธรรมทานมูลนิธิ, 2531, หน้า 5-99.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การศึกษาเพื่อสันติภาพ,** พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : สหธรรมิก จำกัด, 2538.

(2) งานวิจัย :

ทพญ.กษิรา เทียนส่องใจ **การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน,** (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550) หน้า, 49.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส **รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่ ,** (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547) หน้า, 73.

ภาคผนวก

ตัวอย่างการเขียนวิจัยชั้นเรียน

1. การวิจัยในชั้นเรียนคืออะไร

การวิจัยในชั้นเรียน ภาษาอังกฤษเรียกว่า Classroom Research คือกระบวนการหาความรู้หรือวิธีการใหม่ ๆ รวมทั้งการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ เพื่อนำมาใช้ในการเรียนการสอนเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดจากการเรียนการสอนในชั้นเรียนของตนเอง หรือเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน ผลการวิจัยใช้ได้เฉพาะกลุ่มที่ทำการศึกษา บางทีเราเรียกว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน (Classroom Action Research) หรือการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้

2. ใครเป็นผู้ทำวิจัยในชั้นเรียน

ผู้ทำวิจัยในชั้นเรียนคือ ครูผู้สอน

3. การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้มีขั้นตอนอะไรบ้าง

การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้มีขั้นตอนดังนี้

1. วิเคราะห์ปัญหา/การพัฒนา
2. วางแผนแก้ปัญหา/การพัฒนา
3. จัดกิจกรรมแก้ปัญหา/การพัฒนา
4. เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล
5. สรุปผลการแก้ปัญหา/การพัฒนา

4. ครูผู้สอนจะเริ่มต้นทำวิจัยในชั้นเรียนอย่างไร

ครูผู้สอนจะเริ่มต้นด้วยวิธีง่าย ๆ คือ สอนไปสังเกตไป ว่าผู้เรียนคนไหนมีจุดเด่น จุดด้อยตรงไหน แล้วพยายามบันทึกไว้ จากนั้นสรุปข้อมูลที่มีอยู่ ซึ่งจะทำให้ทราบว่าเด็กในชั้นมีกลุ่มเก่งกี่คน กลุ่มอ่อนกี่คน ใครบ้างที่เรียนอ่อน อ่อนในเรื่องอะไร เพื่อจะได้คิดหานวัตกรรมที่เหมาะสมเพื่อช่วยเหลือกลุ่มอ่อนต่อไป

5. ปัญหาหรือสิ่งที่ต้องการพัฒนาต้องเป็นด้านความรู้เท่านั้นใช่หรือไม่

ไม่ใช่ ปัญหาหรือสิ่งที่ต้องการพัฒนาอาจเป็นด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ หรือด้านความประพฤติ พฤติกรรม หรือบุคลิกภาพที่ไม่พึงประสงค์ของนักเรียนก็ได้

6. การทำวิจัยในชั้นเรียน จะทำให้ครูทิ้งชั้นเรียน เพราะ ต้องไปค้นคว้าเกี่ยวกับนวัตกรรม ใช่หรือไม่ - ไม่ใช่ การทำวิจัยในชั้นเรียนเป็นการวิจัยเล็ก ๆ ควบคู่ไปกับการปฏิบัติงานจริง มุ่งแก้ปัญหาหรือพัฒนาผู้เรียน เป็นสำคัญ ไม่จำเป็นต้องค้นคว้าหรืออ้างอิงแบบวิทยานิพนธ์ รูปแบบการหาความรู้อาจได้มาจากการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนครูด้วยกัน จากเอกสารต่าง ๆ ที่ได้รับจากการประชุมอบรม สัมมนา จากรายการ โทรทัศน์ทางการศึกษา จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น Internet วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัยต่าง ๆ ที่มีผู้ทำไว้

7. รายงานผลการวิจัยในชั้นเรียนจะเขียนเมื่อไร

เขียนขึ้นเมื่อครูผู้สอนเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ครูผู้สอนต้องเขียนสรุปผลการวิจัย หากพบว่าผู้เรียนไม่เกิดการเรียนรู้ และ/หรือมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ ครูผู้สอนอาจต้องทำวิจัย ในชั้นเรียนซ้ำอีกครั้งหรือหลาย ๆ ครั้ง จนกว่าผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ และ/หรือมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ตามเจตนารมณ์ตามหลักสูตรอย่างแท้จริง

8. การเขียนรายงานการวิจัยในชั้นเรียนต้องเขียนตามระเบียบวิธีวิจัย

คือต้องมีบท ที่ 1 ถึง บทที่ 5 ใช่หรือไม่

ไม่จำเป็น การเขียนรายงานการวิจัยในชั้นเรียน ครูสามารถเขียนง่าย ๆ โดยระบุปัญหาที่พบ สาเหตุของปัญหา วิธีการแก้ปัญหา และผลการแก้ปัญหา อาจมีข้อเสนอแนะหรือ ข้อสังเกตต่อท้าย และแนบหลักฐานสิ่งที่ได้ ดำเนินการ เช่น แบบฝึก แบบบันทึก ฯลฯ

9. ทำวิจัยแล้วจะเอาไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง

ทำวิจัยแล้วมีประโยชน์อย่างแน่นอน ประโยชน์ต่อนักเรียนคือ นักเรียนแต่ละคนจะได้รับการพัฒนา หรือแก้ปัญหาอย่างถูกวิธี ประโยชน์ต่อครูคือ ครูมีการวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบ ครูผู้สอนสามารถสรุปเขียนรายงานการวิจัยในชั้นเรียนเพื่อรอรับการประเมินตามมาตรฐานวิชาชีพครู และ สามารถรวบรวมเป็นผลงานวิชาการเพื่อขอเลื่อนระดับให้สูงขึ้น

10. การวิจัยในชั้นเรียนและการวิจัยในโรงเรียนต่างกันอย่างไร

การวิจัยในชั้นเรียน เป็นการวิจัยของครูที่ประจำอยู่ในห้องเรียน ซึ่งสังเกตพบว่า นักเรียนบางคนมีปัญหา และเมื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาของนักเรียนบางคนดังกล่าว ระบุได้หลายสาเหตุ จึงเลือกสาเหตุที่ตนสามารถ แก้ไขได้ หาวิธีแก้ไข (ซึ่งไม่ใช่วิธีสอน) ดำเนินการแก้ไขไป

พร้อม ๆ กับการสอนนักเรียนกลุ่มใหญ่ จนปัญหา ดังกล่าวได้รับการคลี่คลาย จึงเขียนรายงานการวิจัยซึ่งมีความยาว 2-3 หน้า

การวิจัยในโรงเรียน เป็นการวิจัยของผู้บริหารโรงเรียน หรือศึกษานิเทศก์ ซึ่งสังเกตพบว่าครูบางคนมีปัญหา ในงานครู และเมื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุดังกล่าว ก็ระบุได้หลายสาเหตุ จึงเลือกสาเหตุที่ตนสามารถแก้ไขได้ หาวิธีการ แก้ไข ดำเนินการแก้ไข ไปพร้อม ๆ กับการปฏิบัติงานปกติของตน จนปัญหาดังกล่าวได้รับการคลี่คลาย จึงเขียน รายงานการวิจัยซึ่งมีความยาว 2-3 หน้า เช่นเดียวกัน

11. การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนจะทำได้ทุกกลุ่มสาระหรือไม่

การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน สามารถทำได้ทุกกลุ่มสาระไม่ว่าจะเป็นสาระความรู้ การปฏิบัติ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและการพัฒนาคุณธรรม ลักษณะของแต่ละกลุ่มสาระใช้กระบวนการเดียวกัน คือ ก่อนวิจัยต้องมีการหาปัญหาหรือสิ่งที่ต้องการพัฒนา หาแนวทางแก้ไข นำแนวทางไปดำเนินการ สรุปผล การเขียนรายงาน

12. โดยสรุปการวิจัยในชั้นเรียนจะมีลักษณะอย่างไร

1. ผู้วิจัยยังคงทำงานตามปกติของตน
2. ไม่ต้องสร้างเครื่องมือวิจัย
3. ไม่มีข้อมูลจำนวนมาก
4. ไม่ต้องทบทวนรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. ข้อมูลส่วนใหญ่มาจากการสังเกต การพูดคุย และใช้การวิเคราะห์เนื้อหา
6. ใช้เวลาทำวิจัยไม่นาน ขึ้นอยู่กับสาเหตุของปัญหาและจำนวนบุคคลที่ต้องการแก้ไข
7. ความยาว 2-3 หน้าต่อเรื่อง
8. นักเรียน/ครู ได้รับการแก้ไขหรือพัฒนา
9. ไม่มีการระบุประชากร กลุ่มตัวอย่าง การสุ่มตัวอย่าง
10. ไม่ต้องใช้สถิติสรุปอ้างอิง และไม่มีระดับนัยสำคัญ
11. ไม่มีการทดสอบก่อนหลัง
12. ไม่มีกลุ่มทดลอง กลุ่มควบคุม

13. เป็นการวิจัยเชิงคุณลักษณะ (Qualitative research มากกว่า Quantitative research)
14. เน้นการแก้ไขที่สาเหตุของปัญหาของนักเรียน/ครู บางคน บางเรื่อง
13. ตัวอย่างงานวิจัยในชั้นเรียน

<u>กรณีศึกษาที่ 1</u> การแก้โจทย์ปัญหาตรีโกณมิติ

ครูสุมาลีสอนวิชาคณิตศาสตร์ชั้น ม. 3 เป็นเวลา 3 ปี พบว่าผลสัมฤทธิ์วิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนส่วนใหญ่ต่ำ โดยเฉพาะ เรื่องโจทย์ ปัญหาตรีโกณมิติ นักเรียนส่วนใหญ่ไม่สามารถแก้โจทย์ปัญหาได้ จากการสังเกตนักเรียนในขณะที่ทำแบบฝึกหัดเรื่องนี้ ครูสุมาลี พบว่า มี นักเรียนจำนวนหนึ่งอ่านโจทย์ปัญหาแล้วไม่สามารถเขียนเป็นรูปที่โจทย์กำหนดให้ได้ บางคนเขียนรูปได้แต่ไม่ตรงกับที่โจทย์ กำหนดให้ และ บางคนสามารถเขียนรูปได้โดยดูจากตัวอย่างที่ครูสอนและในหนังสือ แต่ไม่สามารถคำนวณหาระยะทางที่โจทย์ต้องการได้ ทั้งนี้ เพราะไม่รู้ความสัมพันธ์ของมุมและด้าน ไม่รู้ค่าของ Sine, Cos, Tan จากปัญหาดังกล่าว ครูสุมาลีจึงคิดหาวิธีแก้ไข โดยเปลี่ยนวิธีสอนจากเดิมที่ใช้การอธิบายตัวอย่าง บนกระดานดำเป็นการพานักเรียนไปเรียนที่เสาธงของโรงเรียน ผนังอาคารเรียน ต้นไม้ และ แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม ให้ทดลองวัดระยะทางจากจุดที่นักเรียนยืนไปที่เสาธง ผนังตึกเรียน ต้นไม้ โดยเปลี่ยนมุมไปเรื่อย ๆ และ ให้จดบันทึกการวัดไว้ และนำผลมาอภิปรายกันในห้องเรียน และให้นักเรียนทำชุดฝึกทักษะการแก้โจทย์ ปัญหาตรีโกณมิติที่เริ่มต้นตั้งแต่ การหาค่าของด้านและมุม จนถึงการแก้โจทย์ปัญหา โดยแบ่งขั้นตอนการแก้ปัญหาโจทย์ไว้เป็นลำดับขั้นอย่าง ชัดเจน จากนั้นแบ่งนักเรียน เป็นกลุ่ม และให้นักเรียนจัดทำโครงงานเกี่ยวกับการนำความรู้เรื่องการแก้โจทย์ปัญหาตรีโกณมิติไปใช้ในชีวิต ประจำวัน หลังจากนั้น ครูสุมาลีทำการทดสอบนักเรียนโดยใช้แบบทดสอบเดิมของปีที่แล้ว พบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดีขึ้น ผลจาก การใช้ชุด ฝึกทักษะและโครงงานมาแก้ปัญหาเรื่องการแก้โจทย์ปัญหาตรีโกณมิติของนักเรียน ทำให้บรรยากาศในการเรียนคณิตศาสตร์ดีขึ้น นักเรียน กระตือรือร้นที่ได้ไปเรียน รู้จากสถานที่ที่มีอยู่ในโรงเรียน และสามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

<u>กรณีศึกษาที่ 2</u> การศึกษาเด็กเป็นรายกรณี ด.ญ. เตย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของ นางสิริมา กลิ่นกุหลาบ อาจารย์ 3 ระดับ 9 โรงเรียนวัดไทรใหญ่

ปัญหาทางพฤติกรรมของเตย

1. เตย มุมมองที่ครูพบ ผู้สอนศึกษาพฤติกรรมของเตยโดยการสังเกต การบันทึกพฤติกรรม การศึกษาจากประวัติของเตย การสัมภาษณ์ แล้วสรุปสิ่งที่พบ เป็นหลายหมวดหมู่ เช่น ด้านครอบครัว ด้านอารมณ์ ด้านการเรียน ด้านนิสัย ด้านความต้องการ ด้านร่างกาย ขอยกตัวอย่างสิ่งที่ครู สรุปจากการสังเกต ด้านครอบครัว ด้านอารมณ์ ด้านการเรียน และด้านนิสัยของเตย ดังนี้

1.1 ด้านครอบครัว

[X] อยู่กับยาย ลุงส่งเงินให้เรียนหนังสือ

[X] พ่อฟ้องหย่าแม่

[X] พ่อมีภรรยาใหม่

[X] แม่มีสามีใหม่ มีลูก

[X] เมื่ออายุได้ 6 ปี แม่เลี้ยงนำไปทิ้งไว้กลางทุ่งนา

[X] ยายไปรับมาอยู่ด้วย 1.2 ด้านอารมณ์ [X] เกลียดพ่อ

[X] ใจน้อย เอาแต่ใจตนเอง

[X] ท้ารบ ใจร้อน อารมณ์รุนแรง

[X] ควบคุมอารมณ์ไม่ได้

[X] ไม่ชอบความรุนแรงจากคนอื่น 1.3 ด้านการเรียน [X] ชอบวิชาสังคมศึกษา ไม่ชอบวิชาคณิตศาสตร์

[X] เรียนรู้ได้ดีจากการค้นคว้า

[X] ทำงานกลุ่มไม่ดี ทำงานเดี่ยวได้ดีมาก

[X] สมาธิสั้น

[X] ชอบกีฬา

1.4 ด้านนิสัย

[X] ชอบหนีเที่ยวห้างสรรพสินค้า

[X] คบเพื่อนผู้ชายมากกว่าผู้หญิง

[X] ไม่มีระเบียบไม่อยู่ในกติกา

[X] ทำตัวห้าวหาญเหมือนชาย

[X] หยิบของผู้อื่นโดยพลการ

[X] ช่วยงานอาสาดีมาก ช่วยเพื่อนดี

2. สรุปพฤติกรรมของเตย เตยมีปัญหาด้านพฤติกรรม คือ เป็นคนค่อนข้างก้าวร้าว ชอบทะเลาะกับเพื่อน ทำร้าย แย่งของเพื่อนโดยการกระชากจากมือ ไม่เชื่อฟัง ต่อต้าน ชอบออกคำสั่ง ตะโกนเสียงดัง ชอบขโมย

3. สาเหตุของปัญหา จากการศึกษาประวัติและพฤติกรรมของเตย ครูสรุปว่ามีสาเหตุมาจากปัญหาทางบ้าน เพราะถูกทอดทิ้งจากพ่อ แม่ และแม่เลี้ยง ตั้งแต่อายุ5 ขวบ จนถึงปัจจุบัน

ตัวอย่างการบันทึกพฤติกรรมของเตยบางตอน

"ตอนเช้าสังเกตเห็นเตยใส่เสื้อผ้าไม่ถูกต้องตามระเบียบ สอบถามได้ความว่าไฟไหม้ห้องพัก ตำรวจยังไม่ให้เข้าไปหยิบสิ่งของ จึงไม่มีเสื้อนักเรียนใส่" โดย ครูสิริมา ครูประจำชั้น

"หนูเกลียดผู้ชายทั้งโลก พ่อทำให้แม่เจ็บ หนูเกลียดพ่อ" เตย

"หนูเกลียดวิชาเลข ครูไม่เข้าใจเด็ก ครูก็รู้ ครูคนอื่นหนูยอมหมดแล้ว แต่ครูเลข หนูรับไม่ได้ เขาน่าจะรู้หนูมีปัญหา ร้องไห้ไป รำพันไป" ครูสิริมากับเตย

4. ครูแก้ปัญหาโดยการปรับพฤติกรรมของเตย โดยใช้เทคนิค

4.1 การหยุดยั้ง เมื่อเตยมีพฤติกรรมก้าวร้าว ขว้างกล่องดินสอในห้อง ครูจ้องมองนิ่ง ๆ เมื่อเตยสงบลง ครูบอกว่าอย่างนี้จะน่ารักกว่ามาก

4.2 การแก้ไขให้ถูกต้องเกินกว่าที่ทำผิด ครูใช้วิธีปรับพฤติกรรม 2 วิธี คือ

(1) ให้เก็บของให้เรียบร้อยหลังจากที่เตยมีอารมณ์ดีขึ้นแล้ว เพราะเตยมีอารมณ์รุนแรงมาก ถ้าสั่งขณะเกิดเหตุจะมีปฏิกิริยา ตอบโต้รุนแรงกว่าเดิมมาก

(2) ให้จัดห้องเรียนให้เรียบร้อย เป็นการลงโทษให้ทำงานเพิ่มขึ้น

4.3 การทำสัญญากับเตย เมื่อเหตุการณ์สงบลง ครูขอพบเป็นการส่วนตัว ถามสาเหตุของการกระทำที่ รุนแรงขว้างปาสิ่งของ จากนั้น ขอสัญญาจะไม่ทำอีก

4.4 ให้ความเป็นกันเอง ความรักความอบอุ่น ดูแล เอาใจใส่ โอบไหล่ พูดคุยด้วย เตยยอมเรียกครูประจำชั้นว่าแม่ เข้ามากอด ครูถือโอกาสอบรม ปลูกฝังความเป็นคนดี มีสติ การใช้เหตุผล

ตัวอย่างการบันทึกพฤติกรรมของเตย โดยครูประจำชั้น

“ วันนี้เตยมากอด ซบอยู่ ถามว่าแม่ไปไหนเมื่อวานไม่พบเลย เด็กเปลี่ยนทีท่าอ่อนโยนลง” ครูสิริมา ครูประจำชั้น ป.6/1

5. ผลของการปรับพฤติกรรม

เตยมีความก้าวร้าวลดลง มีเพื่อนมากขึ้น รับผิดชอบงานดีขึ้นระดับหนึ่ง ตั้งใจทำงานให้สำเร็จแต่มีข้อแม้ว่าต้องเป็นหัวหน้ากลุ่ม ชอบทำงานกับผู้เรียนชายมากกว่าผู้เรียนหญิง โดยให้เหตุผลกับครูว่าเพื่อนผู้ชายไม่เรื่องมาก แต่พฤติกรรมของเตยที่ดีขึ้นไม่คงทน นาน ๆ ครั้ง จะก้าวร้าวอีก ถ้ามีเหตุการณ์กระทับใจ ห้องเรียนสงบขึ้นกว่าเดิมจนสิ้นปีการศึกษา

6. พฤติกรรมของเตยหลังจากปรับพฤติกรรม และเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

[X] เลิกเกลียดผู้ชาย

[X] เล่นกีฬา

[X] ยิ้มแย้มแจ่มใส

[X] ไม่ยอมใคร

[X] ปกป้องเพื่อน

[X] พบกระเป๋าสตางค์นำไปมอบให้ครู

บรรณานุกรม

1. อุทุมพร ทองอุไทย (2544) รวมบทคัดย่อ รายงานการวิชัยในชั้นเรียน/โรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. สุวิมล ว่องวาณิช (2544) การวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

3. Thomas A. Angelo (1991) Classroom Research: Early Lessons from Success.

4. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท.จำกัด.

5. สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2538.

6. Sekaran, Uma. Research Methods for Business (2nd). New York: John Wiley & Son, Inc. 1992.

7. Gay, L. R. and P. C. Diehl. Research Methods for Business and Management. New York: Macmillan Publishing Company. 1992.

8. เทียนฉาย กีระนันทน์ . สังคมศาสตร์วิจัย. กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2537.

9.เทียนฉาย กีระนันทน์. (2547). สังคมศาสตร์วิจัย. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

10.ธวัชชัย วรพงศธร. (2538). หลักการวิจัยทางสาธารณสุขศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

11.นิยม ปุราคำ. (2517). ทฤษฎีของการสำรวจสถิติจากตัวอย่างและการประยุกต์. กรุงเทพฯ: ศ.ส. การพิมพ์.

12.บุญเสริม วีสกุล. (2517). สถิติตอนที่ 1 : วิธีเก็บและประมวลผลข้อมูล. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

13.พจน์ สะเพียรชัย. (2516). หลักเบื้องต้นสำหรับการวิจัยทางการศึกษา เล่ม 1. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร

14. พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2538). วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ:

15. ภิรมย์ กมลรัตนกุล.(2547).หลักการวิจัยทางการแพทย์.ใ (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา: http://cai.md.chula.ac.th/cgi-in/sign/post.pl?department=preven&subject=research: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (25 พฤศจิกายน 2547)

16. สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2538). ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

http://cai.md.chula.ac.th/cgiin/sign/post.pl?department=preven&subject=research:

Ackoff, R. L. (1953). The design of social research. Chicago: The University of Chicago Press.

Babbie, E. (1986). The practice of social research. (4th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Publishing.

Baker, T. L. (1994). Doing social research (2nd ed.). Singapore: McGraw-Hill, Inc.

Blalock, H. M. (1972). Social statistics. (2nd ed.). Tokyo: Tosho Printing Co., Ltd.

Hoinville, G., & Jowell, R. (1978). Survey research practice. London: Heinemann Educational Books Ltd.

Moser, C.A., & Kalton, G. (1997). Survey methods in social investigation. (2nd ed.). London: Heinemann Educational Books Ltd.

Alreck, Pamela L., and Robert B. Settle. ***The Survey Research Handbook; Guidelines andStrategies for Conducting a Survey***. Burr Ridge: Irwin, 1995.

Babbie, Earl. ***The Practice of Social Research.*** 4th. ed. Belmont: Wadsworth, 1986.

Baker, Therese L. ***Doing Social Research.*** 2nd. ed. New York: McGraw-Hill, 1994.

Blalock, Jr., Hubert M. ***An Introduction to Social Research.*** Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1970.

Blalock, Jr., Hubert M. ed. ***Sociological Theory and Research; A Critical Approach.*** New York:The Free Press, 1980.

Goode, William J., and Paul K. Hatt. ***Methods in Social Research.*** Singapore: McGraw-Hill,1981.

Leedy, Paul D. ***Practical Research; Planning and Design.*** New York: Macmillan, 1974.

Monette, Duane R., Thomas J. Sullivan, and Cornell R. DeJong. ***Applied Social Research; Toolfor the Human Services.*** 3rd. ed. Fort Worth: Harcourt Brace, 1994.

Sellitz, Wrightsman, and Cook. ***Research Methods in Social Relations.*** 3rd. ed. New York: Holt,Rinehart and Winston, 1976.

อ้างอิง

^ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ 3, ราชบัณฑิตยสถาน, 2548, หน้า 130

^ อำนาจหน้าที่ กรมการศาสนา. กรมการศาสนา. เรียกข้อมูลวันที่ 3 ก.พ. พ.ศ. 2554

^ ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดทำทะเบียนวัดในพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2552. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. เรียกข้อมูลวันที่ 3 ก.พ. พ.ศ. 2554

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 25 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 17 ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต **คาถาธรรมบท อัตตวรรคที่ 12**. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[1]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 17 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 9 สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค อัตตทีปวรรคที่ 5 **อัตตทีปสูตร**. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[2]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 19 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 11 สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค **เจลสูตร** (ว่าด้วยการมีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง). พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[3]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 20 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 12 อังคุตตรนิกาย เอก-ทุก-ติกนิบาต ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย **ปฐมปัณณาสก์**. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[4]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 7 พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 จุลวรรค ภาค 2 **ปัญจสติกขันธกะ** (เรื่องพระมหากัสสปเถระ สังคายนาปรารภคำของพระสุภัททวุฑฒบรรพชิต). พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[5]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 7 พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 จุลวรรค ภาค 2 **เรื่องพระสัมภูตสาณวาสีเถระ**. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[6]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 7 พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 จุลวรรค ภาค 2 **สัตตสติกขันธกะ ที่ 12** (ถามและแก้วัตถุ 10 ประการ). พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[7]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ Major Religions Ranked by Size **(อังกฤษ)**

^ U.S. State Department's International Religious Freedom Report 2004. http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2004/ Accessed 20 September 2008. **(อังกฤษ)**

^ Garfinkel, Perry. "Buddha Rising," National Geographic Dec. 2005: 88–109.

^ CIA - The World Factbook **(อังกฤษ)**

^ ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, หน้า 110

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 10 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 2 ทีฆนิกาย มหาวรรค **มหาปทานสูตร**. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[8]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 9 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 1 ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค **กูฏทันตสูตร**. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[9]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 32 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 24 ขุททกนิกาย อปทาน ภาค 1 **พุทธาปทาน ชื่อปุพพกรรมปิโลติที่ 10 (390)** ว่าด้วยบุพจริยาของพระองค์เอง. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[10]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 13 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ **สคารวสูตร**. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[11]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค **ปาสาทิกสูตร** . พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[12]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 10 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 2 ทีฆนิกาย มหาวรรค **มหาปรินิพพานสูตร** . พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[13]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

^ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสต์. *ศาสนาพุทธมหายาน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กทม. มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2539. น.41-79.

^ *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากลอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กทม. ราชบัณฑิตยสถาน. 2548. น. 581-582.

^ พระไตรปิฎก เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 7 สังยุตตนิกาย สคาถวรรค **วชิราสูตรที่ 10**. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[14]>. เข้าถึงเมื่อ 6-6-52